અનુક્રમ

આગળ ધસો

૧ : માણસ અને તક

એવુ કોઈ પણ માણસ જગતમાં જન્મ પામતુ નથી કે જેને માટે કાંઈ પણ કામ નિર્માણ ન થયુ હોય.' લોવેલ

'સંશોધનનો વિશાળ સમુદ્ર આપણી આજુબાજુ આવી રહ્યો છે. જેમ વધારે શોધ કરવામાં આવે છે, તેમ તેમાંથી વિશેષ નવીનતા મળી આવે છે આ સમુદ્રમાં સંશોધન કરવા નીકળી પડવા કોઈ બાદશાહી પરવાનગીની જરૂર પડતી નથી.' એડવર્ડ એવરેટ

'કોઈ પણ માણસ જ્યાં સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પરિશ્રમ ન ઉઠાવે, ત્યાં સુધી તે વસ્તુ તેની મેળે તેની આગળ આવી પડતી નથી.' ગારફિલ્ડ

'નવા જમાનામા આપણે જીવીએ છીએ તેમાં આગળ વધવાની તકો જોઈએ તેટલી મળે છે. આપણો ઇતિહાસ માનવજાતિના કલ્યાણ માટે પ્રભુનો છેલ્લામાં છેલ્લો પ્રયાસ હોય એમ જણાય છે ' એમર્સન

'તક તપાસવાની સાવધાનતા, તક પકડી લેવાની કુશળતા અને હિંમત, વધારેમાં વધારે ફળ મેળવવા જેટલે દરજ્જે તકનો ઉપયોગ કરવાનું બળ અને આગ્રહ–આ એવા મહાન ગુણો છે કે જે વડે વિજય મળ્યા વગર રહે જ નહિ ' ઓસ્ટીન ફેલ્પ્સ

'કાં તો હું રસ્તો શોધી કાઢીશ અગર રસ્તો કરીશ. આગળ ન થઈ શક્યુ હોય-એવુ અને ફરી ન થઈ શકે એવું હિત કરવાની તક ન મળતી હોય તેવો ભાગ્યે જ કોઈ દિવસ પસાર થાય છે ' ડબલ્યુ. એચ. બાર્લિં

'કામ કરવાની તમારી મરજી છે? એમ હોય તો આ જ ક્ષણનો ઉપયોગ કરો. તમે જે કાંઈ કરી શકો અગર જે કાંઈ કરવાનો તમને જરા પણ ખ્યાલ હોય તેનો પ્રારંભ કરો.'

સેન્ટ બર્નાર્ડનો વિકટ, ભયંકર ઘાટ તપાસવાને માટે મોકલેલા એન્જિનિયરોને નેપોલિયને પૂછ્યું કે, 'એ માર્ગ ઓળગીને જવાય એવું છે કે?' આ પ્રશ્નનો ઢીલો જવાબ મળ્યો કે, 'કદાચ જવાય, તેમ બનવું સંભવિત છે' નેપોલિયને કહ્યું : 'ત્યારે આગળ ધપો' દેખીતી રીતે, અનિવાર્ય એવી મુશ્કેલીઓની વાતો તેણે ગણકારી નહિ જ્યાં કોઈ દિવસ પેડ કર્યું નહોતું અને ફરવાનો સંભવ પણ નહોતો ત્યાં ભારે તોપખાનું, તોપના હજારો મણ ગોળા અને લડાઈના બીજા જબરદસ્ત સામાન સાથે સાઠ હજાર માણસનું લશ્કર આલ્પ્સ ઓળગી જાય, એ વિચારની ઇંગ્લાંડ અને ઑસ્ટ્રિયા ટેકડી કરવા લાગ્યાં, પણ ઘેરાયેલો મેસેના અને તેનું લશ્કર જીનોઆમાં ભૂખે મરતા હતા અને ફતેહમંદ ઑસ્ટ્રિયનો નાઈનના દરવાજા ઉપર તોપની ગર્જના ચલાવી રહ્યા હતા જોખમના અને ભયના સમયમાં તેમને-પોતાના મિત્રોને-તજી દે, તેમનો દ્રોહ કરે એવો નેપોલિયન નહોતો

સૈનિકો અને તેમની સામગ્રીની તેણે સંભાળપૂર્વક તપાસ લીધી. ઘસાયેલા બૂટ, ફાટેલો કોટ અને નુકસાન પામેલી બંદૂક તેણે દુરસ્ત કરાવ્યાં અગર તેને બદલે બીજા આપ્યાં અને પોતાના સરદારના શૌર્યથી, જુસ્સાથી પ્રોત્સાહિત થયેલી ટુકડીઓ ધપાટા બંધ આગળ વધી

ઊંચી ઊંચી ભેખડોવાળા ઢોળાવો ઉપર ધુમ્મસમાં પ્રકાશમાન શસ્ત્રયુક્ત સૈનિકોની પરાક્રમી ટોળીઓ પડછાયાની માફક જણાતી હતી તેમની નીચે, પગ આગળથી ગરુડપક્ષીઓ ચીસ નાખતા સુસવાટ સહિત પસાર થઈ જતા હતા પર્વત ઉપરના બકરા આ અપરિચિત દેખાવથી ભય પામી કૂદકો મારી નાસતા હતા અને આ એકાંતમાં એકદમ થઈ ગયેલી વસતી-આ લશ્કરી વ્યૂહ-જોવાને એકાદ ટેકરી ઉપર તે થોભી જતા હતા કોઈ ખાસ મુશ્કેલીવાળી

જગાએ લશ્કર આવી પહોંચતું ત્યારે આગળ વધવા માટે બ્યૂગલનો અવાજ થતો અને તે પ્રતિધ્વનિ શિખર પ્રતિ શિખરને આંદોલિત કરી દેતો. નેપોલિયનનો તેના લશ્કર ઉપર એટલો બધો પ્રભાવ હતો કે એક પણ સૈનિક લશ્કર છોડી જતો નહિ. માર્ગમાં ગમે તેવી ભારે મુશ્કેલી આવતી તો તે કોઈ પણ જોખમે દૂર કરવાની ગોઠવણ કરવામા આવતી હતી. વીસ માઈલ સુધી લંબાયેલી લશ્કરની આ હાર ગૂંચવાડામા પડી ન જાય તે માટે અનેક રીતે સાવધાનતા રાખવામા આવતી હતી. પરિણામે ચાર જ દિવસમાં લશ્કર ઇટલીના મેદાન ઉપર કૂચ કરતુ જણાયુ.

આ પ્રમાણે જ્યારે આ અશક્ય કાર્ય પણ કરવામાં આવ્યું, ત્યારે બીજાઓને એમ માલૂમ પડ્યું કે પહેલા પણ આ કાર્ય થઈ શકત. ઘણાયે સરદારો પાસે જરૂરી સાધન, ઓજાર અને સંકટ સહન કરે તેવા બળવાન સૈનિકો હતા; પણ નેપોલિયન બોનાપાર્ટનુ પરાક્રમ, તેની દઢતા અને તેનો નિશ્ચય તેમનામા નહોતાં. મુશ્કેલીઓ વિકટ છે, દૂર ન થઈ શકે તેવી છે, એમ કહી તેની સામે થવાના સંબંધમાં બીજા જ્યારે કેટલાંક બહાના કાઢતા ત્યારે ગમે તેવી મોટી મુશ્કેલીથી પણ તે પાછો હઠી જતો નહિ. પોતાની જરૂરિયાતને અનુસરી યોગ્ય તક તે સાધતો અને વિજય મેળવતો.

આ પ્રમાણે ઓછી સંકલ્પશક્તિવાળાને જે કાઈ અશક્ય લાગે તેને શક્ય બનાવવા સારુ જે માણસોએ યોગ્ય અવસર સાધી કામ કર્યું હોય તેવાં માણસોના અનેક દષ્ટાંત ઇતિહાસમા છે.

એ ખરી વાત છે કે નેપોલિયન તો એક જ થઈ ગયો છે; પરંતુ બીજી બાજુ તપાસીએ તો અમેરિકન યુવાનોની પ્રગતિમા જે આલ્પ્સ સાધારણ રીતે વિક્ષેપરૂપે આવી રહે છે, તે નેપોલિયને ઓળંગેલા આલ્પ્સના શિખર જેટલો ઊંચો તેમ ભયંકર હોતો નથી.

અસાધારણ પ્રસંગ આવે ત્યાં સુધી બેસી રહેવું એ યોગ્ય નથી. સાધારણ પ્રસંગોનો પણ લાભ લેવો અને સાધારણ પ્રસંગને પણ મહાન બનાવવો.

ઈ. સ. ૧૮૫૪માં એક કેટ-બોટ ન્યુ પોર્ટ આર. આઈની લાઇમરોક દીવાદાંડી આગળ ઊંધી પડી. ઊછળી રહેલા સમુદ્રમાં ચાર જુવાનો તરફડિયાં મારવા લાગ્યા. દીવાદાંડીનો રક્ષક મકાન પર હતો નહિ. તેની બીમાર સ્ત્રીથી કાંઈ બને તેમ નહોતું. તેની બાર વર્ષની છોકરી આ યુવાનોને બચાવવા એક નાની બોટમાં હલેસા મારતી ચાલી અને તેમને બચાવી લીધા. એ પછીનાં ત્રીસ વર્ષમાં જુદા જુદા સમયે બીજા નવ માણસોને તેણે બચાવી લીધા હતા. કોઈની પણ મદદ વગર આ કામ તેણે કર્યું હતું. તેનામાં જેટલી હિંમત હતી, તેટલા જ તેનામાં હોશિયારી અને સહનશીલતા હતા.

એક સમયે સિનોર ફાલિયેરોએ મખ્યાબંધ માણસોને મિજબાની માટે આમંત્રણ આપ્યાં હતાં. મિજબાનીને વખતે જ મીઠાઈ બનાવનાર અને ટેબલના શણગાર કરનારે કહાવ્યું કે, શણગારની ચીજ બગડી ગઈ છે. સૌ ગભરાટમાં પડી ગયા. આ પ્રસંગે સિનોર ફાલિયેરોને ત્યાં વાસણ સાફ કરવા રહેલા નોકરે કહ્યું : 'તમે મને કહો તો હું નિભાવી લઉં.' ફાલિયેરોના કારભારીએ પ્રશ્ન કર્યો : 'તું શું કરવાનો હતો ? તું વળી કોણ ?'

યુવાને ઉત્તર આપ્યો કે, 'પથ્થર વહેરનાર પિસેનોનો પુત્ર હું એન્ટોનિયો કેનોવા છું.' કારભારીએ કહ્યું કે, 'તું શું કરવા માગે છે ?' તે યુવાને જવાબ આપ્યો કે, 'ટેબલના મધ્યભાગમાં શણગાર તરીકે ચાલી શકે તેવું હું કાંઈક કરવા ધારું છું.'

મુખ્ય નોકર મૂઝાયો અને જે કાંઈ થઈ શકે તે કરવા તેને કહ્યું. એન્ટોનિયોએ થોડુંક માખણ મંગાવ્યું અને ઝડપથી તેણે બેઠકની સ્થિતિમાં એક સિંહ બનાવી કાઢ્યો. સિંહનાં વખાણ કરતાં

કારભારીએ તે સિંહ ટેબલ ઉપર મૂકયો.

પછી વેનિસના મોટા મોટા વ્યાપારીઓ, રાજકુમારો અને ઉમરાવો જમવાના ઓરડામા દાખલ થયા આ મંડળમા કલાની કદર કરે તેવા હોશિયાર માણસો હતા

જ્યારે તેમની નજર માખણના આ સિંહ ઉપર ગઈ, ત્યારે આ કલાકૃતિથી થયેલા આશ્ચર્યમા તેઓ જે કાર્ય માટે આવ્યા હતા, તે ભૂલી ગયા લાખો વખત તપાસી તપાસીને તે સિંહ તેમણે જોયો અને થોડો જ વખત નભી શકે તેવા આ પદાર્થમાથી સિંહ બનાવવા કયા મહાન શિલ્પીને મરજી થઈ આવી હતી એવો સિનોર ફાલિયેરોને તેમણે પ્રશ્ન કર્યો ફાલિયેરો કાઈ ઉત્તર આપી શકયો નહિ. તેણે પોતાના કારભારીને પ્રશ્ન કર્યો કારભારીએ આ મંડળ આગળ એન્ટોનિયોને રજૂ કર્યો

સૌ નામાકિત મહેમાનોને જ્યારે ખબર પડી કે વાસણ સાફ કરનાર છોકરાએ ટૂંક વખતમા તે સિંહ બનાવ્યો હતો, ત્યારે તેઓએ જાહેર કર્યું કે, 'આજની આપણી મિજબાની કેનેવાના માનમા ગણવી ' આમ નણ કરનાર સિનોર ફાલિયેરોએ જણાવ્યુ કે, 'હુ તે યુવાનને મારા ખર્ચથી સારા ઉસ્તાદો પાસે શિલ્પીવિદ્યાનુ શિક્ષણ અપાવીશ ' તેણે પોતાનુ વચન પાળ્યુ એન્ટોનિયોનું ભાગ્ય ફર્યું પહેલવહેલી ઉપર જણાવેલી જે સારી તક એન્ટોનિયોને મળી તેનો તેણે કેવો લાભ લીધો તેની ઘણાને ખબર નહિ હોય; પણ એને જ પરિણામે જગતના મહાનમા મહાન શિલ્પીઓમા કેનેવાનુ નામ સુપ્રસિદ્ધ થયું

નબળાં માણસો તકને માટે રાહ જોઈ બેસી રહે છે; ત્યારે મજબૂત માણસો તક મેળવે છે—તક ઊભી કરે છે.

જે લોકો તકની રાહ જોઈ બેસી રહે છે, તેઓ સર્વોત્તમ મનુષ્ય હોતા નથી, જેઓ તકનો લાભ લે છે, તકને ઘેરી લે છે, તક ઉપર

ખટારાવાળાને કહ્યુ કે, 'જા હવે આ ચા વેચી દે. બજારભાવથી થોડાક હલકા ભાવે તેણે ઝપાટાબંધ પોતાની સઘળી ચા વેચી નાખી અને થોડા જ વખતમા તેની પાસે પચાસ હજાર ડોલર થયા. તકનો લાભ લેવાનું આ એક દૃષ્ટાંતમાત્ર છે.

આ પ્રકારની મદદ મળે એવો લાખમા પણ એક સંયોગ તમને પ્રાપ્ત ન થાય, પણ એવી તકો ઘણી વખત આવે છે જેને તમે તરત લાભ લો તો તે તમને અત્યંત લાભજનક થઈ પડે

મેન્ચેસ્ટરના એક કારખાનાના મેનેજર માટે જાહેર ખબર આપનારે એક ઉમેદવારને પ્રથમ નજરે જ કહ્યું: 'તમારી ઉંમર ઘણી નાની છે' રોબર્ટ ઓએને ઉત્તર આપ્યો કે, ચાર-પાચ વર્ષ પહેલા તેઓ મારી સામે આવો વાધો ઉઠાવતા; પણ આવો વાધો હવે ઊઠે એમ હું ધારતો નહોતો વળી ઓએનને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો કે, 'તમને કાઈ વ્યસન છે કે?' જવાબ દીધો કે, 'મને કશુ જ વ્યસન નથી.' 'તમે કેટલા પગારથી રહેશો?' 'વર્ષના ત્રણસો પૌંડ.' 'ત્રણસો પૌંડ! આ જગા માટે બધા ઉમેદવારોના પગારની માગણીનો સરવાળો કરીએ તોપણ તે પગારથી ઓછો થાય'

'બીજો ગમે તે પગાર માગે પણ મારે ઓછો પગાર જોઈતો નથી. હું મારા પોતાના ધંધાવ્યાપારથી જ વર્ષે દહાડે ત્રણસો પૌંડ કમાઉ છુ.'

આ યુવાન કદી કાપડની મિલમા રહ્યો નહોતો. પાચસો કામદારોવાળા કારખાનાનો તેને ચાર્જ આપવામા આવ્યો ય નો, કાપડ અને કાપડ બનાવવાને લગતી રીતોનો રાત્રે અભ્યાસ કરી આ ધંધાની સઘળી માહિતી તેણે મેળવી લીધી. થોડા વખતમા એ સ્થિતિ થઈ કે આખા મેન્ચેસ્ટરમા પોતાના ધધામા તે સર્વોપરી થયો.

'તક મળતી નથી' એ તો નબળા મનના મનુષ્યોનુ જ હમેશનુ બહાનુ છે. દરેક મનુષ્યને જીવનમા અનેક તક મળે છે. વર્તમાન-

પત્રનો એક લેખ પણ એક તક છે, દરેક અસીલ પણ એક તક છે, દરેક ઉપદેશમાં કાંઈક તક છે, દરેક વ્યાપારે-ધંધામાં એક તક છે, સભ્યતા બતાવવાને, મર્દ થવાને, મર્દાનગી બતાવવાને, પ્રામાણિક થવાને, મિત્રતા કરવાને અનેક તક મળે છે. તમારામાં અન્યનો વિશ્વાસ છે, તેનું દરેક પ્રમાણ તે પણ તક છે. તમારું બળ અને તમારી પ્રતિષ્ઠા જોઈ તમને કાંઈ જવાબદારીવાળું કામ સોંપવામાં આવે તો તે પણ એક તક છે. પ્રયત્નશીલ મનુષ્યોને જ જીવનનો અધિકાર છે અને આ અધિકાર મર્દની માફક ભોગવવામાં આવે તો તમારી યોગ્યતાને અનુસરતી ફતેહ માટે તમે ઉપયોગ કરી શકો, તેના કરતાં પણ વધારે તકો મળશે. ફ્રેડ ડગ્લાસ જેવો ગુલામ પણ વક્તા, અધિપતિ અને રાજદ્વારી થઈ શક્યો તો તેના પ્રમાણમાં જેને ઘણી તકો મળે છે, તેવા યુવાનોએ કેટલું વધારે કરી બતાવવું જોઈએ?

'મને વખત મળતો નથી. મને તક મળતી નથી.' એવું કોઈ મહાન કાર્ય કરનાર કહેતો નથી. સુસ્ત માણસ જ તેમ કહે છે. જેની ઘણા લોકો દરકાર કરતા નથી, તેવી જૂજ તકનો ઘણા યુવાનો લાભ લઈ, આખી જિંદગીની તકોમાંથી બીજાને જે લાભ મળતો નથી તે તેઓ મેળવે છે. મધમાખની માફક તેઓ દરેક ફૂલમાંથી મધ ચૂસે છે. તેમને મળતા દરેક માણસ, દિવસનો દરેક સંજોગ -સર્વમાંથી તેઓ પોતાના જ્ઞાનનો અને અંગત શક્તિનો ભંડાર વધાર્યે જાય છે.

આવ્યાં. આમાં એકનું મોં વાળથી ઢાંકેલું હતું, તેના પગ ઉપર પાંખો હતી. પેલાએ શિલ્પીને પ્રશ્ન કર્યો કે, "આ દેવીનું નામ શું?' શિલ્પીએ ઉત્તર આપ્યો, 'તક.' 'તેનું મોં કેમ છુપાયેલું છે?' જવાબ મળ્યો કે, 'જ્યારે માણસની પાસે તે આવે છે, ત્યારે તે ભાગ્યે જ તેને ઓળખે છે,' 'તેના પગ ઉપર પાંખો કેમ છે?' કારણ કે તરત છટકી જાય છે અને એક વખત ગઈ કે ફરી મળતી નથી.'

જીવન તકથી ભરપૂર રહે છે. આ તકો રંગભૂમિ પર રજૂ થાય એવી નાટકીય કે મોટી હોતી નથી; પણ જેમને દુનિયામાં આગળ વધવું હોય છે, તેમને તો તે ઉપયોગી થઈ પડે છે.

સ્ટીમબોટથી પોતાને આગળ વધવાની તક મળશે, એમ કોર્નેલિયસ વેન્ડરબિલ્ટને માલૂમ પડયું અને સ્ટીમથી વહાણ ચલાવવાની કલા સાથે પોતાનું નામ જોડાઈ રહે એવો યત્ન કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. પોતાનો આબાદ ધંધો તેણે મૂકી દીધો ને વર્ષના એક હજાર ડૉલરના પગારથી, પહેલામાં પહેલી પાણીમાં ઉતારવામાં આવેલી સ્ટીમબોટનો તે કપ્તાન બન્યો. ન્યૂયોર્કના દરિયા ઉપર વરાળથી વહાણ ચલાવવાનો સઘળો હક્ક લિવિંગ્સ્ટન અને ફૂલ્ટને મેળવ્યો હતો. વેન્ડરબિલ્ટ ધારતો હતો કે વહાણોને લગતો કાયદો બરાબર નથી અને તે કાયદો રદ થયો ત્યાં સુધી તે તેની સામે થયો.

એક સ્ટીમબોટનો તે તરત જ માલિક થયો. યુરોપની ટપાલ લઈ જવા માટે સરકારને જ્યારે મોટી ફી ભરવી પડતી, ત્યારે તેણે મફત અને ઝડપથી તે લઈ જવા માથે લીધું. તેની માગણીનો સ્વીકાર થયો અને આ રીતે તેણે પુષ્કળ માલ અને પેસેન્જરો લઈ જવાની જબરદસ્ત ઘરાકી બાંધી. પોતાના દેશમાં રેલવેનું સારું ભવિષ્ય જોઈ તે પોતાનાં સઘળાં બળ અને ઉત્સાહ સાથે તે

સાહસમાં પડ્યો અને વિશાળ તથા પ્રસિદ્ધ વેન્ડરબિલ્ટ લાઈનનો તેણે પાયો નાખ્યો.

જોન ડી. રોકફેલરે પેટ્રોલિયમમાં પોતાની તક સાધી. દેશની ઘણી મોટી વસતીને બરોબર અજવાળું મળતું નથી, એમ તેને માલૂમ પડ્યું. પેટ્રોલિયમ તો ઘણુંયે હતું પણ તેને સાફ કરવાની રીત એવી ખરાબ હતી કે તે ઘણું ઊચા પ્રકારનું અને પૂરતી રીતે સહીસલામત હોય તેવું મળતું નહિ. પેટ્રોલિયમની આ સ્થિતિ તેને માટે સુંદર તક સમાન થઈ પડી પોતે જ્યાં કામ કરતો હતો ત્યાંની યંત્રને લગતી દુકાનમાના પોર્ટર સેમ્યુઅલ એન્ડ્રુસની સાથે તેણે ભાગીદારી કરી અને પોતાના ભાગીદારે ગોધી કાઢેલી સુધરેલી પદ્ધતિથી ૧૮૭૦માં એક પીપની ભઠ્ઠી તેણે શરૂ કરી. તેઓએ ઊંચા પ્રકારનું તેલ બનાવ્યું અને ઝપાટાબંધ તે ચાલવા માડ્યું. તેઓએ ફ્લેગ્લરને ત્રીજા ભાગીદાર તરીકે દાખલ કર્યા; પણ એન્ડ્રુસ થોડા વખતમાં નારાજ થયો. રોકફેલરે પૂછ્યું: 'તમારો ભાગ છોડી દેવા માટે તમે શું લેશો?' એન્ડ્રુસે બેદરકારીથી એક કાગળ ઉપર દશ લાખ ડોલર લખ્યા. ૨૪ કલાકની અંદર રોકફેલરે તેને તે રકમ આપી અને તે બોલ્યો કે ભવિષ્યમાં એક કરોડ ડોલર આપવા કરતાં હાલ ૧૦ લાખ ડોલર આપવા સારા છે. મકાન અને યંત્રસામગ્રી સાથેનું આ નાનું કારખાનું, જેની કિંમત એક હજાર ડોલર પણ હતી નહિ, તે વીસ વર્ષમાં 'સ્ટેન્ડર્ડ ઓઈલ ટ્રસ્ટ'ને નામે પ્રસિદ્ધ થયું. તેની થાપણ નવ કરોડ ડોલરની થઈ. તેનો ભાવ ૧૭૦ ઉપર ગયો એટલે બજારમાં તેની કિંમત એક અબજ અને પાંચ કરોડની થઈ.

જોકે આ તો પૈસા પેદા કરવા માટેની તકનો લાભ લેવાના દાખલા છે, તોપણ સદ્‌ભાગ્યે હવે વિદ્યુતવિજ્ઞાનને જાણનાર નિપુણ પુરુષો, એન્જિનિયરો, વિદ્વાનો, કલાવિશારદ સજ્જનો, ગ્રંથકારો અને કવિઓનો નવો જમાનો આવ્યો છે. આ લોકોને માત્ર પૈસો પેદા

કરવા કરતા કોઈ વિશેષ ઉચ્ચ કાર્ય કરવાની તક મળે છે. પેમો કાંઈ પ્રાપ્તવ્ય નથી, પણ તે એક તક છે માનવજીવનમાં વધારેમાં વધારે મેળવવા જેની સર્વોત્તમ વસ્તુ તે નથી. પ્રાપ્તવ્યની તે એક શરૂઆત છે.

ઇંગ્લાંડમા એક છોકરા ઉપર ગાડી ફરી ગઈ. તૂટી ગયેની ધોરી નસમાથી લોહીની ધાર વહેવા લાગી શુ કરવું એની કોઈને સૂઝ પડી નહિ આ અરસામા એસ્ટિલ કુપરે પોતાનો રૂમાલ લઈ થયેલા ઘાની જરા ઉપરના ભાગ ઉપર બાધી દબાણ વડે લોહી વહેતુ અટકાવ્યુ આ છોકરાની જિંદગી બચાવવા માટે એસ્ટિલના ભારે વખાણ થયા અને તેથી પોતાના સમયનો સર્વોત્તમ સર્જન થવા તેને પ્રોત્સાહન મળ્યુ

શેકસપિયરે પોતાની અદ્દભુત કલમ ચલાવી અને જગતની ખરી વસ્તુસ્થિતિ દર્શાવનાર નાટક લખી કાઢયું, ત્યા સુધી એક બાર જ લીટીના 'શાયલૉક અને શેર માસ'ની જૂની અને નાનકડી વાતની શી કિંમત હતી?

આંખો ઉઘાડી રાખવામાં આવશે તો જ્યાં ત્યાં તક જોવામાં આવશે, કાન ઉઘાડા રાખવામાં આવશે તો મદદ માગતાં માગતાં મરી જનારની બૂમો સાંભળવામાં આવશે. કઈ લાયક બાબતમાં મદદ આપવી તે માટે ખુલ્લા દિલને ખોટ પડશે નહિ. હાથ ઉઘાડા હશે તેને ઉદારતાભર્યાં કામ કરવાની ખોટ પડશે નહિ.

પાણી ભરેલા વાસણમા કોઈ નક્કર વસ્તુ નાખવામા આવે ત્યારે પાણી ઊંચુ આવે છે, પણ કોઈએ પોતાના જ્ઞાનનો એટલો ઉપયોગ કર્યો ન હતો કે, જેથી નક્કર ચીજનુ જેટલુ કદ હોય તેટલી જ જગા પાણીની અંદર તે રોકે છે, જ્યારે આર્કિમિડીસને આ ખબર પડી, ત્યારે ગમે તેવા અનિયમિત આકારની વસ્તુઓનુ ઘન પરિમાણ કાઢવાની સહેલી રીત તેને તેથી માલૂમ પડી આવી.

દરેક જણ જાણે છે કે એક લટકાવેલા વજનને હલાવવામા આવે તો જ્યા સુધી કોઈ ઘર્ષણ અથવા હવાનો ધક્કો તેને અટકાવે નહિ, ત્યા સુધી તે આમતેમ હાલ્યા કરે છે પણ આ જ્ઞાન જરાયે મહત્ત્વનુ છે એવો કોઈને પણ વિચાર થયો ન હતો નાના ગેલિલિયોએ પાઈઝા નગરના દેવાલયનુ ફાનસ અકસ્માત્ હાલતું જોયું તેના હાલવાથી ઘડિયાળના લોલકમા રહેલો અગત્યનો સિદ્ધાત તેને માલુમ પડ્યો કેદખાનાના લોખડના બારણા પણ તેને સશોધન કરતા અટકાવી શક્યા નહિ તેણે દુરગની ઓરડીમાની પરાળ વડે પણ પ્રયોગ કર્યા અને સરખા ઘેરાવાની નળીઓ અને સળિયાની શક્તિના જુદા જુદા પ્રમાણ વિષે ભ્મિતી જ્ઞાન મેળવ્યુ

આવા માણસો મહાન કહેવાય છે, એનુ કારણ માત્ર એટલુ જ કે મનુષ્યજાતિને મળી આવતી તકોનો તેમણે લાભ લીધો

જે પોતાને મળેલો અવસર સુધારી લે છે, તે એવુ બીજ વાવે છે કે જેથી પોતાને તેમ બીજાને નવા અવસર મળી આવે છે જે માણસોએ ભૂતકાળમા પ્રમાણિકતા સાથે ઉદ્યોગ કર્યો છે, તેમણે હમેશા વધતી જતી મનુષ્યની વસ્તીની સમીપ જ્ઞાન અને સુખ લાવી મૂકવાના કામમા મદદ કરી છે

દરેક કરકસરવાળા અને હોશિયાર કારીગર માટે, કેળવાયેલા યુવાન માટે, ઓફિસના મારકુનો અને નોકરો માટે જગતના ઇતિહાસમા પહેલા નહિ જણાયેલા તેવા જિંદગીમા જે વડે મોટી ફતેહ મળે તેવા સખ્યામા વધારે વિસ્તારમા બહોળા અને સહેલાઈથી દાખલ થઈ શકાય તેવા અનેક માર્ગ મળી આવે છે થોડા વખત પહેલા માત્ર ત્રણ–ચાર જ ધધા હતા હાલ પચાસ છે જ્યા એકાદ વેપાર હતો, ત્યા હાલ સેકડો થયા છે

તકના આગલા ભાગમા વાળ છે અને પાછલા ભાગમા તેને ટાલ છે તેના આગલા ગુચ્છાથી તમે તેને

પકડો તો જ તેને પકડી શકાય; પણ છોડી દીધી તો પછી ઈંદ્ર પણ તેને પકડી શકશે નહિ.

જે પોતાને મળેલી તકનો ઉપયોગ ન કરી શકે, તેને માટે સંસારમાં સારી તક પણ શા કામની છે?

વિદ્યાર્થીઓ તરીકે જેઓ નિશાળે મોડા જાય છે, તેમના ઘરના કામમાં તેઓ અનિયમિત રહે છે. આ રીતે તેમને મોડા પડવાની તથા અનિયમિત થવાની ટેવ પડી જાય છે; અને જ્યારે તેમને માથે જવાબદારી આવે છે ત્યારે માત્ર કાલે જ તેઓ ગયા હોત તો તેમને નોકરી મળત એવો તેઓ વિચાર કરે છે. પૈસા મેળવવા તેમને અનેક સંયોગો મળ્યા હતા એમ તેમને સાંભરે છે. કાં તો 'હાલ' એટલે વર્તમાન સમય સિવાય બીજે વખતે પૈસા મેળવતાં તેમને આવડે છે, એ વસ્તુસ્થિતિ હોય છે; ભવિષ્યમાં પોતાની સુધારણા કરવી અગર બીજાઓને ભવિષ્યમાં મદદ કરવી, એ તેમને આવડે છે; પણ વર્તમાનમાં તેમને કોઈ તક જણાતી નથી. તેઓ હમેશાં જળાશય આગળ હોય છે; ત્યારે તેમને અંદર નાખનાર કોઈ હોતું નથી. પોતાને મળેલી તકનો તેઓ લાભ લઈ શકતા નથી.

જેઓ ફરી તક મેળવવા તથા ઘણા વખત પહેલાં કરેલી ભૂલ સુધારવાને, પાછળથી પોતાની જિંદગી આપવાને માટે પણ તૈયારી બતાવે છે, એવાં ઘણાં માણસ સ્વગત કહ્યા કરે છે:

'મેં આમ કર્યું હોત તો, મેં આમ ન કર્યું હોત તો.'

કેટલીક ક્ષણો એવી હોય છે કે જે વર્ષો કરતાં વધારે મૂલ્યવાન હોય છે. એમાં આપણું કાંઈ ચાલી જ ન શકે. મહત્ત્વ અગર કિંમતની બાબતમાં વખતના જુદા જુદા વિસ્તારનું પ્રમાણ કામ આવતું નથી, એક અનિશ્ચિત અણધારી પાંચ મિનિટમાં તો જિંદગીનો મોટામાં મોટો બનાવ બને. આ ઘણી મહત્ત્વની પાંચ મિનિટ ક્યારે આવશે તે કહી શકાતું નથી.

આર્નોલ્ડ કહે છે કે, જેને આપણે દયા કરવાનો સમય કહીએ છીએ, તે પણ કોઈ ખાસ પ્રસંગ, કોઈ ખાસ તક હોય છે આગળ કોઈ પણ બાબતની જે કાંઈ તાલીમ મળી હોય છે, તેનું એકંદર પરિણામ આ ખાસ પ્રસંગે જ દેખાઈ આવે છે આકસ્મિક સંયોગોનો લાભ લેવાનું જેમને શિક્ષણ મળ્યુ છે, તે સિવાયના સર્વને આકસ્મિક સંયોગ કાંઈ પણ કામના થઈ પડતા નથી કોઈ પણ તકનો લાભ લેવાને તમે તૈયાર નહિ હો તો તે તકથી જ તમે હાસ્યાસ્પદ થશો

આપણને મુશ્કેલી એ છે કે આપણે હમેશા પૈસો, કીર્તિ કે લાયકાત મેળવવાનો બાદશાહી અવસર જોતા રહીએ છીએ એમર્સન કહે છે કે અમેરિકાની ઉપર ઉપરની બાબતો, ઉપર ઉપરના દેશાભિમાનથી આપણે અંજાઈ ગયા છીએ **ઉમેદવારી કર્યા વગર આપણે ઉસ્તાદ થવા માગીએ છીએ; અભ્યાસ કર્યા વગર આપણે જ્ઞાન મેળવવા માગીએ છીએ** અને મૂડી વિના જ ઉધારથી પૈસા મેળવવા માગીએ છીએ રાજદ્વારીઓ છૂપા મંડળોને લાંચ આપી સત્તા મેળવે છે હોટલવાળાઓ સાથે રહી તેઓ વગસગ મેળવે છે, કપટથી તેઓ પૈસા મેળવે છે, જ્યુરીને પ્રલોભનો આપી કેદથી આ લોકો બચી જાય છે, તેથી ઊંધા કાચથી જિંદગીના પ્રશ્નો તપાસવાનો આપણને મોહ થાય છે કોલેરાથી, રક્તગથી આપણે દૂર રહીએ છીએ તેમ આવી તકોથી અને આવી ખરાબ લાલચોથી પણ આપણે દૂર રહેવું જોઈએ ઉપરથી તો આ બધાનો પાયો સંગીન છે એમ આપણને જણાય છે, પણ તેથી આખરે આપણી અપકીર્તિ થાય છે, ગુના કરવા પડે છે માનવજાતિને હાનિકારક થવાના પ્રસંગો આવે છે અને વખતે આત્મઘાત કરવાની સ્થિતિ ઉપર પણ આવવું પડે છે

યુવાન પુરુષો અને સ્ત્રીઓ ! આખો દિવસ તમે સુસ્ત કેમ

પડી રહો છો ? તમે જન્મ્યાં તે પહેલાં શું સઘળી જમીન ખેડાતી હતી ? ખેડાયા વગરની બિલકુલ જમીન નહોતી ? શું જમીન ઉત્પન્ન આપતી બંધ થઈ ગઈ છે ? સઘળી જગાઓ શું પુરાઈ ગઈ છે ? બધા પ્રસંગ શું ચાલ્યા ગયા છે ? તમારા દેશનાં સઘળાં સાધનોનો પૂરેપૂરો વિકાસ થઈ ગયો છે ? કુદરતનાં શુ બધાં જ રહસ્ય જણાઈ ગયાં છે અને તાબે કરવામાં આવ્યાં છે. તમારી સુધારણા માટે અગર અન્યના કલ્યાણ માટે વર્તમાન સમયનો ઉપયોગ કરવાનો શું કોઈ માર્ગ જ રહેલો નથી ? વર્તમાન જીવનની સ્પર્ધા શું એટલી બધી સખત, એટલી બધી ડરી જવા જેવી છે કે માત્ર પ્રમાણિકપણે, નિભાવ જેટલું મળે તેટલાથી તમારે સંતોષ માનવો જોઈએ ? આ પ્રગતિશીલ જમાનો, જેમાં તમારા પ્રોત્સાહન માટે ભૂતકાળના અનુભવનો સંગ્રહ કરી રાખવામાં આવ્યો છે, તેમાં તમને જીવન ગાળવાનું મળ્યું છે તે શું એટલા જ માટે કે માત્ર પાશવી જીવનના સરવાળામાં તમે એક વધારે છો એટલું જ તમે બતાવી શકો ?

દરેક ઠેકાણે જૂનાને બદલે નવું આવતું જાય છે. બીજાં વધારે સારાં યંત્રો નીકળવાથી માત્ર દશ જ વર્ષ પહેલાંનાં યંત્રો જૂના લોઢા તરીકે તરત જ વેચી નાખવાં પડે છે. આપણા પૂર્વજોની પદ્ધતિઓ દિનપ્રતિદિન અદશ્ય થતી જાય છે. ઉદ્યોગ અને પ્રગતિ માટે જીવન અર્પણ કરનાર મનુષ્યો એક પછી એક મૃત્યુ પામતાં જાય છે અને જેમ જેમ જીવનના નિર્વાહ માટેની લડત વધતી જાય છે, તેમ તેમ લડતમાં ખાલી પડતી જગાઓ લેવાને વધારે મજબૂત હાથ અને વધારે સાચા હૃદયનાં સ્ત્રીપુરુષોની જરૂર પડે છે.

તમે એવા જમાનામાં અને દેશોમાં જન્મ પામ્યા છો કે જ્યાં સ્થળે સ્થળે કોઈ સમયે નહિ જણાયેલાં તેવાં સાધન અને તક ઊભરાઈ જાય છે; તો પછી જે કામ માટે ઈશ્વરે પૂરતી બુદ્ધિ અને શક્તિ આપ્યાં છે તેમાં પણ તેની મદદ માગીને શા માટે તમારે

અદ । વાળી બેસી રહેવુ જોઈએ ?

કરવા જેવુ કામ જગતમા ઘણુ છે માનવસ્વભાવની ઘટના એવી છે કે એક સારો શબ્દ, અગર જૂજ જેવી પણ મદદ અનેક સમયે પોતાના ભતિગધુ ઉપર આવતી આપત્તિનો ધસારો અટકાવી શકે અગર દુર્ભેદનો તેનો માર્ગ મોકળો કરી આપે આપણી બુદ્ધિ શક્તિની એવી રચના કરવામા આવી છે કે, પ્રમાણિક, સાચા હૃદયના અને આગ્રહપૂર્વકના યત્નોમા જ આપણુ વધારેમા વધારે સુખ રહેલુ છે એમ માલુમ પડે છે હિમત આપે અને કામ કરવાને જેથી ઉત્તેજન મળે તેવા અસખ્ય દૃષ્ટાન્ત તમારી આગળ રજૂ છે તે સાથે કામ કરવાની, લાભ મેળવવાની તક દરેક પળે તમારી સન્મુખ આવી ઊભી રહે છે

તક માટે રાહ જોતા નહિ, તમારી તક તમે જ ઉત્પન્ન કરો કોઈ પણ પ્રયત્ન કરવા લાયક બાબત પરિપૂર્ણ કરવાને દરેક માણસે તક મેળવવી જોઈએ તે પ્રમાણે તમે પણ મેળવો **સોના જેવી તકો પણ સુસ્ત માણસોને ઉપયોગી થતી નથી, ત્યારે ઉદ્યોગીને સાધારણમા સાધારણ તક સોનાની થઈ પડે છે**

માનવજીવનમા અમુક એવા સયોગ આવે છે, જેનો ખરે વખતે લાભ લેવામા આવે તો નસીબ ખૂલી જાય છે જો તે સયોગ વિસારી દેવામા આવે તો તેમના જીવનનો પ્રવાસ ક્ષુદ્રતા અને સકટમા આવી અટકે છે જ્યારે સયોગ લાભજનક હોય તે વખતે જ આપણે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહિ તો આપણા કામ નિષ્ફળ જાય છે

‘તક બે વાર મળતી નથી માટે જ્યારે તકથી દૈવ અનુકૂળ દેખાતુ હોય અને કર્તવ્યની દૃષ્ટિએ અમુક માર્ગ ઇષ્ટ માલૂમ પડતો હોય તે સમયે તેનો ઉપયોગ કરો બહાદુરીથી હિમત સાથે નક્કી કરેલા લક્ષ્ય તરફ આગળ વધો ’

૨ : ભાવિ વગરના છોકરા

'કાળામાં કાળી સોંયમાં જ સુંદરમાં સુંદર ફૂલ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઊંચામાં ઊંચા તથા મજબૂતમાં મજબૂત ઝાડ ખડકોમાંથી પણ ગગન તરફ આગળ વધે છે.'

જે. જી. હૉલેન્ડ

'ગરીબી ઘણી ભયંકર છે અને કેટલીક વખત આપણામાં જે કાંઈ 'આધ્યાત્મિક' હોય છે, તેનો તે નાશ કરે છે, પરંતુ ઉત્તર તરફના પવનથી જ માણસોમાં હિંમત અને મજબૂતી આવે છે દક્ષિણના આનંદજનક પવનથી તો માણસ માત્ર મીઠા સ્વપ્નમાં જ પડી જાય છે '

ઉઈડા

'ગરીબી કડવી અને તિરસ્કારપાત્ર હોય છે, છતાં તે કલ્યાણકારક હોય છે. તેના સદ્ગુણ સમજવામાં આવતા નથી, પણ જેનો વિચાર આવવો અશક્ય છે, એવી અનેક બાબતો ગરીબીથી જ, તંગીથી જ સંપૂર્ણ થઈ શકે છે. માણસના હૃદયમાં હિંમત તેથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનાથી બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ બને છે. આગ્રહ ઉત્પન્ન થાય છે, એકદમ દીર્ઘદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૈર્ય આવે છે અને તેને જો સહનશીલતાથી નિભાવી લેવામાં આવે તો જીવન સુધરી જાય છે.

ડાયડન

'ગરીબી એ છઠ્ઠી ઇંદ્રિય છે ' — જર્મન કહેવત

'આપત્તિ હમેશા શાપ સમાન હોતી નથી. પહેલી આફત એ પાછળથી ઘણીવાર સુખકર થઈ પડે છે, મુશ્કેલીઓની પાર જવાથી બોધ મળે છે, એટલું જ નહિ, પણ આપણી ભવિષ્યની લડતમા હિંમતમા આવે છે ' — શાર્પ

'ઉદ્યોગના અગ્રેસરોએ પોતાના જીવનની શરૂઆત છોકરાઓ તરીકે કરી હતી તે વિષે કાંઈ પણ શક નથી ' — સેથલો

'નમ્રતા એ નવીન મહત્વાકાંક્ષાની નિસરણી છે, એ એક સાધારણ રીતે સાબિત થયેલી બાબત છે. — શેક્સપિયર

ડેન્માર્કમા બાળકોની એક પાર્ટીમા એક ખૂબસૂરત નાની છોકરીએ કહ્યું કે, 'હુ તો દરબારમા જાઉં છુ, આવું છુ, મારા

પિતા દરબારી ઘોડાવાળા છે. આ જગા ઘણી ઊંચી કહેવાય છે.' તેણે વળી ઉમેર્યું કે, 'જેમના નામને છેડે 'મેન' આવે છે તેમનો શો હિસાબ? અમારે અમારા હાથ ક્માનદાર અને કાણીઓ અણીદાર રાખવી પડે છે, જેથી જેમના નામને છેડે 'મેન' હોય તેમને દૂર ને દૂર રાખી શકાય '

પૈસાદાર વેપારી પિટમેનની છોકરીએ કહ્યુ: 'બાળકોમા વહેંચવા માટે સો ડૉલરની મીઠાઈ ખરીદી શકે તેટલી મારા પિતાની શક્તિ છે. તમારા પિતાની તેટલી શક્તિ છે?'

એક અધિપતિની છોકરીએ કહ્યું કે, 'હા, પણ મારા પિતા તારા અને દરેકના પિતાને છાપે ચડાવી શકે મારા પિતા કહે છે કે દરેક માણસ તેમનાથી બીએ છે; કારણ કે પોતાના પેપર વડે તે ધારે તે કરી શકે છે '

રસોઇયા તરફથી થાળીઓ ફેરવતો અને તેની પરવાનગીથી ઓરડાની ફાટમાથી છોકરીઓની ઉપલી પાર્ટી જોતો એક છોકરો વિચાર કરવા લાગ્યો: 'હુ એમાના બધા જેવો થાઉં તો કેવું સારું?'

પણ તેમ થવુ સભવિત લાગતું નહોતું. તેના માતાપિતા પાસે એક દોકડો પણ હતો નહિ અને તેમના નામને છેડે 'મેન' લખાતું હતું.

કેટલાક વર્ષ પછી જ્યારે આ પાર્ટીવાળા છોકરા પુરુષ અને સ્ત્રીની અવસ્થામા આવ્યા ત્યારે સુંદર મૂલ્યવાન વસ્તુથી ભરપૂર એક સુંદર મકાન તેઓ જોવા ગયા, ત્યા તેઓ તેમના માલિકને મળ્યા. પેલો ઓરડાની ફાટમાથી જોનાર છોકરો જ આ મકાનનો માલિક બન્યો હતો!

થોર્વાલ્ડસેનના નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલો શિલ્પી આ જ માણસ હતો.

ઈસપ ગુલામ હતો પણ કીર્તિ મેળવવાનો માર્ગ સહુને માટે ઉઘાડો છે, તે સર્વને વિદિત થાય તે માટે એથેન્સના લોકોએ તેના સન્માનમા તેનુ એક પૂતળુ ઊભુ કર્યું હતુ ગ્રીસમા જે કોઈ કળા, સાહિત્ય અગર યુદ્ધમા નામના કાઢે તેને દ્રવ્ય અને અમરત્વ ખાતરી પૂર્વક મળતા આ પ્રકારના કામોમા પ્રયાસ કરતા ગુણવાન માણસોને ઉત્તેજન આપવા માટે તેના જેટનુ બીજા કોઈ દેશ તરફથી થયુ નથી પ્રતિભા, નિપુણતા અને સૌંદર્યને ગ્રીક લોકો પૂજતા.

પ્રેસિડટ વિલ્સન કહેતો કે, હુ ગરીબીમા જન્મ્યો હતો. મારા પારણાને ને દરિદ્રતાને છેટુ નહોતુ કેટલીક વખત એમ બનતુ કે હુ રોટલો માગુ, પણ ઘરમા રોટલો મળે નહિ દસ વર્ષની ઉમરે હું ઘર છોડીને નીકળ્યો હતો અગિઆર વર્ષ સુધી મે ઉમેદવાર તરીકે કામ કર્યું હતુ અને તે દરમિયાન દર વર્ષે એક મહિનો મે શિક્ષણ લીધુ હતુ ૧૧ વર્ષની સખત મહેનત પછી બળદની બે જોડ અને અને ૭ ઘેટા મને મળ્યા આના મને ૮૪ ડોલર ઊપજ્યા આનદને માટે મે એક પણ ડોલર ખર્ચ્યો ન હતો જન્મથી માડી એકવીસ વર્ષનો હુ થયો ત્યા સુધી એકેય પેની પણ હુ ગણી જોતો માઈલના માઈલ સુધી કટાળાભરેલી મુસાફરી કરવાનો અને 'કાઈક મહેનતનુ કામ આપો-ઉદ્યમ આપો' એમ કહેવાનો મને અનુભવ છે એકવીસ વર્ષનો હુ થયો તે પછીના પહેલા માસમા હું જગલમા જતો, બળદની જોડી હાકતો અને લાકડાના વેઢા ચીરતો દિવસ ઊગતા પહેલા હુ ઊઠતો અને સાજે અધારુ થયા પછી પણ સખત મહેનત કરતો અને આખા મહિનાના આવા કામ માટે મને ૭ ડોલર જેટલી રકમ મળતી। રાત્રિએ ચદ્ર દેખાય છે, તેટલો મોટા ગાડીના પૈડા જેવો, આ દરેક ડોલર મને જણાતો

સ્વસુધારણા માટેની આગળ વધવાની એક પણ તક નહિ ખોવાને મિ વિલ્સને નિશ્ચય કર્યો હતો અવકાશના વખતની કિંમત તેના

જેટલી કાંઈક જ જાણતું હશે. આ સમય સોનામહોર જેવો હોય એમ ગણી તેને તે પકડી લેતો અને તેમાથી જે કાંઈ મળી શકે તે મેળવ્યા વગર તે પસાર થવા દેતો નહિ. એકવીસ વર્ષ પહેલાં તેણે એક હજાર સારી ચોપડીઓ વાચી હતી, ખેતીનો ધંધો છોડી, સો માઈલ કરતાં પણ વધારે દૂર મોચીનો ધંધો શીખવા તે મેસાચુસેટ્સમાં નાટિક ગયો બંકરહિલનો કીર્તિસ્થંભ અને બીજાં હદનિશાન તે જોઈ શકે તે માટે બોસ્ટન થઈને તે ગયો. આખી મુસાફરીનુ તેને એક ડોલર અને ૭ સેન્ટ ખર્ચ થયું. એક વર્ષમાં તે નાટિકની ડિબેટિંગ ક્લબનો આગેવાન થયો. આઠ વર્ષ પૂરાં ન થયાં તેટલામાં તો તેને મેસાચુસેટ્સની ધારાસભામા ગુલામી વિરુદ્ધ ભાષણ કર્યું. બાર વર્ષ પછી સંસ્કારી અને શિષ્ટ સભ્યની સાથે રહી કોંગ્રેસમા તે કામ કરવા લાગ્યો તેને મન દરેક પ્રસંગ મહાન પ્રસંગ હતો. પોતાની જિંદગીનો દરેક સંજોગને તે ફતેહના સાધનરૂપ બનાવતો.

ડૉ ટાલ્મેજ યુવાન પુરુષો સાથે વાત કરતાં કહેતા કે, 'તમારા સયોગો પ્રતિકૂળ છે ' એના જવાબમા મારે તમને કાંઈક કહેવુ છે છેવટે જેઓ દુનિયામા ફત્તેહ મેળવવાના છે, નામ કાઢવાના છે, તેમની સાથે હાલ તો તમે સમાન પંક્તિ ઉપર છો એમ તમને માલુમ પડશે મારા શબ્દો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપજો અને કેટલાક વર્ષ પછી તેનો વિચાર કરશો તો માલુમ પડશે કે હવે પછી દેશમા જેઓ લક્ષાધિપતિ થનાર છે, જેઓ વક્તા થનાર છે, જેઓ કવિ થનાર છે, દુનિયાના મોટા વેપારી થનાર છે, દેશના મોટા પરદુઃખભંજન નર નીવડનાર છે, ધાર્મિક તથા રાજકીય બાબતમા જેઓ જગતમા પોતાનું બળ જમાવનાર છે, તેઓ હાલ તો તમારા જેટલા જ અને તેવા જ છે, તમારાથી એક્ય જરા પણ આગળ અગર જરા પણ ઉચ્ચ નથી,' તેઓ પણ હાલ સંકટમાં જ છે

શરૂઆત કરવાને તમારી પાસે કાંઈ પણ થાપણ

નથી, એમ કહી ઈશ્વરની નિંદા ન કરો. ઈશ્વર જે કાંઈ સારામાં સારાં સાધન આપી શકે તે સઘળાં સાધન ગરીબમાં ગરીબ છોકરાને પણ તેણે આપ્યાં છે.

ઔદ્યોગિક પુનરુદ્ધાર માટે જે મહાન પુરુષનો અમેરિકા આજે પણ આભાર માને છે, તેણે ત્યાની ગ્રેન્ડ ટ્રંક રેલવે ઉપર દૈનિક પત્ર વેચવાની શરૂઆત કરી હતી. ટૉમસ આલ્વા એડિસન તે વખતે પંદર વર્ષની ઉંમરનો હતો. તેણે રસાયનશાળાના પ્રયોગ કરવા માંડ્યા હતા. એક જગાએથી બીજી જગાએ લઈ જઈ શકાય તેવી (ફરતી) પ્રયોગશાળાની તેણે રચના કરી હતી. એક દિવસ તે કાંઈક ગૂઢ પ્રયોગ કરતો હતો, તેવામા ટ્રેને વળાક લીધો અને સલ્ફ્યુરિક એસિડની શીશી ભાંગી. પરિણામે અસાધારણ ગંધ ફેલાઈ ગઈ અને અસ્વાભાવિક ગૂંચવણો ઊભી થઈ. ટ્રેનનો ગાર્ડ જેણે આવી જ સ્થિતિ અનેક વાર સહન કરી લીધી હતી, તેણે આખરે આ રસાયનવિદ્યાનુરાગીને ધકેલી કાઢ્યો અને તેને કાઢતાં કાઢતા તેના કાન ઉપર એક જબરદસ્ત થપ્પડ લગાવી દીધી.

એક પછી અનેક હૃદયદ્રાવક, હૃદયને હલાવી નાખે તેવી સ્થિતિમાથી એડિસન પસાર થયો. દરેક સ્થિતિમાં, દરેક પ્રસંગે તેને ફતેહ મળતી રહી અને આખરે જગતનો વૈજ્ઞાનિક તાજ તેણે નાની ઉંમરે મેળવ્યો. તેની ફતેહનું કારણ તેને પૂછવામા આવ્યું ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે, તે બિલકુલ મદ્યપાન કરતો નહિ અને કામ કરવાની, **મહેનત કરવાની બાબત સિવાય બીજી સર્વ બાબતમાં તે મિતાહારી હતો.**

મિલમા કામ કરતા ચીંથરેહાલ યુવક હેન્રી કલેને બીજા ૭ ભાઈ હતા અને એક સાધારણ ગામઠી શાળા સિવાય બીજી કોઈ નિશાળે આ છોકરાને મોકલવાના સાધન તેની ગરીબ માતા પાસે નહોતાં. અહીં તેને માત્ર વાચન, લેખન અને અંકગણિતનું જ્ઞાન

ગત્યુ હતુ, પણ શિક્ષક વગર પણ પોતાના અવકાશના સમયનો તે ઉપયોગ કરતો સાભળનારમા ગાય અને ઘોડા એવા તબેલામા જે છોકરો ભાષણ કરતા શીખ્યો હતો, તે અમેરિકાનો મહાનમા મહાન વક્તા અને રાજ્યપ્રકરણી પુરુષ થયો

ગરીબી અને હાડમારીની સાથે ટક્કર ઝીલનાર કેપ્લર, જેના પુસ્તક સરકાર તરફથી બાળી નાખવામા આવ્યા હતા, જેના પુસ્તક લયને જેસ્યુટોએ તાળુ માર્યું હતુ અને લોકોની બૂમથી જેને દેશ નિકાલ કરવામા આવ્યો હતો, તેનુ દૃષ્ટાત જુઓ એક જ કેન્દ્ર સૂર્યની સાથે ગ્રહો અંડાકારે ફરે છે પૃથ્વીના મધ્યભાગને સૂર્યના મધ્યભાગ સાથે જોડનાર લાઈન સરખા સમયમા સરખી જગા ઉપરથી પસાર થઈ જાય છે અને ગ્રહો જેટલી વાર ફરે તેના ચોરસ સૂર્યના અને તેમના સામાન્ય અતરના ઘનના પ્રમાણમા હોય છે—આ સિદ્ધાંતોના પ્રતિપાદન માટે સત્તર વર્ષ સુધી તેણે શાતિથી કામ કર્યું ઢકાયેલા ભાવીવાળો આ યુવક જગતનો મહાન ખગોળવેત્તા થયો

ગેલિલિયોના માબાપ જ્યારે તેને વૈદ્યકીય શાળામા મોકલવાને કોશિશ કરતા હતા તો પછી તે શાળામા પદાર્થવિદ્યામા અને ખગોળ વિદ્યામા ખ્યાતિ મેળવવાને ગેલિલિયોને ક્યા સભવ હતો? પણ જ્યારે વેનિસના લોકો સૂતા હતા, ત્યારે સેંટ માર્કસ દેવળના બુરજ ઉપર ઊભા રહી, ગરીબ હોવાથી પોતાના હાથથી બનાવેલા દૂરબીન થી જ્યુપીટરના નજીકના ઉપગ્રહ અને વિનસના જુદા જુદા દર્શન તેણે શોધી કહ્યા પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ ફરે છે—આ મતનો ત્યાગ કરવાને પોતાને ફરજ પાડવામા આવી ત્યારે ધર્મસભાના જુલમથી પણ પૃથ્વી ફરે છે એમ કહેતા આ સિત્તર વર્ષનો બુઢો ડગ્યો નહિ તેને કેદખાનામા નાખવામા આવ્યો ત્યારે પણ વૈજ્ઞાનિક સશોધન માટે તેને એટલી આતુરતા રહેતી કે તેની ઓરડીમાંના

તણુખનાથી તેણે સિદ્ધ કર્યું કે, એક પોલી નળી તે જ કદના રગીન સળિયા કરતા પ્રમાણમા વધારે મજબૂત હોય છે જ્યારે તે તદ્દન આધળો થયો, ત્યારે પણ તે કામમા મચ્યો રહેતો

સ્ટીવન જીરાર્ડને કાઈ પણ તક નહોતી તે દસ વર્ષનો હતો ત્યારથી તેણે પોતાનુ ઘર છોડ્યુ અને વહાણમાના એક ખિદમતદાર તરીકે તે અમેરિકા ગયો કોઈ પણ આત્મભોગથી આગળ વધવુ, ફતેહ મેળવવી એ તેની મહત્વાકાક્ષા હતી કામ ગમે તેવુ સખત અને ન ગમે તેવુ હોય, તોપણ તે માથે લેતો મિડાસની પેઠે જેને તે હાથ લગાડતો, તે સોનુ બની જતું ફિલાડેલ્ફિયાનો તે સૌથી શ્રીમાન વ્યાપારી બન્યો દ્રવ્ય ઉપરનો તેનો અસાધારણ પ્રેમ પસદ કરવા લાયક નહોતો પણ તે જે કાઈ કામ કરતો, તેમાની પરિપૂર્ણતા, પ્રજાકીય જરૂરિયાતના વખતમા તેનો જાહેર જુસ્સો, પ્રાણઘાતક પીળા તાવથી પીડાતા બીમાર અજાણ્યા માણસોને બચાવવા પોતાની જિંદગી જોખમમા નાખવાની તેની ઉત્કંઠા–એ તેના ચારિત્રના લક્ષણ ખરેખર અનુકરણ કરવા લાયક છે

જગતના ઉચ્ચાલન હાલ જેમના હાથમા છે, જેઓ તે હાલ ચલાવે છે તેઓ સઘળા પ્રથમ લગભગ ગરીબ છોકરાઓ હતા

એન્ડ્રુ જોન્સનને તેની માતાએ દશ વર્ષની વયે દરજીને ત્યા મૂક્યો હતો તે શાળામા જઈ શકયો નહોતો

શાળા વગર, પુસ્તકો વગર અને તક વગર ઝૂપડીમા જન્મેલા તે એક સાધારણ છોકરાએ સિવિલ વોરમા (દેશની માહોમાહેની લડાઈમા) પ્રેસિડટ તરીકે પોતાના સરળ અને વ્યાવહારિક ડહાપણથી માનવજાતિમા વાહવાહ મેળવી અને ચાળીસ લાખ ગુલામોને મુક્ત કર્યા

ઓહિયોના જગલની એક ઝૂપડીમા ૧૮ માસના એક છોકરાને તેડી એક ગરીબ વિધવા પોતાના નાના છોકરાનુ કેમ પૂરુ કરવુ તે

વિચારે છે. છોકરો મોટો થાય છે અને થોડાં વર્ષમાં પોતાની માતાને મદદ કરવાને લાકડાં કાપતો અને જંગલમાંની થોડી સાફ જમીન ખેડતો જોવામાં આવે છે. પોતે નહિ ખરીદી શકે તેવા પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવામાં પોતાના અવકાશનો સઘળો સમય તે ગાળે છે. ૧૬ વર્ષની ઉંમરે કેનાલના હોડી ખેંચવાના માર્ગ ઉપર ખચ્ચર હાંકવાની તક તે સ્વીકારે છે, પછી તરત જ ઝાડુ મારવા માટે અને શાળામા ભણવાની ફી માટે શાળાનો ઘંટ વગાડવાની જગા માટે તે અરજ કરે છે.

ગોગાશાળાના પહેલા ૭ માસની ફી તેને ૧૬ ડૉલર પડી. જ્યારે ફરીને તે શાળામા આવ્યો ત્યારે તેની પાસે માત્ર અર્ધો શિલિંગ હતો તે તેણે બીજે દિવસે દેવળની પેટીમા મૂકી દીધો. અઠવાડિયાના એક ડૉલર અને ૭ સેંટથી ખાવાની, ધોવાની, બળતણ અને બત્તીની એક સુતારને ત્યા તેણે ગોઠવણ કરી હતી અને રાત્રિએ અને દર શનિવારે જે સમય મળે તેમા કામ કરવાની ગોઠવણ રાખી હતી એક શનિવારે તે આવ્યો ત્યારે તેણે ૫૦ પાટિયાને રંધો માર્યો હતો. આ કામ માટે તેને એક ડૉલર અને બે સેંટ મળ્યા હતા. જ્યારે ટર્મ પૂરી થઈ, ત્યારે પોતાનું સઘળું ખર્ચ આપતા તેની પાસે ત્રણ ડૉલર વધ્યા.

બીજે શિયાળે એક મહિનાના બાર ડૉલર અને ભોજનની ગોઠવણીથી શાળામા તે શિક્ષક તરીકે રહ્યો. વસંતઋતુમાં તેને ૪૮ ડૉલર મળ્યા અને જ્યારે તે શાળામાં પાછો આવ્યો, ત્યારે અઠવાડિયાના ૩૧ સેંટ પ્રમાણે તે ખાતો, પીતો અને રહેતો.

થોડા સમયમા તે વિલિયમ કૉલેજમા દાખલ થયો અને માન સાથે ગ્રેજ્યુએટ થયો. ૨૫ વર્ષની ઉંમરે તે કોંગ્રેસમા દાખલ થયો.

હીરેમ કૉલેજમા ઘંટ વગાડવા માટે પોતે અરજ કરી તે પછી ૨૭ વર્ષે જેમ્સ એ ગાર્ડિનર યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો પ્રેસિડંટ થયો. એ સ્ટોર્સ, વેન્ડરબિલ્ટ્સ અને ગુલ્ડસની સઘળી દોલત કરતા આ

દષ્ટાંત અમેરિકાના યુવાનોને વધારે પ્રોત્સાહક છે. જગતના મહાનમાં મહાન વીર અને પરદુઃખભંજકોમા એવા અનેક માણસો છે, જેઓ ઝૂંપડીઓમાં તંગીમા ઊછર્યા હતા, છતા ઈશ્વરની દયા અને પોતાના ખંત વડે પ્રારબ્ધના મોજાં ખાળી પાર ઊતર્યા હતા

પ્રખ્યાત અમેરિકનોના ચરિત્રની ચોપડી જોનાર એક અંગ્રેજ ગ્રંથકાર બોલ્યો હતો કે, તમારા સઘળા મહાન પુરુષોનો જન્મ નાની ભૂરા રંગની કોટડીઓમા થયેલો છે

દરેક બાજુએ પાય તક હોય અને એક પણ અડગ હેતુ હોય તો છોકરો ગમે તેવો ગરીબ હોય તોપણ તેણે નિરાશ થવું નહિ પોતાની તકનો ઉપયોગ કરવાની જેનામા ખંત અને શક્તિ છે, તેવા દરેક યુવક માટે રોટી અને ફતેહ બને છે. પછી તે છોકરો ઝૂંપડીમા જન્મેલો હોય કે મહેલમા જન્મેલો હોય તે કાંઈ મહત્ત્વનું નથી. દઢ હેતુનો આવેશ તેનામા હશે અને સ્વાશ્રય રાખશે, તો માણસ, દેવ કે દાનવ તેને આગળ વધતા અટકાવી શકશે નહિ

'શ્રીમતના છોકરાને જમીન, હીરા અને સોનાના ઢગલા વારસામા મળે છે! તેને મૃદુ, કોમળ હસ્ત અને શરદી લાગે તેવું પોચું શરીર મળે છે એક જૂનું કપડું પહેરવાની તેની હિંમત ચાલતી નથી મને એમ લાગે છે કે, આવો વારસો મેળવવો ભાગ્યે જ કોઈને પસદ પડે શ્રીમતના છોકરાને વારસામા ચિંતાઓ મળે છે. બે કો તૂટે, કારખાનુ સળગે, એક ફૂક જ શેરના પરપોટા ફોડી નાખે એવા સમયમા કોમળ અને ગોરા ગોરા હાથ જોઈએ તેવાં નિર્વાહના સાધન ઊભા કરી શકે નહિ.'

'ગરીબના છોકરાને વારસામા શુ મળે છે? મજબૂત સ્નાયુ અને બળવાન હૃદય, મજબૂત બાંધો અને તેના કરતા વધારે મજબૂત જુસ્સો બે હાથનો તે રાજા, દરેક ઉપયોગી ઉદ્યોગથી, કળાથી પોતાનું કાર્ય તે કર્યે જાય છે. આવો વારસો મેળવવાની તો રાજાને પણ મરજી થાય,'

૩ : દૃઢ સંકલ્પશક્તિ

'સાચામાં સાચું અને ખરામાં ખરું ડહાપણ તે દૃઢ સંકલ્પ છે' નેપોલિયન

'જેનામાં દૃઢ સંકલ્પશક્તિ નથી, તેનામાં ડહાપણ નથી' શેક્સપિયર

'જ્યાં દૃઢ અને નિર્ણયાત્મક આત્મા જોવામાં આવે છે ત્યાં માણસની આજુબાજુ જગા કેવી મોકળી થઈ જાય છે અને તેને જગા અને સ્વાતંત્ર્ય મળે છે તે જોતાં આશ્ચર્ય થાય છે' જૉન ફૉસ્ટર

'બળવાન અને કામ કરવાની તૈયારી સાથેના હેતુવાળા માણસને ઘણા હાથ હોય છે પોતાને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી નજીકની દરેક ચીજ ઉપર તે પોતાનો હાથ મૂકે છે પોતાને મળતી-જતી વસ્તુને પોતાની તરફ ખેંચવાની તેનામાં આકર્ષણશક્તિ હોય છે ટી. ટી. મંગર

'લોકોમાં બળની ન્યૂનતા હોતી નથી પણ તેમનામાં સંકલ્પશક્તિની ન્યૂનતા હોય છે' વિક્ટર હ્યુગો

'જીવવું કે મરવું એવો જેણે નિશ્ચય કર્યો છે તેને બચી જ ગઈ જતે છે આવી ઉમદા નિરાશા મુદ્દકેલી સાથે નાશ પામે છે' કૉલિંગ

'દરેક માણસ પોતાની કિંમત પોતાના ઉપર જાતે જ મૂકે છે અને આપણી ઇચ્છાશક્તિ મુજબ જ આપણે નાના અગર મોટા હોઈએ છીએ' સ્માઈલ્સ

'ફતેહ મેળવવા માટે જે શક્તિ અને સંકલ્પ જોઈએ તે નહિ બતાવવાથી જીવનની મહાનમાં મહાન નિષ્ફળતા ઉત્પન્ન થાય છે વ્હીપલ

'ભિરદીમાં આગળ વધતા માણસ માટે જેમ લોકો સ્વાભાવિક રીતે જગા કરી આપે છે, તે જ પ્રમાણે જેના હેતુ પોતાના કરતાં આગળ હોય છે, તેને આગળ વધવા માટે માનવજાતિ જગા કરી આપે છે' ડીવાઈડ

'મૂર્ખ માણસ નિરર્થક ઇચ્છાઓમાં પ્રમાદથી પડી રહે છે ત્યારે ઇચ્છાશક્તિવાળા ડાહ્યા માણસોને માર્ગ મળે છે!'

પર્વતના શિખર પર આવેલો એક કિલ્લો ન લેવાયો ત્યારે એલેક્ઝાંડરને એક સૈનિકે કહ્યું કે, તમારાથી તે લેવાનું નહિ બને, એ કામ અશક્ય છે.

મહાન સિકંદરે ગર્જના કરીને કહ્યું કે, 'દૂર જા, જે કોશિશ કરશે તેને માટે કશું અશક્ય નથી.' આ પ્રમાણે કહીને તેણે એક ટુકડીની સરદારી લઈ દુશ્મનોને હાંકી કાઢ્યા.

જે લોકો નિષ્ફળ જતા તેને સુવારો કહેતો કે, તમારી ઇચ્છાશક્તિ પૂરી નહિ હોય. ઇચ્છાશક્તિ પણ ફતેહનો એક માર્ગ છે એમ તે કહેતો. 'હું જાણતો નથી,' 'હું નહિ કરી શકું,' 'અશક્ય છે.' એવા ઉદ્‌ગાર તે સાંભળતો નહિ. તે કહેતો કે શીખો, મહેનત કરો, પ્રયાસ કરો.

ઇજિપ્તમાં પ્લેગના દરદવાળા સૈનિકોની મુલાકાત નેપોલિયન લેતો. આમ કરીને તે એમ બતાવતો કે જે માણસને ભય નથી, જે માણસ બીતો નથી, તે મહામારીનો પણ પરાભવ કરી શકે છે.

આ પ્રકારની ઇચ્છાશક્તિ શરીરને પણ મજબૂત અવલંબનરૂપ થાય છે, તેને બળ આપે છે અને તેથી અદ્‌ભુત કાર્ય કરવાનું પ્રોત્સાહન માણસને મળે છે. એવી ઇચ્છાશક્તિ વડે, દેખાતી રીતે મૃત્યુશય્યાએ પડેલાં માણસો ઊભાં થયાં છે અને તે વડે તેઓ અદ્‌ભુત પરાક્રમ કરી શક્યાં છે.

પંચાવન વર્ષની ઉંમરે સર વૉલ્ટર સ્કોટને ૭ લાખ ડૉલરનું દેવું હતું. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે પૂરેપૂરું દેવું આપવું.

આ દૃઢ સંકલ્પથી શારીરિક અને માનસિક અન્ય શક્તિઓ અને તેના વ્યવહારને ટેકો તથા પ્રોત્સાહન મળ્યાં. તેના શરીરના દરેક તંતુનો જવાબ એક જ હતો: 'દેવું આપવું જોઈએ.' તેના લોહીમાં એ જ પ્રેરણા વહેતી હતી અને જે શક્તિથી તેની કલમ

ચાલતી, તેના બળમા વધારો કરવા માટે આ જ લોહી મગજ પર જતું તેણે સઘળુ દેવુ વાળી આપ્યું તેની ડાયરીમા તેણે લખ્યુ છે કે, 'મે સખત દુ ખ વેઠયુ છે વારવાર મને એવી ઇચ્છા થાય છે કે હું આત્મઘાત કરુ, પણ હું એવા વિચારને ફાવવા દઈશ નહિ' તેની બીજી શક્તિઓ ગઈ એમ જણાયા પછી પણ તેની 'બળવાન ઇચ્છા આગળ ને આગળ વધતી ગઈ જોન હ ટર કહેતો કે મુશ્કેલી ઓથી નિરાશ થાય એવો કોણ છે? તેવો માણસ ઘણું જ ઓછુ કામ કરશે વિજય મેળવવાનો જેને નિશ્ચય છે, એવો કોઈ માણસ છે? આવો માણસ કદી નિષ્ફળ થશે જ નહિ

સવારના છ–હુ, એડવર્ડ ઇરવિંગ ખાતરીથી કહુ છુ કે, ઈશ્વરની મહેરબાનીથી આઠ વાગ્યા પહેલા હુ બારાખડી શીખી જઈશ આ શબ્દો તેણે પોતાની ગ્રીક ડિક્શનરી ઉપર લખ્યા હતા તે પછી તેણે આવા શબ્દો લખ્યા

સવારના આઠ–હુ, એડવર્ડ ઇરવિંગ ઈશ્વરની મહેરબાનીથી બારાખડી શીખ્યો છુ.

જગતમા ત્રણ પ્રકારના મનુષ્ય હોય છે 'કરીશુ', 'નહિ કરીએ' અને 'કરી શકીશુ નહિ' પહેલા બધુ જ પૂરુ કરે છે, બીજા દરેક બાબતમા વિરુદ્ધ થાય છે અને ત્રીજા દરેક બાબતમા નિષ્ફળ જાય છે શ્રદ્ધામા એટલુ બળ છે કે જ્યારે પાર્થિવ બાબતોમા પણ જ્યા માનવ હોય છે ત્યા અમુક સમયે અશક્ય જણાતી બાબત પણ કોઈ દિવસ તે પોતે કરશે એવી કોઈ પણ માણસને દઢ માન્યતા હોય તો જીવનના અ ત પહેલા ઘણે ભાગે તે બાબત તે અવશ્ય કરે છે જ

જેનો હેતુ અજેય છે, પરાભવ પામવો તે શુ છે એ જે જાણતો નથી અને જ્યારે પગ ભાગે ત્યારે જે લાકડીના ટેકા ઉપર રહીને લડે છે, તે ધારે તે થઈ શકે છે મુશ્કેલીઓ અને વિરુદ્ધતા તેને ખાળી શકતા નથી કનડગતથી તે પાછો હઠતો નથી અને આગળ ને

આગળ વધ્યે જ જાય છે; તેથી તો તેને વધારે નિશ્ચયાત્મક પ્રયત્ન કરવા પ્રોત્સાહન મળે છે. માણસને બારાખડી આવડતી હોય અને તેની સંકલ્પશક્તિ દૃઢ હોય તો પછી તેની ફતેહને કોણ રોકી શકે?

સંપત્તિના કિનારા પ્રશસ્ત બુદ્ધિશક્તિવાળા પણ હિંમત, શ્રદ્ધા અને નિશ્ચય વગરનાં માણસોના તૂટેલા ખોખાથી ઢંકાયેલા છે. વધારે નિશ્ચયવાળા અને ઓછી શક્તિવાળા પણ જેઓ સંપત્તિને બંદરે ઊતરેલા, તેઓની આગળ તેમનો નાશ થયો છે. સેંકડો માણસો અપ્રસિદ્ધિમા મરણ પામે છે. તેનું કારણ એ છે કે, પહેલો પ્રયત્ન કરવા જેટલી હિંમત તેમનામા હોતી નથી. આવા માણસોએ જો શરૂઆત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોત, તો તેઓએ પોતાના પરાક્રમ અને ફતેહથી જગતને ચકિત કરી નાખ્યું હોત.

વિલિયમ દશ વર્ષનો નહોતો અને તેની માતા મિસીસ રોસે તેને કહ્યું: 'લંડન સોસાયટી ઑફ આર્ટ્સના એકાદ ઇનામ માટે તુ ઉમેદવારી કર.' 'હું પ્રયત્ન કરીશ.' એવો ઉત્તર આપ્યો અને વૉટ ટાઈલરના મરણને લગતા તેના ચિત્રને પહેલુ ઇનામ મળ્યું. પાછળથી તે મહારાણી વિકટોરિયાનો ચિત્રકાર થયો અને તેને 'નાઈટહુડ'નો ખિતાબ મળ્યો.

પોતાના તેમ અન્ય પ્રજાના સંસ્થાનો ઉપરની ઇંગ્લાંડની બળવાન સત્તાનુ એક રહસ્ય તેની અજિત ઇચ્છાશક્તિ છે. તેની પકડ પ્રારબ્ધ જેવી છે; પણ તેને હમેશાં યાદ રહેતુ નથી કે, તેનાં બધાં બાળક એક જ લોહીના છે. એમ ન હોત તો પેટ્રિક હેન્રીએ કહેલી વૃત્તિ જાગૃત કરવામા તેણે સંકોચ બતાવ્યો હોત. 'શુ જિંદગી એટલી બધી મોંઘી છે, સુલેહ અને શાંતિ શુ એટલાં બધાં મીઠાં છે કે બંધન અને ગુલામગીરી પણ કબૂલ રાખીને તે ખરીદવાં? ઈશ્વર તેવુ કરે નહિ. અન્ય લોકો કયો માર્ગ લેશે તે હું જાણતો નથી.' 'સ્વતંત્રતા અગર મૃત્યુ એ જ મારે માટે તો એક-

માત્ર રસ્તો છે.' આવા જુસ્સાને લીધે જ અમેરિકન સસ્થાનો જિતાયા નહિ

નેપોલિયન કહેતો કે, અશક્ય એ શબ્દ મૂર્ખ લોકોના શબ્દ કોશમા જ હોય છે જે મહાન ઇચ્છા આગળ યુરોપ ધ્રૂજતુ તે ઇચ્છાશક્તિ તેણે ગુમાવી ન હોત તો સેટ હેલિનામા રહેવા પહેલા તેણે સેટ હેલિનાના ખડક પિગળાવી નાખ્યા હોત!

ડાર્વિનની ઇચ્છાશક્તિ એવી બળવાન હતી! તેને મદવાડ તો હમેશનો હતો હમેશા તે દુખમા ને દુખમા રહેતો તે જે કાઈ સહન કરતો, તે તેની સ્ત્રી સિવાય અન્ય કોઈ જાણતુ નહિ તેના છોકરાએ લખ્યુ છે કે, ૪૦ વર્ષ સુધી એક દિવસ પણ તેની તબિયત સારી રહેતી નહિ, છતા તે ૪૦ વર્ષમા ભલભલા મન અને શરીર જેથી પાછા હઠે તેવુ કામ તેણે અવિરત કર્યા કર્યું કોઈ પણ બાબતમા વળગી રહેવાની તેનામા અદ્ભુત શક્તિ હતી પોતાની ધીરજના સબધમા તે હમેશા માફી માગતો અને પરાજય પામવુ તે નિર્બળતાની નિશાની છે, એમ સમજી તે પરાજય સહન કરી શકતો નહિ તેની એક પ્રિય કહેવત એ હતી કે, 'જે આગ્રહી હોય તે જ કાર્ય કરી શકે છે' તેના અદ્ભુત ધૈર્ય, આગ્રહ અને સભાળની સાબિતી એ છે કે ૨૦ વર્ષમા 'જાતિની ઉત્પત્તિ' એ લેખનુ વસ્તુ તેણે એકઠુ કર્યું અને 'માણસની ઓલાદ' એ લેખનુ વસ્તુ લગભગ ૩૦ વર્ષમા તેણે એકઠુ કર્યું

ટપર નામના માણસે નીચેની ચાર લીટી લખી જે સદા અમર રહેશે

'વિશ્વાસ માણસો ઉપર જય મેળવે છે તેમના ઉપર અને તેમની અદર પણ તે જય મેળવે છે એક મજબૂત હૃદયની ઇચ્છા આગળ હજારો કપે છે એક નિર્બળ વામનજી નિર્ભય નિશ્ચયનો હોય તો તેથી લડાઈનુ સ્વરૂપ બદલાઈ જાય અને નાસતા દૈત્યોને પણ પીખરાતા અટકાવી ફરી તેમને તે એકઠા કરી શકે'

૪ : અવકાશના સમયમાં

'જીવન ઉપર તને પ્રેમ છે? એમ હોય તો સમય ગુમાવતો નહિ, કારણ કે જીવન સમયનુ જ બનેલુ' છે ફ્રેન્કલિન

'અનંતતા પણ મિનિટની ખામી પૂરી શક્તી નથી પ્રાચીન કવિ

'કલાકોનો નાશ થાય છે અને તે આપણે નામે ચઢે છે'

ઓક્સફર્ડના એક ઘડિયાળના ચંદા ઉપરનો લેખ :

'મે વખત ગુમાવ્યો અને સમયથી જ હુ હવે ક્ષીણ બનુ છુ' **શેક્સપિયર**

'માણસની જિંદગીના દરેક કલાકમા તેનાથી બને તેવુ ખાસ કામ કરવાનુ હોય છે આખી જિંદગીના બીજા કોઈ પણ કલાકમા તે કામ થઈ શકે એવુ' હોતુ નથી એક વખત એક ક્લાક ગયો તો તે ગયો જ' **નોયલ પેટન**

'કોઈ પણ માણસ ઉમરમા નાનો હોય પણ તેણે સમય ગુમાવ્યો ન હોય તો કલાકોમા તે મોટો હોય' **બેકન**

'મારુ કહેલુ ખરુ માનજો કે તમારા સ્વપ્નમા પણ જેનો તમને ખ્યાલ નહિ હોય તેવા વ્યાજના વ્યાજ સાથે વખતની કરકસરનો લાભ તમને પાછળની જિંદગીમા મળશે સમય ગુમાવવાથી માણસનો માનસિક તેમ જ નૈતિક બાંધો વધારેમા વધારે, આપણે ધારીએ તેના કરતા પણ વધારે ઊતરી જાય છે' **ગ્લેડસ્ટન**

'જુવાનીનો એકપણ કલાક એવો નથી કે જેમા કાંઈ ભાવી ન હોય, એવી એક પણ પળ નથી કે જે એક વખત જાય તો ફરીથી ધારેલુ કામ થઈ શકે, એક ઘા ભૂલવામા આવ્યો તો પછી ઠંડા લોખંડ ઉપર ઘા કરવો પડે છે **રસ્કિન**

'સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત વચ્ચેના કોઈ સમયમા હીરા જેવી સાઠ મિનિટથી જડેલા બે સોનાના કલાક તેને પકડવા માટે ઇનામ નથી, કારણ કે તે પકડાય એવા નથી હમેશને માટે ગયા છે' **હોરેસ માન**

'વર્તમાનની દૃષ્ટિ તમને મળે તો પ્રાચીન અને ભવિષ્યની દુનિયા તો તમારી આખ આગળ ખડી થઈ જાય' **એમર્સન**

'માણસને પોતાને વૃત્તિ હોય તો એવો કોઈ પણ ધંધો નથી, એવો

કોઈ પણ ઉદ્યોગ નથી, જેમાં પોતાની યુવાવસ્થાના અભ્યાસ માટે દરરોજ થોડો વખત પણ મળે નહિ ' વિલ્સનઅેક

'સુધારણાની ઇચ્છા આપણને એટલી બધી થાય છે કે આપણે આપણા વખતના હાલના ઉપયોગ વિષે ગંભીરતાથી વિચાર કરવાનું શરૂ કરીએ ત્યારે અમુક માણસને સુધારણા માટે સમય નથી એવું બહાનું અદૃશ્ય થાય છે ' મેથ્યુ આર્નોલ્ડ

બેન્જામિન ફ્રેંકલિનની ન્યૂસપેપરની ઓફિસ આગળ એક રસળનાર માણસે પૂછ્યું કે, 'પેલા પુસ્તકની શી કિંમત છે?' કારકુને જવાબ દીધો કે 'એક ડોલર,' પેલા રસળનારે કહ્યું કે 'એક ડોલર? તેનાથી કાંઈ ઓછી કિંમત નથી?' એનો ઉત્તર એવો મળ્યો કે, 'એક ડોલર કિંમત છે' વેચવાની ચોપડીઓ ઉપર તે ખરીદનારે ફરી થોડી વાર નજર કરી અને વળી પૂછ્યું 'મિ ફ્રેંકલિન અંદર છે?'

કારકુને ઉત્તર દીધો કે, 'હા, છે, પ્રેસરૂમમાં તે ઘણા કામમાં રોકાયેલા છે' તે ફરી પૂછવા લાગ્યો 'વારુ, મારે તેમને મળવું છે' મિ ફ્રેંકલિનને બોલાવવામાં આવ્યા તેમને પેલા માણસે પ્રશ્ન કર્યો 'મિ, ફ્રેંકલિન! આ પુસ્તકની શી કિંમત છે?' તેનો તરત ઉત્તર મળ્યો કે 'સવા ડોલર!' 'સવા ડોલર! તમારા કારકુને તો હમણાં એક ડોલર કિંમત બતાવી હતી' ફ્રેંકલિને કહ્યું કે, 'મારું કામ છોડી અહીં તમને જવાબ આપવા આવવું તે કરતાં એક ડોલર લેવો વધારે સારો, એમ ધારી એક ડોલર કિંમત રાખવામાં આવી છે હું આવ્યો માટે સવા ડોલર'

તે માણસ ચકિત થઈ ગયો, પણ પોતે જ શરૂ કરેલી વાત પૂરી કરવાની ઇચ્છાથી તેણે પૂછ્યું 'વારુ, લો, આ ચોપડીની જે ઓછામાં ઓછી કિંમત હોય તે કહો' ફ્રેંકલિને કહ્યું, 'દોઢ ડોલર' 'તમે પોતે પણ હમણાં તેનો સવા ડોલર કહેતા હતા' ફ્રેંકલિને ઠંડે પેટે કહ્યું, 'હાલ દોઢ ડોલર લેવા કરતાં તે વખતે સવા ડોલર લેવો સારો હતો હવે તેનો દોઢ ડોલર પડશે'

તે માણસે મૂંગે મોંએ ગલા ઉપર પૈસા મૂક્યા, ચોપડી લીધી અને ઇચ્છા પ્રમાણે વખતના પૈસા કે ડહાપણ ઉપજાવવાની કળાનો બોધજનક પાઠ આ મહાન ગુરુ પાસેથી લઈ, તે સ્ટોર છોડી ગયો. દરેક જગાએ આવા વખત ગુમાવનારા માણસો હોય છે.

દિવસો મિત્રના વેશમાં આપણી સમીપ આવે છે અને કુદરતના અદૃશ્ય હસ્ત તરફથી અમૂલ્ય બક્ષિસ લાવે છે; પણ તેમનો આપણે ઉપયોગ કરીએ નહિ, તો તે મૂંગા મૂંગા જતા રહે છે અને ફરી પાછા આવતા નથી. એક પછી એક આવતી દરેક સવાર નવી નવી બક્ષિસો લાવે છે; પણ ગઈ કાલ અગર પરમ દિવસે આવેલી બક્ષિસોનો લાભ આપણે ન લીધો તો તેનો લાભ લેવાને દિનપ્રતિદિન આપણે ઓછા શક્તિમાન થતા જઈએ છીએ અને છેવટે તે બક્ષિસોનું મહત્ત્વ વિચારી તેનો ઉપયોગ કરવાની આપણી શક્તિ ખૂટી જાય છે. ઘણા જ ડહાપણથી કહેવામા આવ્યુ છે કે, **ખોયેલી મિલકત, અભ્યાસથી ગુમાવેલું આરોગ્ય એ સર્વ મિતાચાર અને ઔષધથી પાછું મળે છે; પણ ગયો વખત પાછો મળતો નથી.**

હવે તો જમવાના વખતને પાંચ–દશ મિનિટ બાકી છે, હવે કાઈ પણ કામ કરવાનો વખત નથી. એવા શબ્દોનો ઘણો જ ઉપયોગ કુટુંબોમાં થાય છે; પણ વખતના ભાગ્યાતૂટ્યા જે ટુકડાઓ ઘણા ફેંકી દે છે, તેમાથી ભાવી વગરના છોકરાઓ કેવા કેવા મહાન કાર્ય કરે છે! જે કલાકો તમે ગુમાવ્યા છે તે સુધાર્યા હોત, તો તમને વિજય મળ્યો હોત.

ગ્લેડસ્ટન જેવો પ્રતિભાશાળી માણસ પણ જ્યારે પોતાની કોઈ એક અણધારી અવકાશની મિનિટ નકામી ન જાય તે માટે પોતાના ખીસામાં એક નાની ચોપડી રાખતો, તો આપણે સાધારણ માણસોએ પોતાનો કિંમતી સમય નકામો ન જાય તે માટે શું ન કરવું

જોઈએ ? સમયના નાનામા નાના ટુકડાનો ગ્લેડસ્ટન જેવા મહાન વૃદ્ધ પુરુષો ઉપયોગ કરે અને હજારો યુવાન સ્ત્રીપુરુષો આખા મહિના નાના મહિના અને વર્ષના વર્ષ વેડફી દે તેમને તે મહાન નરની જિંદગી પરથી કેવો ઠપકો મળે છે ? બીજા માણસો જેઓ પોતાની નિષ્ફળતાથી આશ્ચર્ય પામે છે અને જેઓ પોતાને ફુરસદ વખત મળે તે ફેંકી દે છે, તેવા જ વખતના સદુપયોગથી ઘણાયે માણસો એ પોતાની આબરૂ મેળવી છે

જ્યારે મિકાયલ ફેરાડે પુસ્તકો બાંધતો તે વખતે અવકાશનો વખત તે પ્રયોગો કરવામા ગાળતો એક વખત તેણે પોતાના મિત્રને લખ્યું હતુ કે, 'મારે જે જોઈએ છે તે વખત છે હાલના 'જેન્ટલમેન' લોકનો કેટલોક અવકાશનો સમય મને સસ્તે ભાવે વેચાતો મળે તો તે પણ હું ખરીદી લઉ '

અવિરત ઉદ્યોગમા ચમત્કાર બતાવવાની કેવી શક્તિ છે !

ક્ષુદ્ર બાબતોમાથી એક કલાક પણ બચાવવામા આવે અને તેનો સદુપયોગ કરાય તો સાધારણ શક્તિનો કોઈ માણસ કોઈ ગમે તે એક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનુ પૂરુ જ્ઞાન તે વડે મેળવવા શક્તિમાન થાય. **દરરોજના એક કલાકના સદુપયોગથી દશ વર્ષમા ગમે તેવો અજ્ઞાત માણસ પણ સારા જ્ઞાનવાળો થઈ શકે, દિવસના એક કલાકની કમાણીથી બે દૈનિક, બે અઠવાડિક, બે આગેવાન માસિક અને દશેક સારી ચોપડીઓ ખરીદી શકાય.** એક કલાકમા એક છોકરો અગર છોકરી વિચારપૂર્વક વીસ પાના અને એક વર્ષમા સાત હજાર પાના અગર અઢાર મોટા પુસ્તકો વાચી શકે **'માત્ર નિર્વાહ' કરી જાણનાર મનુષ્ય આ પ્રમાણે દિવસના એક કલાકમાત્રના ઉપયોગથી પોતાના જીવનને 'ઉપયોગી અને સુખી જીવન'મા ફેરવી શકે છે** દિવસનો એક કલાક આવી રીતે એક અપ્રસિદ્ધ માણસને

પ્રસિદ્ધ અને એક નિરુપયોગી માણસને પોતાની જાતિનો હિતૈષી કરી શકે છે, ત્યારે હઠ્ઠામશ્કરીની ચાલુ અશ્રાંત ઇચ્છામાં આપણાં યુવાન સ્ત્રીપુરુષો બે, ચાર કે ૭–૭ કલાકો દરરોજ ફેંકી દે છે, તેના ભાવી પરિણામનો તો વિચાર કરો ! પોતાનો અવકાશનો સમય ગાળવા માટે, પોતાને અવકાશ હોય ત્યારે આનદ સાથે તે અવકાશ ગાળી શકાય તે માટે દરેક માણસને કોઈ ને કોઈ કામની ધૂન હોવી જોઈએ. પોતાના દરરોજના કામને ને તેને નિસ્બત હોય કે ન હોય, પણ તેનુ હૃદય તો તેમા હોવુ જોઈએ.' એક પથ્થર વહેરનારને પતંગિયાંની જ ધૂન હતી. જ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે દુનિયામાં બધાથી સારો પતંગિયાનો સંગ્રહ તેની પાસે હતો !

જો માણસની પસંદગી ડહાપણ ભરેલી હોય તો આવી ધૂન માટે પણ જે અભ્યાસ, જે સંશોધન અને જે ઉદ્યોગ કરવો પડે છે, તેથી ચારિત્ર્ય વિશાળ થાય છે અને ઘરતું રૂપ ફરી જાય છે.

આળસ વગર માણસને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. આળસ માણસનો સઘળો વખત સંપૂર્ણ રીતે લઈ લે છે અને કોઈ પણ ઉદ્યોગથી માણસ પરાધીન બને તેના કરતા તે વધારે આળસથી થાય છે.

થોડી થોડી કરકસર કે જેનો બીજા તિરસ્કાર કરે છે, તેથી જેમ કોઈ માણસ પોતાની દોલતનો સંગ્રહ કરે છે, તેવી રીતે જે જૂજ જૂજ વખત બીજા બેદરકારીથી ફેંકી દે છે, તે વખતમાં કેટલાક છોકરા કેળવણી મેળવી શકે છે. સ્વસુધારણા માટે દિવસનો એક પણ કલાક ન મળે એવો ધંધામા રચ્યોપચ્યો રહેતો કયો યુવક છે ?

વર્મન્ટના પ્રખ્યાત મોચી ચાર્લ્સ સી. ફ્રોસ્ટે દિવસનો એક કલાક અભ્યાસ કરવામાં ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સર્વથી પ્રસિદ્ધ ગણિતશાસ્ત્રીઓમાં તેની ગણના થઈ

અને જ્ઞાનના અન્ય પ્રદેશમા પણ તેણે ખૂબ જ સન્માન મેળવ્યુ નેપોલિયનની માફક જોન હટર પણ ચાર કલાક સૂતો તુલનાત્મક શરીરછેદનશાસ્ત્રના જે ૨૪,૦૦૦ નમૂનાઓ હટરે મહામહેનતે એકઠા કર્યા હતા, તે ગોઠવવા તેમ જ તેનુ વર્ગીકરણ કરવા માટે પ્રોફેસર ઓએનને દશ વર્ષ થયા હતા સુથારકામ કરતા કરતા અભ્યાસની શરૂઆત કરનારનો આ કેવો અસાધારણ દાખલો !

જે લોકોને તેનો વખત લેવાને કાઈ પણ હક્ક નહોતો અને જેઓ તેનો વખત લેતા, તેમને માટે તે કડવી ફરિયાદ કરનારા એક ઇટાલિયન પંડિતે પોતાના બારણા ઉપર નીચેનો લેખ મૂકયો હતો 'જે અહીં ઊભો રહે તેણે મારી મહેનતમા ભાગ લેવો ' બેકસ્ટરને ત્યા કેટલાક માણસ મળવા આવ્યા તેઓ બોલ્યા 'અમે તમારો વખત લીધો છે એમ અમને લાગે છે ' કંજૂસ જેમ ધન એકઠુ કરે છે તેમ પોતાની ક્ષણોનો સગ્રહ કરનાર બેકસ્ટરે ઉત્તર દીધો 'ખરેખર, તમે વખત લો છો ' .

વેલિંગ્ટન કહે છે કે, જ્યારે માણસ પથારીમા હાલવા માડે છે, ત્યારે પથારીમાથી ઊઠવાનો તેનો વખત થયો છે એમ જાણવુ જોઈએ

ઘણા લોકો જે વખત ગુમાવે છે, તે વખતમા ઇતિહાસમાના ઘણા મહાનમા મહાન પુરુષોએ પોતાના હમેશના ધધાની બહાર પણ કીર્તિ મેળવી છે લોંગફેલોની નોટબુક ઉપરથી જણાય છે કે, તે એક પણ પ્રસગ એક પણ વિચાર કે એક પણ સજોગ ખાલી જવા દેતો નહિ ફ્રેંકલિન અશ્રાત પરિશ્રમ ઉઠાવનાર મહાન પુરુષ હતો પોતાને જમવાનો તથા ઊંઘવાનો વખત તે એટલી મર્યાદામા રાખતો કે જેથી તેને અભ્યાસનો વખત મળી શકે જ્યારે તે બાળક હતો, ત્યારે તે જમવાના વખતની તેના પિતાની લાબી લાબી પ્રાર્થનાઓથી કટાળી જતો અને એક સામટી પ્રાર્થના કેમ ન

કરી લેવી એમ તે કહેતો. નૌકાશાસ્ત્રનો સુધારો અને ધુમાડાવાળી ચીમનીઓ એવા વિષયના કેટલાક સારામાં સારા લેખ તેણે વહાણ ઉપર લખ્યા હતા.

મહાન સ્ત્રીપુરુષ સમયનાં ઘણાં કંજૂસ હોય છે. સિસેરો કહેતો કે, બીજા લોકો જે વખતનો ઉપયોગ જાહેર તમાશા અને રમતગમત માટે કરે છે અગર તો માનસિક કે શારીરિક વિશ્રાંતિમાં ગાળે છે, તે હું તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસમા ગાળું છું. પોતાને જમવાને વાર હોય તેવા અવકાશના સમયમા ફ્રાંસના એક મહાન ચાન્સેલરે એક કિંમતી પુસ્તક લખ્યું હતું. ઈંગ્લાંડના ચાન્સેલર તરીકેના કામમાંથી અવકાશના સમયે બેકને કીર્તિ મેળવી હતી.

હાલનો વખત 'વર્તમાન' કાચો પદાર્થ છે. તેમાંથી આપણે ચાહીએ તે બનાવી શકીએ તેમ છીએ. ભૂતકાળ વિષે બહુ વિચાર ન કરતા, ભાવીના સ્વપ્ન આણતા નહિ. હાલની પળનો જ ઉપયોગ કરો અને તેમાંથી જ બોધ ગ્રહણ કરો. એક કલાકનું પણ જે ખરું માપ લે છે અને જેને તેની કિંમતનો ખરો ખ્યાલ છે તેવો માણસ હજુ જન્મ્યો જોવામાં આવ્યો નથી. ફેનલોન કહે છે તે પ્રમાણે **એકીવખતે ઈશ્વર એક જ પળ આપે છે અને જ્યાં સુધી તે જાય નહિ, ત્યાં સુધી બીજી મળતી નથી.**

એક મિનિટ પણ નકામી જાય તે લોર્ડ લોહામ સહન કરી શકતો નહિ; પણ તે એવો નિયમિત કામ કરનાર હતો કે તે જે કામ કરતો તેનો થોડો પણ ભાગ નહિ કરનારા ઘણા માણસો કરતાં તેને વધારે ફુરસદ હોય એમ જણાતું. રાજપ્રકરણ, કાયદા, વિજ્ઞાન અને સાહિત્યમાં તેણે નામના મેળવી હતી.

બધુ કામ કરતાં કરતાં અવકાશના સમયમાં લિંકને કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને સ્ટોરનું રક્ષણ કરતાં કરતાં તેની સાધારણ શાખાઓને લગતું કામ કોઈની પણ મદદ વગર તે શીખ્યો હતો.

ગુમાવવામા આવેલા કલાકમા, કલાક ગુમાવ્યો તે ખરાબમા ખરાબ નથી, પણ તેટલી શક્તિ ગુમાવી તે છે સુસ્તીથી જ્ઞાનતંતુ કટાય છે અને સ્નાયુઓ તતડે છે કામમા નિયમ હોય છે, સુસ્તીમા હોતો નથી

કાપડ બનાવવાના કારખાનામા એક તૂટેલો દોરો આખા તાકાને ખરાબ કરે છે, જે છોકરા અગર છોકરીએ તે ભૂલ કરી હોય છે તેને શોધી કાઢવામા આવે છે અને તેથી થયેલુ નુકસાન તેના પગારમાથી કાપી લેવામા આવે છે, પણ જિંદગીના તાકામાથી તૂટેલા તારનુ નુકસાન કોણ આપશે ? ખાલી કાઢેલો આપણે પાછો ફેરી શકીએ નહિ આપણે આપણુ ભાવીરૂપ તાકો ગૂથીએ છીએ ત્યારે એ દિલચાલની વાસે કોઈ તાર ફરે છે ગુમાવેલા કલાક અગર ગુમાવેલી તકનો તૂટેલો તાર આખી બનાવટને નુકસાન કરે અને કારીગરને પણ ખેદ પમાડે તેવો નીવડે છે વળી આ તાર સોનાનો પણ હોય અને તેના સૌંદર્ય અગર પ્રકાશમા વધારો કરે, આપણે કાઢેલો અજમાવી શકીએ નહિ અગર તો તે બનાવટની આજુબાજુનો કમનસીબ દોરો જે આપણી મૂર્ખતાના નિત્ય પ્રમાણરૂપ છે તે આપણે ખસેડી શકીએ નહિ <u>વખત મળે, એ વિચારથી સારાં કામ કરવાનુ મુલતવી રાખતા નહિ;</u> કેમ કે અવકાશના વખતમા થોડુ જ સારુ કામ થઈ શકે છે અને જે સ્ત્રીપુરુષો કામમા જ રચ્યાપચ્યા રહે છે, તેઓ જ હોસ્પિટલો, દેવાલયો અને અનાથાશ્રમો બંધાવી શકે છે અને દુનિયાની મોટામા મોટી નામના કરી શકે છે

કોઈ પણ યુવાન માણસ જ્યારે ધંધામા લાગેલો હોય છે, ત્યારે તેને માટે કોઈ ચિન્તાતુર હોતુ નથી, પણ તે બપોરે ક્યા ખાવા જાય છે ? રાતે ઘર તે છોડે છે ત્યારે તે ક્યા જાય છે ? વાળુ કર્યા પછી તે શુ કરે છે ? તેનો રવિવાર અને તહેવારો તે ક્યા ગાળે છે ? પોતાનો અવકાશનો સમય તે શેમા ગાળે છે ? તે ઉપરથી જ તેનુ ચરિત્ર જણાઈ આવે છે યુવાનોનો ઘણો મોટો ભાગ વાળુ

કર્યા પછીના વખતમા બગડે છે જેઓ માન અને કીર્તિ મેળવે છે, તેઓમાના ઘણાક પોતાની સાજ અભ્યાસ, કામ અગર શાણા અને સજ્જનની સોબતમા ગાળે છે આ ફુરસદના કનાક જેને આપણે જિદગીનો ઘસારો (વેસ્ટ) કહીએ છીએ, તેને માટે સાધારણ રીતે ગુમાવેલી કુટકા પળો માટે, લેખક દરેક યુવાનને સાવધ રહેવા વિનતી કરે છે યુવાન મનુષ્યની જિદગીમા દરેક સાજ એ એક બારીક સંજોગ છે

'આજે જ આપણે આપણું પ્રારબ્ધ રચીએ છીએ. આપણું પ્રારબ્ધ આપણે ગૂથીએ છીએ. ભાવીને માટે આજે જ આપણે પવિત્રતા અગર પાપ પસંદ કરીએ છીએ.'

સમય એ જ દ્રવ્ય છે આપણે તેના ઉપયોગમા કજૂસ અગર હલકા ન થવુ જોઈએ, પણ **આપણે રૂપિયો ફેંકી દેતા નથી તેમ સમય ફેંકી દેવો જોઈએ નહિ; કેમ કે વખત ગુમાવવો એ બળ, ચૈતન્ય અને ચારિત્ર્ય ગુમાવવાની બરાબર છે.** વખતનો નાશ કરતા પહેલા ચેતો, કારણ કે તમારુ સઘળુ ભવિષ્ય તેના આધારે રહેલુ છે

'સ્મરણને લગતા અનેક કાવ્ય કવિઓ રચે છે આશા વડે કવિતાની અનેક પક્તિઓ લખવા માટે પ્રેરણા થાય છે, પરતુ 'વર્તમાનકાળ' માટે કોણ પોતાના સગીતનો ઉપયોગ કરે છે?

જ્યારે યૌવન અને આરોગ્ય જોઈએ તેવા હોય, ત્યારે ભૂત કાળ માર્ગદર્શક થાઓ, ભવિષ્ય આશાજનક રહો, પરતુ તમારી વધારેમા વધારે ચિતાનો ગભીર વિષય **વર્તમાન** રહો '

એડવર્ડ એવરેટ કહે છે કે, 'દરેક શક્તિની ખિલવણીથી સુધારણાની દરેક તકની તપાસ ગરુડની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ રાખીને, વખત બચાવીને, લાલચને તરછોડીને અને વિષયસુખનો ત્યાગ કરીને પોતાની જાતને ઉપયોગી, સન્માનપાત્ર અને સુખી કરવી એ માણસના પોતાના હાથમા છે '

૫ : પ્રતિકૂળતા અને યુવાનો

'આપણી જે કામ ઉપર પ્રીતિ છે, તે કામ કરવા માટે આપણે વેળાસર ઊઠીએ છીએ અને તેમાં આનંદ સાથે આપણે વળગી જઈએ છીએ.' શેક્સપિયર

'કોઈ પણ ઉદ્યોગ ઉપરની પ્રીતિ કે જેથી માણસ રોકાયેલો અને સુખી રહે છે, તેવી પ્રીતિ સાથે જન્મ પામવું, એ જીવનની મૂલ્યવાનમાં મૂલ્યવાન બાબત છે, મોટામાં મોટી દોલત છે.' એમર્સન

'પ્રતિભાશાળી પુરુષોના ઇતિહાસમાં આપણે વારંવાર જોયું છે કે, તેમને જે અભ્યાસમાં અગર ધંધામાં નાખવામાં આવતા તે તરફ તેઓ ધ્યાન આપતા નહિ અને પોતાની રુચિને વધારે અનુકૂળ હોય તેવા ઉદ્યોગમાં તેઓ પડતા. માતાપિતા અને વાલીનાં ફરમાન અને ગોઠવણોની સામે થઈ પોતાની ગોઠવણો પોતે જ કરી લેતા આપણે તેમને વારંવાર જોઈએ છીએ.' રૉબર્ટ વૉટર્સ

'જીવનના ભિન્ન ભિન્ન ભાગને આપણે એક ટેબલ ઉપરનાં—જુદી જુદી આકૃતિના કોઈ ગોળ, તો કોઈ ત્રિકોણ, તો કોઈ ચોરસ, તો કોઈ લંબચોરસ કાણાંનું રૂપ આપીએ અને તે ભાગ ભજવનાર માણસને આપણે લાકડાના જેવી જ આકૃતિના કકડાનું રૂપ આપીએ તો સામાન્ય રીતે આપણને જણાઈ આવશે કે ત્રિકોણ માણસ ચોરસ કાણામાં છે, સમચોરસ ત્રિકોણમાં છે અને ચોરસ માણસ ગોળ કાણામાં દબાયેલો—ચંપાયેલો છે.' સિડની સ્મિથ

'વારંવાર કહેવું જરૂરી નથી કે કોઈ પણ માણસ પોતાના ચારિત્ર્ય સામે હમેશાં તેમ જ ફતેહમંદીથી લડત ચલાવી શકતો નથી.' સર એચ. થુટવર

'બાળક વખાણે છે, યુવાન પ્રયત્ન કરે છે અને મર્દ મેળવે છે.'

'માનવબુદ્ધિના ઇતિહાસમાં ભાગ્યે જ કોઈ એવો કવિ હશે, કોઈ કારીગર

હશે, કોઈ તત્ત્વવેત્તા હશે, કોઈ વૈજ્ઞાનિક હશે કે જેની પ્રતિભાની સામે, જેની બુદ્ધિના અલૌકિક પ્રભાવ સામે તેનાં માતાપિતા, તેના વાલી, તેનાં શિક્ષક ન થયાં હોય. આવા કેસોમાં કુદરત સીધી રીતે વચ્ચે પડીને વિજય પામે છે. કુદરત પોતાનાં વહાલાંને તેમના હક્ક અપાવે છે અને પોતે જેમને પરિશ્રમથી ઉત્પન્ન કર્યાં છે, તેમને ગુમાવવા કરતાં, તેમને છોડી દેવા કરતાં, આજ્ઞાભંગ, વાત છાની રાખવી, જૂઠું બોલવું, ઘેરથી નાસી જવું અને વખતોવખત ભટકવું અને એને પણ તેઓ ઉત્તેજન આપે છે. ઈ. પી. વ્હીપલ

'તમે જે અવાજ સાંભળતા નથી, તે અવાજ હું સાંભળું છું.'

તે કહે છે કે, 'હું રહીશ નહિ.'
તમે જોતા નથી તે હાથ હું જોઉં છું, તે મને
ઇશારત કરે છે અને બોલાવી લે છે.' ટિકેલ

પ્રતિભાશાળી માણસ ગમે તેટલું નુકસાન ભોગવે અને ગમે તેટલો અફસોસ કરે, પણ પોતે જે ધંધાને માટે નિર્માણ થયો હોય છે તે તરફ જ તે દુર્નિવાર આવેશથી દોરાય છે. ગમે તેવી મુશ્કેલીઓ તેની આજુબાજુ હશે, ભાવી ગમે તેવું નિરાશાજનક હશે; પણ પોતાના વહાલા ઉદ્યોગને જ તે રસ અને આનંદથી વળગી રહેશે. નિર્વાહના સાધન મેળવવાના તેના પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે અને તે ગરીબ છે, સાધનહીન છે અને તેના તરફ કોઈ ધ્યાન આપતું નથી, એમ તેને માલૂમ પડશે ત્યારે બર્ન્સની માફક નિશ્વાસ નાંખી ભૂતકાળ તરફ તે જોશે અને વિચાર કરશે કે બીજો કોઈ ઉદ્યોગ તેણે કર્યો હોત તો કેવું સારું ! આમ છતાં પણ પોતાને પ્રિય લાગતા ઉદ્યોગને જ તે વળગી રહેશે.

દરેક માણસ જ્યારે પોતાનો પ્રિય ધંધો પસંદ કરશે, ત્યારે જ સુધારો તેના ઉચ્ચતમ શિખરે પહોંચશે. જ્યાં સુધી માણસે પોતાની જગા ખોળી કાઢી નથી, ત્યાં સુધી તે આદર્શરૂપ વિજય મેળવી શકતો નથી. એન્જિનની માફક તે તેના ચીલા ઉપર દૃઢ હોય છે. પણ ચીલાની બહાર તે તેની જ માફક અશક્ત રહે છે.

એમર્સન કહે છે કે નદી ઉપરની બોટની માફક એક જ બાજુ સિવાય બીજી બધી બાજુએ અડચણોની સામે દરેક છોકરાને અને દરેક યુવકને થવું પડે છે. બીજી બાજુ કશી અડચણ હોતી નથી અને ગંભીરતા સાથે ઊંડી ખાડીમાં થઈ તે અનંત સાગર ઉપર પ્રવેશ કરે છે.

બાળકોની ગુલામગીરી વિષે, છોકરાઓની આકાંક્ષાઓને અજ્ઞાન માબાપ તરફથી કેવી રીતે દબાવી દેવામાં આવે છે તે વિષે બાળકોને પ્રતિકૂળ સ્થળે મૂકી તેમને સુસ્ત, મૂર્ખ અને નબળાં ગણી કાઢવામાં આવે છે ચોરસ છોકરાઓને ગોળ જગ્યામા મૂકવામાં આવે છે અને નબળા ગણી કાઢવામાં આવે છે અને તેઓ પછી તેને લાયક ન નીવડે તો તેઓ ઉપર જુલમ કરવામાં આવે છે. યુવકોની પોતાની માગણી જ્યારે કાયદા, વૈદક, વિજ્ઞાન, કળા કે ધંધાવ્યાપાર માટે હોય, ત્યારે તેમને શુષ્ક ઈશ્વરીય જ્ઞાનની ચોપડીઓ વાચવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. જે ધંધાને છોકરાઓ તિરસ્કારતા હોય તેમની રગેરગ જેનો વિરોધ કરતી હોય તે માટે તેઓ ઉત્સાહ પ્રદર્શિત ન કરે તો તેમને દુઃખ દેવાય છે.

પોતાનો છોકરો પોતાના જેવો જ થાય એવી ઇચ્છા માબાપને થાય એ તેમના મનનું સાંકડાપણું બતાવી આપે છે. 'તમે આ છોકરાને બીજો તમારા જેવો બનાવવા યત્ન કરો છે, પણ તમારા જેવા તો આ જગતમાં તમે એક જ બસ છો.'

કુદરત માણસને એકસરખા બનાવતી નથી. દરેક નવા બાળકના જન્મ વખતે જૂના નમૂનાનો તે નાશ કરે છે. એક અદ્દભુત મિશ્રણ બીજી વાર વપરાતું નથી. ફ્રેડરિક ધી ગ્રેટને કલા અને સંગીત ઉપર અત્યંત પ્રેમ હતો. લશ્કરી કવાયત ઉપર તેને પ્રેમ નહોતો. આ કારણથી તેના પર ગાળોનો વરસાદ વરસતો. તેનો પિતા લલિતકળા ધિક્કારતો, તેથી તેણે ફ્રેડરિકને કેદખાનામાં નાખ્યો હતો. તેણે પોતાના

છોકરાને મારી નાખવાનો પણ વિચાર કર્યો હતો; પણ તે પોતે જ મૃત્યુ પામવાથી અઠ્ઠાવીસ વર્ષની વયે ફ્રેડરિક તેની ગાદીએ આવ્યો. સંગીત અને કલાના પ્રેમને લીધે નાલાયક ગણાતા આ છોકરાએ એશિયા ને યુરોપમાં મહાનમાં મહાન પ્રજા બનાવી

આઇઝેક ન્યૂટનના ઘેટા જ્યારે ખોવાતા અને ઢોર બીજાનો પાક ખૂંદી નાખતા અને ખાઈ જતા, ત્યારે તે પોતે કા તો ચોપડીઓ વાંચતો, કોઈ નમૂનો બનાવતો, પોતાની બનાવેની પાણીની ચક્કી ઉપર દેખરેખ રાખતો અગર કોઈ નજીકના પાણીના ઝરામાથી પોતાની પ્રકાશમાન પિચકારી છોડતો. આ સઘળા ઉપરથી તેની માતાને ખાતરી થઈ હતી કે તેણે આશા રાખી હતી તે પ્રમાણે તે ખેતી માટે નિર્માણ થયો નહોતો.

આખ ઉઘાડમીંચ કરતું બેઠેલું ગરુડપક્ષી કેવું મંદ, કેવું કઢંગુ જણાય છે; પણ ચોખ્ખા ભૂરા આકાશમા તે જ્યારે પોતાની બળવાન પાંખે ચલાવે છે, ત્યારે તેના ઝપાટા કેવા દૃઢ અને આબાદ હોય છે?

અજ્ઞાન માબાપે આર્કરાઈટને હજામનો ધંધો શીખવા મૂકયો હતો; પણ માનવજાતિને સુખી કરે, ઇંગ્લાડનાં લાખો ગરીબ માણસની વેઠ ઉડાવી લે એવી એક યુક્તિ કુદરતે તેના મગજમા ગોઠવી હતી.

ગેલીલિયો માટે વૈદ્યવિદ્યા નક્કી કરવામા આવી હતી; પણ જ્યારે તેને શરીરવિજ્ઞાન અને શરીરછેદનશાસ્ત્ર શીખવાની ફરજ પાડવામા આવી, ત્યારે તે પોતાના યુક્લિડ અને આર્કિમિડિસને સંતાડી રાખતો અને ગુપ્ત રીતે ગૂઢ સિદ્ધાંતો ગણતો. પાઈઝાના દેવાલયમા લટકતા લેમ્પ ઉપરથી લોલકનો સિદ્ધાત તેણે શોધી કાઢ્યો, સૂક્ષ્મદર્શક તેમ દૂરદર્શક બ ને યંત્ર તેણે ખોળી કાઢ્યા અને વિશાળ તથા બારીક, બંનેના જ્ઞાનનો વિસ્તાર તેણે વધાર્યો.

શિલરને સ્ટટગાર્ટની લશ્કરી શાળામા વાઢકાપ શીખવા મોકલ

વામાં આવ્યો; પણ ત્યાંથી છાનામાના તેણે 'રૌબર્સ' નામનું પોતાનું પ્રથમ નાટક લખ્યું. આ નાટકનો પહેલો ખેલ તેણે વેશ બદલીને જોયો. કેદખાના જેવી તેની સ્કૂલના કંટાળાથી તેને એટલો ઉદ્વેગ થયો અને ગ્રંથકાર થવાની લાલસાથી તે એટલો મોહિત થયો કે પામે પાઈ નહિ છતાં તે સાહિત્યના આદર વિનાના પ્રદેશમાં દાખલ થયો. એક દયાળુ બાઈએ તેને મદદ કરી અને અલ્પ સમયમા તેણે બે સરસ નાટક પ્રકટ કર્યાં જેથી તે અમર થયો.

ડેનિયલ ડીફોએ પોતાની મહાન કૃતિ 'રોબિન્સન ક્રૂઝો' લખી તે પહેલા તેણે અનેક ઉદ્યોગ કર્યા હતા. વ્યાપારી, સૈનિક, સેક્રેટરી, કારખાનાનો મેનેજર, કમિશનરનો એકાઉન્ટન્ટ, એલચી અને કેટલાંક પુસ્તકોનો લેખક પણ તે બન્યો હતો.

પક્ષીવિદ્યાનો જાણનાર વિલ્સન પાચ જુદા જુદા ધંધામાં નિષ્ફળ ગયો અને પછી તે પોતાના અનુકૂળ સ્થાને આવ્યો.

જજીસની એક વાતમા બીજા સર્વ ઝાડોમા અંજીરના ઝાડને જંગલના રાજા થવાને કહેવામા આવ્યુ. ઝાડો ઉપર રાજ્ય કરવા ખાતર, ઈશ્વર અને મનુષ્યને પ્રિય એવુ પોતાનું જાડાપણું ખોવા ઓલાઈવ ઝાડે ના પાડી; ત્યારે અંજીરના ઝાડે જવાબ દીધો કે, ઝાડ પર શ્રેષ્ઠતા મેળવવા માટે મારી મીઠાશ મારે શા માટે મૂકવી?

પોતે જે કાંઈ કરવાને નાલાયક હોય તે કરવા જતા પોતાની સ્વાભાવિક મીઠાશ અને સમૃદ્ધિનો ત્યાગ કરનાર હજારો માણસને આ વાર્તા ઉપરથી કેવી ચાનક મળી આવે છે.

જેમ આપણા કેટલાક રિજદારીઓ નિષ્ફળ જાય છે, તેમ મજબૂત ઓક અને ઊંચા પાઇનરના પણ રાજા થવામાં અંજીરનું ઝાડ જરૂર નિષ્ફળતા મેળવત અજીરને તેના ફળ આવે છે, માટે ઓક અને પાઇન તેનાથી હલકા છે. અજીર આવતા તે અજીરના

ઝાડ માટે મોટામા મોટી બાબત છે તે પોતાના પ્રદેશમા દીપી નીકળે છે અજીર આવવાની તેની સ્થિતિ છીનવી લેવામા આવે તો પછી તેનું અસ્તિત્વ પણ નકામું છે કેટલીક વાર એમ બને છે કે, એક માતા જે પોતાના ઘરમા એક દમામદાર રાણી તરીકે રાજ્ય કરે છે, તે જો પોતાના ગૃહરાજ્યની મીઠાશ છોડી, ગરબડ-વાળુ, મુશ્કેલ જાહેર જીવન, જેને માટે તે બિલકુલ લાયક ન હોય તેમા પડે તો તે પણ આના જેવું જ છે

એક ઘોડાગાડીનો ઘોડો શરતના મેદાન ઉપર કેવુ પરાક્રમ બતાવી શકે ? આમા જેટલો વિરોધ લાગે છે તેટલો વિરોધ કાયદો, વૈદક અને ઈશ્વરીય જ્ઞાન તે જ માન ઇચ્છવા યોગ્ય ધધા છે એવા લોકોના વિચારમા રહેલો છે. કોલેજોના છોકરાઓનો બાવન ટકા ભાગ કાયદાનો અભ્યાસ કરે છે, એ કેવુ હાસ્યાસ્પદ છે ? પોતાના બાપ સારા પાદરી હતા માટે પોતે પણ ગરીબ પાદરી બનનાર કેટલાક યુવાન હોય છે આ જ કારણથી ગરીબ અને નિષ્ફળ ડૉક્ટર તથા વકીલ નીવડનાર કેટલા યુવકો હોય છે ? પોતાના યોગ્ય પ્રદેશની બહાર ગયેલા, નિરાશ કટાણુ-કટાએલા મોવાળા, ખરાબ થયેલા, ઘેર બેઠેલા, પૈસા વગરના, શાખ વગરના, હિંમત વગરના, ચીંથરેહાલ અને રખડતા માણસોથી દેશ ભરપૂર છે ખરી બાબત એ છે કે, કોલેજનો વિદ્યાર્થી જે ખરી રીતે ફતેહ પામે છે તે સ્કૂલમા તૈયાર થાય છે, પછી ગ્રેજ્યુએટ થતા પછી તે ખરો માણસ બને છે તેના શિક્ષકે સારામા સારુ તેને જે કાંઈ શીખવ્યુ છે, તે કેમ અભ્યાસ કરવો એ છે તે કોલેજ છોડે છે કે તરત જ જે પુસ્તકો અને જે સાધનોથી તેનુ પોષણ થતુ નથી, તેનો ઉપયોગ કરવાનુ તે બધ કરે છે ને જે પોષણ કરે તેવા હોય છે તેનો આશ્રય લે છે એક પણ માણસ કોઈ પણ બાબતમા ખરી રીતે સઘળા પ્રયત્ન કરવા છતા નિષ્ફળ જાય માટે એવું અનુમાન ન બાધી શકાય કે બીજી બધી બાબતમા તે નિષ્ફળ જશે. રેતી ઉપર

તરફડિયા મારતી, પોતાને તોડીફોડી નાખતી માછલીને એક વાર જુઓ. પછી તેનો જ બીજો દેખાવ જુઓ. એક મોટું મોજું કિનારા ઉપર આવે છે અને તે દુર્ભાગી પ્રાણી ઉપર ફરી વળે છે. તેની પાખોને પાણી અડે છે કે તરત જ તે ફરી સજીવન થાય છે. મોજાંમા વીજળીની ઝડપથી તે નાસે છે. મોજાંમા જ્યારે તેની પાખ કામ કરે છે, ત્યારે જમીન અને હવામા તેની પાખના તરફડિયાં નકામા અને મદદરૂપ થવાને બદલે અડચણરૂપ થઈ પડે છે.

તમારાથી બનતો પ્રયત્ન કર્યા પછી તમે નિષ્ફળ જાઓ તો તમારું કરેલું કામ તમે તપાસો અને તમારી વૃત્તિ અગર શક્તિને અનુસરતું તે કામ છે કે નહિ તે જુઓ ગોલ્ડસ્મિથને માલૂમ પડ્યું હતું કે, તે તબીબનું કામ કરવાને લાયક નહોતો; પણ તેનું 'વિકાર ઑફ વેકફિલ્ડ' અગર તો 'ડેઝર્ટેડ વિલેજ' બીજું કોણ લખી શકત? કાઉપરને વકીલ તરીકે નિષ્ફળતા મળી. તે એવો બીકણ હતો કે તે કોઈ કેસમાં દલીલ કરી શકતો નહિ; પણ તેણે આપણા સુંદરમા સુંદર કાવ્ય લખ્યાં છે

તેર વર્ષની ઉમરના આપણે થઈએ ત્યા સુધી અભ્યાસ અગર કામની કોઈ પણ લાઈન માટે પ્રતિભા અગર જાણવાજોગ શક્તિ આપણામા માલૂમ પડતી નથી. છોકરાછોકરીઓમા ઘણાને સ્વાતંત્ર્ય આપવામા આવે છતા નિર્વાહ માટે શુ કરવું તે વિષે પંદર કે વીસ વર્ષની વય પહેલા નક્કી કરવું તેમને મુશ્કેલ લાગે છે દરેક મનુષ્ય આ બાબતમા અંતર્યામીની, અંત:કરણની સલાહ લે છે અમુક કયો માર્ગ, અમુક કયો નિશ્ચિત માર્ગ લેવો તે માટે અદ્ભુત યોગ્યતા માગે છે; પણ તે યોગ્યતા તેનામા હોતી નથી. આથી પોતાની આગળ આવેલું કર્તવ્ય શા માટે છોડી દેવુ અગર તો જે પરિશ્રમ પોતાને કરવાનો આવે તે શા માટે ન કરવો એને માટે કાઈ પણ કારણ જણાતું નથી જે ધંધા ઉપર સૅમ્યુઅલ સ્માઈલ્સ-

ને પ્રીતિ નહોતી, તેવા ધંધાની તેને કેળવણી મળી હતી; છતાં તે ધંધો તેણે એવા આગ્રહ સાથે કર્યો કે, ગ્રંથકારનું કાર્ય કે જેને માટે તે લાયક હતો તે કાર્યમાં પણ તેને તે વડે મદદ મળી. જે કામ કરવા માટે પોતાની આગળ આવી પડયું હોય તેને વળગી રહેવું. આપણા માતાપિતા, આપણા શેઠ, આપણી જાતિ તેમ જ ઈશ્વર પ્રત્યેની જવાબદારી–એની સાચી લાગણી રાખવી. આથી આપણે સર્વ યોગ્ય સમયે આપણા ખરા સ્થાન ઉપર આવીશું.

પ્રથમથી જ જો ગાર્ફિલ્ડ, આગ્રહવાળો શિક્ષક, જવાબદારીવાળો સૈનિક અને અંતઃકરણ મુજબ કામ કરનાર રાજદ્વારી ન હોત તો તે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો પ્રેસિડેંટ થઈ શકત નહિ લિંકન તેમ જ ગ્રેન્ટ બાલ્યાવસ્થાથી જ વ્હાઈટ હાઉસ માટે–અમેરિકાના પ્રેસિડેંટ થવા માટે પરિપકવ બુદ્ધિ અગર મનુષ્યો ઉપર રાજ્ય કરવાની અસ્ખલિત શક્તિ ધરાવતા નહોતા. આ કારણથી **પારણામાંથી જ અદ્‌ભુત શક્તિઓ કોઈને ન મળી હોય તો તેણે નિરાશ થવું જોઈએ નહિ. જે જગાએ પોતાને કામ કરવાનું આવી પડયું હોય ત્યાં પોતાનાથી બનતો સઘળો પ્રયત્ન કરવો અને પોતાનું અંતઃકરણ બતાવે તે દિશામાં દરેક સારા અવસરે, સારા પ્રસંગે આગળ વધવું એ જ તેનું કામ છે.** કર્તવ્યને જ મુખ્ય માર્ગદર્શક રાખવું અને તેથી મનુષ્યની શક્તિ અને તેના ઉદ્યોગના પૂરતા પ્રમાણમા તેને ફતેહ મળશે

ઘણુંખરું કામ પસંદ પડે તેવું હોતું નથી અને સ્ત્રીપુરુષોનો મોટો ભાગ એમ ધારે છે કે, બીજી કોઈક જગાએ તેમને વધારે સુખ મળત. લગભગ દરેકને અમુક બાબત, અમુક કામ પસંદ કરી લેવાનો વખત આવે છે. કયો ધંધો મારે કરવો ? જિંદગીમાં મારે કયું કામ કરવું ? જો પ્રેરણા, બુદ્ધિ અને હૃદય એમ કહે કે સુતાર-કામ તો સુતારકામ. ડૉક્ટરનું કામ તો ડૉક્ટરનું કામ. દૃઢતાથી

કરેલી પસંદગી અને સાચા દિલનો ઉદ્યોગ એ વડે કોઈ અગર પુરુષ ફતેહ મેળવ્યા વગર રહેશે નહિ; પણ જો પ્રેરણાબુદ્ધિ ન હોય અગર તો તે નબળી કે ઓછી હોય તો પોતાને શું બંધબેસતું આવશે તે તપાસી પોતાની યોગ્યતા અને તર્કને અનુસરી માણસે સાવધાનપણે કામ પસંદ કરવું. જગતને તેનો તેમ જ અન્ય સર્વને દરેકનો ખપ છે, એ વિષે કોઈએ શંકા રાખવી નહિ; પરંતુ કીર્તિ, નામ અગર દોલત બધાને મળતાં નથી. **પોતાનું કામ પોતે સારી રીતે કરવું એમાં ખરી ફતેહ રહેલી છે અને એટલું તો દરેકથી થઈ શકે. પહેલા વર્ગના તગારાં ઊંચકનાર થવું, પણ કોઈ પણ કામમાં બીજા વર્ગમાં આવવું નહિ.** જગતમાં પહેલાં જેઓ મૂર્ખ અને અક્કલ વગરના તરીકે જણાયા હતા, તેઓ પાછળથી બહુ મોટી ફતેહ પામતાં જગતે તેમના તરફ પ્રીતિ બતાવી છે. નિરાશા અને ગેરસમજૂતીની વચ્ચે રહીને આગળ વધવાનો તેઓ પ્રયાસ કરતા, તે વખતે દુનિયાની તેમના તરફ નજર, તેમના પર પ્રીતિ નહોતી. આવાં જીવનો ઉપરથી શું એમ નથી માલૂમ પડતું કે, મંદ બુદ્ધિવાળા પણ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થાને જઈ શકે? પોતાના વર્ગનો છેલ્લા નંબરનો છોકરો હેન્રી વોર્ડ બીચરના ઉચ્ચ સ્થાને પહોંચ્યો તે ઉપરથી એવું અનુમાન બાંધવાને કારણ નથી કે બીજા વર્ગનો દરેક છેલ્લો છોકરો પણ એવું મહાન પદ મેળવી શકે. છોકરામાં પોતાનામાં અવશ્ય કાંઈ ચૈતન્ય જોઈએ, નહિ તો કોઈ પણ સંજોગમાં જગતનો અંત આવે ત્યાં સુધીમાં પણ તેનો ઉદય થાય નહિ. જીવનનો આરંભ જ નિષ્ફળતા જેવો હશે અને કોઈ પણ રીતે પણ તે પૂર્ણપણે અમલમાં નહિ થાય. તો તેનો અંત પણ એમ જ આવવાનો. કોઈ પણ છોકરા અગર છોકરીને પૂરતી તક અને વાજબી ઉત્તેજન આપો. તે ખરેખર મૂર્ખ હોય તો તે જ કારણથી તેનો તિરસ્કાર, કરતા નહિ; કારણ કે આવા જ ઘણા કાંઈ પણ કસ વગરના કહેવાતા મૂર્ખ, મંદમતિ,

સુસ્ત અગર મૂઢ છોકરાઓ, પોતાના યોગ્ય સ્થાનમાં હોતા નથી; પણ ચોરસ જગામા મૂકેલા ગોળ કકડા જેવા હોય છે.

આપણે જો અસાધારણ અક્કલના અગર પંડિત હોઈએ તો આપણી માફક જેનામા મહાન શક્તિઓ ન હોય તેવાને માટે પણ નરમાશ–દયાની લાગણી રાખવી જોઈએ. મૂર્ખ મનુષ્યો માટે પણ મને હમેશા સન્માનની વૃત્તિ રહે છે મારી શાળામાના મૂર્ખ ઘણા જ આનંદી હતા. જિંદગીમા તેઓ સર્વથી વધારે સુસ્ત કે મંદ માલૂમ પડ્યા નથી આથી ઊલટું કવિતાના રચનારાઓ અને પૂરા વાચાળ માત્ર નિર્બળ અને દંભી માલૂમ પડ્યા છે. બાલ્યાવસ્થામાં જે બુદ્ધિ હતી તેના કરતા તે વધારે વધી નથી.

ગોલ્ડસ્મિથના શિક્ષકો હમેશા તેની હાસી કરતા. તેને બધા હમેશા 'વુડન સ્પૂન' કહેતા, જે શબ્દ કોલેજમાં બેવકૂફ માટે વપરાતો. વાઢકાપના શિક્ષકના વર્ગમા દાખલ થવાનો તેણે યત્ન કર્યો, પણ તેને ના પાડવામા આવી તે પછી તેને સાહિત્યનો માર્ગ લેવો પડ્યો ઘણી ગરીબ અવસ્થામા તેમ દેવા માટે પકડાવાની હાલતમા ડો જોન્સનની નજરે તે પડ્યો. ગોલ્ડસ્મિથ પાસેથી જોન્સને 'વિકાર ઓફ વેકફિલ્ડ'નો હસ્તલેખ લઈ લીધો અને તેનુ દેવુ આપ્યુ આ હસ્તલેખથી ગોલ્ડસ્મિથ પ્રખ્યાત થયો.

જોન હાર્વર્ડ મોટો માણસ થશે એવુ એની નાની વયમાં કશુ ચિહ્ન નહોતુ; પણ તેણે હાર્વર્ડ કોલેજની સ્થાપના કરી અને પોતાની જાતિના ખરા હિતૈષીનુ કાર્ય કર્યું

ડેવિડ રૂ પોતાની પડોશમા જડમા જડ અને બિલકુલ હોશ વગરના છોકરો તરીકે ગણાતો હતો; છતા એક જીવલેણ અકસ્માત પછી અને પોતાના ભાઈના મૃત્યુ પછી અભ્યાસમા તેનું ચિત્ત એટલું બધું લાગ્યુ–તે એટલો બધો ઉદ્યોગી થયો કે એક ક્ષણ પણ ગુમાવવી તેને પાલવતી નહિ, તે તે સહન કરી શકતો નહિ. દરેક

ખાણા વખતે પણ તે વાંચતો અને પોતાને જે વખત મળે તેનો ઉપયોગ તે સ્વસુધારણા માટે કરતો. પેનના 'બુદ્ધિનો જમાનો' એ પુસ્તકને લીધે તે પ્રખ્યાત થયો હતો; કારણ કે તેની દલીલો ખોટી પાડવાના થયેલા પ્રયત્નોને લીધે એક બળવાન અને પગભરી લેખક તરીકે તે પંકાયો હતો.

આજે તો ઉપરચોટિયું કામ કરનાર, કામને ઉપરચોટિયું બનાવનારા જમાનામા આપણે રહીએ છીએ. આપણા શરીર અને મનની શક્તિઓ જાણ્યા વગર અગર તેની દરકાર રાખ્યા સિવાય સઘળું સહેલું છે એમ જ ગણીને આપણે આગળ વધીએ છીએ. સારી બુદ્ધિ ધરાવનાર યુવક તેમ જ સામાન્ય બુદ્ધિવાળા છોકરા-છોકરીએ અને મૂર્ખે પણ પોતાનું બળ, પોતાની નિર્બળતા, પોતાને ગમતી તેમ નહિ ગમતી બાબતો, પોતાની વૃત્તિ અને પોતાની રુચિ-એ સર્વનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાનનો સર્વોચ્ચ પ્રદેશ આપણી પોતાની પ્રકૃતિના અભ્યાસમા આવી રહેલો છે જેમ કોઈ જૂનાણા અગર નામોશીનો ત્યાગ કરવામા આવે, તેમ આ જ્ઞાન વડે જ છોકરા-છોકરીઓ પોતાને માટે નાલાયક તેમ જ પ્રતિકૂળ જગાનો ત્યાગ કરશે. પોતાની બુદ્ધિશક્તિને સમજનાર માણસની નાલેશી થતી નથી અને જે માણસ તે વાત સમજ્યો નથી, તે સારી નામના મેળવતો નથી, એમ કહેવાય છે, તેમા કાંઈ પણ ખોટું નથી.

૬ : કયો ઉદ્યમ ?

'પોતાની શક્તિઓ કેટલી છે તે પશુઓ પણ સારી રીતે જાણે છે રીંછ ઊડવાનો પ્રયત્ન કદી કરશે નહિ પાંચ સળિયાના ઝાંપાની અજમાયશ કરતા લંગડો ઘોડો બહુ વિચાર કરશે અને ઊંડી અને પહોળી ખીણ જોઈ કુતરો પ્રેરણાથી જ પાછો વળી જશે, પરંતુ માણસ જ એકલું એવું પ્રાણી છે કે જે કુદરતની તેને અમુક મર્યાદામાં રહેવાની સ્પષ્ટ આજ્ઞા છતાં પોતાની મૂર્ખતાને લીધે કુદરતની વિરુદ્ધ વર્તન કરે છે દુરાગ્રહથી તે મર્યાદા બહાર જવા પ્રયત્ન કરે છે અને જે તરફ તેની બુદ્ધિનું વલણ નથી, તે તરફ પોતાની સઘળી તદબીરોનો તે મૂર્ખતાથી ઉપયોગ કરે છે ' સ્વિફ્ટ

'કોઈ પણ ઉદ્યોગ, પછી તે ટોપલીઓ બનાવવાનો, તરવારો, નહેરો, પૂતળા અગર કાવ્ય બનાવવાનો હોય-જે વડે માણસને કામ અને સુખ મળે છે તે ઉદ્યોગ માટે જન્મવું એ માણસનું મોટામાં મોટું ભાગ્ય છે એમર્સન

'પોતાનું કામ નક્કી થવા માટે જે રાહ જોઈ બેસી રહે છે, તે મરશે અને તેનું કામ અપૂર્ણ રહી જશે ' લૉવેલ

'કુદરતથી જે કાંઈ તમે હો તે જ રહેવા પ્રયત્ન કરો તમારી પોતાની બુદ્ધિવૃત્તિનો માર્ગ છોડતા નહિ કુદરતથી તમે જેને માટે નિર્માણ થયા હો તે જ થશો, તો તમે ફતેહ પામશો તેનાથી બીજું કાંઈ થવા યત્ન કરશો, તો તમે દરેકમાં નિષ્ફળ અને નાલાયક નીવડશો સિડ્ની સ્મિથ

'જે પ્રમાણમાં તમે તમારું કર્તવ્ય કરવા ધારતા હશો તે પ્રમાણમાં તમારામાં શું પાણી છે તે જણાઈ આવશે, પણ તમારું કર્તવ્ય શું છે ? સમયની જરૂરિયાત ' ગેટે

ઉચ્ચ કાર્યો કરો આખો દિવસ માત્ર તેના સ્વપ્નમાં રહેશો નહિ આથી જીવન, મૃત્યુ અને જગત-સર્વ એક મહાન, મધુર અને ભવ્ય સંગીત બનશે ' ચાર્લ્સ કિંગ્સ્લી

દરેક માણસમાં અમુક કાર્ય કરવાની યોગ્યતા હોય છે અમુક માણસમાં અમુક કાર્ય કરવાની લાયકાત હોય છે તો અમુક માણસમાં

બીજું કાર્ય કરવાની લાયકાત હોય છે. વળી સંખ્યાબંધ માણસો એવા પણ હોય છે કે જેઓને કાંઈ હેતુ હોતો નથી અને જેમનામાં કાંઈ પણ કરવાની લાયકાત હોતી નથી. જે કામ કરવાની મારી લાયકાત નહોતી એવું કામ કરવાના બે પ્રસંગ મારે આવ્યા હતા. એક વખત મારો તંબૂ તોડનાર એક ઉઠાવગીરની સાથે મારે લડાઈ થઈ હતી. મેં તેને કહ્યું કે, 'ચાલ્યો જા, નહિ તો અહીં ને અહીં તું પૂરો થઈ જઈશ' પેલાએ જવાબ દીધો કે, 'તારા જેવા મેં ઘણાયે જોયા છે' એમ કહી તેણે મારા માથા ઉપર ફટકો લગાવ્યો અને ઊંચકીને મને ગોચરમાં ફેંકી દીધો વળી ત્યાંથી ઉઠાવી મને તેણે એક કાદવના ખાડામાં ફેંકી દીધો. જ્યારે હું માંડ માંડ ઊભો થયો ત્યારે જ મને ખ્યાલ આવ્યો કે આ કામ મારું નહોતું. હવે હું બીજા પ્રસંગની વાત કરીશ. હું કદી દારૂ પીતો નથી; પણ એક વખત મારો વાદ્ય વગાડનાર તાવથી સપડાયો અને મરણ પામ્યો. આ પ્રસંગે હિંમત આણવા માટે શરમાતાં શરમાતાં મેં દારૂ પીધો પરિણામ એ આવ્યું કે મને કોઈ વાતનું ભાન રહ્યું નહિ.

સાર: જે કામ કરવાની લાયકાત ન હોય, તે કરો નહિ; કારણ કે તમે જો તે કરશો તો પરિણામ નહેરમાં ડૂબકાં ખાવા જેવું આવશે.

જો તમને તમારું યોગ્ય સ્થાન મળ્યું હશે તો તમારા ઉદ્યોગમાં તમારી દરેક શક્તિની સંમતિ તથા સહાયતા મળશે.

તમારા વધારેમાં વધારે અનુભવને અને રુચિને કેન્દ્રસ્થાને લાવનાર ધંધો બને ત્યાં સુધી પસંદ કરો. આથી તમને મનપસંદ ધંધો મળશે એટલું જ નહિ, પણ તમારી કારીગરી અને ઉદ્યોગનું જ્ઞાન કે જે તમારી થાપણ છે તેનો બહુ મોટો ઉપયોગ તમે કરી શકશો.

તમારી વૃત્તિને અનુસરો: તમારી પોતાની આકાંક્ષો-

એની વિરુદ્ધ ઘણો લાંબો વખત તમે ફતેહ સાથે લડત ચલાવી શકશો નહિ. માતાપિતા, મિત્રો અગર આફતને લીધે, ન ગમે તેવાં કામ કરવાની ફરજ પડવાથી તમારા હૃદયની અભિલાષાઓ દબાઈ જશે, પણ છેવટે જ્વાળામુખીની માફક પોપડામાં રહેલો અંદરનો અગ્નિ ફાટી નીકળશે અને તેથી દબાઈ રહેલી વક્તૃત્વશક્તિ, સંગીત-કલા અગર કોઈ પણ મનોગમ ઉદ્યોગને લગતી શક્તિપ્રતિભા પ્રકટ થઈ આવશે; જે શક્તિનો પરિપૂર્ણતા સાથે અમલ કરી શકવા તમને આશા ન હોય તેનાથી તમે સાવધાન રહો ખામીવાળા તેમ જ અધૂરા હોય એવા સઘળા કામોની કુદરત અવગણના કરે છે. તેવા કામને તે કદી ફતેહમંદ થવા દેશે નહિ

મેથ્યુ આર્નોલ્ડની પેઠે અમે પણ કહીશું કે, 'કાયદો નહિ જાણનાર ખાલી મગજવાળા વકીલ થવા કરતા બૂટને બ્લેકિંગ કરવાના અગર ઝાડુ મારવાના કામમા ઊંચા નીવડવું એ વધારે સારું છે.'

રોજર આશામ કહે છે કે, 'કયા સમય અને કઈ વસ્તુ માટે પોતે લાયક છે તે બાબતનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી કેટલાક માણસ, જેઓને માટે ગરીબ રહેવું એ જ સારું હોય છે, તેઓને ધનવાન થવાની ઇચ્છા થાય છે. વળી જેઓ ગાડું ફેરવવા માટે લાયક હોય છે, તેઓને દરબારમા દાખલ થવાની ઇચ્છા થાય છે, જેઓ પોતાના ઉપર કાબૂ રાખતા શીખ્યા નથી, તેઓને રોફ થવાની અને ગેડાઈ કરવાની ઇચ્છા થાય છે; જેમને શીખવાની જરૂર છે તેઓને શીખવવાની વૃત્તિ થાય છે અને જેઓ કારકુન થવાને લાયક હોય છે તેઓને પાદરી થવાની ઇચ્છા થાય છે.

માનવજાતિને જાણે ધરતીકંપનો આંચકો લાગ્યો હોય અને એકબીજાની જગા બદલાઈ ગઈ હોય, તેમ જગતનો અર્ધો ભાગ પોતાને અણગમતા ધંધામા પડેલો છે. એક દાસી થવાની લાયકાત-

વાળી બાઈ શિક્ષકનું કાર્ય કરે છે અને જે શિક્ષક થવાને લાયક છે તે ડાગર સાચવે છે સારા ખેડૂત થવા માટે જેઓ લાયક હોય છે તે કાયદાનું ખૂન કરે છે, પોતાના ભાવિમા કાઈ ઉન્નતિ છે, એમ આવા દરેક માણસને વિચાર આવી વેદના થયા કરે છે જે લોકોએ ગ્રીક અને અને લેટિનનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ તેવા છોકરાઓ કારખાનામા પોતાના દુઃખ રથા કરે છે, અને જે લોકોએ ખેડૂત અગર નાવિકનો ધધો કરવો જોઈએ, તેઓ કોલેજના અસાધારણ બોજાથી કટાળી કચકચ કર્યા કરે છે જે લોકો ભીંતિ અગર પાટિયા ધોળતા હોવા જોઈએ, તેઓ કેનવાસ ઉપર ટપકા પાડે છે ગલ્લાની પાછળ એવા કારકુન ઊભા રહે છે કે જે ભરવાનો વાર પકડવો એ તિરસ્કારને લાયક કામ છે એમ ગણે છે અને બીજા ધધાના વિચારમા–સ્વપ્નમા પોતાનુ કામ ભૂલી જાય છે એક સારો મોચી ગામડાના પેપરમા થોડીક કવિતાઓ લખે છે અને તેના મિત્રો તેને કવિનુ ઉપનામ આપે છે કવનનો ધધો કે જે તેને પૂરો આવડતો નથી, તે કરવા જતા બૂટ બનાવવાનુ કામ જે તેને આવડે છે, તે પણ તે ગુમાવે છે રાજ્યપ્રકરણને યોગ્ય માણસો કાલબૂટ ઠોકવાનો ધધો કરે છે, ત્યારે જોડા સીવવાને લાયક માણસો કૅાગ્રેસમા બેસી થાગડથીગડ જેવુ કામ કરે છે ઉપદેશ કરવો એ જેનુ કામ નથી તે ઉપદેશના કામને લજવે છે

એક માણસ પોતાની પ્રકૃતિને અનુસરતા ધધાને લીધે જેવો થાય છે, જે કાઈ ઉન્નતિ મેળવે છે, તેટલો બીજા કશાથી થતો નથી ને તેટલી ઉન્નતિ બીજી કોઈ પણ રીતે પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, તેથી તેના સ્નાયુ અને શરીર મજબૂત થાય છે, તેનુ લોહી વધારે જલદી ફરતું થાય છે, તેની બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ બને છે તેની તુલનાશક્તિ સુધરે છે સંશોધનની તેની પ્રતિભાશક્તિ જાગૃત થાય છે, તેની બુદ્ધિનો ઉપયોગ થાય છે, જિંદગીની શરત ઉપર તે દોડતો થાય છે, તેની મહત્ત્વાકાક્ષા જાગૃત થાય છે તે મરદ છે અને તેને

મરદનો ભાગ ભજવવાનો હોઈને પોતાની મરદાનગી બતાવી આપ-વાની છે એવી તેને લાગણી થાય છે. મનુષ્ય તરીકે જે ઉદ્યોગ કરતો નથી તે માણુસ મરદ હોય એમ તેને પોતાને પણ લાગતું નથી. ઉદ્યોગ વગરનો માણુસ એ માણુસ નથી. હાડકા અને સ્નાયુના દોઢસો રતલના બોજમાનથી, મગજવાળી ખોપરીમાત્રથી માણુસ માણુસ બનતો નથી પણ હાડકા, સ્નાયુ અને મગજથી મરદની માફક વિચાર કરતાં, મરદ તરીકે કામ કરતા, મરદની માફક માર્ગ કરતા અને ચારિત્ર્ય તથા કર્તવ્યથી પોતાનુ વચન રાખતા તેને આવડવુ જોઈએ. જે માણુસ એકલો વિચાર કરવા બેઠો નથી, અમુક કાર્ય કરવાનો જેનો નિશ્ચય નથી, તે માણુસ વિજય મેળવવાને લાયક નથી એમ બુલ્વર કહે છે.

અમુક કામમા ફતેહ માટે તે કામ તરફ પૂરું ધ્યાન આપવું, તે પહેલી જરૂરની ચીજ છે; અને તેને વળગી રહેવુ એ બીજી બાબત છે. સાધારણ સંજોગોમા વ્યાવહારિક સાદી સમજ જેનામા માર્ગદર્શક તરીકે છે અને જેનામા ઉપરની બન્ને બાબતો છે, તે કોઈ પણ કાર્યમા કદી નિષ્ફળ જશે નહિ

મોટી જગા અગર મોટા પગાર માટે રાહ જોતા નહિ. તમે જે જગાએ હો તેને મોટી કરો, તેને મહત્ત્વની બનાવો, તેમા કાઈ નવીનતા આણો. પહેલા ત્યાં જે કાઇ કામ ન થતુ હોય તે કરો. પહેલાના માણુસ કરતા તેમ જ તમારી સાથેના કામ કરનાર કરતાં તમારા કામમાં વધારે ઝડપ આણો, વધારે આગ્રહ રાખો, વધારે સભ્યતા લાવો. તમારા કામનો અભ્યાસ કરો, કામ કરવાની નવીન પદ્ધતિઓ શોધી કાઢો અને તમારા શેઠને નવી નવી બાબતો સુઝાડો, શેઠને માન સતોષ આપવામા, માત્ર તમારી જગાનું સામાન્ય કામ કર્યા કરવામાજ કળા રહેલી નથી, પણ તે ધારવા કરતા વધારે સારી રીતે કરવામા, તમારા શેઠને તમારા કામથી અજાયબ કરવામા કળા

રહેલી છે; અને આખરે, આ સઘળાનો બદલો વધારે સારી જગા અને વધારે પગારથી અવશ્ય જ મળશે.

જ્યારે તમે નોકરી કે ઉદ્યોગ છોડી દીધાં હોય, ત્યારે જે પણ પહેલું સારું કામ મળે તે લઈ લેજો. તમારી શક્તિ અને તમારા કામની વચ્ચે અંતર વધારે હોય, તોપણ તે ઉપર ધ્યાન આપતા નહિ. જો તમારા પરિશ્રમમાં તમારી મગજશક્તિનો ઉપયોગ કરશો, તો તમને તેથી પણ વધારે સારું કામ કરવા માટે મળશે. બુદ્ધિવિષયક જીવનનો પરિશ્રમ ઉઠાવવાને પોતાનામાં પૂરતું બળ છે કે નહિ તેની કોઈ પણ દિવસ તપાસ નહિ કરવાથી જે યુવાન ધીમે ધીમે દેવામાં આવી પડ્યો છે અને કોલેજના જીવન માટે તેનામાં જે કાંઈ આરોગ્ય, તેનું જે કાંઈ શરીર હોય છે તેનો જેણે ભોગ આપ્યો છે, તેનો દેખાવ દિલગીરી ભરેલો થઈ પડે છે. પ્રથમથી જ કોઈએ તેને એમ ન કહ્યું કે, 'તું ડિગ્રી મેળવીશ તોપણ માનસિક ઉદ્યોગોમાં ઉત્તમ નીવડવા માટે તું તદ્દન નાલાયક રહીશ અને કાયમ માટે તું સાધારણ સ્થિતિમાં જ રહીશ.' આ યુવાન એમ ધારે છે કે, કોલેજના કોર્સમાંથી તે માત્ર પસાર થશે અને આરોગ્ય તથા નાણાં સંબંધી તેની દુર્દશા હશે તોપણ કોઈક રીતે તે આગળ વધશે. પોતાની પહેલાંની સ્થિતિથી તે સંતુષ્ટ નથી. અશક્ય લક્ષ્યના ધ્યાનમાં તેની મહત્ત્વાકાંક્ષા વિલયુક્ત બને છે, તેનું ચૈતન્ય ખૂટી જાય છે અને તેની શક્તિઓ ચીમળાઈ જાય છે. આ રીતે જે યુવક એક ઉપયોગી ખેડૂત અગર હોશિયાર યંત્રવિદ્યા જાણનાર થવો જોઈએ, તે દેવું, અનારોગ્ય અને અતૃપ્ત મહત્ત્વાકાંક્ષાના બોજા નીચે લચડિયાં ખાય છે મૃત્યુ તેને તેની આ આપત્તિથી મુક્ત ન કરે ત્યાં સુધી તેની આ ને આ સ્થિતિ રહે છે.

મિ. ગ્લેડસ્ટન કહે છે કે, મનુષ્યના શરીરથી, મનુષ્યના મગજથી મેળવવાના કામની પણ કાંઈક હદ હોય છે અને પોતાને અયોગ્ય

ઉદ્યોગમાં જે માણસ પોતાનું બળ ગુમાવતો નથી, તે શાણો માણસ કહેવાય છે.

કાર્લાઇલ કહે છે કે, જે માણસને પોતાનો ઉદ્યમ મળ્યો છે તે સુખી છે. બીજું કોઈ પણ સુખ તેણે માગવું નહિ. તેને કામ મળ્યું છે, જીવનમા કરવાના કાર્યનો હેતુ તેને મળ્યો છે, તેણે ઉદ્યોગ મેળવ્યો છે અને તે ઉદ્યોગ કરશે.

ધંધો પસંદ કરતી વખતે તમને વધારે પૈસા અગર વધારે પ્રસિદ્ધિ શાથી મળશે તે વિષે વિચાર કરતા નહિ; પરંતુ જે કામથી તમારી શક્તિઓ વધારે ને વધારે બહાર આવે, તમારી મરદાનગીનો વધારેમા વધારે બળ અને પરિપૂર્ણતા સાથે વિકાસ થાય, તે કામ પસંદ કરો. પૈસા, પ્રસિદ્ધિ અને કીર્તિની પણ તમારે જરૂર નથી; શક્તિની તમારે જરૂર છે. પૈસા કરતા મરદાનગી વધારે મહાન છે. કીર્તિ કરતા તે વધારે ભવ્ય છે કીર્તિમાન કારકિર્દી કરતા ચારિત્ર્ય એ વધારે મોટી બાબત છે. દરેક શક્તિ કેળવાવી જોઈએ. તેને તાલીમ આપવામા ખામી રહેશે તો તમે જે કાંઈ કરશો એમાં તે ખામી જણાઈ આવશે. હાથ સુંદર થાય, દૃઢ થાય, મજબૂત થાય તે માટે તેને કેળવણી મળવી જોઈએ. આંખ ચપળ થાય, વિવેકશક્તિવાળી થાય, સૂક્ષ્મદર્શક થાય તેવી રીતે તેને કેળવણી મળવી જોઈએ. હૃદય મૃદુ થાય, સહાનુભૂતિવાળું થાય અને સાચું થાય તે માટે તેને તાલીમ મળવી જોઈએ યાદદાસ્ત સચોટ, ધારણાશક્તિવાળી અને સર્વગ્રાહી થાય તે માટે તેને તાલીમ મળવી જોઈએ. તમે વકીલ થાઓ, પાદરી થાઓ, દાક્તર થાઓ, ખેડૂત થાઓ, વિજ્ઞાનવેત્તા થાઓ કે વેપારી થાઓ, એવી જગતની માગણી નથી. **તમારે શું કરવું તે વિષે જગત કાંઈ કહેતું નથી; પણ તમે જે કાંઈ કરવાનું માથે લો તેમાં સર્વોપરી, શ્રેષ્ઠ બનો એમ તેનું કહેવું છે.** જો તમે તમારા ધંધામા, તમારા કામમા,

તમારી લાઇનમાં સર્વોપરી હશો તો જગત તમારી વાહવાહ કરશે અને સઘળા દરવાજા તમારે માટે ખુલ્લા થશે; પણ થાગડથીગડ કામ, કામનું અધૂરાપણું અને નિષ્ફળતાને દુનિયા વખોડે છે

જે માણસ માણસનું કર્તવ્ય કરવાને સારું શિક્ષણ પામેલો છે, તે તેને લગતી કોઈ પણ જાતનું કામ કરવાને નાલાયક હોતો નથી મારા શિષ્યો, લશ્કર, દેવળ અગર કાયદાને માટે નિર્માણ થયા છે કે કેમ તેની મને ફિકર નથી. સમાજની આપણી જગા પહેલાં માનવજીવનની જગા માટે કુદરતે આપણને નિર્માણ કર્યા છે જીવન એ એક ઉદ્યોગ છે, ધંધો છે, એ હું તેને શીખવીશ તેવું શિક્ષણ આપ્યા પછી, એ વાત ખરી છે કે, **તે સૈનિક, વકીલ અગર પાદરી થશે નહિ; પણ સૌથી પહેલાં તે મરદ થાય, એવી મારી** ઇચ્છા છે. ભાગ્યદેવી પોતાની મરજી મુજબ ભલે તેને એક પદથી બીજા પદ ઉપર મૂકે, પણ તે સ્થાનમા પણ તે મરદ જ રહેશે.

જિંદગીની મહાન શરતમા સાદી સમજવાળાને માર્ગ મળે છે પૈસો, ડિગ્રી, વંશ, શક્તિ કે પ્રતિભા ભલે હોય પણ કળા અગર સાદી સમજ ન હોય તો તેનુ સારુ પરિણામ આવતુ નથી. શક્તિ વગરના અને જેમાથી કાઈ પણ પરિણામ ન આવે તેવાઓની પાસે ગમે તેવી ડિગ્રીઓ હોય અગર સર્ટિફિકેટો હોય પણ તે પાછળ જ રહી જાય છે **તમે શું જાણો છો અગર તમે કોણ છો તે હાલના જમાનામાં પૂછવામાં આવશે નહિ, તમે શું કરી શકો છો તે જ આ જમાનાનો પ્રશ્ન છે.**

જ્યોર્જ હર્બર્ટે સારી રીતે કહ્યુ છે કે, આપણે જે કાઈ કરીએ તેના કરતા આપણે જે ખરી રીતે છીએ તે જ આપણને તો વધારે ઉપયોગી છે, વધારે મહત્ત્વનું છે કોઈ પણ હેતુ જેમા ન્યાયપરાયણતા, આબરૂ અગર જેની સત્યશીલતા વિષે શકા હોય તે એકદમ છોડી દેવો જોઈએ ખોટી બાબત સારી દેખાય અર્થાત્ તે સારી

હોય એવો અનુભવ થાય એવી રીતે તે ખોટી બાબતને શણગારવાની કલા આગળના બીજા કોઈ પણ સમય કરતા આ સમયમા વધારે ખીલવવામા આવી છે

એ એક જાણવા જેવી બાબત છે કે દબાણ થતા બુદ્ધિ માણુસની સત્ય વિષેની કુદરતી પ્રેરણાનો નાશ કરે છે એક પ્રખ્યાત વિજ્ઞાનવેત્તાએ કહ્યુ છે કે, માણુસ જો તસ્દી લે અને મહેનત કરે તો બુદ્ધિ વડે સભ્યતાની પ્રેરણા પણ મૂકી દે. આથી જ્યારે કોઈ શંકાસ્પદ અગર લલચાવનાર ભાવિ કોઈની આગળ રજૂ થાય છે, ત્યારે જેમ એક બાહોશ રસોઇયો ભાતભાતના વઘાર અને મસાલા ભેળવીને એક સાદી ચીજમાથી એક સુદર વાની બનાવે છે, તેમ અસત્ય સત્ય દેખાય તેવી રીતે તેની સાથે હાથચાલાકી કરવાની તેને બહુ મોટી લાલચ થાય છે, છતા કોઈ પણ હેતુ, જેમા અનીતિ રહેલી છે તેમા પૂરી અને નિશ્ચિત નિષ્ફળતાના તત્ત્વ રહેલા હોય છે આ નિષ્ફળતા શારીરિક તેમ જ આધ્યાત્મિક હોય છે જીવનના પોતાના ખાસ કર્તવ્ય માટે દરેક મનુષ્યમા ખાસ યોગ્યતા હોય છે એ વિષે કાઈ પણ શક નથી થોડા પ્રતિભાશાળી મનુષ્યોમા આ યોગ્યતા અસાધારણ હોય છે અને બાલ્યાવસ્થાથી પણ તે જોવામા આવે છે

મોઝાર્ટ જ્યારે ચાર વર્ષનો હતો ત્યારે વાદ્ય વગાડી શકતો અને હજુ પણ પ્રચલિત છે તેવુ સંગીત રચતો ગેટેએ બાર જ વર્ષની વયે પોતાના કરુણ રસના નાટક રચ્યા હતા પદર વર્ષનો પોતે હતો તે પહેલા ગ્રોટિયસે તત્ત્વજ્ઞાનને લગતુ એક સરસ પુસ્તક લખ્યુ હતુ. નેપોલિયન બ્રિએન આગગ કાકગ ફેંકતો હતો ત્યારથી જ તે લશ્કરની સરદારી કરતો. પહેલી જ રાતીએ છતા પાછળના જેવી જ સારી રીતે ફીને શાયલોકનો ભાગ ભજવ્યો હતો. આ સઘળા જ્યારે નાના હતા, ત્યારથી જ તેમની વૃત્તિઓ જણાઈ હતી;

અપવાદરૂપ મનુષ્યો સિવાય, આપણા સ્વભાવમા જે કોઈ બાબત તરફ ખાસ પક્ષપાત હોય તે આપણે ખોળી કાઢવો જોઈએ આ પક્ષપાત પોતાની મેળે પ્રગટ થાય તેની રાહ જોઈને આપણે બેસવું જોઈએ નહિ અને એક વખત અમુક બાબત તરફ પક્ષપાત જણાય તો તે સોના કરતા પણ વધારે મૂલ્યવાન થઈ પડે છે

આપણને વધારે સુખ મળે તે માટે ઈશ્વરે આપણે માટે જે કામ નિર્માણ કર્યું હોય તે કામથી વેગળા નાસવું એ મિથ્યા વિચાર છે આ નિર્માણને પ્રીતિપૂર્વક અનુસરવું એમા જ ઈશ્વરનું સંપૂર્ણ અસ્તિત્વ માલૂમ પડી આવે છે અને આ રીતે શોધવાને બદલે અન્ય કોઈ રીતે તે શોધી કાઢવાની ધારણાઓ નિષ્ફળ જાય છે.

દરેક માણસ પોતાના જમાનાનો તૈયાર લાભ લઈ શકે ખરો, પણ તે લાભ શો છે અગર ક્યા છે તે શોધી કાઢવાનું કામ પણ તેનુ જ છે

તેમાંથી મુક્ત થાઓ.

તમારો ધંધો હલકો હોય તો બીજાઓ કરતા હોય તેના કરતાં વધારે પુરુષાર્થ તેની પાછળ કરીને તેને ઉન્નત કરો; નૈસર્ગિક પદ્ધતિથી તેને વિશાળ કરો; સાહસ અને ઉદ્યોગથી તેનો વિસ્તાર વધારો; એક એક ખાસ ધંધાની માફક તેનો અભ્યાસ કરો; તે વિષે જે કાંઈ જાણવા જેવું હોય તે સઘળું શીખો અને તેને માટે તમારી સઘળી શક્તિઓ એકાગ્ર કરો; કારણ કે મોટામાં મોટી ફતેહ ફક્ત એક જ હેતુ અને એક જ બાબત પાછળ એકચિત્તે મંડી પડનારા માણસને વરવા માટે સર્જાયેલી હોય છે. કોઈ પણ હરીફ સત્તાઓથી, આવા માણસના આત્માના સામ્રાજ્યના અથવા આત્મબળના ભાગ પડતા નથી. બીજાની જગા માટે ફાંફા મારવા કરતાં તમે તમારી પોતાની જ જગાને શણગારો અને શોભાવો.

ઊંચામાં ઊંચી ટોચે, ઊંચામાં ઊંચા શિખરે તમારે પહોંચવું હોય તો તમારા ઉદ્યોગની નીચામાં નીચી જગાએથી કામ શરૂ કરો. તમારા ધંધા સાથે જેનો સંબંધ હોય એવી કોઈ પણ બાબતને નજીવી કે નિરુપયોગી નહિ સમજતાં તેને લગતી એક એક વિગતોનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન મેળવો.

પોતાના પ્રાપ્ત સંયોગો પોતાના ભાવિ માટે કેટલા સાધક-બાધક છે, તેનો નિર્ણય કરતાં સઘળા જમાનાના મહાન બુદ્ધિમાન મનુષ્યો પણ ગૂંચવાયા છે. એ સંબંધમાં તેમ જ આપણે શું કરવું તે સંબંધમાં એક પ્રખ્યાત પાદરી કહે છે કે, તમારી જાત માટે અગર તમારા વંશ માટે તમે જવાબદાર નથી. તમારા બાપદાદાના વંશમાં કોઈ માંદલા હોય, ઢોંગી હોય અને જેઓ, તમારાથી સોએક વર્ષ પહેલાં જન્મેલા હોઈને જેમની થોડી ઘણી અસર આજે પણ તમારામાં રહેલી હોય, તેવા કોઈને માટે તમે જવાબદાર નથી.

તમારું શારીરિક કે માનસિક બંધારણ હોવાનું, ઉદ્વેગનું, ફિક્કું અગર ઢીલું હોય તે બાબત માટે પણ તમે જવાબદાર નથી ન્યૂ ઈંગ્લાંડ-ની પથ્થરની ટેકરીઓ, લુઇવાનાના કપાસના વાવેતરવાળી જગાઓ, કેનાઈડ, નીપર, શાનન અગર સીનનો કાંઠો એ તમારી જન્મભૂમિ હોય કે બીજી હોય તેને માટે તમે જવાબદાર નથી તમારા પિતાના ઘરમાં જે ધર્મનું શિક્ષણ મળે છે તેને માટે અને તમારા બાપના ધર્મને માટે પણ તમે જવાબદાર નથી જેમાં તમારાથી કાંઈ ન થઈ શકે અગર જે સંજોગ તમે નિર્માણ કર્યા નથી, તેને માટે તમે ભાંજગડ કરતા નહિ જેવી વસ્તુસ્થિતિ હોય, તેવી જ ગણીને પ્રશ્નનો નિકાલ કરો, જેથી તમે સહીસલામતીથી કહી શકો કે, આ હેતુ માટે જ મારો જન્મ થયો હતો, તેનો નિર્ણય તમે શી રીતે કરશો ? તમને જવાબ આપવાને જે એકલો જ શક્તિમાન છે, તે સર્વશક્તિમાન પ્રભુને સીધી વિનતી કરીને તમારા અન્તર્યામીને—તમારા અન્તઃકરણને પૂછીને જ તમે તે નિર્ણય કરી શકશો

'પ્રેમ' એ જ લગ્ન માટેની દલીલ અને કારણ રહેવા જોઈએ એ વડે જ માણસ વિવાહિત જીવનની અડચણો અને મૂઝવણોમાંથી સહીસલામત પસાર થાય છે, તેવી જ રીતે, બીજા ધંધામાંના ઘણાને અને વ્યાપારીઓમાંના સેંકડે પંચાણુંને મૂઝવણભરી અડચણોમાંથી ખાતરીપૂર્વક અને સહીસલામતીથી પાર પાડી શકે એવી કોઈ પણ ચીજ હોય, તો તે ઉદ્યોગ માટેનો પ્રેમ છે

વિહટિયરે એક સ્થળે કહ્યું છે કે, જગતમાં કશુંક કરવા માટે હું જન્મ્યો છું એમ મને લાગ્યા કરતું અને એવા જ વિચાર મને આવ્યા કરતા તેના આ કથન ઉપરથી તેની મહાન શક્તિઓનું રહસ્ય જણાઈ આવે છે કાયદો, સાહિત્ય વૈદક અથવા પ્રધાનવટું અગર બીજા કોઈ પ્રકારના માણસોથી હદ ઉપરાંત ભરાઈ ગયેલા એકાદ ધંધામાં જ મારે તો દાખલ થવું જોઈએ એવી જેને વૃત્તિ થયા કરે

છે, તેના તે કાર્યમા ફતેહ મળ્યા વગર રહેતી નથી. તેની આવી નિશ્ચિત વૃત્તિ અને તે ધધા અથવા કાર્ય માટેનો તેનો પ્રેમ અને તેની શ્રદ્ધા, એ તેની કારકિર્દીમા અસરકારક અને મદદગાર તત્ત્વ થઈ પડે છે. પોતાના પૂર્વજોએ અમુક ધંધામાં નામ કાઢવાથી તે ધંધા સંબધી કાઈ પણ પ્રેમ અગર યોગ્યતા ન હોવા છતા જે માણસ તે ધંધામા દાખલ થવા ઇચ્છતો હોય, તેણે તેમ કરવા કરતા દિવસનો એકાદ રૂપિયો કમાનાર મજૂર બનવુ એ વધારે સારું છે; કેમ કે તેવા કામમા પણ પોતાની બુદ્ધિથી તે આગેવાન થઈ શકશે. રેલગાડીને એક મોટો પથ્થર જેટલુ નુકસાન કરે છે, તેટલુ નુકસાન તે પોતાને પ્રતિકૂળ ઉદ્યોગમા નાખીને કરે છે.

થોડા વર્ષ પહેલા 'પરણવુ' એ જ માત્ર છોકરીઓ માટે ક્ષેત્ર હતું. જે સ્ત્રી પુરુષના જેવા વિચાર કરે છે તે પોતાના મો ઉપર પાઉડર છાટનાર પુરુષના જેવી હાસીને પાત્ર બને છે મહત્ત્વાકાક્ષી સ્ત્રીઓ, જેઓ વાચવા-લખવાને હિંમત કરતી, તેમને ત્યા કોઈ આવે ત્યારે તેમને પોતાની ચોપડી અગર હસ્તલેખ ઉપર ભરતકામનો કોઈ કકડો નાખવો પડતો.

ફ્રાન્સિસ વિલાર્ડ કહે છે તે પ્રમાણે આ જમાનાની મોટામા મોટી શોધ, તે સ્ત્રીઓના ખરા મહત્ત્વની-તેમની શક્તિઓની શોધ છે. આપણે તેમને સ્વતત્ર કરી છે અને લગ્ન સિવાય તેમને માટે અન્ય અસંખ્ય તકો આપણે ખોળીએ છીએ. પહેલા માત્ર છોકરાઓ જ પોતાનો કામધંધો ખોળી શકતા, હાલ સ્ત્રીઓ પણ તેમ કરી શકે છે આ સ્વાતંત્ર્ય ઓગણીસમી સદીના કીર્તિમાન બનાવોમાનુ એક છે. પણ સ્વાતત્ર્યની સાથે જવાબદારી પણ આવે છે અને આ ફેરફારની સ્થિતિમા છોકરીઓ માટે પણ કાઈ ચોક્કસ હેતુ હોવો જોઈએ

રેના એલ માઇનર છોકરીઓને સંબોધી કહે છે કે, જિંદગી-

નો હેતુ નક્કી નહિ કરવાને લીધે તમે તમારી જાતને હલકી પાડો છો. તમારો અભ્યાસ કરવામા તમે પ્રશંસાપાત્ર ઉત્સાહ બતાવો છો. તમારી સમજશક્તિની ચાલાકી અને મુશ્કેલ સવાલોનો ફડચો આણવાની તમારી શક્તિ બહુ જાણીતી છે આ બાબતમા દસમાથી નવ કેસમા તમારા ભાઈઓથી તમે આગળ વધી જાઓ છો; પણ જ્યારે હેતુ પરિપૂર્ણ થાય છે અને લક્ષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે પછી તે લક્ષ્ય કોઈ ડિગ્રી સર્ટિફિકેટ અગર કોલેજનો ડિપ્લોમા હોય, પણ દસમાથી નવ છોકરીઓના નામની પાછળ 'આગળ વધવામા મુડદાલ'ના જેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે

તમારા જીવન માટે જે કાંઈ ખર્ચ થયુ છે અને જે કાંઈ પરિશ્રમ વેઠવામા આવ્યો છે, તેનુ પરિણામ ફેશનેબલ ભરતકામ, ભપકાદાર પોશાકો, મુલાકાતો, સગીત અને હાવભાવમા જ આવે છે તમારા નિભાવ માટે કમાવાની તમને જરૂર પડે છે, તો તમે ગવાની પાછળ ઊભા રહીને અગર તો એક જ ગ્રેડમા પડી રહીને એકાદ સ્કૂલમા શિક્ષણ આપ્યા કરીને સંતોષ માનો છો, ત્યારે જે છોકરાઓ તમારી સાથે જ ગ્રેજ્યુએટ થયા હોય છે તે નિસરણીના પગથિયાની માફક ચડો ચડે છે, પ્રોફેસરો થાય છે અને સારા પગાર મેળવે છે વળી મુશ્કેલીઓ અને અડચણોને દૂર રાખીને તેઓ કાયદા, પદાર્થવિજ્ઞાન અગર ધારા ઘડવાના કામમા પડે છે તમારી સાધારણ સ્થિતિથી સંતોષ માનનારી છોકરીઓની–મુખ્ય નજર માત્ર એક જ મુખ્ય ચાન્સ માટે–લગ્ન માટે હોય છે જો તમે પૈસાદારને પરણો છો તો તમે વધારે સારો પોશાક પહેરો છો, વધારે ફેશનેબલ મડળોમા ભળો છો અને તમારુ સઘળુ વિચારવાનુ કામ તમારા ધણી માટે રાખો છો તથા જીવનવ્યવહારમા તમે જાણે કોઈક જડ ચીજ હો તેવા થાઓ છો જો તમે પ્રીતિને મોહ્યા હો છો અને તે માટે ગરીબી પસદ કરી હોય છે, તો તમે રાંધો છો, પકવો છો, ધુઓ છો, છોકરાંને લપડાક મારતા રહો છો અને તમારા

નિભાવ કરવા માટે પરિશ્રમ ઉઠાવનાર પોતાના ઉદાર પિતા અને બાળકોને સારી સારી ચીજો મળે તે માટે પોતાને જે કાંઈ મળે તેથી હમેશા ચલાવી લેનાર, નમ્ર, માતાનો પૂરો વિચાર કરનાર, તેમની કદર કરનાર, ખર્ચની ગણતરી કરનાર, જરૂરી અને બિનજરૂરી ખર્ચ વચ્ચેનો તફાવત સમજનાર, સંભાળથી કામ કરનાર અને ડાહી છોકરીઓની આપણને જરૂર છે જે છોકરીઓ ખર્ચવાને નહિ પણ બચાવવાને મહેનત કરે છે, જે છોકરીઓ સ્વાર્થત્યાગી છે અને ઘરમા ખર્ચાળ અગર નિરુપયોગી બનવાને બદલે આનદ આપનાર-સુખ આપનાર બનવા ઉત્સુક હોય છે, તેવી છોકરીઓ આપણે જોઈએ છીએ મૃદુતાથી, સહાનુભૂતિથી બીજા લોકોને માટે વહેતા આસુવાળી અને પોતાના સુંદર વિચાર પ્રકાશમા આણનાર સ્મિત યુક્ત હૃદયવાળી છોકરીઓ જોઈએ છીએ આપણામા પુષ્કળ હોશિયાર છોકરીઓ છે, આપણામા પુષ્કળ પ્રકાશમાન અને બુદ્ધિમાન સ્રીઓ છે, પરતુ આપણને તો આનંદી, હોશીલી, આવેશવાળી, સ્વજનને આનંદ આપનાર, માયાળુ, મિથ્યાભિમાન વગરની અને દુનિયામા બહાર પડવાની થોડી ઇચ્છાવાળી ઘણી છોકરીઓ જોઈએ છીએ આપણી આજુબાજુ આવી છોકરીઓ હશે તો ઉનાળામા ઝાપટાની જાદુભરી અસરથી જેમ હવા તાજી અને ખુશનુમા થઈ પડે છે, તેમ આપણી જિંદગી પણ નવચૈતન્યયુક્ત અને ખુશનુમા બને છે સ્રીઓના કર્તવ્યની જાણે કાંઈ અમુક જ સીમા હોય એમ તે વિષે લોકો વાત કરે છે, પરતુ-

પૃથ્વી ઉપર કે સ્વર્ગમા એવી કોઈ પણ જગા નથી
મનુષ્યજાતિનું એવુ કોઈ પણ કામ નથી,
એવુ કોઈ પણ સુખ અગર દુ ખ નથી,
એવી કોઈ પણ છાની વાત, હા અગર ના નથી,
એવી કોઈ પણ જિંદગી, મૃત્યુ અગર જન્મ નથી.

કે જેની કાંઈ કિંમત હોય અને તે છતાં તે સ્ત્રી વગરનાં હોય.

એમર્સન કહે છે કે, તમને જે સોંપવામાં આવ્યું છે તે કામ કરો. બહુ મોટી આશા અગર સાહસ નકામાં છે.

રસલ સેજે કહ્યું છે કે, જે યુવાન માણસને મિત્ર અગર વગ નથી, તેને માટે શરૂઆત કરવાનો પહેલો સારામાં સારો માર્ગ એ છે કે જગા મેળવવી. બીજું મૌન, ત્રીજું અવલોકન, ચોથું નિમકહલાલી, પાચમુ તેનો શેઠ એમ ધારે કે તેના વગર તે મુશ્કેલીમાં આવી પડશે, છઠ્ઠુ સભ્યતા.

આગ્રહ, પ્રમાણિકતા, વિગતો ઉપર ધ્યાન, વિવેકની જાહેર ખબર સાથે બહારે પડવું, એ ફતેહના ચાર ઉપાય છે.

બુલ્વર કહે છે કે, ગાડાની હોસ્પિટલ બહારની દુનિયામાં એવો કોઈ માણસ રહેતો નથી કે જેનામા ભલું કરવાની સત્તા ન હોય. લેખકો, અલંકારયુક્ત બોલનારાઓ અને સટ્ટા કરનારા તે કરતાં વધારે શુ કરે છે? તમે કોઈ દિવસ ઝૂંપડામાં પેઠા છો? ગાડીમાં મુસાફરી કરી છે? ખેતરમાં કોઈ ગામડિયા સાથે વાત કરી છે? શાળ ઉપર કામ કરનારની સાથે ફર્યા છો? તમને એમ માલૂમ નથી પડયું કે તમારામાં જે શક્તિ નથી તે તેમનામા છે? તમે જે કેટલીક ચીજો જાણતા નથી તે તે જાણે છે? ક્લબોમાં બગાસાં મારતા નકામા માણસ પણ અક્કલની ખામી માટે બહાનું બતાવી શકે એમ નથી. માણસને જે જરૂર છે તે બુદ્ધિશક્તિની નથી પણ હેતુની છે. બીજા શબ્દોમા કહીએ તો મેળવવાની શક્તિ નહિ પણ મહેનત કરવાની મરજીની માણસોને વધારે જરૂર છે. તમે જે કાંઈ જગતમાં કરો છો તે તમારા ધંધા કરતા વધારે ઉચ્ચ છે, એમ માનીને કરો. ધંધો એ માણસ માટે નિર્વાહ મેળવવાનું સાધન છે, એમ ઘણા માણસ ગણે છે. જિંદગીની મહાન શાળામા માણસની સારી રીતે ખિલવણી કરનાર અને તેનું ચારિત્ર્ય રચનાર યોજના

એ ધધો છે અને તેનો હલકો સાદો વિચાર કરવામા આવે છે। જેવુ પરિણામ ઈશ્વરદત્ત સર્વ શક્તિઓની વિશાળતા, ઊડાણ, ઊચાણ અનન્તસગતિ અને સૌદર્યમા આવે, તેનો કેવો સાદો અને હલકો વિચાર કરવામા આવે છે।

સૂર્ય જેમ પુષ્પના સુદર અને સુગધમય પડને-પડને ઉકેલે છે, તેમ જે નામ અને જે ઉપદશનો હેતુ જીવનની મહાન શક્યતાઓ માથી ઉપયોગિતા અને બળ ઊભા કરવાનો હોય છે તેથી આપણે કેવા પાછા હઠી જઈએ છીએ!

ઈશ્વરે મારા માટે નક્કી કરેલુ કામ ખુશખુશાલીથી શોધી કાઢવા તથા કરવા બધાયેલો છુ જીન ઈન્જીલો

સઘળા ધધા અને ઉદ્યોગમા દાખલ થઈ શકે એવુ એક જ તત્ત્વ છે અને તે મનુષ્યજાતિની સેવા છે કોઈ પણ પ્રમાણિક ઉદ્યોગ અગર તેની કૃતિઓની આડે આ તત્ત્વ આવતુ નથી ઊચામા ઊચી મોટામા મોટી કૃતિઓ, નિત્યમા નિત્ય જીવન અને લાયક અમરત્વ આપનાર કોઈ પણ ચીજ હોય તો તે આ ધાર્મિક તત્ત્વ જ છે આપણે જે કાઈ કરવાનુ છે તે આપણે પસદ કરતા નથી અને તેની સાથે આપણે સબધ નથી આપણુ કર્તવ્ય આપણે બરાબર કરવુ એ જ આપણી સ્પષ્ટ ફરજ છે એપિકટેટસ

હમેશ માટે પ્રસિદ્ધ થવુ-તેને માટે મારે શુ કરવુ? કર્તવ્ય

જેઓ સઘળા અપ્રસિદ્ધ મરણ પામેલા છે, તેઓએ પણ કર્તવ્ય કર્યુ છે

તમે જેમને જાણતા નથી તેઓ અપ્રસિદ્ધ રહેશે એવો વિચાર કદી કરતા નહિ તેમના વખાણ સ્વર્ગદૂતો રણશિંગાથી કરે છે, તેમનુ ભાગ્ય દિવ્ય છે

૭ : શક્તિઓની એકાગ્રતા

'આ એક જ બાબત હુ કરું છુ.' **સેંટ પોલ**

'જગતમા ડહાપણ ભરેલી એક જ બાબત એકાગ્રતા છે. શક્તિઓને વેરી નાખવી તે અનિષ્ટમાં અનિષ્ટ બાબત છે આપણા દુડાઉપણામા ગ્રામ્યતા હોય કે લાલિત્ય હોય એમા કાંઈ ફેર પડતો નથી આપણા કોઈ રમતના વિષય અગર ભ્રમણાને જે કોઈ ખસેડે અને જેથી આપણે ઘેર જઈ આગ્રહપૂર્વક સારું કામ કરીએ, તે દરેક બાબત સારી છે ' **એમર્સન**

'તમારી આંખ વડે પોપચા સીધાં રાખી તમારી સન્મુખ તમે જુઓ.' **કહેવતો**

'જે માણસ જીવનમા એક જ ચીજ માટે પ્રયત્ન કરે છે તે ચીજને જીવન પૂરું થતાં સુધીમા તે અવશ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પરંતુ જે માણસ પોતે જ્યાં જાય ત્યા સઘળી ચીજો માટે ફાંફા મારે છે, તે આ રીતે તેણે ઊભી કરેલી નવી નવી આશાઓના ફળરૂપે નિષ્ફળતા અને ઉદ્વેગ જ પ્રાપ્ત થાય છે.' **ઓએન મેરીડીથ**

'જેમ જેમ મારું આયુષ્ય વધતુ જાય છે, તેમ તેમ મારી પૂરી ખાતરી થતી જાય છે કે મનુષ્ય મનુષ્યમાં, બળવાન અને નિર્બળમાં, મોટા અને નાનામા જે ભેદ જણાય છે તે શક્તિનો-આગ્રહ છે એક હેતુ નક્કી કર્યો પછી, કાં તો તેની પાછળ મરવુ કાં તો ફતેહ મેળવવી એવા અજેય સંકલ્પનો છે.' **ફાવેલ બક્સ્ટન**

'એક પ્રતિભાને એક જ વિદ્યા અનુકૂળ થશે.' **પોપ**

'તેણે તે કામ પૂરા દિલથી કર્યું અને તેને ફતેહ મળી ' **વૃત્તાંત**

પોતાના વિષે અને પોતાના ચાર ભાઈઓ વિષે બોલતા નેથન મેયર રોથ્સચાઇલ્ડે જણાવ્યુ હતું કે, ફ્રેન્કફોર્ટમા અમારા ચારે માટે પૂરતી જગા, પૂરતો ધધો નથી. હું અંગ્રેજી માલનો વ્યાપાર કરતો આખું બજાર જેને કબજે હતું તેવો એક વેપારી મારી પાસે આવ્યો. તે ખરેખર મહાન પુરુષ હતો. તે અમને માલ વેચતા જાણે અમારા ઉપર મહેરબાની કરતો હોય એમ હતું. એક વાર કોઈ પણ રીતે મેં

વિસ્તારમા તેનુ ફળ આવી શકશે નહિ

કોઈ હેતુ ચોખ્ખો જોવાની શક્તિની જિંદગી ઉપર કેટલી સત્તા હોય છે ? જ્યારે કોઈ છોકરો અગર છોકરી કોઈ હેતુથી કામની શરૂઆત કરે છે ત્યારે તેનો અવાજ, પોશાક, દેખાવ અને દરેક હિલચાલ નિશ્ચિતપણે જણાય છે—બદલાય છે જે ઉદ્યોગી અને સુખી સ્ત્રીઓ પોતાનો નિભાવ કરે છે, તેઓને મહોલ્લામા લોકોના ટોળામાથી તેમના દેખાવ વગેરે ઉપરથી હું તરત જ શોધી આપુ ફાટ્યાતૂટ્યા આનપાકાથી ઢકાય નહિ રેશમની ટોપી જેમા વધારો ન કરી શકે બીમારી અગર થાક જેને છીનવી ન શકે તેવા સ્વજ્ઞાન, સ્વમાન અને સંતોષના દેખાવ સાથે તેઓ હરેફરે છે પોતાને કયે બંદરે જવુ છે એ જે ખલાસી જાણતો નથી તેને મુસાફરી માટે

તો તે છોડ ઉછેરવાની બાબત હોય-પણ પૂરી રીતે જાણનાર અને બીજા બધા કરતાં સારી રીતે કરનારને જનસમાજ ઉત્તમ ગણે છે. પોતાની સઘળી શક્તિઓ એકાગ્ર કરી એ કામમાં વાપરીને તે સારામાં સારા છોડ ઉછેરે છે, તો તે માનવજાતિને ઉપકારક થઈ પડે છે.

લાયક હેતુ માટે દૃઢતા અને આગ્રહથી પોતાની સઘળી શક્તિઓ સાથે કામ કરે છતાં જિંદગી નિષ્ફળ જાય એવો કોઈ પણ માણસ નથી. શિયાળામાં પણ સૂર્યનાં કિરણોને કેંદ્રમાં આણશો તો તમે સહેલાઈથી દેવતા સળગાવી શકશો.

માનવજાતિના સઘળા મહાન પુરુષો એકાગ્રતાવાળા હોય છે. પોતાના હેતુ પરિપૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી તેઓ એક જ જગાએ પોતાનો પ્રયત્નરૂપી હથોડો ઠોકે છે. વર્તમાન સમયના ફતેહમંદ માણસો એક જ સર્વોપરી વિચારવાળા, એક જ દૃઢ વિચારવાળા, એક જ આવેશયુક્ત હેતુવાળા હોય છે. ઘણા માણસો ચોવીસ ભાષામાં વાતચીત કરે છે, પણ તેમાંની એકમા પણ જણાવવા જેવા વિચાર તેમની પાસે હોતા નથી.

અભ્યાસમાં તેમ જ ધંધામાં લોઢું ગરમ હોય તે જ વખતે આપણે ઘા મારવો જોઈએ, ટીપવું જોઈએ; એટલું જ નહિ, પણ તે ગરમ રહે ત્યાં સુધી ઘા માર્યા કરવા જોઈએ.

અમેરિકાના મહાન વિદ્વાનોમાંના એક કહે છે. તે વિદ્વાન પોતાના લેટિન પાઠ માટે દરરોજ બે કલાક ગાળતો. એ જ પાઠ એક કલાક અને પચાસ મિનિટમાં કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો અને ફતેહ પામ્યો. પછી જ્યારે તે પોતાનું લેટિન શીખવા બેસે ત્યારે ઓછા વખતમાં તે પૂરું કરવા તેણે પોતાની સઘળી શક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો. હમેશના પ્રયોગથી તેને માલૂમ પડ્યું કે તે એક કલાક અને ૪૫ મિનિટમાં તે પાઠ કરી શકતો અને છતાં પણ તે વખતમાં

એને ખરાબ લગાડયું અને તેણે પોતાના નમૂના બનાવવા ના પાડી. આ વાત મંગળવારે બની. મેં મારા પિતાને કહ્યું કે હું તો ઇગ્લાંડ જઈશ. હું ગુરુવારે નીકળ્યો. જેમ જેમ હું ઇગ્લાંડની સમીપ આવતો ગયો તેમ તેમ એ જ માલ મને સસ્તો જણાવા લાગ્યો. હું મેન્ચેસ્ટર પહોંચ્યો કે તરત જ મેં મારા સઘળા પૈસા રોક્યા. માલ એટલો સસ્તો હતો કે મને સારો નફો મળ્યો.

ઉપલી વાત સાંભળનાર એક જણે કહ્યું કે, હું આશા રાખું છું કે તમારા છોકરાની પ્રીતિ વધારે મહત્ત્વની બાબત ઉપર નથી; પણ ધંધા અને પૈસા ઉપર જ છે. એ વસ્તુસ્થિતિ તમને પસંદ નહિ હોય.

રોશ્સચાઇલ્ડે જવાબ આપ્યો કે, મને તો ખાતરીપૂર્વક તે જ પસંદ છે. તેઓ પોતાનું તન, મન, હૃદય, આત્મા અને સઘળું ધંધામા લગાડે એવી મારી મરજી છે અને સુખી થવાનો એ જ રસ્તો છે. તેણે એક યુવાનને કહ્યું હતું કે, ગમે તે એક જ ધંધો પકડો તેથી તમે તેમા વધારેમા વધારે, ફતેહ, વધારેમા વધારે કીર્તિ મેળવી શકશો. તમે એકી વખતે જ ભઠિયારા, નાણાવટી, વેપારી અને કારીગર સઘળું થવા માગશો તો છાપામાં નાદાર તરીકે તમારું નામ પ્રસિદ્ધ થતા વાર લાગશે નહિ

લક્ષ્યને વેરી નાખીને ઘણી ચીજો કરવી નહિ. પણ દૃઢતા અને આગ્રહ સાથે એક જ ચીજ કરવી, તે આ સમયમાં જરૂરની અને મહત્ત્વની બાબત છે.

આ જબરદસ્ત ઉદ્યોગના જમાનામાં જે પોતાનો પ્રયત્ન ગુમાવે છે, તે ફતેહ મેળવવાની આશા રાખી શકે નહિ.

જે લોકો ફતેહ પામે છે અને નિષ્ફળ જાય છે, તેઓ વચ્ચે તેઓ દરેક કેટલું કામ કરે છે તેનો તફાવત હોતો નથી; પણ કેટલું સમજીને કામ કરે છે તેનો તફાવત રહે છે જેઓ ઘણી જ

નામોશી સાથે નિષ્ફળ જાય છે, તેઓ પણ મહાન ફતેહ મેળવવા બનતી કોશિશ તો કરે છે જ, પણ તેઓ અનિયમિત રીતે, જેમ આવે તેમ મહેનત કરે છે; અર્થાત્ એક હાથે તેઓ અમુક રચના કરે છે અને બીજાજ હાથે તેને તોડી પાડે છે. તેઓ અમુક સંજોગને પકડી લઈ તેને તકનું રૂપ આપતા નથી; નિર્દોષ પરાજયને અસરકારક વિજયના રૂપમાં તેઓ ફેરવી શકતા નથી. પુષ્કળ **શક્તિ** અને **પૂરતો સમય** જે ફતેહનો તાણો-વાણો છે, તે બન્ને સાધનો છતાં ખાલી કાંઠલો તેઓ હમેશાં ફેંક્યા કરે છે અને જીવનનો ખરો તાકો, સાચો અને પૂરો તાકો કદી વણાતો નથી—કદી તૈયાર થતો નથી.

જીવનનો ખરો હેતુ શો છે, તે તમે તેમાંના કોઈ પણ એક માણસને પૂછશો તો તે કહેશે કે, શાને માટે હું સૌથી વધારે લાયક છું, તે હું હજુ પણ જાણતો નથી; પણ સાચી, સખત મહેનત પર મને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. મારી આખી જિંદગી સવાર-સાંજ હું ખોદ્યા કરીશ; અને હું જાણું છું કે મને કાંઈ પણ સોનું, રૂપું અગર લોખંડ તો મળશે જ. **કાંઈ મળે છે કે કેમ, તેની તજવીજ હમેશાં જે માણસ રાખ્યા કરે છે તેને કાંઈ પણ મળતું નથી. આપણે જે કાંઈ ધ્યાનપૂર્વક શોધીએ છીએ તે જ આપણને મળે છે** અને કોઈ ખાસ યોજના આપણે ખોળ કરતા નથી તો આપણને જેવુંતેવું જ મળે તથા તેથી વધારે મળતું નથી. અનેક જીવજંતુ ફૂલની મુલાકાત લે છે, પણ મધ લઈ જનાર જીવડું તો માત્ર મધમાખ જ છે. યુવાવસ્થામાં અનેક વર્ષોના અભ્યાસ અને પરિશ્રમથી આપણે ગમે તેટલાં કિંમતી સાધન મેળવ્યાં હોય તે કાંઈ કામ આવતાં નથી. **આપણા ભાવિ કામકાજ વિષે કોઈ નિશ્ચિત ખ્યાલ વગર જો આપણે જીવનનિર્વાહ કરીએ તો ગમે તેવા સારા સંજોગોથી પણ કોઈ આકર્ષક પરિણામ આવી શકશે નહિ**-વિશાળ અને ભવ્ય

વિસ્તારમા તેનુ ફળ આવી શકશે નહિ

ઢાઈ હેતુ ચોખ્ખો હોવાની શક્તિની જિંદગી ઉપર કેવી સત્તા હોય છે ? જ્યારે કોઈ છોકરો અગર છોકરી કોઈ હેતુથી કામની શરૂઆત કરે છે, ત્યારે તેનો અવાજ, પોશાક, દેખાવ અને દરેક હિલચાલ નિશ્ચિતપણે જણાય છે—બદલાય છે જે ઉદ્યોગી અને સુખી સ્ત્રીઓ પોતાનો નિભાવ કરે છે, તેઓને મહોલ્લામા લોકોના ટોળામાથી તેમના દેખાવ વગેરે ઉપરથી હું તરત જ શોધી આપુ કામ્યાતુરયા આનપાકાથી ઢગાય નહિ, રેશમની ટોપી જેમા વધારો ન કરી શકે બીનારી અગર થાક જેને છીનવી ન શકે તેવા સ્વજ્ઞાન, સ્વમાન અને સતોષના દેખાવ સાથે તેઓ હરેફરે છે પોતાને કયે બદરે જવુ છે એ જે ખનાસી જાણતો નથી, તેને મુસાફરી માટે પવન અનુકૂળ જણાતો નથી

એક જ વિષય ઉપર પોતાની શક્તિઓ એકાગ્ર કરવાથી નબળામા નબળુ પ્રાણી પણ કાઈક કરી શકે છે; પરતુ એ- બળવાનમા બળવાન માણસ પણ પોતાની શક્તિઓ ઘણા વિષયમા **વીખેરી નાખે છે તો પછી તે કાઈ પણ કરી શકતો નથી** ટીપુ ટીપુ પણ હમેશા એક જ જગાએ પડ્યા કરે છે, તો તે સખતમા સખત પથ્થરને પણ કોરે છે, પરતુ પાણીનો એમદ મોટો ને ઉતાવળો ધાધ તેના ઉપરથી પસાર થઈ જાય છે, તોપણ તેનુ નામનિશાન રહેતુ નથી

શક્તિઓને એકાગ્ર કરવાનો અને તેને અમુક એક જ ખાસ રસ્તે વાળવાનો આ જમાનો છે એક હોર્સ પાવરવાળા એન્જિનની જ જગા રોકે તેવા એન્જિનમાથી દસ હોર્સ પાવર કેવી રીતે મેળવવા તે હાલ સવાલ છે આ સવાલના નિર્ણયથી જ ઊડવાના સવાલનો ફડચો પણ આવશે આ જ રીતે એક વ્યક્તિ પાસેથી દશ જણ જેટલુ બળ જનસમાજ માગે છે એક જ બાબત—સમે

તો તે છોડ ઉછેરવાની બાબત હોય–પણ પૂરી રીતે જાણનાર અને બીજા બધા કરતા સારી રીતે કરનારને જનસમાજ ઉત્તમ ગણે છે પોતાની સઘળી શક્તિઓ એકાગ્ર કરી એ કામમા વાપરીને તે સારામા સારા છોડ ઉછેરે છે, તો તે માનવજાતિને ઉપકારક થઈ પડે છે

લાયક હેતુ માટે દઢતા અને આગ્રહથી પોતાની સઘળી શક્તિઓ સાથે કામ કરે છતા જિંદગી નિષ્ફળ જાય એવો કોઈ પણ માણસ નથી શિયાળામા પણ સૂર્યના કિરણોને કેદ્રમા આણશો તો તમે સહેલાઈથી દેવતા સળગાવી શકશો

માનવજાતિના સઘળા મહાન પુરુષો એકાગ્રતાવાળા હોય છે. પોતાના હેતુ પરિપૂર્ણ થાય ત્યા સુધી તેઓ એક જ જગાએ પોતાનો પ્રયત્નરૂપી હથોડો ઠોકે છે વર્તમાન સમયના ફતેહમદ માણસો એક જ સર્વોપરી વિચારવાળા, એક જ દઢ વિચાર વાળા, એક જ આવેશયુક્ત હેતુવાળા હોય છે. ઘણા માણસો ચોવીસ ભાષામા વાતચીત કરે છે, પણ તેમાની એકમા પણ જણાવવા જેવા વિચાર તેમની પાસે હોતા નથી

અભ્યાસમા તેમ જ ધધામા લોઢુ ગરમ હોય તે જ વખતે આપણે ઘા મારવો જોઈએ, ટીપવુ જોઈએ,\ એટલુ જ નહિ, પણ તે ગરમ રહે ત્યા સુધી ઘા માર્યા કરવા જોઈએ

અમેરિકાના મહાન વિદ્વાનોમાના એક કહે છે તે વિદ્વાન પોતાના લેટિન પાઠ માટે દરરોજ બે કલાક ગાળતો એ જ પાઠ એક કલાક અને પચાસ મિનિટમા કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો અને ફતેહ પામ્યો પછી જ્યારે તે પોતાનુ લેટિન શીખવા બેસે ત્યારે ઓછા વખતમા તે પૂરુ કરવા તેણે પોતાની સઘળી શક્તિઓ-નો ઉપયોગ કર્યો હમેશના પ્રયોગથી તેને માલૂમ પડયુ કે તે એક કલાક અને ૪૫ મિનિટમા તે પાઠ કરી શકતો અને છતા પણ તે વખતમા

ઘટાડો થવા માંડ્યો. દિવસે આ કામમાં જ પોતાનું સઘળું લક્ષ રોકવાથી તે જ વિષય તે દોઢ કલાકમાં શીખવા લાગ્યો. પછી તેમાંથી પણ ૫, ૧૦, ૧૫ અને ૩૦ મિનિટ ઓછી થઈ. ઉત્સાહ વધતાં તેણે પોતાનો પ્રયત્ન બેવડો કર્યો. એમ કરતાં કરતાં થોડા જ મહિનામાં પોતાનો પાઠ તે અર્ધા કલાકમાં કરી રહેવાની સ્થિતિમાં આવ્યો. પોતાનો પાઠ ટૂંક સમયમાં શીખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં તે એકાગ્રતાની કાંઈક કિંમત શીખ્યો હતો. **જ્ઞાન મેળવવા કરતાં આવી (એકાગ્ર બનવાની) શક્તિ મેળવવી એ વધારે કિંમતી છે.**

ચાર્લ્સ ડિકન્સ કહે છે કે, દરેક અભ્યાસ અને ઉદ્યોગમાં કામ લાગે તેવો સહીસલામત, ચોક્કસ, લાભકારક અને મેળવવા લાયક ગુણ ધ્યાન આપવું એ છે. ખાતરી સાથે મારે કહેવું જોઈએ કે વિનીત, ધૈર્યયુક્ત અને દરરોજની મહેનતવાળા ધ્યાન સિવાય મારી પોતાની શોધ અગર કલ્પનાશક્તિથી મારું કામ બિલકુલ થયું હોત નહિ. તેની ફતેહના રહસ્ય વિષે બીજે પ્રસંગે જ્યારે તેને પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે, જે કામમાં હું મારી સઘળી શક્તિઓ વાપરી શકું તેમ હોય તેમાં એક જ શક્તિનો હું ઉપયોગ કરતો નથી.

ચાર્લ્સ કિંગ્સ્લી કહેતો, **હું મારું દરેક કામ કરતી વખતે દુનિયામાં તે વખતે બીજી કોઈ ચીજ હોય જ નહિ એમ માની તે કામ કરું છું.** સખત ઉદ્યોગ કરનારા સઘળા માણસોનું આ રહસ્ય છે, છતાં પણ ઘણાં માણસો પોતાની રમત-ગમત જેવી બીજી-ત્રીજી બાબતોની આડે તેમ કરી શકતા નથી.

પ્રબોધ મળતો નથી.

એડવર્ડ બુલ્વર લિટન કહેતો કે, ઉદ્યોગી જીવનમાં મને અત્યંત રોકાયેલો જોઈ અને તે સાથે હું કોઈ દિવસ અભ્યાસ ન કરતો હોઉં અને જગતમાં ફરતો ન હોઉં એમ જાણી ઘણા માણસો મને પૂછતા કે આટલી બધી ચોપડીઓ લખવાનો વખત તમે ક્યાંથી મેળવો છો ? આટલું બધું કામ કરવાની ગોઠવણ તમે શી રીતે કરી શકો છો ? મેં ઉત્તર આપ્યો : કોઈ વખતે પણ જોઈએ તે કરતાં વધારે કામ હું કરતો નથી અનેતે થી જ હું એટલું બધું કરી શકું છું. કોઈ પણ કામ સારી રીતે કરવું હોય તો તે પોતાના ગજા કરતાં વધારે કરવું નહિ. આજ તો તે ગજા કરતા વધારે કરશો, પણ થાકની પ્રતિક્રિયા થશે અને તેથી તે કાલે થોડું કામ કરી શકશો. મેં કોલેજ છોડી અને હું દુનિયામાં પડ્યો ત્યાં સુધી ખરી રીતે અને સાચા દિલથી મેં અભ્યાસ કરવા માંડ્યો નહોતો; પણ તે પછીના સમયમા મેં વાચ્યું અને હું કદાચ કહી શકું કે મારા સમયના લગભગ સઘળા માણસો જેટલું જ સામાન્ય વાચન મેં કર્યું હતું. મેં ઘણી મુસાફરી કરી છે અને ઘણું જોયું છે. મેં રાજદ્વારી બાબતોમાં અને જીવનના અનેક ઉદ્યોગોમાં ઘણો ભાગ લીધો છે અને આ બધા ઉપરાંત મેં સાઠેક પુસ્તકો પ્રકટ કર્યાં છે. આ પુસ્તકમાંનાં કેટલાંક તો સંશોધનને લગતાં છે; અને એ સર્વ છતાં પણ સામાન્ય રીતે કેટલો સમય અભ્યાસ, વાચન અને લેખનમાં મેં ગાળ્યો હશે એમ તમે ધારો છો ? દિવસના ત્રણ કલાક કરતાં વધારે નહિ અને જ્યારે પાર્લામેન્ટ ચાલતી હોય ત્યારે હમેશાં તેટલો પણ નહિ; પણ આ ત્રણ કલાકમાં હું જે કાંઈ કરતો તેની જ ઉપર ધ્યાન આપતો.

દરેક મહાન પુરુષ મહાન બન્યો છે, દરેક ફતેહમંદ માણસે ફતેહ મેળવી છે, તે તે માણસે અમુક ખાસ

દિશામા જ પોતાની સઘળી શક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે તેથી જ.

રસ્તા ઉપર જ્યારે એક મોટું સરઘસ પસાર થતું હોય, મકાનો ઉપર લોકોની હારો ગોઠવાઈ હોય અને બેન્ડ પૂર્ણ આવેશથી વાગતા હોય, ત્યારે હોરેસ ગ્રીલિ મકાનના પગથિયા ઉપર બેસતો, પોતાની ટોપીનું મથાળું ટેબલ તરીકે વાપરતો અને 'ન્યૂયોર્ક ટ્રિબ્યુન' માટે અગ્રલેખ લખતો આ લેખનું અવતરણ ઠેર ઠેર લેવામા આવતું એક કડવા લેખથી ગુસ્સે થઈ એક માણસ 'ટ્રિબ્યુન' પત્રની ઑફિસમાં ગયો અને તેને એક લાબી ઓરડીમા લઈ જવામા આવ્યો અહી ગ્રીલિ બેઠો બેઠો કાગળ તરફ માથું નીચુ નમાવી ઝડપથી લખતો હતો 'તમે ગ્રીલિ છો?'–એમ કહી તે ગુસ્સે થયેના માણસે શરૂઆત કરી પોતાના કાગળમાથી નજર બહાર કાઢ્યા સિવાય મિ ગ્રીલિએ ઝડપથી જવાબ દીધો 'હા જી, તમારે શુ કામ છે?' તે છેડાયેલા માણસે પછી સભ્યતા, ખાનદાની બુદ્ધિ અને સઘળુ ડહાપણ મૂકી પોતાની જીભની લગામ છોડી દીધી તે દરમિયાન ગ્રીલિ લખે જતો હતો ઘણી જ આવેશ ભરી શૈલીમા જરા પણ ચહેરો બદલાયા વગર અને પેલા ઉપર કાઈ પણ ધ્યાન નહિ આપતા પાના ઉપર પાના તેણે લખી કાઢ્યા અધિપતિની આફિસમા કોઈ દિવસ ઠપકાનો વરસાદ નહિ વરસા વવામા આવ્યો હોય તેવો આવેશયુક્ત વરસાદ ૨૦ મિનિટ સુધી વરસાવ્યા પછી તે ગુસ્સે થયેના માણસને કંટાળો આવ્યો અને એકદમ તે ઓરડીમાથી નીકળી જવા પાછો ફર્યો ત્યારે પહેલી જ વાર ગ્રીલિએ ઊચે જોયુ પોતાની ખુરસીમાથી તે ઉભો થયો અને પેલા ગૃહસ્થને કહેવા લાગ્યો 'મિત્ર! જતા નહિ બેસો, બેસો અને તમારુ હૃદય ખાલી કરો, તેથી તમને લાભ થશે, તેથી તમને સારુ લાગશે, વળી હુ જે લખવાનો છુ તેમાં તે મદદરૂપ થઈ પડશે, માટે જશો નહિ

એક જ દઢ લક્ષ્ય તે કૃતેહમંદ મનુષ્યોનું ખાસ લક્ષ્ય હોય છે.

એડેમ કહે છે લોર્ડ બ્રોહામમા અનેક શક્તિઓ હતી. અને વકીલ તરીકેના તેના ધંધામા તેને પહેલી જગા મળી હતી. તે ઇંગ્લાંડનો લોર્ડ ચાન્સેલર થયો હતો અને વિજ્ઞાનની તેને નોધો માટે વૈજ્ઞાનિકોએ તેને શાબાશી આપી હતી; જ્યાં એકંદરે તેનું જીવન નિષ્ફળ હતું. તે થોડું થોડું બધું જાણતો હતો પણ પૂરું એક પણ જાણતો નહોતો. તેની ઘણી સરસ શક્તિઓ હોવા છતાં ઇતિહાસ અગર સાહિત્ય ઉપર તેની કાંઈ પણ છાપ રહી નહિ અને પોતાની કીર્તિ ગયા પછી પણ તે ઘણું વ જીવ્યો હતો

આનાથી તદ્દન ઊલટું દૃષ્ટાંત વિલિયમ પિટનુ છે. તેના દઢ લક્ષ્યથી તે જણાઈ આવે છે. રાજ્દ્વારી સર્વોપરીપણા માટે તેનું જીવન હતું અને તે મૂઓ પણ તેમા જ એના ઉચ્ચ આશય આગળ સઘળા- નો પરાજ્ય થતો; પરતુ બીજી દરેક બાબતમા તે બેદરકારી બતાવતો. પોતાના મિત્રોની તેમ જ ખર્ચની પણ તે દરકાર રાખતો નહિ અને તે એટલે સુધી કે ૧૦,૦૦૦ પૌંડની આવક છતા અને કુટુંબમાં કોઈ ન હોવા છતા પણ પોતાની પાછળ તે બહુ મોટુ દેવું મૂકી ગયો. પોતાની મહત્ત્વાકાક્ષાની આડે આવવાના કારણથી પોતાના પ્રીતિપાત્રને (સ્ત્રીને) પણ તેણે પોતાના હૃદયમાથી સમૂળ ઉખેડી નાખી હતી; મૂઆ પછીની કીર્તિની તેને બિલકુલ દરકાર નહોતી, તેથી પોતાનું એક પણ ભાષણ ભવિષ્યની પ્રજા માટે મૂકી જવાની તેણે દરકાર કરી નહિ સત્તા મેળવવા માટે તેણે પોતાની સઘળી શક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો અને ૨૫ વર્ષ સુધી ઇગ્લાડનો કારભાર ચલાવ્યો; પણ તે સિવાય બીજી કોઈ પણ બાબત તરફ તે જરા પણ જોતો નહિ. તે પોતાના લક્ષ્ય તરફ જ સીધો ચાલ્યો જતો. સ્વપ્નમા રહેવું અગર તર્ક-વિતર્ક કરવા એ એનામા નહોતુ. એક જ દૃષ્ટિ, એક જ હેતુ, આગળ અને આગળ અને ઊંચે કૃતેહ

તરફ જવું એ જ એનું ખાસ લક્ષણ હતું.

સાધનો સાધારણ પ્રકારનાં હોવા છતાં પણ અસાધારણ ઉદ્યોગ અને એક જ વખતે એક જ ચીજમાં પોતાનું સર્વ લક્ષ રાખવાથી પોતાને ફતેહ મળી હતી, એમ ફોવેલ બકસ્ટન કહેતો: દઢતાથી એક જ વસ્તુને–એક જ આશયને વળગી રહેવાથી વિજય મળે છે. 'ઘણી બાબતો નહિ, પણ ઘણી એકનિષ્ઠ' એ કોકનું સૂત્ર હતું.

સોયની એકાદ દેખાય નહિ તેવી અણી અથવા તો અસ્તરા અગર કુહાડીની તીણી પાતળી ધાર જ સોયના, અસ્તરાના તેમ જ કુહાડીના બાકીના જાડા ભાગને માર્ગ જગા કરે છે. અણી અગર ધાર સિવાયનો તેનો બાકીનો જાડો ભાગ નિરર્થક જ થઈ પડે. **એક જ કામને પસંદ કરી તેની પાછળ જ સઘળું લક્ષ્ય આપનારાવાળો માણસ જ વિઘ્નોમાંથી પોતાનો માર્ગ કરે છે અને ફતેહ મેળવે છે.** એક જ વિચાર તરફ સંકુચિત વૃત્તિ રાખવાથી પણ આપણી શક્તિઓના વિકાસમાં અડચણ આવે છે. માટે એનો આપણે ત્યાગ કરવો જોઈએ. મનુષ્યનું અસાવધાનપણું પણ આપણે તજવું જોઈએ; કેમ કે એકાદ નદી જેમ ઝપાટાબંધ ટેકરી ઉપરથી નીચે વહે છે, તેવી તેની વાતનો પ્રવાહ પણ બદલાયા કરે છે.

ચાલતા શીખતા કોઈ બાળકની નજર તમે કોઈ વસ્તુ ઉપર ઠેરવી શકો તો સામાન્ય રીતે પડ્યા વગર તે પોતાના મુકામે પહોંચી જશે; પણ તેનું ધ્યાન તોડશો કે તરત તે પડી જશે.

જેઓ પોતાના માર્ગમાં આમતેમ અદઢ–અસ્થિર થઈ ચાલ્યા કરે છે, તેઓ પોતાની મુસાફરી પૂરી કરે તે પહેલા જ ભૂલા પડી જાય છે. પવનચક્કીની પેઠે ચાલનારા માણસો હમેશાં નિષ્ફળ જ જાય છે. જેનામાં દઢ અને નિશ્ચયાત્મક હેતુ તથા પોતાનો આશય પરિપૂર્ણ કરવાની આગળ શ્રદ્ધા હોતી નથી, તે ફતેહ પામી શકતો

નથી. એક સીધા લક્ષ્યથી ઊંચે અગર નીચે એક વાળ જેટલું પણ આપણે જો ખસ્યા તો નિશ્ચય અધોગતિ જ થશે.

આજે કોઈ યુવાન માણસ કોઈ જગા માગે છે તો તે કઈ કોલેજમાંથી આવે છે અગર તેના બાપદાદા કોણ હતા, એમ પૂછવામાં આવતું નથી; પણ તમે શું કરી શકશો એ જ મોટો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે. એક જ લાઈનની-એક જ જાતની ખાસ તાલીમની જરૂર છે. મોટી મોટી પેઢીઓ અને મોટાં મોટાં સાહસોમાં જેઓ મુખ્ય મુખ્ય જગાઓ ઉપર હોય છે, તેઓ ક્રમે ક્રમે નીચેથી જ ઊંચે ચઢ્યા હોય છે.

જનરલ ગ્રેન્ટ પોતાની સાથેના જનરલો કરતાં એકાગ્રતાની આ કળાનો વધારે પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરતો, તેથી જ તે સિવિલ વૉરનો જલદી અંત આણી શકયો. વૉશિંગ્ટનના ચારિત્ર્યમાં પણ આ લક્ષણ દૃઢ સ્થિતિ કરી રહ્યું હતું એમ જણાઈ આવ્યું હતું. બારીક અને ખરું અવલોકન એ એકાગ્રતાની શક્તિ સંપાદન કરવાનો એક માર્ગ છે. ડાર્વિનની અદ્‌ભુત ફતેહનું મુખ્ય કારણ આ જ હતું.

દરેક પ્રકારની મુશ્કેલી છતાં માથે લીધેલા કામમાં આગ્રહ રાખવાની અને સઘળા કસોટીના પ્રસંગોમાં નિરાશા અને લાલચોને વેઠી લેવાની શક્તિ તથા હિંમત રહેલી આપણે જોઈએ છીએ.

રસાયણશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે, દુનિયાની સઘળી મિલો અને સ્ટીમથી ચાલતી ગાડીઓ ચલાવવાને જોઈએ તેટલી શક્તિ એક એકર જમીનના ઘાસમાં રહેલી છે; પણ આપણે તેને સ્ટીમ એન્જિનના 'પિસ્ટન રોડ' ઉપર લગાડવી જોઈએ; પણ આ એકર જમીનના ઘાસમાંની તે શક્તિ સુસ્ત છે અને તેથી વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ તે પ્રમાણમાં કિંમત વગરની છે.

જુદા જુદા માણસો અને તેઓ જે ફતેહ અગર નિષ્ફળતા મેળવે છે, તેમાં કેટલો તફાવત હોય છે! પોતાની શક્તિનો અણુએ અણુ એકત્ર કરવાની શક્તિનો જ આ તફાવત છે. આવી શક્તિ માર્ગ શોધી કાઢે અગર માર્ગ કરે અને અસાવધાની-વાળી બાબતો ઉપર લક્ષ્ય આપનારો માણસ તો ઉપરચોટિયા જ્ઞાનવાળો જ હોય છે.

ગે મેથ્યુ કહે છે કે, જે માણસ પોતાની શક્તિ ઘણી બાબતમાં વિખેરી નાખે છે, તે પોતાની શક્તિ ગુમાવે છે તેની શક્તિ સાથે તેનો ઉત્સાહ પણ જાય છે અને ઉત્સાહ વગર ફતેહ પણ શી રીતે પરિપૂર્ણ થઈ શકે?

પોતાના નાના નૌકાસૈન્ય ઉપર અંગ્રેજ વહાણો તોપનો મારો ચલાવતા હતા, તેની દરકાર કર્યા વગર કોમોડોર મેકડોનોએ ડાઉનીના મોટા વહાણ ઉપર પોતાના સઘળા વહાણોનો મારો ચલાવ્યો અને તે મોટા વહાણની તોપો એકદમ બંધ કરવામાં આવી આથી પછી બાકીનાની સંભાળ સહેલાઈથી લઈ શકાઈ

સુવ્યવસ્થિત જીવન-પછી તે ગમે તેવું ગુંચવાળું હોય, તેને ગમે તેવા સારા સંસ્કાર મળ્યા હોય, પણ તે એક અમુક મુખ્ય મધ્યમાર્ગમાં વહેતું હોય છે અને આત્માની સઘળી ગૌણ શક્તિઓ એક જ કેન્દ્રમાં લાવવામાં આવે છે તથા ત્યાં તેઓનું યોગ્ય પ્રકટીકરણ થાય છે કુદરતમાં શક્તિઓનો લગાર પણ મિથ્યા વ્યય આપણે જોતા નથી, કાંઈ પણ પ્રારબ્ધ ઉપર છોડવામાં આવ્યું નથી અવ્યવસ્થામાંથી પહેલી જ વાર સૃષ્ટિનો ફાલો ફેંકાયો ત્યારથી દરેક સોનેરી તારણા માટે એક ચોક્કસ યોજનાનુસાર એક અમુક માર્ગ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે

દરેક પાંદડું, દરેક ફૂલ, દરેક સ્ફટિક અને દરેક અણુનો પણ પોતાનો એક હેતુ નક્કી થયેલો હોય છે સૃષ્ટિમાં સર્વોત્કૃષ્ટ રચના મનુષ્યની છે અને તેમાં પણ આવો જ હેતુ કાંઈ પણ શક વગર

સ. સા

જણાય છે.

ઊંચું નિશાન રાખવાને યુવાન માણસોને કહેવામાં આવે છે; પણ જે નિશાન તાકીને આપણે મારી શકીએ, તે જ નિશાન આપણે રાખવું જોઈએ. **નહિ ઘડાયેલા આરસામાં જે ફિરસ્તાની આકૃતિ જોઈ શકતો નથી, તેમાં તે હથોડા અને ટાંકણાથી કદી કોરી શકતો નથી.** ધનુષ્યમાંથી છૂટેલું બાણ પોતાના માર્ગમાં પોતે કોને મારી શકશે તે જોવાને આમતેમ આથડતું નથી; પણ તે તો સીધું નિશાન તરફ જાય છે. પોતાને કયો પ્રકાશ પસંદ છે તે જોવાને આકાશના બધા પ્રકાશ તરફ લોહચુંબકની સોય વળતી નથી. સૂર્ય આંજી નાખે છે, ખરતા તારા પ્રકાશે છે, અન્ય તારાઓ ઝગમગે છે અને તેને પોતાના તરફ ખેંચવા પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ તે સોય તો પોતાની જ પ્રેરણાને વળગી રહે છે અને તડકામાં તેમ તોફાનમાં કદી ભૂલ કરતી નથી. તે તો દઢતાથી ઉત્તર તરફના તારા તરફ વળે છે; કારણ કે જ્યારે સઘળા જમાનામાં બીજા બધા તારા પોતાના મહાન મધ્યબિંદુની આજુબાજુ અવિરત ગતિએ ચાલે છે, ત્યારે એકલો આ જ તારો જે કેટલો દૂર છે તે માણસ જાણતા નથી, તે પોતાના ૨૫૦૦૦ વર્ષના વર્તુલાકાર પ્રવાસમા બાદશાહી ગતિથી વ્યાવહારિક રીતે સ્થિર રહીને એક દિવસ નહિ પણ સૈકા સુધી ચાલે છે. આ રીતે જીવનના માર્ગમા બીજા તેજોરાશિ આપણા વહાલા હેતુથી સત્ય અને કર્તવ્યના આપણા માર્ગથી આપણને દૂર લઈ જવા પ્રકાશશે, પણ જેનો પ્રકાશમાત્ર ઉછીનો છે, તેવો ચંદ્ર અગર જે પ્રકાશે છે પણ માર્ગ બતાવતા નથી તેવા ખરતા તારા, આપણા હેતુરૂપ સોયને તેની આશારૂપ–ઉત્તર તરફના તારાથી ખસેડે નહિ એ સંબંધમા આપણે સાવધાન રહેવું જોઈએ.

ધાસ્તી સાથે સરકારી ખેપિયાઓ કાગળો લઈ જતા તથા લાવતા. હાલ જે મુસાફરી આપણે થોડા કલાકમાં કરીએ છીએ, તેને માટે ઘોડાગાડીથી ટપાલ લઈ જવાના જમાનામા અકેક મહિનો થતો અને સાથે ભય પણ રહેતો. આવી રીતે તે વખતમાં પણ બિન-જરૂરી ઢીલને એક ગુનો ગણવામાં આવતો. હાલના સુધારાનો પણ મોટામાં મોટો એક લાભ એ છે કે, વખતનું માપ બાંધીને તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સો વર્ષ પહેલાં જે કાંઈ કામ ૨૦ વર્ષમાં થતું, તે હાલ એક કલાકમા આપણે કરી શકીએ છીએ અને તે જોતાં એક થોડી મિનિટ ગુમાવવા માટે પણ તે વખતે ફાસી મળતી તો તેવા જ ગુના માટે હાલ કેવી સજા થવી જોઈએ !

'વોશિંગ્ટન ડેલાવર ઓળંગે છે' એવો કાગળ એક ખેપિયો લાવ્યો, ત્યારે ટ્રેન્ટનનો હેસિયન સરદાર કર્નલ રાહલ પત્તા ખેલતો હતો. રમત પૂરી થતા સુધી તેણે તે કાગળ ગજવામા વાચ્યા વગર ગખી મૂકયો. રમત પૂરી થયા પછી તેણે એ કાગળ વાચ્યો અને પોતાના માણસો એકઠા કર્યા; પરંતુ તે માણસો માર્યા ગયા અને

દરેક લડાઈમા એક નવીનકૃટ સમય એક અનુકૂળ વખત આવે છે, જેનો લાભ લેવામા આવે તો વિજય મળે છે અને ઢીલ કરવામા આવે તો પરાભવ મળે છે આ સર્વો કૃષ્ટ અનુકૂળ સમય ઉપર નેપોલિયન ઘણો ભાર મૂકતો ઑસ્ટ્રિયનો પાચ મિનિટની કિંમત સમજતા નહિ અને તેથી જ તે તેમનો પરાભવ કરી શકતો એમ કહેવાય છે કે જે જૂજ બાબતોને લીધે વૉટર્લુ આગળ નેપોલિયનની હાર થઈ તેમા આ લડાઈના નાશકારક પ્રભાતે, તેણે તથા ગ્રાઉચીએ થોડીક પળ ગુમાવી એ બાબત પણ કારણરૂપ હતી બ્લુશર વખતસર હતો અને ગ્રાઉચી મોડો હતો નેપોલિયનને સેંટ હેલિના મોકલવાને આટલુ જ કારણ બસ થઈ પડ્યુ હતુ આ એક સ્વત સિદ્ધ સૂત્ર છે અને તે કહેવતરૂપ થઈ ગયુ છે કે ગમે તે વખતે જે કાર્ય થઈ શકે તેવુ હશે તે કાર્ય (તેના તરફ કાળજી નહિ રહેવાથી) કોઈ પણ વખતે થઈ શકશે નહિ '

લડનની આફ્રિકન એસોસિયેશનની ઇચ્છા લેડયાર્ડને આફ્રિકા મોકલવાની હતી 'તમે ક્યારે નીકળશો ?'–એમ તેને પૂછવામા આવ્યુ ત્યારે આવતી કાલે સવારે' એવો જવાબ મળ્યો જોન જર્વિસ જ પાછળથી અર્લ સેંટ વિન્સેન્ટ તરીકે જાણીતા થયા હતા, તેમને પૂછવામા આવ્યુ કે 'તમે તમારા વહાણને ક્યારે જઈને મળશો ?' તેણે જવાબ આપ્યો કે 'હમણા જ' કોલિન કેમ્પબેલને હિંદુસ્તાનના લશ્કરનો સેનાપતિ નીમવામા આવ્યો ત્યારે તેને પૂછવામા આવ્યુ કે 'તમે ક્યારે નીકળશો ?' ત્યારે વિના સકોચે તેણે જવાબ આપ્યો કે 'કાલે.' નેપોલિયન કહેતો કે 'જે પળ ગુમાવવામા આવે છે, તેથી આપત્તિને તક મળે છે '

આજનુ કર્તવ્ય કાલ સુધી મુલતવી રાખવામા જે શક્તિ ગુમાવવામા આવે છે, તેટલી શક્તિથી તો તે કામ થઈ શકે છે જે કામ મુલતવી રાખવામા આવ્યું હોય છે તે પાછળથી કરવુ કેટલુ

બધું સખત અને નાપસંદ થઈ પડે છે ! જે કામ વખતસર કરવામાં આવે છે, તે આનંદ અને ઉત્સાહ સાથે થાય છે. દિવસો અને અઠવાડિયાં સુધી મુલતવી રાખ્યા પછી તે વેઠ જેવું થાય છે. કાગળ મળે કે તરત જ જેટલી સહેલાઈથી તેનો ઉત્તર લખાય છે, તેટલી સહેલાઈથી પાછળથી લખાતો નથી. કેટલીક પેઢીઓનો એવો નિયમ હોય છે કે એક પણ કાગળ એક રાત્રી પણ ઉત્તર લખ્યા વગર કદી પણ રાખવો નહિ. કોઈ પણ કામ તરત કરવાથી તેમાંનું વેઠ જેવું તત્ત્વ નીકળી જાય છે. મુલતવી રાખવાનો અર્થ મૂકી દેવા જેવો જ થાય છે; અને 'હમણાં કરું છું' એનો અર્થ 'થવાનું નથી' એવો થાય છે. કામ કરવું એ બીજ વાવવા જેવું છે. જો બરોબર વખતે તે કરવામાં ન આવે, તો હમેશને માટે તે પછી કમોસમનું થઈ પડશે. ઢીલથી કરવામાં આવેલા કામનુ ફળ પરિપકવ સ્થિતિમાં આણવા માટે અનંતતાની ઉષ્ણતા પણ પૂરી થઈ પડે નહિ. એક તારા અગર ગ્રહની ગતિમાં એક સેંકડની પણ ઢીલ થાય, તો તેથી આખા વિશ્વની એકતા તૂટી જાય.

સર વૉલ્ટર રેલેને એક માણસે પૂછ્યું કે, 'આટલા ટૂંક સમયમાં આટલું બધુ કામ તમે શી રીતે કરી શકો છો?' જવાબ મળ્યો કે, 'જે વખતે મારે કાંઈ કરવાનું હોય છે, તે જ વખતે હું તે કામ ઉપર જઈને તે કરી નાખું છુ. ઢીલ કરનારામાં વિવેક શક્તિ વધારે હોય તો પણ તે નિષ્ફળ જાય છે.' વખતસર કામ કરનારથી પ્રસંગોપાત્ત ભૂલ થાય તોપણ તેને ફતેહ મળે છે.'

એક ફ્રેંચ રાજદ્વારીને પૂછવામાં આવ્યું કે, અનેક સાંસારિક કર્તવ્યો ઉપર તમારે ધ્યાન આપવાનું છતાં આટલું બધું કામ તમે શી રીતે કરી શકો છો?' ત્યારે તેનો જવાબ મળ્યો કે 'જે આજે થઈ શકે તે કાલ ઉપર કરવાનું હું રાખતો નથી તેથી જ તે સઘળું હું કરી શકું છું.' જાહેર જીવનમાં નિષ્ફળ ગયેલા એક માણસ

વિષે એમ કહેવાય છે કે આ કહેવતથી ઊલટી રીતે તે કામ કરતો અર્થાત્ કાલ બની શકે તે આજ કરશો નહિ એવી કહેવત તેણે ગોઠવી હતી; આવા અવળાપણાને લીધે કેટલા બધા માણસો પોતાની ફતેહ ગુમાવી બેઠા છે! એમોસ લોરેન્સનું સૂત્ર હતું કે, **'પહેલું કામ અને પછી ભાઈબંધી.'**

કોટને કહ્યું : 'તેં એમ કહ્યું કે કાલ? જા, હું તે સાંભળીશ નહિ. કાલ એવી ઢોંગી છે, જે દરિદ્રતાને મૂકી જાય છે અને સમૃદ્ધિ લઈ જાય છે, રોકડ લઈ જાય છે અને મૂર્ખનું નાણું–ઇચ્છાઓ આશાઓ અને વચનો સિવાય બીજું કાંઈ પણ આપતી નથી. કાલ, એ એવી મુદત છે, જે વખતનાં જૂનાં પુરાણાં રજિસ્ટરોમાં ક્યાંય પણ મળતી નથી. કદાચ મૂર્ખ લોકોના પંચાંગમાં તે મળે છે. દીર્ઘદૃષ્ટિ 'કાલ' શબ્દનો અનાદર કરે છે **અને જેઓ તેનો અનાદર કરે છે તેની સંગતિ તે કરતી નથી.** ફતેહના માર્ગમાં નિષ્ફળ થયેલા કેટલાય માણસોને એમ બોલતાં સાંભળ્યા છે કે 'કાલ'ની પાછળ મેં મારી જિંદગી એવી ખાતરીથી, એવી આશાથી ગુમાવી છે કે કાલથી ભવિષ્યમાં મને કાંઈ પણ મોટો લાભ થશે.'

આવતી કાલ એ સેતાનનું સૂત્ર છે. અધીં પૂરી કરવામાં આવેલી યોજના અને અમલમાં નહિ મૂકેલા ઠરાવોને લીધે જાણીતા માણસો તેના ભોગ થઈ પડ્યાનાં અનેક દૃષ્ટાંતો સર્વ ઇતિહાસમાં જોવામાં આવે છે. સુસ્તી અને નાલાયકીનો તે પ્રિય આશ્રય છે.

લોઢું ગરમ હોય ત્યારે જ ટીપો, સૂર્ય પ્રકાશતો હોય ત્યારે જ ઘાસ સૂકવો–એ સૂત્ર સોનાનાં છે. શરૂઆત કરવા અને પોતાને કામે વળગવા આપણામાંના ઘણાને પ્રોત્સાહન જોઈએ છે. પોતાને સુસ્તી ક્યારે આવે છે, તે પણ ઘણા માણસો જોઈ શકતા નથી જ્યાં પછી કેટલાક ઉપર તેનો હુમલો થાય છે. દરેક જણના જીવનમાં

દરરોજ એક કમોટીનો કલાક હોય છે. દિવસ બચાવવો હોય તો તે ગુમાવવાને બદલે તેના સદુપયોગ થવો જોઈએ.

એક માણસ હેન્રીની હાજરીમાં મેનની હોશિયારી અને હિંમતનાં વખાણુ કરતો હતો. હેન્રીએ કહ્યું કે, 'તમારી વાત ખરી છે. તે મોટા કપ્તાન છે, પણુ હું હમેશાં પાંચ કલાક તેની આગળ રહું છું. હેન્રી સવારમાં ચાર વાગે ઊઠતો અને મેન દશ વાગે ઊઠતો. તેમની વચ્ચેનો તફાવત આ જ હતો. અનિશ્ચિતપણું એ પણ એક રોગ છે અને મુલતવી રાખવાનો દુર્ગુણુ એ તેની શરૂઆત છે. અનિશ્ચિતપણાનો ફક્ત એક જ ઉપાય છે અને તે 'તરત નિર્ણય ઉપર આવવું' એ છે; નહિ તો રોગ સઘળી ફતેહ અને પરિપૂર્ણતાનો નાશ કરશે. જે અદઢ રહેશે તેના [illegible]

એક પ્રખ્યાત લેખક કહે છે કે, પથારી એ અસત્ય આભાસનો વીંટો છે. આપણે કંટાળીને બિછાનામા જઈએ છીએ, છતા તે દિલગીરી સાથે આપણે છોડીએ છીએ. વહેલા ઊઠવા માટે દરેક રાત્રે આપણે નિશ્ચય કરીએ છીએ પણ દર સવારે આપણું શરીર પડી રહેવાનો નિશ્ચય બતાવે છે; છતા જે **લોકોએ નામ કાઢયાં છે તે બધા વહેલા ઊઠનાર હતા.** પીટર ધ ગ્રેટ હમેશાં અધારામા ઊઠતો. તે કહેતો કે મારે જિંદગી જેમ બને તેમ લાંબી કરવી છે, તેથી હું જેમ બને તેમ થોડી ઊંઘ લઉં છુ. આલ્ફ્રેડ ધ ગ્રેટ પણ અધારામા ઊઠતો. કોલંબસે અમેરિકાના પ્રવાસની યોજના સવારમા વહેલી કરી હતી. નેપોલિયન પોતાનાં મહાન યુદ્ધોની યોજનાઓ સવારમા જ કરતો.

વોલ્ટર સ્કોટ જબરો સમયનું પાલન કરનાર હતો. તેની મહાન ફતેહોનું આ રહસ્ય છે. જે દિવસે ટપાલ મળે તે દહાડે જ તે તેનો જવાબ લખી નાખતો. તે પાચ વાગે ઊઠતો. નાસ્તો કરતાં કરતાંમા તો તે દિવસના કામનો મોટો ભાગ પૂરો કરી લેતો. એક યુવાન

જેને જગા મળી હતી અને તેની સનાદ માગી હતી, તેને તેણે નીચે મુજબ સનાદ આપી · તમારો વખત પૂરેપૂરો ન વપરાય એવી જે લાલચ સહેજમાં તમને થાય છે, તેથી છેતરાઈ જતા નહિ જે કાઈ કરવાનુ હોય તે તરત જ કરી નાખો અને કામ કર્યા પછી જ વિશ્રાતિના વખતનો ઉપયોગ કરો, તેના પહેના કદી તેવો ઉપયોગ કરો નહિ

સવારે વહેલા ઊઠવાની કિંમતી ટેવ વિષે આગ્રહ કરેલુ જરૂરનુ નથી કુટુંબની અવનતિની પહેલી નિશાની મોડા ઊઠવુ તે છે. કોઈ પણ માણુસ માટે આઠ કલાકની ઊંઘ પૂરતી છે ઘણી વાર સાત કલાક પણ પૂરતા થઈ પડે છે જો માણુસ નશક્ત હોય તો ઊંઘના આઠમા કલાક પછી તરત જ ઊઠીને તેણે કામ ઉપર ચઢવુ જોઈએ

કોઈકે એમ કહ્યુ છે કે, ઝડપથી કામ કરવાની ટેવ એ એક ચેપી પ્રેરણા જેવી છે તે પ્રેરણારૂપે હોય અગર તો પ્રાપ્ત કરવામા આવી હોય પણ સુધારણા માટેના વ્યાવહારિક સદ્ગુણોમાંનો તે એક ખાસ ગુણ છે એ નક્કી જ છે

લગ્ન જેટલ પવિત્ર છે તેટલી જ પવિત્ર એક બીજી બાબત છે અને તે વાયદા પ્રમાણે મળવાનો તેમ જ કામ કરવાનો ગુણ એ છે જે માણુસ નક્કી કરેલા સમયે તે કામ કરવામા અથવા મળવામા નિષ્ફળ જાય છે, તેને કાઈ સબળ કારણ ન હોય તો ખરી રીતે જૂઠો જ ગણી શકાય અને જગત તેને જૂઠો જ ગણે છે

જે માણુસ નક્કી કરેલા સમયે નક્કી કરેલ ઠેકાણે જવામા ઢીલ કરે છે, તે કદી સન્માન અગર ફતેહ પામશે નહિ. જો કોઈ માણુસને બીજા માણુસના વખત માટે દરકાર ન હોય, તેનો તેમના દ્રવ્ય માટે પણ વિચાર ન જ હોવો જોઈએ એક માણુસનો એક કલાક લેવો અને તેના પાચ ડૉલર લેવા એ બરોબર છે એવા ઘણા માણુસ છે કે જેમને તેમના ધંધાના સમય

નો દરેક કલાક પાંચ ડૉલર કરતાં પણ વધારે કિંમતી છે.

પ્રેસિડંટ વૉશિંગ્ટન જ્યારે ચાર વાગે જમતા હતા, ત્યારે વ્હાઈટ હાઉસમાં જમવા બોલાવેલા કોંગ્રેસના નવા સભાસદ કેટલીક વખત મોડા આવતા. પ્રેસિડંટને જમતા જોઈ તેમને ક્ષોભ થતો. વૉશિંગ્ટન કહેતા કે, 'જમનાર આવ્યા છે કે નહિ, એમ મારો રસોઇયો કદી પૂછતો નથી. માત્ર જમવાનો વખત થયો છે કે નહિ એ જ પૂછે છે.'

'મારી ઘડિયાળ પાછળ છે, ધીમી છે' એમ કહી મોડા આવવા માટે વૉશિંગ્ટનનો સેક્રેટરી જ્યારે બહાનું રજૂ કરતો, ત્યારે વૉશિંગ્ટન જવાબ આપતો: 'ત્યારે તારે નવું ઘડિયાળ લેવું જોઈએ અગર મારે બીજો સેક્રેટરી મેળવવો જોઈએ.'

ફ્રેન્કિલનનો એક નોકર હમેશા મોડો થતો અને હમેશાં કાંઈક બહાનું બતાવવા તે તૈયાર રહેતો. આ નોકરને ફ્રેન્કિલન કહેતો કે, 'મને સાધારણ રીતે એમ માલૂમ પડ્યું છે કે, **જે બહાનાં બતાવવામાં હોશિયાર હોય છે, તેઓ બીજા કશામાં હોશિયાર હોતા નથી.**

નેપોલિયનને એક દિવસ પોતાના સરદારોને જમવા બોલાવ્યા; પણ નક્કી કરેલા વખતે તેઓ નહિ આવવાથી તે તેમના વગર જમવા લાગ્યો. તે જમીને ઊઠતો હતો તેવામાં તે આવ્યા. તેમને તેણે કહ્યું કે, 'ગૃહસ્થો! હવે જમવાનો વખત થઈ ગયો છે અને હવે આપણે હાલ ને હાલ કામ ઉપર લાગીશું.'

લૉર્ડ બ્રોહામ જે પોતાની હમેશની મહેનતભરેલી ફરજો ઉપરાત અમીરોની સભાના 'કૉર્ટ ઑફ ચૅન્સરી'ના અને બીજી ડઝન સાહિત્યસભાઓના પ્રેસિડંટ હતા, તેઓ નક્કી કરેલા વખતે પોતાની જગા ઉપર હાજર થતા, ઘડિયાળની માફક જ તેઓ વખતસર કામ કરનાર હતા.

ધૂમકેતુ, જે આપણા વાતાવરણની મુલાકાત દસ હજાર વર્ષે એક વખત લે છે, તે એક મિનિટ પાછળ હોતો નથી. ધંધામાં મહત્ત્વની બાબત સમયાનુપાલન છે.

દરેક ધંધાદારી માણસ જાણે છે કે, કેટલીક પળો એવી હોય છે કે જેના ઉપર વર્ષોના ભાવિનો આધાર રહે છે.

સમયનું પાલન એ સભ્યતાના સર્વ ગુણોના રાજા જેવો ગુણ છે. પોતાના ધંધાના વખતને પહોંચી વળવા માટે કેટલાક માણસો હમેશાં દોડ્યા કરે છે. તેઓ હમેશાં ઉતાવળમાં હોય છે અને ટ્રેન જવાને મોડા પડ્યા હોય એવો ખ્યાલ તેમને આપે છે. તેઓમાં કામ કરવાની પદ્ધતિ હોતી નથી અને તેથી ભાગ્યે જ તેઓ ઘણું કામ કરી શકે છે.

શાળા અને પાઠશાળાના જીવનની સારામાં સારી બાબત એક એ છે કે, ઊઠવા માટે, સુખપાઠને માટે કે ભાષણના સમયને માટે જે ઘંટ વાગે છે, તે માણસને ઝડપથી કામ કરવાની ટેવ શીખવે છે.

ખરામાં ખરો વખત આપનાર ઘડિયાળ દરેક જુવાન માણસ પાસે હોવી જોઈએ. જે ઘડિયાળ અનિયમિત હોય છે તેથી ખોટી ટેવ પડે છે અને ગમે તેવી ભારે કિંમતની તે હોય, પણ તેમાં રોકેલા પૈસા નકામા છે. જો તમારે ફાટેલાં લૂગડાં પહેરવાં જ પડે તો પહેરો; પણ ખોટો ટાઈમ આપનાર ઘડિયાળ તો રાખતા જ નહિ.

એચ. સી. બ્રાઉન કહે છે કે, 'જે છોકરો વખતસર હોય છે, તે મને ઘણો ગમે છે. એવા માણસ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાની અને વધારે મહત્ત્વની બાબતો વિશ્વાસથી તેને સોંપવાની તમને કેવી ઝડપથી વૃત્તિ થાય છે! વખતસર કામ કરવાની જે છોકરાએ આબરૂ મેળવી હોય તેણે ભવિષ્યમાં તેના કામકાજમાં ફતેહ આપનાર થાપણમાં મુદ્દામાં વધારો કર્યો છે એમ સમજવું.'

ઝડપથી કામ કરવાથી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે અને શાખ બંધાય છે. આપણાં પોતાનાં કામ સુવ્યવસ્થિત છે તથા સારી રીતે

ચાલે છે, તેની તે સારામાં સારી સાબિતી છે અને એથી કરીને આપણી શક્તિઓ વિષે બીજાને વિશ્વાસ બેસે છે. જે માણસ વખત આપ્યા પ્રમાણે કામ કરે છે, તે એક નિયમ તરીકે પોતાના બીજાં વચન પણ પાળશે જ.

રેલવેની ઘડિયાળ પાછળ હોય તો રેલવેની અથડાઅથડીનો ભયંકર અકસ્માત બને છે. કેટલીક વાર એકાદ નજીવી વાત માટે એક માણસને પાંચ મિનિટ રોકવામાં આવે છે; પણ એક જ મિનિટ માટે તે ટ્રેન અગર સ્ટીમર ચૂકી જાય છે.

નેપોલિયનની પેઠે જે માણસ સૌથી વધારે મહત્ત્વની વાત તરત પકડી લે અને તેની ખાતર બીજી ગૌણ બાબતનો ભોગ આપે તેની ખાતરીપૂર્વક ફતેહ જ થાય છે. કાંઈ પણ ભોગ આપ્યા પહેલાં માણસો અમુક બાબત ઉપર વિચાર કરવા માગે છે અને તેથી તેઓ વારંવાર નિષ્ફળ જાય છે. **એક બાબતની પસંદગી અને બીજી બાબતનો ત્યાગ એ બન્ને સાથે ને સાથે જ રહેવાં જોઈએ.**

જૉન ટૉડ કહે છે કે, કુદરતી રીતે અથવા ટેવ પડી જવાથી આપણે એટલા બધા સુસ્ત છીએ કે, જેથી જરા પણ વખત ચૂકે નહિ તેવો સમયપાલનવાળો માણસ એ જાણે એક દુર્લભ વસ્તુ હોય એમ આપણને લાગે છે. આવો માણસ મળે છે તો તરત જ તે માણસ ઉપર આધાર રાખવાની આપણને ચાહના થાય છે અને ગમે તે કિંમતથી પણ તેનો ટેકો ખરીદવાની આપણને મરજી થાય છે; કેમ કે એ ઉપરથી એટલું તો આપણને જણાય છે જ કે તે માણસે પોતાના ઉપર જીત મેળવી છે.

ગુમાવેલી જિંદગીની ખરાબીની શરૂઆત ગુમાવેલી પાંચ મિનિટથી થાય છે જે માણસો નિષ્ફળ ગયા છે, તેમની કબરો ઉપર 'મોડા પડ્યા' એ ગુપ્ત શબ્દ વાંચી શકાય છે. વિજય અને પરાજય તથા સફળતા અને નિષ્ફળતા વચ્ચેનો તફાવત ઘણી વાર એક થોડીક મિનિટમાં આવી રહે છે.

તે ખોડીલો હતો અને કેદમા હતો તેને જિંદગી સુધીની ગુલામીની સજા થઈ હતી, વળી પ્રભાતથી છેક અધારુ થાય ત્યા સુધી તેને કામ કરવાનુ હતુ, છતા પણ હમેશા તે દરેક ચીજની સારી બાજુ જ જોતો એમ જણાતુ તે હસતો અને ગાતો તથા કિલ્લામા તે સર્વથી સુખી માણસ હોય એમ દેખાતુ

આવા ઉત્સાહી લોકોને મોએ જ તમે સાભળશો કે, સઘળા દેશો સુદર છે સઘળા ચિન ઉત્કૃષ્ટ, સઘળા પર્વત ઊચા અને સર્વ સ્ત્રીઓ ખૂબસૂરત છે એમ તેમનો પ્રશસક કહે છે પ્રભુ ! તેમને સુખી કરો જ્યારે આવો માણસ એક વર્ષની સખત મહેનત પછી પોતાના દેશની મુસાફરીથી આવે છે, ત્યારે તેને સગવડવાળી જગાઓ, સસ્તા ઘર, સારા ઘરધણી, સુદર દેખાવો અને સારામા સારા ખાણુ મળે છે, પણ બીજાઓની સ્થિતિ તેથી ઊલટી હોય છે તે હમેશા લૂટાય છે તે કશુ જ જોતા નથી તેને લૂટી ખાનાર ઘર ધણી મળે છે, અને ખાવાનો ખોરાક તેને એટલો ચીકણો લાગે છે કે તેના દાત તેને ચાવી શકતા નથી

મિનિયાપોલિસના એક ગૃહસ્થને પોતાની માલિકીની કેટલીક દુકાનો હતી એક વાર આ દુકાનોનો આગથી તદ્દન નાશ થઈ ગયો આ આપત્તિથી તેને એટલો ઉદ્વેગ થયો કે તેની માનસિક દશા બગડશે એમ તેને જણાયુ તેને આનદમા લાવવા તેના મિત્રો મહેનત કરતા, પણ તેનો ઊડો અને અભેદ્ય ઉદ્વેગ કશાથી દૂર થાય એમ જણાયુ નહિ તે આપઘાત કરવાની તૈયારીમા હતો જ્યારે આ નુકસાની થઈ ત્યારે તે ઘેર નહોતો અને તેની નાની સાત વર્ષની છોકરીનો નીચે મુજબ કાગળ આવ્યો

વહાલા પિતાજી,

બળી ગયેલી તમારી વખારો જોવા હુ ગઈ હતી અને બરફથી ઢકાયેલી તે જગા ઘણી સુદર લાગે છે હુ તમને ઘણા ચાહુ છુ.

મારી ચૂમી કબૂલ રાખશો. **લિલિયન**

પિતાને આ પત્ર વાંચતાં હસવું આવ્યું અને જે માણસ ટ્રેનમાંથી કૂદી પડી આપઘાત કરવા માગતો હતો, તે હવે જોરથી હસી પડ્યો. તેના ઉપરનું દિલગીરીનું વાદળ આ પત્રના પ્રકાશથી તૂટી ગયું.

આનંદી માણસ વિશેષે કરીને ઉપયોગી માણસ છે. તે પોતાનું મન સંકડાવી નાખતો નથી અને માણસો તથા વસ્તુઓ વિષે તે અર્ધા અધૂરા વિચારો બાંધતો નથી. તે જાણે છે કે દુઃખ ઘણું છે પણ તેથી કાંઈ દુઃખ એ જ જિંદગીનો નિયમ હોવો જોઈએ નહિ. તેને એમ માલૂમ પડે છે કે દરેક સ્થિતિમાં માણસ આનંદી હોઈ શકે. ઘેટાંનાં બચ્ચાં કૂદે છે, પક્ષીઓ ગીત ગાય છે અને આનંદથી ઊડે છે; કુરકુરિયાં રમે છે, બિલાડીનાં બચ્ચાં આનંદ કરે છે અને સઘળું વાતાવરણ દોડી રહેલાં આનંદયુક્ત જંતુઓથી ભરાયેલું રહે છે; દરેક ઠેકાણે ખરાબ કરતાં સારું આગળ પડતું જણાય છે અને દરેક અનિષ્ટમાં પણ કાંઈક બદલો મળે તેવી શાંતિજનક, સંતોષપ્રદ વસ્તુ હોય છે.

ડૉ. માર્શલ હૉલ પોતાનાં દરદીઓને આનંદી રહેવાની સલાહ આપતો અને કહેતો કે, દાકતરને ત્યાં જે કાંઈ દવા મળે તેના કરતાં આનંદી રહેવું એ વધારે અસરકારક છે. આનંદી હૃદય દવાના જેટલો જ ગુણ આપે છે. આરોગ્ય એ ડહાપણની સ્થિતિ છે અને આનંદીપણું એ તેનું ચિહ્ન છે.

આનંદને તો તમારે તમારી પાસે જ રાખવો; નહિ તો પછી સ્વર્ગમાં પણ તમને તે મળશે નહિ.

જ્ઞાનની કિંમત વધારવા માટે તમારામાં ડહાપણથી ઉત્પન્ન થતો આનંદ હોવો જ જોઈએ. આપણે લાલચો શી રીતે નિવારી શકીશું ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એક પ્રસિદ્ધ લેખક કહ્યું છે કે, આનંદી

'સ્વભાવ એ જ વસ્તુ તેને માટે જરૂરની છે ઉદ્યોગી જીવનનો ઊભરો ઓળંગનાર યુવાન સ્ત્રી અગર પુરુષને આનંદી સ્વભાવને લીધે એકાદ દેખીતી આફત પણ એક ખરા સુખ સમાન થઈ પડે છે, એક દોલત સમાન થઈ પડે છે. જે માણસને દરેક બાબતની ઊજળી અને સુખયુક્ત બાજુ જ જોવાની ટેવ પડી છે, જે ઘાસમા કીર્તિ, ફૂલોમા સૂર્યનો પ્રકાશ, પથ્થરમા ઉપદેશ અને દરેક બાબતમા સારું જુએ છે, તે પેલા હમેશના અજીર્ણથી પીડાતા ઉદ્વેગ–જેને કોઈ પણ બાબતમા સારું માલૂમ પડતું નથી–તેના કરતા આગળ પડી જાય છે તેની આ ટેવથી, તેના આનદી વિચારથી તેના ચહેરા ઉપર હમેશા સૌંદર્ય છવાઈ રહે છે અને તેની રીતભાતમા પણ સુદરતા આવે છે

બધા સદ્‌ગુણોમાં આનંદી સ્વભાવ એ સૌથી વધારે લાભજનક છે. જ્યારે બીજા સદ્‌ગુણોનો બદલો મળતા વાર લાગે છે, ત્યારે આનદી સ્વભાવનો બદલો તરત મળે છે એ એક એવી સૌંદર્યવર્ધક વસ્તુ છે કે જેથી ઘર શોભતુ અને મોહક બને છે, આરોગ્યની અભિવૃદ્ધિ થાય છે, મનને આનદ અને બળ મળે છે તથા વાદળા અને ઉદ્વેગના અધકારની જગાએ તે વડે હૃદય પ્રકાશમાન રહે છે.

'બીમાર અને નબળા માણસોને માટે આનંદી રહેવાની બાબત ઘણી મહત્ત્વની છે પહેલાને તે પુનર્જીવનની શક્તિ આપે છે અને બીજાને દરદ કરતા વધારે બળ આપી જીવવાનો સંભવ પૂરો પાડે છે. આથી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ, મનનુ સર્વથી વધારે આનદી બધારણ ખીલવવું એ સૌથી વધારે અગત્યની બાબત છે જે શક્તિ માનસિક હિલચાલનુ સ્વરૂપ લે છે તે શરીરના કામકાજ માટે પણ જરૂરની છે માનસિક અસરોની શરીરને પણ અસર થાય છે અને આનંદી વૃત્તિ દુ:ખનું નિવારણ કરે છે. એટલું જ નહિ પણ શરીર

મા જીવન-ચૈતન્ય વધારે છે

ગમ્મત અસાધારણ તાજગી આપે છે, 'હસો અને પુષ્ટ
થનો' એ કહેવતમાં સારી ફિલસૂફી રહેલી છે. હસવામા
શરીરને મજબૂતી આપવાની અને જિંદગી લાંબી કરવાની
શક્તિ રહેલી છે, એમ દરેક જણ જાણતું હોત તો માણસો-
નાં મોં ઉપર હાલ જે દિલગીરીની છાયા છવાઈ રહે છે તે
ઘણે ભાગે નીકળી જાત અને હજારો વૈદ્યોના ધંધો દૂર
થાત. આપણા જીવનવ્યવહારમા એક ડહાપણ ભરલા હેતુ તરીકે
કામ આવે તે માટે હસવાની શક્તિ આપણને આપવામા આવી છે
અદરની ઇદ્રિયોને કસરત આપવા માટે તથા તે સાથે આપણને
આનદ આપવા માટે આ એક કુદરતની યુક્તિ છે ફેફસામા અને
પેટના વચ્ચેના પડદામા તેની શરૂઆત થાય છે લિવર (યકૃત),
પેટ અને બીજા અદરના અવયવોને તે એક ઝડપવાળા આંદોલનમા
મૂકે છે કે જે વડે, ઘોડા ઉપર સવારી કરવાથી જે આનદજનક
અસર થાય છે અને કસરત મળે છે, એવી જ અસર અને કસરત
એથી થાય છે હૃદય એથી વધારે જલદી ચાલે છે, કૂદકા મારતુ
લોહી તેથી શરીરમા ફરી વળે છે, શ્વાસોચ્છ્વાસ વધે છે અને આખા
શરીરને ગરમી અને પ્રકાશ મળે છે હસવાથી આખમા પ્રકાશ આવે
છે, પરસેવો વધે છે, છાતી પહોળી થાય છે, ઓછામા ઓછા
વપરાશવાળા ફેફસાના છિદ્રમાથી ઝેરી હવા નીકળી જાય છે, અને
શરીરના સઘળા ધર્મના પાલનથી જે આરોગ્યને સુદર સમતોલપણુ
આવે છે, તે તે આપે છે આ મૃદુ-નાજુક સમતોલપણું જે એક
ઊંઘ વિનાની રાત્રિથી, ખરાબ ખબરથી, ઉદ્વેગ અગર ચિંતાથી ખસી
જાય છે, તે ઘણી વખત એક ખરા અતઃકરણના હસવાથી પૂરેપૂરુ
ફરી મળે છે એક આનદી દાક્તર અગર વૈદ્ય તેની સઘળી ગોળીઓ
કરતા પણ ઘણી વખત સારો થઈ પડે છે

એક નાની પણ ગુસ્સાબાજ છોકરી કોઘની ઉપર ચિડાઈને

કહે છે કે :

'આ ગરમ હવાને હું ધિક્કારું છુ. કાળા પડી જવું એનો તે વિચાર આપે છે, તેથી મારું નાક દાઝીને બળી જાય છે અને મારા અંગૂઠાને 'બ્લીસ્ટર' લાગ્યું હોય એમ જણાય છે; તથા જ્યાં જ્યાં હું જાઉં છું, ત્યાં ત્યા મારે પંખો લઈ જવો પડે છે.'

હવે એક નાની હસમુખી છોકરી કહે છે કે:

'આ પ્રકાશમાન ઉનાળાના દિવસથી મને જે આનંદ મળે છે તેનું અર્ધું પણ વર્ણન હું કરી શકતી નથી.'

'હુ તો બસ ગાયે જ જાઉં છુ, હું સુંદર ફૂલ ચૂંટું છું અને મધુર સુગંધવાળા ઘાસ ઉપર રાણીની માફક સવારી કરું, છું.'

'આ જગતમાં કાંઈ ઉદ્વેગ અગર ગુસ્સો કરવા માટે જ માણસો-ને ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યાં નથી.' પોતાથી બની શકે તે સઘળું સુખ અને આનંદ પોતાની બહારથી તેમ અંદરથી આકર્ષવું એ દરેક જણની ફરજ છે અને સૌથી વધારે તો તેણે સઘળી વસ્તુઓ-ની ઊજળી બાજુ તરફ જોવું જોઈએ. સૂર્યથી પ્રકાશિત દિશાઓને ધુમ્મસ, વાદળાં અને વરાળ વળગી રહે એ આશા જેમ નિરર્થક છે, તેમ જ્યારે કોઈ આનંદી માણસ આવી, ખરા અતઃકરણથી 'ગુડ મોર્નિંગ' કહે, છતાં કોઈ પણ ચહેરા ઉપર કલેશ, ઉદ્વેગ રહે એ અશક્ય છે. **જે કોઈ તમને મળે તેની સાથે સ્મિત સહિત વાત કરવાને ચૂકતા નહિ.** ઉદ્યોગી જીવન સુખી જ હોય છે. દોડતા પાણીમાં કાંઈ દેડકા બોલતા નથી, સ્થિર જળમાં જ બોલે છે.'

આપણે કદી આકળા કે ઊંચાનીચા થવું જોઈએ નહિ : એક તો જે બાબતમાં આપણો ઉપાય ન હોય તે અને બીજી જે બાબત વિષે આપણો ઉપાય હોય તે. **બીજા માણસના દસ દોષ ખોળવા કરતાં તમારો એક દોષ ખોળી કાઢો.**

આપણે આનંદી અને સંતોષી હોઈએ, તો સઘળી સૃષ્ટિ આપણી સાથે હસે છે, હવા વધારે સુખકર લાગે છે, આકાશ વધારે ચોખ્ખુ લાગે છે, લીલી જમીનમા કાંઈ જુદો જ પ્રકાશ માલમ પડે છે, વૃક્ષના પલ્લવ વધારે સુંદર દેખાય છે, પુષ્પોમા વધારે સુગંધ માલૂમ પડે છે, પક્ષીઓનું ગાન વધારે મધુર લાગે છે અને સૂર્ય, ચદ્ર તથા તારા સઘળું વધારે સુદર દેખાય છે

એક ફ્રેન્ચમેને કહ્યું છે કે, એકાદ બે શબ્દથી જ કોઈ માણસ સુખી થતો હોય છતા કોઈ–બે શબ્દ એવા ન બોલે, તો તે ખરે ખર દુષ્ટ માણસ હોવો જોઈએ પોતાની બત્તીથી બીજાની બત્તી સળગાવવા જેવુ આ ખોટ વગરનુ કાર્ય છે આથી બીજાનો પ્રકાશ થાય છે અને પોતાનો ઘટતો નથી

હમેશા ચીડ કરનારાઓને દુ ખ વધાર નજરે આવે છે તેમ પડોશીના જેટલા તે સુખી હોતા નથી તેમને કદી હવા માફક આવતી નથી હવા બહુ અગવડ ભરેલી છે, પવન ઘણો છે કે ઘણો થોડો છે, ઠંડી ઘણી વધારે છે અગર હવા ઘણી સૂકી છે, રસ્તા કા તો કાદવવાળા છે અગર ધૂળવાળા છે, એમ તેઓ કહ્યા કરે છે એક સારો લેખક લખે છે કે, આન દ એ દૈવી ઔષધ છે દરેકે તેમા સ્નાન કરવુ જોઈએ ભયકર ચિતા અને ઉદ્વેગરૂપી જીવનના આવા સઘળા કાટને આન દના તેલથી સાફ કરી નાખવા જોઈએ સાફ કરવાના કાગળ કરતાં પણ તે વધારે અસરકારક છે દરેક માણસે તેનાથી સાફ થવુ જોઈએ કમાન વગરનું ગાડુ રસ્તા ઉપરના દરેક પથ્થરથી આચકા ખાધા જ કરે છે, તેના જેવો આનંદ વગરનો માણસ છે આન દી માણસ કમાનવાળી ગાડી જેવો છે અને તે તેવી ગાડીની પેઠે ખડબચડામા ખડબચડા રસ્તા ઉપર પણ દુ:ખી થયા વિના જઈ શકે છે તથા સુખકર હીંડોળાના આન દ વિના એમા બીજુ તેને ભાગ્યે જ લાગે છે

પણ હવે તો નવીન રીતે અને વધારે સારી રીતે ધર્મની બાબતો આપણે સમજતા થયા છીએ હવે ગણગણાટથી ખરી રીતે આપણે ઈશ્વરનો મહિમા ગાતા નથી પણ ઉપકારથી ગાઈએ છીએ. સઘળા સારા વિચાર અને સારા કામને સ્વાભાવિક રીતે આનંદી સ્વભાવ સાથે સંબંધ હોય છે. દુષ્ટતા અને દુઃખના વિચાર તે મનુષ્યજાતિ ક્યા સુધી રાખ્યા કરશે? આશા અને આનંદ વગરનુ જગત કે જ્યા પાપ અને મૃત્યુ કાયમ રહેશે, એવા જગતમા આપણે રહીએ છીએ; એવો આગ્રહ આપણે ક્યા સુધી રાખ્યા કરીશુ? પાપ અને મૃત્યુ આત્મઘાતક છે અને આખરે તેમનો નાશ તેઓથી જ થવાનો કુસંપનો આખરે સંપમા જ લોપ થવાનો, પ્રકાશમા જ અંધકારનો લોપ થવાનો, સત્યમા જ ભૂલનો, આરોગ્યમા જ રોગનો અને આનંદમા જ ઉદ્વેગનો લોપ થવાનો; એ શુ આપણે જોઈ શકતા નથી? કુરૂપતા, રોગ અને કુસંપ ઉપર હમેશા વિચાર કરવાની ટેવની વિરુદ્ધ આપણે આપણી માન્યતા બતાવીએ છીએ, તેમ આપણે તેઓની સામે પણ કેમ ન થવું?

ઘણા માણસોના ચહેરા ઉપર ચિંતા અને અફસોસ માલૂમ પડે છે અને તેથી આપણો ગંભીરતાભર્યો સુધારો જણાઈ આવે છે. વાંકા વળેલા શરીર, યુવાવસ્થામા ધોળા થઈ ગયેલા વાળ, ભારે પગલા અને તાવની નાડી જેવી ઉતાવળ–એથી હાલના શહેરી જીવનનુ સ્વરૂપ જણાઈ આવે છે આરામ વગરનું જીવન, ચાંચલ્ય અને અસંતોષ, એ તો આપણા હમેશના રોગ જેવા અને આપણા જમાનાની પ્રજાના લક્ષણરૂપ–થઈ પડ્યા છે હૃદયક્ષોભ, ઉદ્વેગ, નિરાશ થયેલી ઉમેદો, ઊંધી વળેલી આકાંક્ષા અને ઉમર પહેલા લાગેલા ક્ષયથી આપણા લાખો માણસો દર વર્ષે મરણ પામે છે. પોતાના લક્ષ્યમા જ મસ્ત રહેતા, સ્વસ્થ અને પોતાની દૈવી શક્તિઓમા પૂર્ણ વિશ્વાસ ધરાવનારા મહાત્માઓમા જે ઉદાત્તતાયુક્ત આનંદી સ્વભાવ માલૂમ પડે છે અને જે સ્વભાવ માનવજાતિના સંકટનો

અટકાવ કરનાર મહાન શક્તિરૂપ છે, તે આનંદી સ્વભાવ ખીલવવાનું હજુ આપણે શીખ્યા નથી ઉદ્વેગ, ચિંતા અને ભય એ માનવજીવનમાં મહાન દુશ્મન છે અને જેમ આપણે પ્લેગની સામે થઈએ છીએ, તેમ તેમની પણ સામે થવું જોઈએ એ વાત એક પ્રજા તરીકે આપણે હજુ શીખ્યા નથી આનંદી સ્વભાવ વગર કોઈ પણ શારીરિક, માનસિક અગર નૈતિક કાર્ય અગર ક્રિયા બની શકે નહિ, કારણ કે આનંદ એ આપણા જીવનનું સામાન્ય બંધારણ છે.

પણ સારા સ્વભાવના માણસો તો કાંઈ અજબ પ્રકારના જ ચશ્મા પહેરે છે કે, જેથી દરેક ચીજ ઉપર પ્રકાશિત દેખાવ આવી રહે છે, જૂજ વસ્તુઓથી પણ હૃદય ખુશ થાય છે અને દયાના નાના કામના પ્રસંગો મળવાથી પણ ઉપકારવૃત્તિ ખીલે છે

આપણે કેટલી ઝડપથી જીવનનો ક્ષય કરીએ છીએ! દમ બાર એટની ઝડપથી આપણે દરેક કામમાં મચ્યા રહીએ છીએ તમે જે દરેક માણસને મળો, તે વાયદો કરતા મોડો હોય અને દોડતો હોય એમ માલૂમ પડે છે ચહેરાની કરચલી ઉપર હદબહારની ઝડપની છાપ પડી રહેલી જણાય છે આપણે ઉદ્યોગી માણસ છીએ, કામ કરનારા છીએ આપણે કામ વગર મરીએ છીએ, એટલું જ નહિ, પણ જેમ વર્ષો જતા જાય છે તેમ આપણે આપણી ઝડપ વધાર્યા કરીએ છીએ, આપણા યંત્રોને વધારેમાં વધારે ગતિ આપીએ છીએ અને જિંદગીનો સોનેરી દોરો એટલો બધો તાણીએ છીએ કે તે તૂટી જાય છે કુદરતી મોતે મરવાની તો આપણને ફુરસદ જ નથી બોઈલર ફાટે ત્યાં સુધી આપણે દબાણ વધાર્યે જ જઈએ છીએ શરીરના આપણા બદલાયેલા બંધારણને અનુસરતા રોગની જાત પણ આપણે બદલી નાખી છે આપણા બાપદાદાના ધીરે ધીરે થતા મોતને બદલે આપણે તરત જ પડી જઈએ છીએ અને હૃદયના રોગ અગર માથે લોહી ચડી જવાથી મરણ પામીએ છીએ આપણી

આ ભયંકર ચાલતું જ મૃત્યુએ પણ અનુકરણ કર્યું છે.

'કામથી માણસ મરતાં નથી, પણ કામના કંટાળાથી લોકો મરે છે. કામ તો આરોગ્ય આપનાર છે. માણસ સહન કરી શકે તે કરતાં વધારે બોજો ભાગ્યે જ તમે તેના ઉપર નાખી શકો. ચપ્પુની ધાર ઉપરના કાટના જેવો કામનો હૃદળહારનો થાક છે. યંત્રને તોડી નાખનાર હિલચાલ નથી પણ ઘસારો છે.'

પોતાના માર્ગમાં ઘણાં ઝેરી ફૂલો અને કાંટાવાળી ડાળીઓ છે અને જે ફૂલમાંથી પોતે મીઠું મધ એકઠું કરે છે, તેને કંટાળો આપનાર અનેક જીવડાં બગાડે છે, એવી ફરિયાદ કરવા ઉદ્યોગી મધમાખ રહેતી નથી; પણ તે તો ગુંજ્યા જ કરે છે અને જ્યાં મધ મળે ત્યાંથી તે ચૂસે છે. જ્યાંથી તે ન મળે તેની પાસેથી તે ચાલી જાય છે.

'આજની ચિંતાથી નહિ પણ કાલની ચિંતાથી માણસ દબાઈ જાય છે. આજની જરૂરિયાતને માટે પૂરતું બળ આપણને આપવામાં આવ્યું છે.' જે દુઃખ આવ્યાં નથી તેથી આપણને નુકસાન થયું છે!

'અડચણ અગર આફત ધારી લેવી નહિ અને જે કદાચ ન પણ બને તેની ફિકર કરતા નહિ. હમેશાં આનંદમા રહેવું.'

પાપની બીક અને કયામતના દિવસના ત્રાસથી પ્યુરિટનોનું જીવન દુઃખમાં જ પસાર થતું અને તેમના ઉદ્વેગની છાયા તેમના વંશજો ઉપર પણ છે. અજીર્ણના રોગથી પીડાતા લોકોની બનેલી આપણી પ્રજા છે. આપણે રોટલો કમાઈએ છીએ, પણ તે પચાવી શકતા નથી. આપણે એમ માનીએ છીએ કે, આપણા વાદ્યમાં આનંદને અનુસરતો તાર નથી, પણ ખેદને અનુસરતો તાર છે. આપણે એમ માનીએ છીએ કે, સારાની પાછળ નઠારું હમેશાં હોય છે અને સેતાનની પૂંછડીનો ઝપાટો દરેક વસ્તુને લાગે છે. કેટલાક માણસની આખી જિંદગી ઉપર આંતરઉદ્વેગની છાયા હોય છે અને તેમાંથી મુક્ત થવું અશક્ય છે એમ તેઓ ધારે છે. સુંદર દિવસની

મજા તેઓ કદી ભોગવી શકતા નથી.

માત્ર મકોમાં અને બીજી બંધિયાર એકાંત જગામાં રહી ખુલ્લી હવાથી, સૂર્યના પ્રકાશથી, કુદરત અને મનુષ્યજાતિના મહાન ધબકતા અને વેગવાળા હૃદયથી દૂર રહેતા માણસો આ પરિશ્રમપરાયણ, તંદુરસ્ત, મજબૂત અને વ્યાવહારિક જગતને માટે આરોગ્યપૂર્ણ અને મજબૂત ધાર્મિક સિદ્ધાંતો લખી શકે?

ગુનો કરવાની કોઈ લાલચની સામે આપણે થતા હોઈએ તેમ જે મનમાં ઉદ્વેગ કરે અને મનને દબાવી દે, તેવી અસરની સામે આપણે લડત ચલાવવી જોઈએ; કેમ કે મનના ઉદ્વેગને લીધે પેટના પડદાની સ્વતંત્ર હિલચાલ અને છાતી પહોળી થતી અટકે છે શરીરના મળને પણ તે અટકાવે છે, મગજ તરફના લોહીના પ્રસારમાં તે વિક્ષેપ નાખે છે અને શરીરના સઘળા કામકાજમાં ગેરવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરે છે. લાંબા વખતના મનના ઉદ્વેગથી કંઠમાળ અને ક્ષયરોગ ઉત્પન્ન થાય છે ક્ષયની પહેલી સ્થિતિમાં ફેફસાના ઉપરના ભાગમાં જે પ્રાણઘાતક રવ સંભળાય છે, તે કોઈ મોટી આફત અગર ઉદ્વેગથી દબાઈ જતી મનોદશાના પરિણામમાં જ થાય છે.

આત્મઘાત કરનારાઓ તેમ કરવા પહેલાં ખપી ગયેલી જીવનશક્તિ, જ્ઞાનતંતુની શક્તિની ખામી, અજીર્ણ, હદ ઉપરાંતના કામથી થતો કંટાળો, ચિંતા, અડચણો અને ઉદ્વેગથી થતી ગ્લાનિમાં જ

૧૦ : સંપત્તિનું કારણ : સારી રીતભાત

'કોઈ પણ છોકરાને સત્કારની રીત અને નિપુણતા શીખવો અને તે જ્યાં પણ જશે ત્યાં મહેલો ઉપર તથા દોલત ઉપર તેને પ્રભુતા મળશે તેને તે કમાવાની અગર તેના માલિક હોવાની જરૂર રહેશે નહિ ઊલટા લોકો જ તેને તેમાં દાખલ થવાની અને માલિક થવાની માગણી કરશે ' **એમર્સન**

'હાથમાં ટોપી લઈને માણસ દુનિયામાં આગળ વધે છે ' **જર્મન કહેવત**

'તારે જે કાંઈ મેળવવું હોય તે તલવારથી નહિ પણ સ્મિતથી તું મેળવ '

શેક્સપિયર

'સભ્યતા હવાથી ભરેલા તકિયા જેવી છે દેખીતી નજરે તેમાં કાંઈ પણ જણાતું નથી, છતાં પણ આપણા આંચકાને અદ્‌ભુત રીતે તે નરમ લાગે છે '

જ્યૉર્જ એલ. કેરી

'સારું કુળ, જન્મ એ સારી વાત છે, પણ સારી રીતભાત એ વધારે સારી વાત છે ' **સ્કૉચ કહેવત**

'એક હજાર પૌંડ કઢંગી રીતે આપો તેના કરતાં પડી ગયેલો પંખો ઉપાડીને સભ્યતાથી પાછો આપો તે વધારે સારું છે કોઈ પણ ચીજ ન આપવી તે સારી, પણ કઢંગી રીતે આપવી એ ખરાબ છે. દરેક કામમાં રીતભાત ઘણી મહત્ત્વની બાબત છે માત્ર સારી રીતભાતથી પણ તમે અન્યને ખુશ કરી શકશો અને આગળ વધી શકશો તમારા અમુક ભાષાના અભ્યાસથી જ સેક્રેટરીમાંથી એલચી અને એલચીમાંથી વડા એલચી તમે કાંઈ થઈ શકશો નહિ, પણ તમારી સભ્યતા, તમારો દેખાવ અને તમારી રીતભાત સારાં હશે તો જ તમે તેવા પણ થઈ શકશો.' **ચેસ્ટરફિલ્ડ**

'જીવનનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ વર્તનમાં આવી રહેલો છે **મૅથ્યુ આર્નોલ્ડ**

'જે માણસમાં પાયા તરીકે સારો સ્વભાવ રહેલો નથી, તેના સારા સંસ્કાર હોઈ જ શકે નહિ એમ મે જાણ્યું છે ' **બુલ્વર**

'સાધારણમાં સાધારણ માણસ કે જેનામાં કાંઈ પણ સમજ અને લાગણી છે, તે સુંદર નાજુક સ્ત્રી અનેક કર્કશામાં રહેલો ફેર જોઈ શકે છે, એકાદ કૂતરો પણ તેની સન્મુખ આ તફાવત જોઈ શકે છે **જ્યૉર્જ એલિયટ**

પશ્ચિમના મૃદુ, મીઠા પવનને પૂર્વ તરફના પવને પૂછ્યું કે, મારી સત્તા તમને મળે તો તે મેળવવાની તમને ઇચ્છા છે? જુઓ,

મજા તેઓ કદી ભોગવી શકતા નથી.

માત્ર મઠોમાં અને બીજી અંધિયાર એકાંત જગ્યામાં રહી ખુલ્લી હવાથી, સૂર્યના પ્રકાશથી, કુદરત અને મનુષ્યજાતિના મહાન ધબકતા અને વેગવાળા હૃદયથી દૂર રહેતા માણસો આ પરિશ્રમપરાયણ, તંદુરસ્ત, મજબૂત અને વ્યાવહારિક જીવનને માટે આરોગ્યપૂર્ણ અને મજબૂત ધાર્મિક સિદ્ધાંતો લખી શકે ?

ગુનો કરવાની કોઈ લાલચની સામે આપણે થતા હોઈએ તેમ જે મનમાં ઉદ્વેગ કરે અને મનને દબાવી દે, તેવી અસરની સામે આપણે લડત ચલાવવી જોઈએ; કેમ કે મનના ઉદ્વેગને લીધે પેટના પડદાની સ્વતંત્ર હિલચાલ અને છાતી પહોળી થતી અટકે છે. શરીરના મળને પણ તે અટકાવે છે, મગજ તરફના લોહીના પ્રસારમાં તે વિક્ષેપ નાખે છે અને શરીરનાં સઘળાં કામકાજમાં ગેરવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરે છે. લાંબા વખતના મનના ઉદ્વેગથી કંઠમાળ અને ક્ષયરો ઉત્પન્ન થાય છે. ક્ષયની પહેલી સ્થિતિમાં ફેફસાંના ઉપરના ભાગ જે પ્રાણઘાતક રવ સંભળાય છે, તે કોઈ મોટી આફત અગર ઉદ્વેગથી દબાઈ જતી મનોદશાના પરિણામમાં જ થાય છે.

આત્મઘાત કરનારાઓ તેમ કરવા પહેલાં ખપી ગયેલી જીવનશક્તિ, જ્ઞાનતંતુની શક્તિની ખામી, અજીર્ણ, હદ ઉપરાંતના કામ થતો કંટાળો, ચિંતા, અડચણો અને ઉદ્વેગથી થતી ગ્લાનિમાં રહ્યા કરે છે.

ઓરડામાં ભરાઈ બેઠો. અંદરથી સાંકળ વાસી; પણ પછી પાંચ જ મિનિટમાં તો કોઈકે બારણું ઠોક્યું.

પ્રિન્સે પૂછ્યુ: 'તમે કોણ છો?'

'હું...ની રાણી છું; માટે બારણાં ઉઘાડો.' એવો મગરૂરી-ભર્યો જવાબ મળ્યો.

આનો અંદરથી કંઈ જ જવાબ મળ્યો નહિ. એ પછી કેટલાક સમય પછી જરા ધીમે ધીમે બારણા ઉપર હાથ ખખડ્યો અને ધીરેથી નીચેના શબ્દો સંભળાયા:

'હું.. તમારી સ્ત્રી છું.'

કહેવું જરૂરનું નથી કે બારણું ઊઘડ્યું અને તકરાર પતી ગઈ. એમ કહેવાય છે કે, સ્ત્રીમાં જેમ સૌંદર્ય છે, તેમ પુરુષને સભ્યતા છે અને તેની અસર તેના લાભમાં તરત જ થાય છે

ડ્યુક ઓફ્ માર્લબરો ખરાબ 'ઇંગ્લિશ' લખતો અને જોડણી તો તેનાથી પણ ખરાબ કરતો; છતાં પણ સામ્રાજ્યોના ભાવિ ઉપર તે હકૂમત ચલવતો; કેમ કે તેની રીતભાતનો મોહ અનિવાર્ય હતો અને તેની આખા યુરોપ ઉપર અસર હતી તેના મોહક સ્મિતથી અને આકર્ષક વાણીથી ઝનૂનીમાં ઝનૂની તિરસ્કાર પણ દૂર થઈ જતો અને કટ્ટામાં કટ્ટા દુશ્મનનો પણ તે મિત્ર થઈ જતો.

મેડમ ડી નેકરે કહ્યું છે કે, **પુરુષના હૃદયમાં વીરતા ઉત્પન્ન કરવા માટે સ્ત્રીમાં સભ્યતાના ખરેખરા સંસ્કાર પડવા જ જોઈએ.**

હેઝલિટે કહ્યું છે કે, ખુશ થવાની કળા ખુશ થવામાં રહેલી છે. સુશીલ અને પ્રીતિપાત્ર થવા માટે માણસે પોતે પોતાથી તેમ અન્યથી સંતુષ્ટ રહેવું જોઈએ

આર્થર એમ. કાવાના એમ પી. જેને હાથપગ નહોતા એ શી રીતે ખાતો હશે તે જાણવાને તેમનો એક મહેમાન ઘણો આતુર હતો;

જ્યારે હું નીકળુ છુ ત્યારે કિનારા ઉપર જ્યાં ત્યા તોફાનના નિશાન ચડાવી તેઓ મારો સત્કાર કરે છે તમે ઝાખરાંને દબાવો તેમ્સામા તો હુ મોટા મોટા વહાણોના શઢ તોડી પાડુ છુ મારી પાંખના એક ઝપાટે મે લેબ્રેડોરથી કેપ હોર્ન સુધીનો કિનારો, વહાણ તોડી પાડી તેના લાકડાથી ભરી કાઢ્યો એટ્લેન્ટિકને પણ હુ ઉખેડી નાખુ અને કેટલીક વાર મે ઉખેડી નાખ્યો પણ છે સઘળા માદા માણસોને પણ હુ નાસ આપુ છુ અને છેક પોતાના હાડકા તથા પાસળામા મને પેસી જતો અટકાવવાને, તાપવા માટે માણસો જગલ કાપે છે અને પોતાની ભઠ્ઠીઓને ખોરાક પૂરો પાડવા માટે સઘળા ખડોમા ખાણોની શોધ કરે છે મારા શ્વાસમાથી પ્રજાઓ કબ્રસ્તાનમા સતાઈ જાય છે તમને મારા જેવી સત્તાની ઇચ્છા થતી નથી?

પશ્ચિમ તરફના વાયુએ કાઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ અને આકાશના લતામડપમાથી તે ચાલી નીકળ્યો તેની સાથે જ સઘળી નદીઓ અને તળાવો તથા સમુદ્રો, સઘળા જગલો અને ખેતરો, સઘળા પશુપક્ષી, માણસો તેના આવવાથી સ્મિત કરવા લાગ્યા બગીચાઓને પલ્લવ આવ્યા, ફળ પાકયા, ઘઉના રૂપેરી ખેતરો સોનાના બન્યા, ઊનના જેવા વાદળા ઊચા આકાશમા ચાલવા માડ્યા, પક્ષીઓની પાખો અને વહાણોના શઢ ધીરે ધીરે આગળ વધવા માડ્યા અને દરેક ઠેકાણે આરોગ્ય અને સુખ જણાવા લાગ્યા આ પલ્લવ અને પુષ્પ, ફળ અને પાક, ગરમી, પ્રકાશ, આનદ, સૌદર્ય તથા જીવન, એ મગરૂર અને દયા વગરના પૂર્વ તરફના પવનના ઉદ્ધત પ્રશ્નનો સારામા સારો ઉત્તર છે

એવી વાત ચાલે છે કે એકવાર યુરોપના એક રાણીએ કાઈક આપખુદ અખત્યારીથી પોતાના પતિને કાઈક વાત કરી પુરુષમા સ્વાભાવિક રીતે જે મરદાનગીભરી સ્વમાનવૃત્તિ હોય છે તેવી પતિની સન્માનવૃત્તિને આથી ચચરાટ થવા લાગ્યો અને તે તરત જ પોતાના

ઓરડામાં ભરાઈ બેઠો. અંદરથી સાંકળ વાસી; પણ પછી પાંચ જ મિનિટમાં તો કોઈકે બારણું ઠોક્યું.

પ્રિન્સે પૂછ્યું : 'તમે કોણ છો ?'

'હું...ની રાણી છું; માટે બારણાં ઉઘાડો.' એવો મગરૂરી-ભર્યો જવાબ મળ્યો.

આનો અંદરથી કંઈ જ જવાબ મળ્યો નહિ. એ પછી કેટલાક સમય પછી જરા ધીમે ધીમે બારણા ઉપર હાથ ખખડ્યો અને ધીરેથી નીચેના શબ્દો સંભળાયા :

'હું...તમારી સ્ત્રી છું.'

કહેવું જરૂરનું નથી કે બારણું ઊઘડ્યું અને તકરાર પતી ગઈ. એમ કહેવાય છે કે, સ્ત્રીમાં જેમ સૌંદર્ય છે, તેમ પુરુષને સભ્યતા છે અને તેની અસર તેના લાભમાં તરત જ થાય છે.

ડ્યુક ઓફ માર્લબરો ખરાબ 'ઇંગ્લિશ' લખતો અને જોડણી તો તેનાથી પણ ખરાબ કરતો; છતાં પણ સામ્રાજ્યોના ભાવિ ઉપર તે હકૂમત ચલવતો; કેમ કે તેની રીતભાતનો મોહ અનિવાર્ય હતો અને તેની આખા યુરોપ ઉપર અસર હતી. તેના મોહક સ્મિતથી અને આકર્ષક વાણીથી ઝનૂનીમાં ઝનૂની તિરસ્કાર પણ દૂર થઈ જતો અને કટ્ટામાં કટ્ટા દુશ્મનનો પણ તે મિત્ર થઈ જતો.

મેડમ ડી નેકરે કહ્યું છે કે, **પુરુષના હૃદયમાં વીરતા ઉત્પન્ન કરવા માટે સ્ત્રીમાં સભ્યતાના ખરેખરા સંસ્કાર પડવા જ જોઈએ.**

હેઝલિટે કહ્યું છે કે, ખુશ થવાની કળા ખુશ થવામાં રહેલી છે. સુશીલ અને પ્રીતિપાત્ર થવા માટે માણસે પોતે પોતાથી તેમ અન્યથી સંતુષ્ટ રહેવું જોઈએ.

આર્થર એમ. કાવાના એમ પી. જેને હાથપગ નહોતા. એ શી રીતે ખાતો હશે તે જાણવાને તેમનો એક મહેમાન ઘણો આતુર હતો;

પણ કાવાનાની વાતચીત અને રીતભાત એટલી મોહક હતી કે તે મહેમાન પોતાની ઉમેદ તૃપ્ત કરવાનું ભૂલી ગયો

એમ કહેવામાં આવે છે કે ગેટે જ્યારે કોઈ વિશ્રાંતિગૃહમાં દાખલ થતો ત્યારે લોકો તેને જોઈ રહેવામાં અને તેના વખાણ કરવામાં પોતાના છરીકાંટા પણ મૂકી દેતા

વેન્ડેલ ફિલિપ્સના તાલબદ્ધ ચડ–ઊતરવાળા વક્તૃત્વથી લોક સમૂહ છૂટી શકતો નહિ તેને અને તેના પક્ષને લોકો ધિક્કારતા છતાં કલાકના કલાક સુધી જાણે જાદુ લાગ્યું હોય તેમ તેઓ તેને સાંભળતા જેનું અનુકરણ ન થઈ શકે તેવી તેની રીતભાતથી અને વર્ણન ન થઈ શકે તેવી તેની મોહકશક્તિથી તેમનું ધ્યાન એકાગ્ર થતું અને તેના આંજી નાખે તેવા વક્તૃત્વની આગળ કોઈ પણ રીતે ટકી શકાય એમ નહોતું.

યુરોપમાં પાંચ વર્ષ અભ્યાસ કર્યા પછી એડવર્ડ એવરેટને જ્યારે પ્રોફેસરની જગા મળી, ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ લગભગ તેને પૂજતા વિરલ સંસ્કૃતિવાળી સ્ત્રીઓ સિવાય, બીજે કોઈ પણ સ્થળે માલૂમ નહિ પડતા ઉત્કૃષ્ટ સૌંદર્યની છાંટ તેની રીતભાતને લાગી હોય એમ જણાતુ. તેની આજુબાજુના જાદુઈ વાતાવરણમાં તેની પ્રિયતા જામી રહી હતી તેની દરેક જણને અસર થતી પણ તેનું કોઈ વર્ણન કરી શકતું નહિ. આ વાતાવરણ હમેશાં તેની આજુબાજુ રહેતું

ફિલાડેલ્ફિયા જતી ટ્રેનના એક ડબ્બામાં ન્યૂયોર્ક જતી એક બાઈએ જગા લીધી, એવામાં તેની આગળ બેઠેલા માણસે સિગારેટ સળગાવી આથી તેને ઉધરસ આવવા માંડી અને તે બેચેનીથી હાલવા માંડી આ સૂચનાની પેલા ઉપર કાંઈ પણ અસર થઈ નહિ, તેથી તેણે મરકડમાં કહ્યું 'તમે વિદેશી લાગો છો અને ટ્રેનની સાથે બીડી પીવાનો જુદો ડબ્બો છે તે તમે જાણતા નહિ હો, બીડી પીવાની અહીં મનાઈ છે' તે માણસે એનો પણ કાંઈ

જવાબ આપ્યો નહિ પણ બારીમાથી પોતાની સિગારેટ ફેંકી દીધી થોડી વારે જ્યારે ગાર્ડે તેને કહ્યું કે, તે જનરલ ગ્રેન્ટના ખાનગી ડબામા દાખલ થઈ હતી, ત્યારે તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તે ગભરાઈને નીકળી ગઈ; પણ જે સુંદર સભ્યતાથી ગ્રેન્ટે પોતાની સિગારેટ ફેંકી દીધી તે જ સભ્યતા તેણે ફરી બતાવી, તે દરવાજા સુધી પહોચી ત્યા સુધી આ મૂંગી સ્થિર આકૃતિ તરફ તે ભય સાથે જોઈ રહી, છતા તેને દૃષ્ટિ વડે પણ કાંઈ પૂછવાનું હતું તેમ તેણે તેને જણાવ્યુ નહિ તેને તેનો ખેદ થવા દીધો નહિ પણ તેને તેથી આનંદ થયો હતો તે પણ તેણે જણાવા દીધું નહિ

પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ જેઓ યુરોપના પ્રથમ પંક્તિના ગૃહસ્થ ગણાતા તેઓએ એક નામીચા માણસને પોતાની સાથે જમવા બોલાવ્યા જ્યારે સૌને કૉફી આપવામા આવી, ત્યારે મહેમાનને રકાબીથી કૉફી પીતા જોઈ સૌને ગભરાટ છૂટ્યો ખાણાના ટેબલ ઉપર ઉઘાડે છોગ હાહાઠીઠી થઈ રહી પ્રિન્સે પોતાની આંખો ઊંચી કરી અને આ મશ્કરી સમયને યોગ્ય નહિ છતા આનંદનુ કારણ તરત સમજી જઈ તેણે પોતાનો પ્યાલો પણ રકાબીમા ઠાલવ્યો અને મહેમાનની પેઠે જ તે પીવા લાગ્યો. રાજકુટુંબના બીજા માણસ મૂંગા થઈ ગયા, શરમાઈ ગયા અને પોતાને ઠપકો મળ્યો જાણી પોતે પણ તેમ કરવા મંડ્યા

કેટલાક માણસ જાણે કે રાજસત્તા ચલાવતા હોય અને બીજાઓ ખુશીથી તેમનુ આજ્ઞાપાલન કરતા હોય, એમ જણાય છે આ જાદુઈ સત્તા તેઓ ક્યાથી મેળવે છે? મેસ્મેરિઝમને મળતી આ સત્તા કે જે મેળવવાને આપણે ગમે તે ખર્ચ કરી નાખીએ, તેનું રહસ્ય શું છે?

સભ્યતા કાંઈ ઊંચી જગાઓમાં અને ઉચ્ચ પદમા જ હોય છે, એવુ કાંઈ જ નથી. રાજદરબારમા પણ ખરાબ રીતભાતના દાખલા

માલૂમ પડે છે

ઇટલીના લશ્કરનો મુખ્ય સેનાપતિ નેપોલિયન થયો તે પહેલા તે જોસેફાઈનને પરણ્યો હતો, તે તેનુ સદ્‌ભાગ્ય હતુ તેનુ હિત આગળ વધારનાર તેના અનુયાયીઓ ઊભા કરવામા ફ્રાન્સના એક ડઝન માણસની વફાદારી કામમા આવે તેના કરતા જોસેફાઈનની આકર્ષક રીતભાત અને લોકોને સમજાવવાની તેની અદ્‌ભુત શક્તિઓ વધારે અસરકારક નીવડતી કેમ કે રણક્ષેત્રમા નેપોલિયન જેમ એક વિશિષ્ટ અગ્રેસર હતો, તેમ દરબારના દીવાનખાનામા જોસેફાઈન અગ્રેસર હતી

તેના વ્યક્તિત્વની છાપનુ રહસ્ય કે જેથી તે ફ્રેન્ચમેનોના હૃદય ઉપર રાજ્ય કરનારી રાણી થઈ પડી, એટલુ જ નહિ પણ જેથી તે તેના પતિએ જીતેલા મુલકોની પ્રજાના હૃદય પર હકૂમત ચલાવ નારી રાણી થઈ પડી તે તેણે પોતે જ ઘણી સરસ રીતે કહ્યુ છે નિકટના એક મિત્રને તેણે એક પ્રસગે કહ્યુ હતુ કે એક જ એવો પ્રસ ગ છે કે જેમા હુ સ્વેચ્છાથી, 'મારી ઇચ્છા છે એવા શબ્દ વાપરીશ મારી આજુબાજુ સઘળા સુખી થાય એવી મારી ઇચ્છા છે, એવુ કહેવુ હશે ત્યારે જ હુ એ શબ્દો વાપરીશ

'તે માર્ગે થઈ–પાસે થઈ–જતી, ત્યારે આનદજનક પ્રભાત હોય એમ લાગતુ

'આખા દિવસ ઉપર પ્રભાતનો મહિમા તે પાથરતી '

કુદરતની સઘળી ખામીઓની ખોટ સુદર રીતભાત ઘણી જ સારી રીતે પૂરી પાડે છે વધારેમા વધારે આકર્ષક અને મોહક મનુષ્ય સૌથી સરસ શારીરિક સુદરતાવાળુ નહિ પણ સૌથી વધારે આકર્ષક રીતભાતવાળુ હોય છે મોહક ગુણો જેવા કે આનદીપણુ દયાળુપણુ સતોષ, સખાવત અને પ્રેમ, એનુ પ્રદર્શન એનુ જ નામ સૌદર્ય છે

મેડમ ડી સ્ટેલ ખૂબસૂરત નહોતી પણ તેનામા જેનું વર્ણન ન થઈ શકે એવું કાઈક હતું કે જેના આગળ માત્ર શારીરિક સૌંદર્ય દબાઈ જઈ સાધારણ જણાતું. માણસોના મન ઉપરનો તેનો કાબૂ અદ્દભુત હતો તેઓ તેની મરજી પ્રમાણે ચાલનારાં પૂતળાં જેવા હતા અને તે જાણે સર્વશક્તિમાન હોય તેમ અન્ય જીવનને સ્વરૂપ આપતી. લોકો ઉપરની તેની સત્તાથી શહેનશાહ નેપોલિયન એટલું બીતો કે તેણે તેના લખાણોનો નાશ કર્યો અને તેને ફ્રાન્સ-માથી દેશનિકાલ કરી

કલાની માફક જીવન અને ચારિત્ર્યની સુદરતાને પણ કોઈ અણીદાર ખૂણા હોતા નથી વર્તુલમા વર્તુલ એટલી મૃદુતાથી મળે છે કે તેની લીટીઓ ચાલુ ને ચાલુ જ જણાય છે. અનેક આત્માઓ જે લગભગ સુદર હોય છે છતા પણ સુદર નથી જણાતા, તેનું કારણ આ બારીક ખૂણા હોય છે સારુ કથન પણ કાઈક એકદમ અસભ્ય, કવખતનું અગર જગાને અનુસરતુ નહિ, તેવું હોય છે; ત્યારે તે સારાની કિંમતમા પણ કાઈક ઘટાડો થાય છે **માયાભરી સભ્યતા અને સારી રીતભાતથી ઘણાં પુરુષ અને સ્રીઓ પોતાની સત્તા અને ફતેહમાં બેવડો વધારો કરી શકે છે.**

કસ્તૂરીનો માત્ર એક જ દાણો પોતાની ખરી કિંમતનો અંશ પણ ખોવાયો હોય એમ જણાવ્યા વિના વર્ષોના વર્ષો સુધી એક ઓરડાને સુગંધ આપે છે આ જ રીતે આપણી આજુબાજુ સર્વને જણાઈ આવે તેવી અને સારું કે ખોટુ કરવાની શક્તિવાળી રીતભાતની અસર આપણે ફેલાવતા રહીએ છીએ

એક ચાલાક અવલોકનકારે કહ્યું છે કે, કૂતરાને પણ વિના આદરે એક હાડકું નાખશો, તો તેને તે પોતાના મોમા લઈ પૂંછડી હલાવ્યા વગર જ દોડશે; પણ જો તે કૂતરાને તમે બોલાવશો, તેને માથે હાથ ફેરવશો અને તમારા હાથમાથી તેને પોતાની મેળે તે હાડકું

લેવા દેશો, તો તેની પૂંછડી જરૂર આભારથી હાલશે. આ પ્રમાણે સારાં કામની અને સારું કામ કરવાની સરસ રીતની કૂતરો પણ પિછાન કરે છે, માટે જેઓ પોતાનાં સારાં કામ માત્ર નોકરાઈથી જ બીજા તરફ ફેંકે છે. તેમણે તેનો આભારયુક્ત સ્મિત સાથે સ્વીકાર થાય એવી આશા રાખવી નહિ.

ઉત્તમ શિષ્ટાચાર એ ખાસ દોલત છે. સારી રીતભાતવાળાને પૈસા વગર ચાલે છે; કારણ કે તેઓને જ્યાં ત્યાં જવાનો પાસ મળે છે, સઘળાં બારણાં તેમને માટે ઊઘડી જાય છે અને તેઓ પૈસા અને કિંમત આપ્યા વગર તેમાં દાખલ થાય છે. કોઈ પણ ચીજ ખરીદવા અગર તેના માલિક હોવા સિવાય પણ તે લગભગ દરેક ચીજ ભોગવે છે. જેમ સૂર્યના પ્રકાશનો સત્કાર થાય છે તેમ દરેક ઘરમાં તેનો સત્કાર થાય છે કારણ કે તેઓ પ્રકાશ, તડકો અને આનંદને પોતાની સાથે લઈ ને ફરે છે. તેઓ ઈર્ષ્યા અને અદેખાઈને નબળા પાડી દે છે, કારણ કે તેઓ પોતે સર્વ પ્રત્યે શુભેચ્છા રાખે છે જેને મધ લગાડેલું હોય છે, તેવા માણસને મધમાખ પણ ડંખતી નથી.

બીજાની શત્રુતા થાય એવા ગુણને જેવા કે વેર, તિરસ્કાર, ઈર્ષ્યા વગેરેને ખરા સદ્‌ગૃહસ્થ આશ્રય આપતા નથી; કારણ કે એથી કરીને આધ્યાત્મિક જીવનનાં સાધન વિષમય થાય છે અને આત્માનો નવપલ્લવ ચીમળાઈ–કરમાઈ જાય છે. સારી રીતભાતવાળા માણસને હૃદયની ઉદારતા અને સર્વ પ્રત્યે આનંદયુક્ત શુભેચ્છાના સદ્‌ગુણની પ્યાસ જરૂર રહે છે. જુઓ અમુક આડો, ચીડીઓ, કઠોર, ઉદ્વેગી, મૂંગો, ગુસ્સાબાજ, ડંશીલો અને પોતાના કુટુંબ અને નોકરો સાથે હલકું વર્તન કરનાર માણસ કાંઈ જરૂરના પોશાક માટે જોઈતા પૈસા પોતાની સ્ત્રીને આપવાની ના પાડે છે અને લખપતિને પણ ખરાબ કરે એવા ઉડાઉપણાનો તેના ઉપર આરોપ મૂકે છે; પણ પછી એકદમ તેનું બારણું ઠોકાય છે અને કેટલાક પાડોશીઓ તેના ઘરમાં

છે, તે કેળવાયેલા પૂર્વજના જ વંશમાં જન્મ પામ્યું છે અને તેની ટૂંકી પણ સુંદર જિંદગીમાં સંભાળપૂર્વક કેળવણી પામ્યું છે.

મગુન કહે છે કે, સભ્યતા જેવી અન્ય નીતિ નથી; કારણ કે સારામા સારી જીભથી પણ જ્યા કાઈ જ બનતું નથી, ત્યાં સારી રીતભાત ઘણી વખતે ફતેહ પામે છે. ખુશ કરવાની કળા એ દુનિયામાં આગળ વધવાની કળા છે.

એમ કહેવામાં આવે છે કે, દુનિયામા સૌથી સભ્યમા સભ્ય માણસો યહૂદીઓ છે. સઘળા જમાનામા તેમના ઉપર જુલમ કરવામાં આવ્યો છે, તેમની અપકીર્તિ કરવામા આવી છે અને તેમના શહેરી તરીકેના અને સામાજિક હક્ક લઈ લેવામા આવ્યા છે; છતા પણ સર્વ ઠેકાણે તે સભ્ય, સુશીલ, આકર્ષક અને દયાળુ જોવામાં આવ્યા છે અને તેઓ નાનો અગર મોટો કોઈ પણ દોષારોપ કરતા નથી. તેઓ જૂના સોબતીઓને વળગી રહે છે. બીજા લોકો તેમના વિચાર અને રીતરિવાજ પ્રત્યે જે માનની નજરથી જુએ છે તેના કરતા તેઓ બીજાના વિચાર અને રીતરિવાજ તરફ વધારે માનની નજરથી જુએ છે. સંસાર ઉપર અન્ય લોકોની આસક્તિ હોતી નથી. અન્ય લોકોની સામાન્ય રીતે પૈસા ઉપર જે પ્રીતિ હોય છે, તેના કરતા તેમની પ્રીતિ વધારે હોતી નથી અને દરેક બાબતનો વિચાર કરતાં સભ્યતામા, સુશીલતામા અને ખામોશીમા તેઓ બીજી પ્રજા કરતાં ચડી જાય છે.

જોસેફાઈને જનરલ લોર્જિસ નામના એક યુવાન અને ખૂબસુરત માણસને પોતાના સોફા ઉપર પોતાની પાસે બેસાડ્યો હતો, એ વાત સાંભળીને નેપોલિયન ઘણો ગુસ્સે થયો હતો. જોસેફાઈને આ બાબતનો ખુલાસો કર્યો કે તે જનરલ લોર્જિસ નહોતો પણ તેના લશ્કરનો એક બૂઢો સરદાર હતો. દરબારના રીતરિવાજનું તેને બિલકુલ જ્ઞાન નહોતું, તે પ્રમાણિક, વૃદ્ધ સિપાઈની લાગણી દુખવવાને તે

નારાજ હતી અને તેણે પોતે તેને તેની જગાએ બેસી રહેવા દીધો હતો. આ ખુલાસો સાંભળીને તેની સારી રીતભાત માટે નેપોલિયને તેને ઘણી શાબાશી આપી હતી.

પ્રેસિડંટ જેફર્સન એક દહાડો પોતાના પૌત્ર સાથે ઘોડે બેસીને જતો હતો, તેવામાં તેને એક ગુલામ મળ્યો. ગુલામે ટોપી ઉતારી તેને નમન કર્યું. પ્રેસિડંટે તેને ટોપી ઉતારી વળતું નમન કર્યું; પણ તેના પૌત્રે તે હબસીની સભ્યતાની અવગણના કરી. તેના દાદાએ કહ્યું : 'ટોમસ! એક ગુલામને તું તારા કરતાં સભ્યતામાં ચડી જવા દઈશ?'

ફ્રેડ ડગ્લાસે કહ્યું છે કે, કોઈ પણ મોટા માણસ જોડે પહેલી વાર મેં છૂટથી વાત કરી હોય તો તે લિંકન છે. તેના અને મારા વચ્ચે વર્ણનો કે બીજો કશો ફેર છે, એવું તેણે એક પણ બાબતમાં મને જણાવા દીધું નહોતું.

છે અને તેથી મને ઘણો આનંદ થયો છે.

સેંટ હેલીનામાં એક મજૂર તેના માથા ઉપરના ભારથી વાંકો વળી જતો હતો, તેને રસ્તો આપતાં નેપોલિયને સાંકડા રસ્તા ઉપરથી જરા પણ નહિ ખસતી પોતાની એક મિત્ર બાઈને કહ્યું કે બોજાવાળાને પહેલો જવા દો—બોજાને માન આપો.

યુવાન માણસની સારી રીતભાત વારંવાર દોલત સમાન નીવડે છે. પૉવિડંસ આર. ઈ.નો એક વ્યાપારી મિ. બટલર પોતાની વખાર બંધ કરીને ઘેર જતો હતો, તેવામાં તેને એક છોકરી મળી. તેને દોરાની એક ફિરકી જોઈતી હતી, તે પાછો ગયો. સ્ટોર ઉઘાડ્યો અને દોરો આપ્યો. આખા શહેરમાં આ બનાવની વાત થઈ અને તેથી તેના ગ્રાહકોમાં ઘણો વધારો થયો. તે મોટે ભાગે પોતાની સભ્યતાથી જ મોટો પૈસાદાર થયો.

બાલ્ટિમોરના રૉસ વિનાન્સે બે વિદેશી તરફ જે સભ્યતા બતાવી હતી, તેને લીધે જ ઘણે ભાગે તેને ફતેહ અને સંપત્તિ મળ્યાં હતાં. તેનું કારખાનું જોકે ઓથા વર્ગનું હતું, છતાં પોતાને ત્યાં આવતા દરેકને બારીક વિગતો સમજાવવાને લગતી તેની સભ્યતા, બીજાં મોટાં કારખાના કરતાં એટલી સરસ હતી કે તેથી તેને ઘણી પ્રિયતા અને માન મળતાં, ઉપર જણાવેલા વિદેશીઓની ભલામણથી રશિયામાં એન્જિનને લગતા કારખાના ઉઘાડવા વિનાસને તરત જ બોલાવવામાં આવ્યો. તે ત્યાં ગયો અને તેની સભ્યતાનો તેનો નફો દર વર્ષે ૧,૦૦,૦૦૦ ડૉલર મળતો થયો.

એક મિત્રે સવાલ કર્યો કે, આપણો બીજો મિત્ર તેના ધંધામાં શા માટે ફતેહ પામતો નથી ? તેની પાસે પૂરતા પૈસા છે, ધંધાનું તેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે અને અપવાદરૂપ ચાલાકી અને અક્કલ પણ તેનામાં છે. તેનો એ જવાબ મળ્યો કે તે કડવો છે, આનંદી નથી. તેમા નોકરો તેને છેતરે છે, એવો વહેમ હમેશાં તેને થતો અને

આડો પ્રત્યે પણ તે અસભ્ય હતો. આથી તેને માટે કરવામા આવતા કામમા કોઈ શુભેચ્છા અગર આગ્રહથી કામ કરતું નહિ અને પછી તો તેને ઉત્તેજન આપનારા તેના ગ્રાહકો પણ જ્યાં પોતાના તરફ સભ્ય વર્તન થવાની ખાતરી મળે તે દુકાનોએ જતા.

કેટલાક માણસો ઘણી મહેનત કરે છે અને ફતેહ મેળવવાના તેમના આગ્રહી યત્ન માટે જિંદગીના કેટલાક સુખસગવડની પણ તેઓ પરવા કરતા નથી; છતા તેમની આડાઈ અને અસભ્યતાને લીધે તેઓને ફતેહ મળી શકતી નથી.

તેમને મળતું ઉત્તેજન તેમને લીધે જ ખસી જાય છે અને જેઓ બીજી રીતે ઓછા લાયક પણ સારી રીતભાતમા વધારે લાયક હોય છે તેઓને ત્યા કામે જાય છે.

ખરાબ રીતભાતથી પ્રમાણિકતા, ઉદ્યોગ અને મોટામા મોટી શક્તિઓ પણ બરબાદ જાય છે, જ્યારે સારી રીતભાત બીજી ખોડો છતાં પણ ફતેહ પામે છે.

બીજી બધી બાબતમા સરખા ગુણ હોય એવા બે માણસનાં દૃષ્ટાંત લો. એક સભ્ય, માયાળુ, ઉપકારક અને સમાધાનવૃત્તિવાળો છે બીજો કૃતઘ્ન, જંગલી, કર્કશ અને ઉદ્ધત રીતભાતવાળો છે. પહેલો તવંગર થશે, બીજો ભૂખે મરશે.

ભિખારીની એક નાની છોકરી જે એક પેનીની છીંકણી ખરીદતી, તેને પણ લેડી કૂટ કહેતી કે, 'બહેન! તસ્દી માફ કરશો, ફરી પાછા પધારજો' આવી રીતભાતથી તે લક્ષાધિપતિ થઈ હતી. અમુક કામ તો આપણાથી નહિ થાય એવા અવિશ્વાસને લીધે આપણે જેને ધિક્કારીએ છીએ અને જેથી આપણે પુષ્કળ ઉદ્વેગ અને મૂંઝવણ થાય તેવી ખરાબ રીતભાત આપણે બતાવીએ છીએ હૃદયહારના શરમાળપણાથી પણ સારી રીતભાતમા વિક્ષેપ આવે છે,

માટે તે પણ મૂકી દેવું જોઈએ માનવજાતિની સારામા સારી આદર્શ વ્યક્તિઓનો તે એક રોગ છે. સર આઈઝેક ન્યૂટન તેના જમાનામા શરમાળમા શરમાળ માણસ હતો. પોતાના તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચાશે, એવી ધાસ્તીથી તેણે પોતાની મહાન શોધ વર્ષો સુધી પ્રસિદ્ધ કરી નહિ. ચંદ્રની ગતિની તેની માન્યતાના સંબંધમાં તેણે પોતાનું નામ બહાર પડવા ન દીધું. એનું કારણ એ હતું કે, રખેને તેથી તેને ઓળખનાર અને મળનાર વધી પડે. જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટનની રીતભાત પણ કઢંગી હતી. તે શરમાળ હતો અને ગામડિયા જેવો લાગતો.

એવા ઘણા લાયક માણસો છે કે, જેઓ મહોલામા, મેદાનમા બહાદુર હોય છે, જેઓ લડાઈમા તોપને મોએ ચઢે છે; પણ તેઓ દીવાનખાનામા બીકણ અને બાયલા જેવા હોય છે અને સાંસારિક મંડળોમા પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવવાની હિંમત ધરી શકતા નથી.

સમાજના ધારામા કાઈ સૂક્ષ્મ જુલમ હોય એમ તેમને લાગે છે અને તેથી તેમના હોઠ બધ થાય છે તેમની જીભે તાળા વસાય છે. ઍડિસન ચોખ્ખામા ચોખ્ખું અગ્રેજી લખતો, કલમનો તે ઉસ્તાદ હતો, પણ વાતચીતમા એક ડઝન શબ્દ પણ ગભરાયા વગર તે બોલી શકતો નહિ

પોતાને વિષે જ વિચાર કર્યા કરવા, પોતામય જ રહેવું, એ સારી રીતભાતનો ભગ કર્યા બરાબર છે અને એથી તેમ જ બીજા લોકો મારે વિષે શુ ધારશે એવા આશ્ચર્યને લીધે જ, સામાન્ય રીતે શરમાળપણુ આવે છે.

સિડ્નિ સ્મિથે કહ્યુ છે કે, પહેલા હું ઘણો શરમાળ હતો; પણ અલ્પ સમયમા બે ઉપયોગી શોધો મેં કરી. પહેલી શોધ એ કે, મને જોઈ રહેવામા જ સઘળી દુનિયાનું સમગ્ર ધ્યાન નહોતું અને બીજી શોધ એ હતી કે, ઢોંગ કરવો નકામો છે દુનિયા ઘણી તીક્ષ્ણ અને સાફ દૃષ્ટિવાળી છે અને માણસની ખરી કિંમત જાણી

તે તેની કિંમત આંકે છે, આથી હું સુધરી ગયો.

પોતાના જાતિબંધુઓ માટે તમે માયાળુ અને ખરા હૃદયની લાગણીથી ભરપૂર હો, તે છતાં પણ જાણે બરફમાં તમને રાખવામાં આવ્યા હોય તેમ જીવન નિર્ગમન કરવું એ કેવું દુર્ભાગ્ય છે! તે એક જાતનો રોગ જ છે, શરમાળ લોકોને પોતાની શક્તિઓનો કદી વિશ્વાસ હોતો નથી અને ખરી રીતે વસ્તુસ્થિતિ જુદી જ હોય ત્યારે આ વિશ્વાસની ખામી તે શક્તિની જ ખામી થઈ પડે છે, એમ તે જાણે છે. નાનપણમાં બાળકોને સામાજિક જીવનની કેટલીક કળાઓ જેવી કે બોક્સિંગ, ઘોડેસવારી, નૃત્ય, વક્તૃત્વ અને બીજી તેવી નિપુણતાનુ શિક્ષણ આપવાથી આવુ શરમાળપણુ જતું રહે છે. શરમાળ લોકોએ સારો-સ્વચ્છ પોશાક પહેરવો જોઈએ. સારા પોશાકથી રીતભાતમા સ્વાસ્થ્ય આવે છે અને જીભનાં તાળાં ઊઘડી જાય છે. ધર્મથી પણ રીતભાતમાં જે સુંદરતા અને કુશળતા ન મળે તે પોતે સારો પોશાક પહેર્યો છે એવી લાગણીથી આવે છે, જ્યારે હલકા પોશાકથી ઘણી વાર સંકોચ ઉત્પન્ન થાય છે. પોશાકની ખાસિયતો ખાતરીપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે; માટે ચળકતા રંગ અને ઘણી ફેશન દૂર રાખવી અને પોતાની શક્તિ મુજબ સાદાં, શરીરને અનુસરતા લૂગડા પહેરવા સારા છે.

પોશાકની સુંદરતા એ સારી બાબત છે; પણ તે હલકા પ્રકારની સુંદરતા છે અને તેને માટે ઉચ્ચ પ્રકારની સુંદરતાનો ભોગ આપવો જોઈએ નહિ; હદ બહાર તે ઉપર લક્ષ અપાવું જોઈએ નહિ. જેઓ સૌથી પહેલુ લક્ષ પોશાક ઉપર આપે છે અને તેને માટે જ પોતાનો સઘળો વખત ગાળે છે, અગર સઘળો પૈસો વાપરે છે, જેઓ પોશાક માટે માનસિક અને હૃદયની સુધારણા અને સેવાના કામ કરવાનાં ભૂલે છે, જેઓ એમ ભૂલી જવાયેલી ફરજ કરતાં ફેશન વગરના કપડાથી વધારે મૂંઝાય છે, તેઓ પોશાક ઉપર હદબહાર પ્રીતિ રાખે છે એમ જ કહી શકાય.

હારવર્ડના આગેવાન વકીલ અને ગ્રેજ્યુએટ એઝેકિયલ વ્હીટમેનને માસાચુસેટ્સની ધારાસભામા સભાસદ તરીકે ચૂંટી કાઢવામા આવ્યો ત્યારે તે પોતાનો ગામડાનો પોશાક પહેરી બોસ્ટન આવ્યો અને એક હોટેલમા ગયો તે આગલા ઓરડામાં જઈ બેઠો, ત્યા કેટલીક બાનુઓ અને સદ્‌ગૃહસ્થોને તેણે નીચે પ્રમાણે વાતો કરતા સાભળ્યા: 'જોયો, આ ઘરફૂકડી ગામડિયો! અરે જુઓ, જુઓ, અહીં બરોબર જોવાનુ અને હસવાનું છે.' તેમણે તેને ઠઠ્ઠામશ્કરીના અનેક પ્રકારના વિચિત્ર પ્રશ્ન પૂછ્યા. પછી વ્હીટમેને ઊભા થઈ ઉત્તર આપ્યો: 'બાનુઓ અને ગૃહસ્થો! હું તમને આરોગ્ય અને સુખ તથા તમે જેમ મોટા થાઓ, તેમ સારા અને ડાહ્યા થાઓ એમ ઇચ્છુ છુ; પણ તમારે યાદ રાખવું કે, બહારના દેખાવથી આપણે ઠગાઈએ છીએ મારા પોશાક ઉપરથી તમે મને ગામડાનો કોઈ ગમાર ધાર્યો હશે; પણ તમારી તેમા ભૂલ છે. તે જ ઉપલકિયા કારણથી તમે પણ લાયક બાનુઓ અને ગૃહસ્થો હશો એમ હું ધારતો હતો, પણ તમારી અને મારી સરખી જ ભૂલ થઈ છે.' આ કહેતા કહેતામા ગવર્નર કાલેબ સ્ટ્રૉન્ગ આવ્યો અને મિ. વ્હીટમેનની સાથે વાત કરવા લાગ્યો. બધું મંડળ ચકિત થઈ ગયુ ગભરાઈ ગયું તે મંડળ તરફ ફરી તેણે તે સર્વને સલામ કરી. પૈસાની પેઠે પોશાક એ પણ બળ છે પણ આપણે તેના ગુલામ થવું નહિ.

સંસ્કૃત રીતભાત એ એક જાતનો ઢોગ છે, એમ કેટલાક ધારે છે. તેઓ સાદા, સગીન, લાબા, પહોળા અને કઠોર ચરિત્રવાળાને વખાણે છે. એમ પણ કહીએ તો ચાલે કે, પથ્થરના ચોરસ કટકામાથી બનાવેલા ચોરસ, સાદા અને શણગાર્યા વગરના ઘરોને તે ચાહે છે. સેંટ પીટરના દેવળમાં સુંદર સ્તંભ અને તેની ભવ્ય કમાનો છે. અનુપમ રંગવાળા, સુંદર કોતરણીવાળા, ઉપસેલા કામવાળા તેના આરસ છે, તેથી તે દેવળ ઓછુ મજબૂત અગર ઓછુ સંગીન છે એમ નથી. આવા લોકો પોતાના હીરાઓને વગર

ઓપેલા કેમ પહેરતા નથી? કુદરત જેવા રૂપમા હીરા આપે છે અને કુદરતે જેવા આકારમાં તેને કર્યા હોય છે, તેવા ને તેવા હીરા તે કેમ રાખતા નથી? તેમની સાચી કિંમત તો તેની તે રહે છે; પણ આપણે જાણીએ છીએ કે સઘળા માણસો પોતાના હીરાને ઓપ આપવા માટે તેના ઉપર પાસા પડાવવા ઇચ્છે છે.

આપણા ચારિત્ર્યની પેઠે આપણી રીતભાતની પણ હંમેશાં તપાસ થતી રહે છે. દરેક વખત જ્યારે આપણે મંડળમાં જઈએ, ત્યારે દરેક માણસના અભિપ્રાયના કાંટા ઉપર આપણે ચઢવુ જોઈએ એને આપણા છેલ્લા વજનથી, વજન વધ્યું છે કે ઘટ્યું છે તે સંભાળપૂર્વક આપણે નોધવું જોઈએ દરેક જણ પ્રશ્ન કરે છે કે, આ માણસ ઊચો જાય છે કે નીચો જાય છે? દૃષ્ટાન્ત તરીકે યુવાન બ્રાઉન દીવાનખાનામા દાખલ થાય છે. હાજર રહેલાં સર્વ પોતપોતાના વિચાર મુજબ તેની તુલના કરે છે અને સ્વગત કહે છે કે, આ માણસ આગળ વધે છે; કેમ કે તે વધારે સંભાળથી, વધારે વિચારથી, વધારે સભ્યતાથી, વધારે વિવેકથી, વધારે સત્ય સાથે, વધારે પ્રમાણિકતાથી અને વધારે પરિશ્રમથી કામ કરે છે. તેની આગળ યુવાન જોન્સનો પણ દાખલો પડેલો છે. એ ઝડપથી પાછળ પડતો જાય છે; કેમ કે સંભાળ રાખતો નથી, તે બેદરકાર છે, અવિનીત છે, ધાર્મિક નથી, તમારી સામે તે જોઈ શકતો નથી, હલકો છે, કંજૂસ છે. તે નોકરોને મારવા જાય છે અને તેમ છતા અજાણ્યા માણસો તરફ હદ કરતાં વધારે સભ્યતા બતાવે છે, તથા આ જ રીતે જેઓ આપણને ઓળખે છે, તે સઘળાની અદૃશ્ય ચિઠ્ઠીઓ આપણા ઉપર ચોટે છે અને આપણે જિંદગી પસાર કરીએ છીએ પોતાના સોબતીઓ પોતાની કેવી કિંમત આંકે છે, તે જો માણસ જાણે તો તે તેને ઘણું લાભકારક થઈ પડે એવો હું કોઈ વખતે વિચાર કરું છું. આપણે લાબો વખત જગતને છેતરી શકતા નથી; કારણ કે આપણો અંતરાત્મા કે જે ન્યાયનાં ત્રાજવા લઈ સદા આપણામા જ રહે છે,

તે આપણને ખરું કહી દેનાર આપણો અંતર્યામી, આપણી આંખમાં અગર રીતભાતમા જણાઈ આવે છે અને આપણને ઉઘાડા પાડી દે છે.

પણ રીતભાત જોકે ગૃહસ્થનુ આભરણ છે, છતાં માત્ર તેથી જ કાંઈ માણસનું ચારિત્ર્ય બનતું નથી. ચારિત્ર્યને નક્કી કરનારી એક જ બાબત તે નથી.

ઓકની છાલ જેમ ઓકના અંદરના ભાગની જગા લઈ શકે નહિ, તેમ માન એકલી સભ્યતા, કાંઈ નૈતિક ઉત્તમતાની જગા લઈ શકે નહિ. તેની અંદર લાકડું કયા પ્રકારનું છે, તે તે બતાવી શકે; પણ તે લાકડું સંગીન છે કે કોહેલું છે તે બતાવી શકે નહિ શિષ્ટાચાર માત્ર સારી રીતભાતની જગા લઈ શકે, પણ તે બનાવટી ચીજ છે.

અંતઃકરણનું સાચાપણું એ સારી રીતભાતનો ઊંચામાં ઊંચો ગુણ છે. જેઓ ખરા અર્થમા સારી રીતભાત મેળવવા માગતા હોય તેમને નીચેની માત્રા બતાવવામા આવે છે.

સ્વાર્થત્યાગ : ૩ ડ્રામ, ખુશમિજાજનો અર્ક : એક ઔંસ, દિલારામનું સત્વ : ૩ ડ્રામ, શેરોનના ગુલાબનો અર્ક : ૪ ઔંસ, સખાવતનુ તેલ : ૩ ડ્રામ અને એક પણ સ્ક્રુપલ (સંકોચ) નહિ, સાદી સમજ અને કળાનો ઉકાળો : એક ઔંસ, પ્રેમનું મધ : ૨ ઔંસ.

સ્વાર્થપરાયણતા, એકલપેટાપણુ, અતડાપણુ, હલકાઈ અગર 'હું તમારા કરતા ઘણો સારો છું' એવુ પ્રકટ થાય ત્યારે આ મિશ્રણ લેવું.

'જગતનો સર્વની પ્રથમ પંક્તિનો સજ્જન' જેને લોકોને અમૂલ્ય સદ્બોધ આપ્યો છે તેનું અનુકરણ કરો.

૧૧ : ઉત્સાહની ફતેહ

'જે મહેનતથી આપણને આનંદ મળે છે, તે વ્યાધિના ઔષધરૂપ થઈ પડે છે—વેદનાનું નિવારણ કરનાર થઈ પડે છે.' શેક્સપિયર

'માણસની સચ્ચાઈનું એક જ નિર્ણયાત્મક પ્રમાણ એ છે કે, તે એક સિદ્ધાંત માટે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરે છે વચન, દ્રવ્ય અને બીજી બધી ચીજો આપી દેવી, એ પ્રમાણમાં સહેલી છે, પણ જ્યારે માણસ પોતાના દૈનિક જીવન અને કામધંધાની ભેટ ધરે છે, ત્યારે સ્પષ્ટ રીતે માલૂમ પડી આવે છે કે, અમે તે સત્યની ઘણી અસર તેના ઉપર થઈ પડે છે. લૉવેલ

'આપણે આપણો ઉત્સાહ ખોઈ દઈએ, તેથી સાવધ રહેવાનું છે કોઈ પણ બાબત માટે આપણને સતત શુભ અભિમાન રહેવું જોઈએ જે કાંઈ ઉન્નત કરે તેને ચાહવાને આપણે કોશિશ કરવી જોઈએ જે બાબત આપણા જીવનને શક્તિમાન બનાવે આપણા જીવનને સુંદર બનાવે તેમાં રસ લેવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ફિલિપ બ્રુક્સ

'તેના મનને જ્ઞાનથી તે એટલું સમૃદ્ધ કરે છે, તેના ઉપર શાંતિ અને સૌંદર્યની એવી છાપ પાડે છે અને એવા ઉચ્ચ વિચારોથી તેને પોષે છે કે નિંદા, ઉતાવળા નિર્ણય સ્વાર્થી મનુષ્ય તરફની હાસી, તિરસ્કાર અમર તો જ્યાં માયાળુપણું ન હોય ત્યાં આપવામાં આવતા અભિનંદનની તેમના ઉપર કાંઈ પણ અસર થતી નથી અગર તેઓ જે કાંઈ જુએ છે તે સુખથી ભરેલું છે. એવી તેમની આનંદયુક્ત શ્રદ્ધાનો તેથી નાશ થતો નથી

થયેલું એક સુંદર પૂતળું છે. આ શિલ્પી એટલો બધો ગરીબ હતો કે, તે એક નાના કાતરિયામાં રહેતો અને કામ કરતો. માટીનો તેનો એક નમૂનો લગભગ પૂરો થયો તેવામાં શહેર ઉપર ભારે હિમ પડ્યું. તેણે જાણ્યું કે, માટીની વચ્ચેની ફાટોમાંનું પાણી ઠરી જશે તો સુંદર રેખાઓ ચૂંથાઈ જશે : તેથી તેણે પોતાના કપડાં માટીની પ્રતિમાની આજુબાજુ વીંટયાં. સવારમાં તે મૂએલો માલૂમ પડ્યો; પણ તેનો વિચાર ખ્યાલ, તેની કલ્પના બચી ગઈ અને બીજા મનુષ્યના હાથે આરસમાં તેને સ્થાયી સ્વરૂપ મળ્યું.

ઉત્સાહ શુષ્ક અને અરસિક વિષય અગર ધંધામાં નવીન રહસ્ય આણે છે. યુવાન પ્રેમીઓમા જેમ વધારે બારીક લાગણી અને વધારે તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ હોય છે અને પોતાના પ્રીતિપાત્ર મનુષ્યમાં બીજા માણસને ન જણાય તેવા અનેક સદ્‌ગુણો અને સૌંદર્યની બાબતો તેને જણાય છે; તેમ જે માણસ ઉત્સાહથી પરિપૂર્ણ હોય છે, તેની જ્ઞાનશક્તિ વધે છે અને બીજાને ન માલૂમ પડે તે સૌંદર્ય અને મોહક ગુણ તેને જણાય તેટલે દરજ્જે તેની દૃષ્ટિ વિશાળ થાય છે તથા તેના પરિશ્રમ, તેની તંગી, તેનાં દુઃખો અને જુલમનો બદલો વળી જાય છે.

ડિકન્સ કહે છે કે, તેની વાર્તાઓમાની સંકલનાઓ અને પાત્રો હમેશાં તેનામાં આવી ભરાતા અને તે તેમને કાગળ ઉપર ઉતારતો નહિ ત્યાં સુધી તેઓ તેને સૂવા અગર ઝંપવા દેતાં નહિ. એક ચિત્ર માટે તે એક મહિનો ભરાઈ પેસો અને જ્યારે તે બહાર નીકળ્યો, ત્યારે તે મડામુખો જણાયો. તેનાં પાત્રો રાત્રિદિવસ તેની પાસે આવી ભરાતાં.

ગ્લેડસ્ટન કહે છે કે, 'જે બાબતની જરૂર છે તે એ છે કે, છોકરાઓમાં જે જુસ્સો હોય તે જાગ્રત કરવો. કોઈ પણ રીતે, કોઈ પણ અંશે, કાંઈક જાણવાજોગ અંશમાં. દરેક છોકરામાં જગતમાં સારું કામ કરવા માટેની સામગ્રી હોય છે. જેઓ હોશિયાર હોય છે

તેમાં જ નહિ, જેઓ ચપળ હોય છે તેમાં જ નહિ; પણ જેઓ મંદ-મંદ હોય છે અગર જણાય છે, તેઓમાંના દરેક છોકરામાં પણ આ સામગ્રી હોય છે. તેઓમાં જો માત્ર શુભેચ્છા હશે, તો તેની અસરથી તેમની મંદતા ધીરે ધીરે સાફ થઈ જશે.

આરસ અગર કેનવાસ ઉપર પોતાનો વિચાર મુકાય નહિ ત્યાં સુધી તેને આરામ ન મળે, એવો સૌંદર્ય અને રૂપના આવેશનો કારીગરને નશો ચડે છે, ત્યારે જ કલાની મોટામાં મોટી કૃતિઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

મેલિબ્રાનના એક સૂરનાં એક વિવેચકે વખાણ કર્યાં, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો હતો કે, 'મેં તેને માટે ઘણો જ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે. હું એક મહિનો તેની પાછળ પડી છું. દરેક ટેકાણે, હું કપડા પહેરતી હોઉં કે મારા વાળ સમા કરતી હોઉં, ત્યારે પણ હું તેની પાછળ જ લાગેલી રહેતી.'

બુલ્વર કહે છે કે, 'ઉત્સાહ જેવી ચેપી બીજી કોઈ પણ ચીજ નથી. પથ્થરને તે હલાવે છે અને પશુને પણ તે વશ કરે છે. સાચા દિલની તે પ્રતિભા છે અને તેના વગર સત્યને પણ જય મળતો નથી.'

એમર્સન કહે છે કે, જગતના ઇતિહાસમાંની દરેક મહાન અને સર્વોપરી ક્ષણ કોઈ ઉત્સાહની ફતેહના પરિણામરૂપ હોય છે. મહંમદ પછીના આરબો જેઓએ થોડા વર્ષમા પોતાની જીતથી રોમથી પણ મોટું સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું, તેનો ઇતિહાસ આનું દૃષ્ટાંત છે. તેઓ શું કરે છે તે તેઓ જાણતા નહોતા. એક વિચાર ઉપર સવાર થયેલી નગ્ન કેરાર ઘોડેસવાર લશ્કરને પણ પૂરી પડી, સ્ત્રીઓએ પણ પુરુષની પેઠે લડી અને રોમન પુરુષો ઉપર જીત મેળવી. તેમનાં સાધનો જૂજ હતા. તેઓની ખોરાકી પણ કંગાળ હતી. તેમનું લશ્કર મિતાચારી હતું. તેમના પોષણ માટે માંસ અગર મદ્યની જરૂર પડતી નહિ. જવ ખાઈને તેઓએ એશિયા, આફ્રિકા અને સ્પેન જીત્યા. બીજાઓની

તલવાર કરતાં પ્યલીફા ઉમરની ફરવા જવાની લાકડીથી જોનારને એ વધારે ત્રાસ લાગતો.

જે ચડાઈનું કામ પૂરું કરવાને એક વર્ષ જોઈએ, તે નેપોલિયન બે અઠવાડિયામાં કરી શકયો. તેનું કારણ તેનો ઉત્સાહ હતો. ઓસ્ટ્રિયનો ગભરાટમાં કહેતા કે, 'આ ફ્રેંચમેન માણસો નથી, તેઓ તો ઊડે છે.' તેની પહેલી ઇટાલીયન લડાઈમાં નેપોલિયને ૭ જીતો મેળવી હતી, ૨૦ નિશાન લીધાં હતાં, ૫૫ તોપો અને ૫૦,૦૦૦ કેદીઓ પકડાયા હતા અને પીડમેન્ટ જીત્યું હતું. આ ધસારા પછી એક ક્ષુભિત ઓસ્ટ્રિયન સરદારે કહ્યું કે, આ યુવાન સરદાર લડાઈની કલા વિષે કશું જાણતો નથી, તે તદ્દન અજાણ છે, તેનાથી કાંઈ બનવાનું નથી; પણ તેના સૈનિકો આ 'નાના' સરદારને એટલા ઉત્સાહથી અનુસરતા કે પરાજય કે આફત શું તેનું નામ પણ તેઓ જાણતા નહિ.

એ. એચ. કે. બોયડ કહે છે: 'કેટલાંક મહત્ત્વનાં દષ્ટાંત છે જેમાં અર્ધું હૃદય અને પૂરું હૃદય પૂરી હાર અને ઘણી જ સરસ જીત વચ્ચેનો ભેદ બતાવી શકે છે.'

ઓર્લિયન્સની સરળ નિર્દોષ કુમારિકાએ પોતાની પવિત્ર તલવાર, પવિત્ર વાવટા અને પોતાના મહાન કાર્ય વિષેની શ્રદ્ધાથી કોઈ રાજા અને રાજદ્વારી પણ જે ઉત્સાહ ઉત્પન્ન ન કરી શકે તે ઉત્સાહ તેણે આખા ફ્રેન્ચ લશ્કરમાં દાખલ કરી દીધો. તેના ઉત્સાહ આગળ બીજી બધી બાબત નરમ પડી જતી. જો આ જગતમાં દરેક માણસ પોતાની શક્તિ બરાબર જાણે તો તે દરેક કેવું મહાન કાર્ય કરી શકે! પણ ચોકડાવાળા ઘોડાની માફક માણસ જ્યાં સુધી પોતાને લઈને નાસે નહિ ત્યાં સુધી તેને પોતાના બળનો ખ્યાલ આવતો નથી. ઉત્સાહ એક અનુપમ શક્તિ, એક દૈવી બક્ષિસ છે. રાજપ્રકરણી પુરુષો દુનિયા ઉપર એના વડે જ દોર ચલાવે છે.

'આ નીચે આ દેવળ અને શહેરનો બાંધનાર ક્રિસ્ટોફર રેન

છે. જેનું નેવુ વર્ષનું જીવન પોતાને માટે નહિ પણ સાર્વજનિક કલ્યાણ માટે વ્યતીત થયું હતું

લડનમા તમે જ્યા જશો ત્યાં એક માણસ જેણે કોઈ શિલ્પી પાસેથી કદી શિક્ષણ લીધું નહોતું, તે માણસની પ્રતિભાના ઉચ્ચ સ્મરણચિહ્ન તમને માલૂમ પડશે શહેરમા તેણે ૫૦ દેવળ અને ૩૬ હોલ બાધ્યા હતા લડનના સેંટ પોલ કેથેડ્રલના પુનરુદ્ધાર માટે વિચાર મેળવવાને તે પેરિસ ગયા ત્યારે તેણે કહ્યુ હતું કે, સુંદર શિલ્પશાસ્ત્રીઓના પ્લાન માટે હું મારો દેહ પણ અર્પણ કરું હેમ્પટન કોર્ટ અને કેન્સિંગ્ટનના મહેલોમા, ટેમ્પલ બાગમા, ડ્રુરીલેન થિયેટરમા, રોયલ એક્સચેન્જ અને મહાન કીર્તિસ્તંભમાં, તેની વિરલ કારીગરી જોવામા આવે છે ગ્રીનિચ પેલેસનુ તેણે ખલાસીઓનું વિશ્રામસ્થાન બનાવ્યુ અને ઓક્સફર્ડમા દેવળો અને કોલેજો બાધ્યા મહાન આગ પછી લડન ફરી બાધવાની યોજના પણ તેણે કરી હતી, પણ સત્તાવાળાઓએ તેની સરળ યોજનાનું અનુસરણ કર્યું નહિ સેંટ પોલ કેથેડ્રલના પોતાના સર્વોપરી કાર્ય પાછળ તેણે ૩૫ વર્ષ ગાળ્યા જોકે તે આટલું બધુ જીવ્યો અને પાછલા જીવનમા સારી રીતે તદુરસ્ત હતો, છતા બાલ્યાવસ્થામા તે એવો નાજુક હતો કે તેના માતાપિતાને તેના શરીર વિષે ઘણી ચિતા રહેતી તેના મહાન ઉત્સાહથી તેના શરીરમા બળ આવતુ હોય એમ જણાતું

તે ઉત્સાહથી જ છાપખાનાનો ભારે સળિયો ઊંચકાતો, તે જ ઉત્સાહથી બ્હામા ટાપુના સવારના પવનમાં કોલંબસ ઉપર ફરફરતા ઊંચા સઢને પવનને અનુસરતો કરવામાં આવતો. સ્વાતંત્ર્યની લડાઈઓ જે સમશેરથી લડાઈ છે, તે સમશેરો આ જ ઉત્સાહથી પકડાઈ છે. સુધારા માટે માર્ગ કરનારા બહાદુર લાકડા કાપનારની કુહાડીને સમતોલ રાખનાર આ ઉત્સાહ જ છે. જે ગહન પાનાં ઉપર મિલ્ટન અને શેક્સપિયરે પોતાના ઉત્સાહયુક્ત લેખ લખ્યા તેને હલાવનાર એ ઉત્સાહ જ છે.

હોરેસ ગ્રીલિ કહેતો કે, મહેનતનું સારામાં સારું ફળ પોતાના કામ માટે ઉત્સાહ ધરાવનાર ઊંચા દિલવાળો કામ કરનાર છે.

સાંસ્વિનીએ કહ્યું છે કે, 'કામ કરવાની સારામા સારી રીત આગ્રહથી મળે છે **તમે જે કહો છો તેની તમને લાગણી છે એવી ખાતરી તમે લોકોને કરી આપશો તો તેઓ તમારી બીજી ઘણી ખામીઓ માટે દરગુજર કરશે;** પણ સર્વથી પહેલાં અભ્યાસ કરો, અભ્યાસ કરવો જરૂરનો છે. **વિદ્યાર્થી બની તમે જો પરિશ્રમ નહિ કરો તો કોઈ પણ કળા અગર ધંધામાં દુનિયાની ગમે તેવી પ્રતિભા તમારામાં હશે પણ તે કામમાં આવશે નહિ.** એક જ કામ ઉપર કાબૂ મેળવવામા મારા વર્ષના વર્ષ ગયાં છે.'

જ્યા માણસે ફતેહ મેળવવી હોય ત્યા તેણે પોતાના શરીરના અને મનના સઘળા ઉત્સાહથી કૂદી પડવુ જોઈએ. તેની અસરનો આખરે વિસ્તાર થયો છે અને તે એટલે દરજ્જે વધ્યો છે કે પહેલાં જે અસર, માત્ર થોડા મહાન બુદ્ધિમાન પુરુષોનું ખાસ બળ ગણાતું હતું, તે હાલ આગેવાન પ્રજામા ખાસ લાક્ષણિક થઈ પડી છે. ઉત્સાહ તે જાગ્રત જીવન છે. પોતાનું દિલ ચહાય તે કામ કરવાના પોતાના શરીરના દરેક તંતુનો તે ઝમઝમાટ છે, ચળવળાટ છે. આ

ઉત્સાહથી જ વિક્ટર હ્યુગોએ 'નોટ્રડામ' લખતા પોતાના કપડાં પેટીમા મૂકી દીધા હતા પોતાનુ કામ પૂરુ ન થાય ત્યા સુધી તે પોતાનુ કામ છોડી શકે નહિ એ માટે તેણે કામ કર્યું હતું

સર્વથી વધારે અનુકૂળ સોબતીનુ નામ એક માણસે તેના બે સોબતી સહિત કાગળ ઉપર લખ્યુ તે બાબતમા તેની પસંદગીનુ કારણ તેને પૂછવામા આવ્યુ ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, જ્યારે તે કોઈ ઠેકાણે આવે છે ત્યારે દરેકે જાણે 'ટોનિક' લીધુ હોય, દરેક જણનો જાણે નવો જન્મ થયો હોય તેમ તેને લાગે છે તે માણસ આતુરતા, જાગૃતિ, આનંદ અને ઉત્સાહથી ભરપૂર રહે છે તેની સહાનુભૂતિ વીજળીના ચમકારા જેવી છે પોતાની પસંદગીના માણસની પ્રશંસા કરતા બીજાએ કહ્યુ કે, ગમે તે પ્રસંગમા પણ તે પોતાના સઘળા દિલથી મંડી પડે છે

પોતાના સર્વથી પ્રિય ઓળખીતા માણસ વિષે બોલતા ત્રીજાએ જણાવ્યુ કે, દરેક બાબતને તે સારામા સારા સ્વરૂપમા લાવે છે

ઉત્સાહ એ નૈસર્ગિક મનુષ્યોની કૃતિઓ ઉપર અસર કરનાર ગુપ્ત અને મીઠી વૃત્તિ છે અને તેના વડે જ એક ચોપડીનો વાચનાર અગર પૂતળાનો જોનાર, કૃતિઓને ઉત્પન્ન કરનારના આદર્શની સમીપ આવે છે કોઈ પણ મહાન કૃતિ તરફ આપણને સહાનુભૂતિ હોય તો તેના ઉચ્ચ ચિંતનની સ્થિતિમા જ આપણે રહીએ છીએ

રેતી ઉપર દોરેલા એક સિદ્ધાંતમા આર્કીમિડિસ એટલો લીન થઈ ગયો હતો કે રોમન લશ્કરે સાઇરેક્યુસ લીધુ તેની તેને ખબર પડી નહિ બેચેલી તલવાર સાથે રોમન સિપાઈ તેના ઉપર ધસી આવ્યો ત્યારે તેણે તેને ઓળખ્યો નહિ અને રેતી ઉપરની આકૃતિઓ જોઈ તેણે કહ્યુ 'તારો હાથ ઉપાડવો જરા બંધ રાખ હુ આ સિદ્ધાંત કરી રહુ ત્યાસુધી મારી જિંદગી બચાવ' પણ તે લશ્કરીએ એક પળની પણ ચેતવણી વગર તે સમયના મહાનમા મહાન પુરુષનું

સંસા.

એકું ઉડાવી દીધું.

ગ્રેહેમના ઉત્સાહથી કંપનીના દરેક વ્યક્તિને પ્રેરણા મળતી. તેની મર્યાદાશીલ મોહક રીતભાતથી ઈર્ષા અને અદેખાઈ દૂર થઈ જતાં. કોઈ નામીચા માણસનું જીવન, દુશ્મન અગર નિંદા કરનાર સિવાય ગયું હોય, તો તે તેનું હતું.

ફ્રાન્સિસ પાર્કમેન હારવર્ડમાં જ્યારે તે વિદ્યાર્થી હતા, ત્યારે તેણે ઉત્તર અમેરિકામાંના ફ્રેંચ અને અંગ્રેજોનો ઇતિહાસ લખવાનો નિશ્ચય કર્યો. અપ્રતિમ દૃઢતા અને આગ્રહ સાથે પોતાનું જીવન, પોતાની સંપત્તિ, પોતાનું સર્વસ્વ તેણે આ એક કામને અર્પણ કર્યાં. પોતાના ઇતિહાસની સામગ્રી એકઠી કરવા માટે જ્યારે તે ડેકોટાના ઇંડિયન્સમાં રહેતો, ત્યારે તેણે પોતાની તંદુરસ્તી પણ ખરાબ

ઉત્સાહથી જ વિક્ટર હ્યુગોએ 'નોટ્રડામ' લખતાં પોતાનાં કપડાં પેટીમાં મૂકી દીધાં હતાં. પોતાનું કામ પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી તે પોતાનું કામ છોડી શકે નહિ એ માટે તેણે કામ કર્યું હતું.

સર્વથી વધારે અનુકૂળ સોબતીનું નામ એક માણસે તેના બે સોબતી સહિત કાગળ ઉપર લખ્યું. તે બાબતમાં તેની પસંદગીનું કારણ તેને પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, જ્યારે તે કોઈ ઠેકાણે આવે છે ત્યારે દરેક જાણે 'ટોનિક' લીધું હોય, દરેક જણનો જાણે નવો જન્મ થયો હોય તેમ તેને લાગે છે. તે માણસ આતુરતા, જાગૃતિ, આનંદ અને ઉત્સાહથી ભરપૂર રહે છે. તેની સહાનુભૂતિ વીજળીના ચમકારા જેવી છે. પોતાની પસંદગીના માણસની પ્રશંસા કરતા બીજાએ કહ્યુ કે, ગમે તે પ્રસંગમાં પણ તે પોતાના સઘળા દિલથી મંડી પડે છે.

પોતાના સર્વથી પ્રિય ઓળખીતા માણસ વિષે બોલતાં ત્રીજાએ જણાવ્યું કે, દરેક બાબતને તે સારામા સારા સ્વરૂપમા લાવે છે.

ઉત્સાહ એ નૈસર્ગિક મનુષ્યોની કૃતિઓ ઉપર અસર કરનાર શુભ અને મીઠી વૃત્તિ છે. અને તેના વડે જ એક ચોપડીનો વાચનાર અગર પૂતળાનો જોનાર, કૃતિઓને ઉત્પન્ન કરનારના આદર્શની સમીપ આવે છે કોઈ પણ મહાન કૃતિ તરફ આપણને સહાનુભૂતિ હોય તો તેના ઉચ્ચ ચિંતનની સ્થિતિમા જ આપણે રહીએ છીએ.

રેતી ઉપર દોરેલા એક સિદ્ધાંતમા આર્કીમિડિસ એટલો લીન થઈ ગયો હતો કે રોમન લશ્કરે સાઈરેકયુસ લીધું તેની તેને ખબર પડી નહિ. ખેંચેલી તલવાર સાથે રોમન સિપાઈ તેના ઉપર ધસી આવ્યો ત્યારે તેણે તેને ઓળખ્યો નહિ અને રેતી ઉપરની આકૃતિઓ જોઈ તેણે કહ્યુ: 'તારો હાથ ઉપાડવો જરા બંધ રાખ હું આ સિદ્ધાંત કરી રહું ત્યાંસુધી મારી જિંદગી બચાવ.' પણ તે લશ્કરીએ એક પળની પણ ચેતવણી વગર તે સમયના મહાનમાં મહાન પુરુષનુ

ઊંકું ઉડાની દીધું.

ગફેલના ઉત્સાહથી ઇટાલીના દરેક સ્વાવિદને પ્રેરણા મળતી. તેની મર્યાદાશીલ મોહક ગીતભાતથી ઈર્ષ્યા અને અદેખાઈ દૂર થઈ જતા. કોઈ નામીચા માણસનું જીવન, દુશ્મન અગર નિંદા કરનાર સિવાય ગયું હોય, તો તે તેનું હતુ.

ફ્રાન્સિસ પાર્કમેન હાર્વર્ડમા જ્યારે તે વિદ્યાર્થી હતો, ત્યારે તેણે ઉત્તર અમેરિકામાના ફ્રેંચ અને અંગ્રેજોનો ઇતિહાસ લખવાનો નિશ્ચય કર્યો અપ્રતિમ દૃઢતા અને આગ્રહ સાથે પોતાનું જીવન, પોતાની સંપત્તિ, પોતાનુ સર્વસ્વ તજી આ એક કામને અર્પણ કર્યા. પોતાના ઇતિહાસની સામગ્રી એકઠી કરવા માટે જ્યારે તે ડેકોટાના ઇંડિયન્સમા રહેતો, ત્યાર તણે પોતાની તંદુરસ્તી પણ ખરાબ કરી નાખી હતી પચાસ વર્ષ સુધી એકીસાથે પાચ મિનિટ કરતા વધારે લાંબો વખત તે પોતાની આંખોનો ઉપયોગ કરી શકતો નહોતો, છતા તેણે પોતાની યુવાનીમા જે મહાન હેતુ નિર્ણીત કર્યો હતો, તેમાથી એક તસુ પણ તે ખસ્યો નહોતો આ વિષય ઉપર સારામા સારો ઇતિહાસ તેણે રજૂ કર્યો છે વ્યાકરણ ઉછીનું લેવાને લિંકન એક વખત છ માઈલ પગે ચાલીને ગયો હતો અને ત્યાથી ઘેર આવ્યા પછી આ કિંમતી પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવા માટે તેણે બધા લાકડિયા બાળી દીધા

અંગ્રેજ ધર્મયોદ્ધ ગિલ્બર્ટ બેકેટને કેદ કરવામા આવ્યો ત્યાર સેરેસન રાજકુમારના મહેલમા તેને ગુલામ તરીકે રાખવામા આવ્યો હતો અહી તેણે પોતાના માલિકનો વિશ્વાસ મેળવ્યો, એટલુ જ નહિ, પણ તેના માલિકની ખૂબસૂરત છોકરીની પ્રીતિ પણ તેણે મેળવી ધીરે ધીરે તે ત્યાથી નાસી છૂટ્યો અને ઇંગ્લેંડ ગયો. તે પ્રેમાસક્ત બાળાએ પણ તેની પાછળ જવાનો નિશ્ચય કર્યો અંગ્રેજી ભાષાના તે બે જ શબ્દ જાણતી એક લંડન અને બીજો ગિલ્બર્ટ. પહેલું નામ લેવાથી તેણે લંડન જતા એક વહાણમા જગા મેળવી

અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી મહોલ્લે મહોલ્લે તે બીજું નામ 'ગિલ્બર્ટ' લેતી ફરી. આખરે જે મહોલ્લામા ગિલ્બર્ટ પૂર્ણ આબાદીમાં રહેતો હતો, ત્યાં તે આવી. તેની આજુબાજુના અસાધારણ ટોળાને લીધે તેનું કુટુંબ બારીએ આવ્યું. ગિલ્બર્ટે તેને જોઈને ઓળખી તથા 'ગિલ્બર્ટ' એ પ્રિય નામ જપતી આ દૂરથી આવેલી રાજકુમારિકાને પોતાના ઘરમા લઈ ગયો.

યુવાવસ્થાનું સૌથી વધારે દુર્નિવાર આકર્ષણ યુવાવસ્થાનો ઊભરાતો ઉત્સાહ છે. સામે આવી રહેલો અંધકાર યુવાવસ્થા જોતી નથી, માર્ગ વગરની નેળ હોય એમ તેને માલૂમ પડતું નથી, જગતમાં નિષ્ફળતા જેવું કાંઈ જ નથી એમ તે ધારે છે અને સત્ય, ઉદ્યોગ અને સૌંદર્યને બંધનમુક્ત કરે તેવા યુવાનો માટે માનવજાતિ આટલા બધા સૈકાથી રાહ જોતી બેઠી છે.

બીજી અવસ્થામા જે કાંઈ કામ ન થઈ શકે તે યુવાવસ્થાના ઉત્સાહથી બની શકે છે. ચાર્લ્સ કિંગ્સલી કહે છે કે, યુવાવસ્થાના ઉત્સાહ તરફ લોકો સ્મિત કરે છે. એવો ઉત્સાહ પોતાનામા નથી તે માટે તેઓ ગુપ્ત રીતે નિઃશ્વાસ નાખે છે અને તે તેમણે ઘણે ભાગે તે પોતાની ભૂલથી જ ખોયો છે એમ તેઓ જાણતા નથી. ઉત્સાહથી જગતે કેટલું બધું મેળવ્યું છે?

રસ્કિન કહે છે કે, સઘળી કળાનાં સર્વોત્કૃષ્ટ કામ યુવાવસ્થામા થયા છે.

ડિઝરાયલી કહે છે કે, જે કાંઈ મહાન છે તે સઘળું યુવાનોએ કર્યું છે.

ડૉ. ટ્રમબુલ કહે છે કે, જગતનું કલ્યાણ પ્રભુના રાજ્યમા યુવાનોના હાથમા છે.

ઉત્સાહી યુવાનો સૂર્યની સામે જ ધસે છે અને તેનો પડછાયો પાછળ જ રહે છે. તેની યુવાવસ્થામા હૃદય રાજ્ય કરે છે. પુખ્ત ઉંમરમાં મગજનું રાજ્ય ચાલે છે.

ન્યૂટન ૨૫ વર્ષનો થયો તે પહેલાં તેણે પોતાની કેટલીક મોટામાં મોટી શોધો કરી હતી. ૨૫ વર્ષની વયે લ્યૂથરે સુધારાનો ઝંડો ફતેહ સાથે ફરકાવ્યો હતો. એમ કહેવામાં આવે છે કે, ચેટસ્ટન ૨૦ વર્ષની ઉંમરે જે કાંઈ કરતો, તે કોઈ પણ અંગ્રેજ કવિ કરી શક્યો નથી. વ્હિટફીલ્ડ અને વેસ્લિએ પોતાનું મહાન પુનરુદ્ધારનું કામ તેઓ ઑક્સફર્ડમાં વિદ્યાર્થીઓ હતા ત્યારથી શરૂ કર્યું હતું અને વ્હીટફિલ્ડ ૨૪ વર્ષનો થયો તે પહેલાં તો ઇંગ્લૅંડમાં તેના કામની ઘણી અસર થઈ હતી.

વિક્ટર હ્યુગોએ કરુણ રસને લગતી પોતાની એક કૃતિ ૧૫ વર્ષની ઉંમરે લખી હતી. ઍકેડેમીના ત્રણ ઇનામ તેણે મેળવ્યાં હતાં અને તે વીસ વર્ષનો થયો તે પહેલાં તેણે 'માસ્ટર' નો ઇલકાબ મેળવ્યો હતો.

જગતમાં મહાનમાં મહાન પ્રતિભાશાળી નરનારીઓમાં ઘણાંની ઉંમર ૪૦ વર્ષ સુધી ગઈ જ નથી. ઉત્સાહથી પ્રેરિત યુવાનને હાલ જે તકો છે તે પહેલાં કદી નહોતી. યુવાન પુરુષો અને યુવાન સ્ત્રીઓનો આ જમાનો છે. તેઓનો ઉત્સાહ તે તેમનું તખ્ત છે. આ તખ્ત આગળ મંદ અને સુસ્તને નમવું પડે છે.

યુવાવસ્થામાં વિરુદ્ધતાથી, વિઘ્નથી હઠે નહિ તેવો ઉત્સાહ વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ રાખવામાં આવે તો કેટલો બધો ઉપયોગી થઈ પડે? ૨૫ વર્ષની ઉંમરના યુવાનનું, સમાન ભાવનાઓ સાથે જે વજન હોય, તેનામાં જે શક્તિઓ હોય,' તેનાથી દસગણું વજન, દસગણી સત્તા ૮૦ વર્ષની ઉંમરે ગ્લેડસ્ટનને હતી. ઘડપણનો મહિમા તે ઉત્સાહનો મહિમા છે અને ધોળા વાળને જે માન મળે છે તે નબળા શરીરની ઠંડી અસર થવા છતાં ઉત્સાહી હૃદયને લીધે મળે છે. મિલ્ટને કહ્યું છે કે, 'હું વૃદ્ધ, અંધ અને ગરીબ છું તેથી ઈશ્વરની શક્તિ અગર ઇચ્છાને હું નિંદતો નથી; તે સાથે હું તલમાત્ર

હિંમત અગર આશા પણ છોડતો નથી. હું હિંમતથી સીધે માર્ગે ધસ્યો જાઉં છું.'

વેનિસનાં ડોજ ડેન્ડોલોએ ૯૪ વર્ષની ઉંમરે કેટલીક લડાઈઓ જીતી હતી અને ૯૬ વર્ષની ઉંમરે તેને તખ્ત મળતું હતું તેને માટે તેણે ના પાડી હતી. ૮૦ વર્ષની ઉંમરે વેલિંગ્ટન કિલ્લાઓની યોજના ઘડતો હતો અને તે ઉપર દેખરેખ રાખતો હતો.

ડૉ. જોન્સનનો સારામાં સારો ગ્રંથ 'લાઇવ્ઝ ઑફ ધ પોએટ્સ' (કવિચરિત્ર) તેની ૭૮ વર્ષની ઉંમરે લખાયો હતો. ડિફોએ 'રોબિન્સન ક્રૂઝો' પ્રકટ કર્યું ત્યારે તેની ઉંમર ૫૮ વર્ષની હતી. ૮૩ વર્ષની ઉંમરે ન્યૂટને 'પ્રિન્સિપિયા' ઉપરની નવી ખિફ લખી હતી. ૮૧ વર્ષની ઉંમરે લખતા લખતા પ્લેટો મરણ પામ્યો હતો. હિબ્રુના અભ્યાસની શરૂઆત ટૉમ સ્કૉટે ૮૬ વર્ષની વયે કરી હતી. ગેલીલિયોએ ગતિના નિયમો વિષે લેખ લખ્યા ત્યારે તેની ઉંમર લગભગ ૭૦ વર્ષની હતી. ૮૦ વર્ષની ઉંમરે પણ બિસ્માર્કની કેટલી સત્તા હતી? પામર્સ્ટન છેવટ સુધી વૃદ્ધ છોકરા જેવો રહ્યો હતો. ૭૫ વર્ષની ઉંમરે બીજી વાર તે ઇંગ્લૅંડનો વડો પ્રધાન બન્યો હતો અને ૮૧ વર્ષની ઉંમરે તે મરણ પામ્યો ત્યારે પણ વડો પ્રધાન જ હતો. ૭૭ વર્ષની ઉંમરે આંધળો અને શરીરે નબળો ગેલીલિયો ઘડિયાળના લોલકના સિદ્ધાંતને અનુસરી દરરોજ કામ કરતો.

સીસરોએ બરાબર કહ્યું છે કે, માણસો દ્રાક્ષરસ જેવાં છે. જો દ્રાક્ષરસ ખરાબ હોય છે, તે વખત જતાં ખાટો થઈ જાય છે, બગડે છે; પણ જો સારો હોય છે તે સમય જતાં સુધરે છે. ઉત્તર યુરોપની કઠિનતાને–કર્કશતાને જેમ અખાતના પ્રવાહ નરમ પાડે છે, તેવી રીતે ઉત્સાહ વડે વાળ રૂપેરી થઈ જાય ત્યાં સુધી જુસ્સાની જુવાનીને આપણે ટકાવી શકીએ. ઉંમર પ્રમાણે તમારું વલણ કઈ તરફ છે? જુવાની તરફ છે? તેમ ન હોય તો કામ માટેની તમારી લાયકી વિષે શક છે.

૧૨ : કામ કરવાની કળા

'બ્રહ્માએ પૂછયું : તારા કરતાં બળવાન કોણ છે? અને બળે ઉત્તર આપ્યો : ચતુરાઈ.' **વિક્ટર હ્યુગો**

'ચતુરાઈ તક ઉત્પન્ન કરી શકે છે ચતુરાઈ ન હોય ત્યાં તક મળી આવે, એ સ્થિતિ રહે છે.' **બોવી**

'તે સમયાનુસાર વર્તન કરશે, હસશે, સાંભળશે, શીખશે અગર શીખવશે.' **એલીઝા કુક**

'જે માણસે દુનિયાનો અનુભવ લીધો છે, તે પોતે જે જાણે છે તેનો વધારેમાં વધારે લાભ લેશે, એટલું જ નહિ પણ જે ઘણી ચાલે તે જ્ઞાનો નથી તેનો પણ લાભ લેશે, પંડિત પોતાની અક્કલ અગર વિદ્વત્તા બતાવવાના કઢંગા પ્રયત્નથી જે કાંઈ મેળવશે, તેના કરતા પોતાનું અજ્ઞાન છુપાવવાની કલાયુક્ત પદ્ધતિથી વધારે આબરૂ તે મેળવશે.' **કોલ્ટન**

'સામાન્ય શક્તિઓના લાભકારક ઉપયોગથી વખાણ થાય છે અને ખરી હોશિયારી કરતાં વધારે લાભ મેળવાય છે.' **રોચફોકોલ્ડ**

'કલાથી ખરીદી થાય છે.'

'કલાથી સમુદ્રમાથી બહાર નીકળાય છે.'

'એક આખા પાકની આશા કરતાં એક તૈયાર રોટલો સારો છે.'

એક વૃદ્ધ ટંડેલે બોલતાં કહ્યું : 'પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ! હું તમારી આગળ આ બાબત રજૂ કરીશ અને તમે તે સ્પષ્ટ જોઈ શકશો. જુઓ, હું બાપ છુ. મારો છોકરો વહાણનો ઉપરી અધિકારી છે. તેની પદવી મારા કરતાંય મોટી છે, તે તમે જાણો છો? એ કાંઈ ઠીક નથી. તમને તેમ લાગતુ નથી?'

પ્રેસિડેન્ટે કહ્યું : 'ખરેખર, તેની નિમણૂક કોણે કરી?' તે ટંડેલે ઉત્તર આપ્યો : 'આ સેક્રેટરીએ. હું તેની નીચે છું તે ઠીક નથી. તમે જુઓ છો ને?'

'જો હું તેના વહાણ ઉપર જાઉં તો છોકરાને મેં મારી દેખરેખ નીચે ઉછેર્યો છે, તે તેના પિતા ઉપર જ હુકમ કરશે. એનો

કાંઈક વિચાર કરો. મારા કરતાં તેને રહેવાનું સારું, ખાવાનું સારું, સરસામાન સારો અને સુંદર સુંવાળા બિછાનામાં તે સૂઈ રહે છે, તે જુઓ!'

પ્રેસિડેન્ટ કહ્યું: 'આ દુનિયામાં અસમાનતા પણ ઘણી છે. તમારા જેવો બીજો કેસ હું જાણું છું. કેન્ટકીના નાના શહેરના એક બુઢ્ઢા પોસ્ટ માસ્તરને હું ઓળખું છું. એક નાના ઘરમાં તે ઘણી સાદાઈથી રહે છે. તે બુઢ્ઢો માણસ સારો છે, પણ તેની પદવી ઘણી મોટી નથી. તમારા છોકરાની પદવી તમારા કરતાં મોટી છે, પણ એના છોકરાની પદવી એના બાપ કરતાં ઘણી મોટી છે. તેનો છોકરો વૉશિંગ્ટનમાં મોટામા મોટા ઘરમા રહે છે, તેને સારામાં સારું ફર્નિચર છે અને પોતાની મરજી મુજબ ખાય છે, પીએ છે, તે ચાહે તો પોતાના પિતાને એક મિનિટમાં તેની જગાએથી ખસેડી શકે. તે વૃદ્ધ માણસનું નામ જેસિડેન્ટ છે તે તમે જાણો છો? પદવીની અસમાનતાની તે દરકાર રાખતો નથી. તેનો છોકરો જગતમાં આગળ વધે છે એ જાણી તેને આનંદ થાય છે એમ હું ધારું છું.'

બીજા ખલાસીઓ હસવા માંડ્યા. તેમણે તેની પીઠ થાબડી અને તેઓ ચાલ્યા ગયા.

નેપોલિયને આશ્ચર્ય સાથે પોતાના રસોઇયાને કહ્યું કે, આ બાબત શી રીતે બને છે તે હું જાણતો નથી. પણ હું જ્યારે માગું છું ત્યારે મારો નાસ્તો મને મળે છે અને તે સારી સ્થિતિમાં મળે છે. નાસ્તો લેવાનો મારો સમય નિયમિત નથી, કોઈ વખતે હું ૮ વાગે લઉં, તો કોઈ વખત ૧૧ વાગે લઉં.

રસોઇયાએ કહ્યું: 'નામદાર! એનું કારણ એ છે કે દર પા કલાકે હું તમારા માટે જોઈતી ચીજ તૈયાર કરતો રહું છું, જેથી આપ માગો ત્યારે તે ચીજ આપને ખાતરીબંધ અને સારી મળે છે.'

આ જમાનામા ચતુરાઈ જે કામ કરે, તે બુદ્ધિ કરી શકતી

નથી. બુદ્ધિની નિષ્ફળતા આપણે જ્યાં ત્યાં જોઈએ છીએ. ચતુરાઈ બુદ્ધિને એવી બનાવી શકે કે જિંદગીમાં ચતુરાઈ વગર દસ બુદ્ધિથી જે થઈ શકે, તે આવી એક બુદ્ધિ વધારે ફળ ઉત્પન્ન કરી શકે. બુદ્ધિ એ શક્તિ છે, ચાલાકી એ કારીગરી છે. શું કરવું તે બુદ્ધિ જાણે છે, કેવી રીતે કરવું તે ચાલાકીનું કામ છે. બુદ્ધિ વિચાર કરે છે, ચતુરાઈ કામ કરે છે. તત્ત્વવેત્તાઓ ચર્ચા કરે છે. વ્યવહારકુશળ માણસો કામ કરે છે.

માત્ર વિચાર જ કર્યા કરનારા, એક બાજુ જ જોનારા અને વ્યવહારકુશળ નહિ તેવા માણસો, જેઓ એક જ શક્તિ તરફ પોતાનો સઘળો ઉદ્યોગ વાળે છે, તેવા આ જગતમાં ઘણા માણસો છે. આવા એક બાજુને જોનાર માણસોને આપણે ઘણી વાર પ્રતિભાશાળી કહીએ છીએ અને એક બાબત બીજાઓ કરે તેના કરતા તેઓ વધારે સારી રીતે કરે છે, એ કારણથી જગત બાબતમા તેમની વ્યાવહારિક નહિ તેવી અને લગભગ મૂર્ખતાભરેલી ચાલચલગતની દરગુજર કરે છે. પોતાના વેપારમા અમુક માણસ જબરદસ્ત હોય છે; પણ દીવાનખાનામા જે કમઅક્કલ હોય તેની દરગુજર થાય છે.

'વેલ્થ ઓફ નેશન' નામના અર્થશાસ્ત્રને લગતા પુસ્તકથી એડમ સ્મિથે આખી દુનિયાને અર્થશાસ્ત્ર શીખવ્યું; પણ પોતાના ઘરના આવક-ખર્ચનો વહીવટ તે કરી શકતો નહિ. ઘણા મહાન પુરુષો જીવનની સાધારણ બાબતોમા વ્યવહારકુશળ હોતા નથી. આઇઝેક ન્યૂટન સૃષ્ટિના રહસ્ય ઉકેલી શકતો, પણ પોતાના બિલાડી અને તેના બચ્ચાં માટે બારણું ઉઘાડવા માટે ખુરશીમાથી ઊઠવું પડે તે કારણથી, બિલાડી અને તેના બચ્ચા જ્યારે ચાહે ત્યારે દાખલ થઈ શકે તે માટે તેના બારણાના કાચમાં બિલાડી માટે એક મોટું અને બચ્ચા માટે એક નાનું એમ બે બાકા પાડ્યા હતા!

નેપોલિયનનો એક સરદાર તેના પોતાના જેટલી જ લશ્કરી કળા જાણતો; પણ તે માણસોને એટલી બધી સારી રીતે ઓળખી શકતો નહિ. તેનામાં નેપોલિયનની હોશિયારી કે કળા નહોતાં. નેપોલિયન કદાચ પડે તોપણ તે બિલાડીની માફક પગ ઉપર પડતો.

મહાન પુરુષો કેટલીક વાર એટલા બધા ઢીલાશના હોય છે કે તેમનામાં સામાન્ય સમજ પણ હોતી નથી. આવા ઢીલાશના પ્રોફેસર લેસિંગ એક દહાડો પોતાને જ ઘેર આવી બારણું ઠોક્યું. અંધારાને લીધે તેને નહિ ઓળખનાર તેના નોકરે બારીએ આવી કહ્યું કે, પ્રોફેસર ઘેર નથી. લેસિંગે જવાબ દીધો. વારુ ત્યારે ફિકર નહિ હું ફરીથી આવીશ

દેખીતી રીતે ઘણી સારી અક્કલવાળા અને ઉચ્ચ કેળવણીવાળા છતાં પોતાના નિભાવ જેટલું પણ કમાઈ ન શકે તેવાં સ્ત્રી-પુરુષોથી દુનિયા ભરપૂર છે

ઓસ્ટ્રેલિયામાં ઘેટાંને ઉછેરવાના એક ફાર્મમાં ઓક્સફર્ડનો એક ગ્રેજ્યુએટ હતો, એક કેમ્બ્રિજનો હતો અને એક જર્મન યુનિવર્સિટીનો હતો. કોલેજની કેળવણી લીધેલા માણસો પશુઓને ઉછેરતા હતા. મનુષ્યોના નેતા થવાને તેમને શિક્ષણ મળ્યું હતું, પણ તેઓ ઘેટાં ચારતા હતા. ફાર્મનો માલિક એક અજ્ઞાન, નિરક્ષર, બુઢ્ઢો, ઘેટાં ઉછેરનાર હતો. ચોપડીઓ અગર સિદ્ધાંતો વિષે તે કશું જાણતો નહિ; પણ તેને ઘેટાં વિષે જ્ઞાન હતું તેના નપુ ભાડતી ગ્રેજ્યુએટો વિદેશી ભાષાઓ બોલી શકતા હતા અને અર્થશાસ્ત્ર તથા તત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો વિષે ચર્ચા ચલાવી શકતાં પણ પૈસા તો તે જ પેદા કરી શકતો ઘેટાં અને ફાર્મ સિવાય બીજી કોઈ બાબત તે વાત કરી શકતો નહિ. પણ તેણે તો સારા પૈસા એકઠા કર્યા હતા અને કોલેજવાળાઓને નિર્વાહનાં પૂરાં સાધન પણ મળતાં નહિ. યુનિવર્સિટી પણ સામાન્ય સમજ આપી શકતી નહિ. અજ્ઞાન

સામે જ્ઞાન. રેન્ચની (ઘેટાં ઉછેરવાની જગાની) સામે કૉલેજ હતી, તેમાં રેન્ચની દરેક વખતે ફતેહ થતી.

એકન કહેતો કે, માત્ર પુસ્તકોના અભ્યાસથી તેનો ઉપયોગ શિખાતો નથી. અવલોકનથી જે વ્યાવહારિક જ્ઞાન મળે છે, તે તેનાથી મળતું નથી. પુસ્તકોનો ઉપયોગ પુસ્તકોની બહાર જ જાણવામાં આવે છે. એક ફ્રેંચ વિદ્વાન વિષે કહેવામાં આવે છે કે, તે પોતાની બુદ્ધિશક્તિમાં ડૂબી ગયો હતો. વ્યાવહારિક જ્ઞાન વગરની ઘણી કેળવણીથી માણસ નબળો પડી જાય છે અને જિંદગી માટે અયોગ્ય બને છે. એકલી ચોપડીઓની કેળવણીથી માણસ હદ ઉપરાંત ટીકાખોર, પોતાનામાં જ રહેનારો, બીકણ, પોતાની શક્તિ વિષે હદ બહાર અવિશ્વાસ રાખનારો, વ્યાવહારિક જીવન માટે ઘણો નાજુક, હદબહાર શિષ્ટ અને કામ માટે લાયક નહિ તેવા નાજુક સંસ્કારવાળો બને છે.

પુસ્તકો અને કૉલેજના શિક્ષણથી માણસ શિષ્ટ બને છે, સંસ્કારી બને છે; પણ આ શિક્ષણ બળ તથા જુસ્સાનો ભોગ આપીને તે મેળવવામા આવે છે. માત્ર ચોપડીઓની કેળવણી વ્યાવહારિક શક્તિઓને ઢીલી પાડનારી, તેનો નાશ કરનારી છે. ચોપડીઓમા પડી રહેનાર પોતાનું વ્યક્તિત્વ ગુમાવે છે. તેનું મગજ સિદ્ધાંતોથી, વિચારથી ભરપૂર રહે છે. ફાર્મથી તેની સાથે આવેલા મજબૂત મનનું તેજ, બળ, કૉલેજમાં ઊડી જાય છે અને જ્યારે તે ગ્રેજ્યુએટ થાય છે, ત્યારે માણસો અને વસ્તુઓની સાથે બાથ ભીડવાની—તેની શક્તિ ગઈ છે એમ જાણી તેને આશ્ચર્ય થાય છે; અને જે છોકરાને આગળ વધવાની કોઈ તક નહોતી પણ જેણે જિંદગીની સખ્ત લડતમાં પૂરી સાદી સમજ અને વ્યાવહારિક જ્ઞાન મેળવ્યા છે, તેવો છોકરો જિંદગીની શરતમા તેનાથી આગળ વધી જાય છે. પોતાની 'કાખની ઘોડી' એ પોતાનું બળ છે. એમ કૉલેજના ગ્રેજ્યુએટ વારંવાર ભૂલ કરે છે. એ એવા ભાવનામય જગતમાં વસે છે કે જ્યા સાદી સમજ નથી.

તેના સિદ્ધાંતો અગર તો વિવિધ જ્ઞાનભંડારની જગત ઘણી ઓછી દરકાર કરે છે. જમાનાના પોકાર વ્યાવહારિક માણસોને માટે હોય છે. તમે શું જાણો છો અગર ક્યાંથી આવ્યા છો, તે આ સૈકામાં કોઈ પૂછતું નથી. તમે શું કરી શકો એમ છો, તે જ તે પૂછે છે.

કોલંબસે 'ઇન્ડિયન ચિફ્સ'ને કહ્યું હતું કે અમે કેટલાક વખતથી તમારે ત્યાં આવ્યા છીએ અને પહેલાં જોકે તમે અમને મિત્ર તરીકે ગણ્યા હતા, પણ હવે તમે અમારી ઈર્ષ્યા કરો છો અને અમને હાંકી કાઢવા પ્રયત્ન કરો છો. દરેક સવારે તમે અમારે માટે પુષ્કળ ખોરાક લાવતા પણ હવે તમે ઘણો ઓછો લાવો છો અને તે પણ દિવસે દિવસે ઘટતો જાય છે. તમે અમને ખોરાકી આપવાને કહ્યું હતું, તે મુજબ તમે લાવતા નથી. તે માટે મહાન વનદેવતા તમારા ઉપર ગુસ્સે થયા છે. પોતાના ગુસ્સામાં તે સૂર્યને અંધારાથી ઢાંકી દેશે. સૂર્યનું ગ્રહણ થવાનું છે, તે તે જાણતો હતો અને તેથી કયા દિવસે અને કયા કલાકે તે થશે, તે પણ તેણે કહ્યું; પણ ઇન્ડિયનોએ એ વાત માની નહિ અને ખોરાકીનો જથ્થો ઓછો ને ઓછો કરવા લાગ્યા.

જેઓને પોતાનું નામ પણ લખતાં નહોતું આવડતું તેવા લોકોએ અંગ્રેજ સ્વાતંત્ર્યનો પાયો નાખ્યો હતો. 'બુદ્ધિ' એ કાંઈક છે, **જ્યારે કામ કરવાની કળા–ચતુરાઈ એ બધું જ છે.** એ છઠ્ઠી ઇંદ્રિય નથી પણ પાંચ ઇંદ્રિયોનું જીવન છે. ઉઘાડી આંખ, સરવો કાન, નિર્ણાયક સ્વાદ, તીક્ષ્ણ ગંધ અને જ્વલંત સ્પર્શ, સર્વમાં તે રહે છે. સઘળી સમસ્યાઓની તે ઉકેલનાર, સઘળી મુશ્કેલીઓને તે તરનાર અને દૂર કરનાર છે.

બ્રિટનના કિનારા ઉપર ઊતરતાં જ્યારે સીઝરે ઠોકર ખાધી, ત્યારે તરત જ તેણે એક મૂઠી ભરીને રેતી લીધી. ફતેહની તે નિશાની છે એમ કહી તેણે તે ઊંચી કરી બતાવી અને તે રીતે પોતાની ભાવિ

પડતીના આ અપશુકન, પોતાના અનુયાયીઓથી હંમેશને માટે છુપાવ્યા.

પોતાની અને શેક્સપિયર વચ્ચે કરવામાં આવતા કેટલાક મુકાબલા વિષે ગેટેએ કહ્યું હતું કે, શેક્સપિયર હંમેશાં સમયને ઓળખી લઈ તેને અનુસરતું ત્વરિત કામ કરે છે, ત્યારે મારે અનુકૂળ વખત કયો તેનો પહેલાં વિચાર કરવા થોભવું પડે છે.

નેપોલિયનના લશ્કરને એક પુલ વગરની નદી ઓળંગવાની હતી. તે નદી પાસે જ્યારે નેપોલિયન આવ્યો ત્યારે તેણે તેના મુખ્ય એન્જિનિયરને કહ્યું કે, 'આ નદીની પહોળાઈ માપી લ્યો.' 'નામદાર શહેનશાહ, મારાથી તે બનશે નહિ. મારાં વૈજ્ઞાનિક ઓજારો લશ્કર સાથે છે અને આપણે તેનાથી દસ માઈલ આગળ છીએ.'

'એકદમ આ નદીની પહોળાઈ માપી આપો.' 'નેક નામદાર! મારી મુશ્કેલી વિષે વિચાર લાવો.' 'એકદમ આ નદીની પહોળાઈ નક્કી કરો અગર તમારી જગા લઈ લેવામાં આવશે.'

એન્જિનિયરે પોતાના ટોપનો આગલો ભાગ, જ્યાં સુધી તેની કિનારી પોતાની આંખ અને સામા કાંઠાના વચ્ચેની એક સીધી લીટીમાં આવે ત્યાં સુધી નીચે આણ્યો. પછી સંભાળપૂર્વક ટટ્ટાર થઈને, જે કાંઠા ઉપર તે ઊભો હતો તેને કિનારી ક્યાં અડે છે, તે તેણે પગની એડી ઉપર ફરી જઈ જોયું. કિનારી અને કાંઠાનું લેવલ એકસરખું હતું. પહેલાં બતાવેલી જગા સુધીનું અંતર પગલાંથી તેણે માપ્યું અને કહ્યું કે, 'આ નદીની આશરે પહોળાઈ આટલી છે' તેને પ્રમોશન મળ્યું.

એક નવી તોપ તપાસવાને કોંગ્રેસની કમિટીના રિપોર્ટના કાગળનો એક ઢગલો લિંકન આગળ મૂકવામાં આવ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, 'કોઈ માણસને હું મારે માટે ઘોડો તપાસવાને મોકલું તો તેના મુદ્દા હું માગું, તેની પૂંછડી ઉપર કેટલા વાળ છે, તે હું

પૂ.ડુ નહિ માગ આયુષ્યમા વધારા થાય તો જ આ બધુ વાચવાનું મારાથી બને '

એક દેવળના બાર રૂપાના પૂતળા તરફ આગળી કરી નેપો લિયને પૂછ્યુ, આ શુ છે? જવાબ મળ્યો કે બાર દેવદૂત નેપોલિયને કહ્યુ કે, 'તે લઈ લો, તેને ઓગાળા, તેના પૈસા પાડો અને એ દેવદૂતના પ્રભુએ જેમ કર્યું હતું તેમ ભલું કરવામા તેનો ઉપયોગ થવા દો '

બુદ્ધિ અને પ્રતિભા ઉપર ચાલાકી તથા સાદી સમજને મળેલી જીતો દરેક ઠેકાણે જોવામા આવે છે વોલ્પોલ અજ્ઞાન માણસ હતો પણ ઇંગ્લેંડ ઉપર તેણે ૨૫ વરસ સુધી હકૂમત ચલાવી પોતાનુ લખેલુ પોતે ઉકેલે તેટલુ પણ શાર્લમેન લખી જાણતો નહિ, પણ આ મહાન પુરુષો માણસો અને વસ્તુઓને ઓળખતા અને દુનિયાને હમેશા હલાવનાર, પ્રગતિમાન કરનાર વ્યાવહારિક ડહાપણ અને ચાલાકી તેમનામા હતા

ચતુરાઈ નહિ છૂરે તેની ગાદીને એલેક્ઝાન્ડરની પેઠે છેદે છે અને તેના બોજાને મૂર્તિમાન કૃતેહ દોરી લઈ જાય છે વ્યાવહારિક માણસ, માન તક જોતો નથી, પણ તકનો લાભ લે છે, મુશ્કેલીથી જેનુ વર્ણન કરી શકાય એવો પ્રગતિનો એક ચોક્કસ ગુણ છે, અને તે ગુણથી જ દુનિયાના મોટા મોટા ઇનામ મોટે ભાગે જિતાય છે લડાઈની કળામા બંદૂકનો દારૂ સુદ્ધા, દરેક ચીજ પોતાને હાથે નેપોલિયન બનાવી શકતો સ્પર્ધાના જમાનામા જેને આગળ પડવુ હોય તેણે ધામધૂમિયા ઉદ્યોગી જગતના સમાગમમા રહેવુ જોઈએ વસ્તુઓના સ્વરૂપની બરાબર જ તેણે પોતાનુ મન રાખવુ જોઈએ જેઓ નિરવધિની શોધ કરે છે અને અનતને પકડે છે પણ રોકડા પૈસા કદી આપતા નથી, તે વર્ગમા તેણે રહેવુ જોઈએ નહિ

જ્યોર્જ સ્ટીવન્સન જે કાઈ જાણતો, તેના કરતા પણ ઘણુ વધારે જાણનાર એન્જિનિયરો છે, પણ આ જ્ઞાનને કેવી રીતે

અમલમાં મૂકવું તે તે જ જાણતો. એક ખેડૂત જે પોતાનું ભરણ-પોષણ કરી શકતો નહોતો તેણે પોતાના ફાર્મનો અર્ધો ભાગ એક યુવાન માણસને વેચ્યો. આ યુવાન માણસે તેમાંથી તેની કિંમત જેટલા તેમ જ બાકીનો અર્ધો ભાગ ખરીદવા જેટલા પૈસા મેળવ્યા, તે ઘરડા માણસે પૂછયું કે, હું ફતેહ પામતો નથી અને તમે કેવી રીતે ફતેહ પામ્યા? તેના ઉત્તરમાં જવાબ મળ્યો કે કામ કરવાની ચતુરાઈ.

એક જૂના રિવાજ મુજબ કેપ કોડના એક પાદરીને એપ્રિલ મહિનામાં એક જમીનના ટુકડા ઉપર પ્રાર્થના કરવાને કહેવામાં આવ્યું. જ્યારે તેને જમીન બતાવવામાં આવી, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, ના, હું તેમ નહિ કરું. આ જમીનને પ્રાર્થનાની જરૂર નથી; ખાતરની જરૂર છે.

જીવનમાં, શાળાઓના આપણા સોબતીઓની સ્થિતિમાં કેટલો ફેરફાર થયો છે! જે છોકરો વર્ગનો આગેવાન હતો અને જેની સઘળા અદેખાઈ કરતા તેને, બેવકૂફ અને કંગાળ જણાતા મૂર્ખે પાછળ મૂકી દીધો. વર્ગના આગેવાનને માત્ર વિચારોનું જ્ઞાન હતું; પણ જમાનાની કઠોર અને વાસ્તવિક વસ્તુસ્થિતિની સામે થવાની તેનામાં શક્તિ નહોતી.

શેક્સપિયરમાં અદ્દભુત કુશળતા હતી. પોતાના નાટકમાં તે દરેક ચીજ બરોબર ઉતારતો. રાજા અને તેના માંડલિક, મૂર્ખ અને ફક્કડ, રાજકુમાર અને ગામડિયો, કાળા અને ગોરા, પવિત્ર અને અપવિત્ર, સાદો અને ગંભીર, આવેશો અને પાત્રો, આબરૂ અને ગેરઆબરૂ–પોતાની દૃષ્ટિમર્યાદાની દરેક ચીજો તે ઘૂંટતો અને પોતાના મહાન ચિત્રપટ ઉપર તેને ઉતારતો.

ધ્યાનમાં નહિ લેવા જેવા નાના જૂજ અપમાન માટે, ગુસ્સો બતાવવાથી કેટલાક લોકોની મોટી ખામી જણાઈ આવે છે. વૉશિંગ્ટનના ચારિત્ર્યબળના મહાનમા મહાન અંશમાંનો એક એ હતો કે, જ્યારે

તેના ઉપર ગેરવાજબી હુમલો થતો, જ્યારે તેની ગેરસમજેલી હાસી થતી ત્યારે તે ખામોશી રાખતો

આર્ટેમસ વોર્ડ કહે છે, એક ગામમા એક અધિપતિની ગાળો ખાવાનો વખત મારે આવ્યો હતો તેણે મને પહેલા તો છાપરે ચડાવ્યો. તમે નમ્ર, સજ્જન મેનેજર છો એમ તેણે કહ્યુ, પણ જ્યારે હુ મારા હેન્ડબિલ છપાવવા બીજી ઓફિસે ગયો ત્યારે આ અધિપતિનુ રૂપ બદલાઈ ગયુ અને તેણે કહ્યુ કે તમારા મીણના કારખાનાના પામર હુ જાણુ છુ બુઢા ભટકતા, મૂર્ખ એવા શબ્દોથી તેણે મને ગાળો દીધી પહેલા તો મે એને શિક્ષા કરવાનો વિચાર કર્યો પણ તેના પેપરમા તે મને તેથી પણ વધારે સજા કરશે એમ ધારીને તે વિચાર મે મૂકી દીધો

લોકોને જ્યારે આવા કગાળ પાત્રોની સામે અથડામણમા આવવુ પડે ત્યારે તેના ઉપર લક્ષ આપવુ નહિ વળી એટલુ તો ખાસ ધ્યાનમા રાખવુ કે આવા કોઈ અધિપતિ ઉપર હુમલો કરવો નહિ તેથી તેને પ્રસિદ્ધિ મળે છે તેને તો તેટલુ જ જોઈએ છે ગદવના કોઈ ખાબોચિયામા કૂદી પડવાથી ફાયદો થાય તેવો જ ફાયદો તમને તેથી થશે અધિપતિઓ સામાન્ય રીતે સારા માણસ, સજ્જન હોય છે પણ ગામ હોય ત્યા ઢેડવાડો પણ હોય છે

એક મુસાફરે એક યહૂદીને કહ્યુ કે, યહૂદી લોકો તેમની વ્યાપારીશક્તિથી અમેરિકામા તેમ જ યુરોપમા આગળ પડતા જાય છે અને વ્યાપારની કેટલીક બાબતોમા તો તેમને એટલી બધી ઉત્કૃષ્ટતા મળી છે કે કોઈ પણ રીતે તેમને તેમાથી પાછા હઠાવી શકાશે નહિ

તેના સોબતીએ જવાબ દીધો કે તેઓ આગળ વધતા જાય છે એ વાત ખરી છે પણ તમે તેમની વ્યાપારી શક્તિ વિષે વારવાર શા માટે બોલો છો ?

ત્યારે શુ તમે તેને શક્તિ તરીકે ગણતા નથી ?

શક્તિ! ના, તે તો પ્રતિભા છે. વ્યાપારમાં બુદ્ધિશક્તિ અને પ્રતિભામાં શો ફેર છે તે હું તમને કહીશ. જ્યારે એક માણસ બીજાની વખારમાં જાય છે, ત્યારે તેને જેની જરૂર છે તેને તે વેચે છે, તે બુદ્ધિશક્તિનું કામ છે; પણ બીજો માણસ તે માણસની વખારમાં જઈને તેને જેની જરૂર ન હોય તે પણ વેચે છે તેનું નામ પ્રતિભા કહેનાય છે અને તે પ્રતિભા મારી યહૂદી જાતમા છે.

ચાતુર્ય એ એક રાજ્યકીય લક્ષણ છે અન્ય પ્રજાઓ કરતા સૈકાઓ પહેલા ચીનાઓ છાપવાની કલા જાણતા તેઓની પાસે લોહચુંબકની સોય અને દારૂગોળો પણ હતો; છતા પણ તેને પોતાને લાભ થાય તેવી રીતે વાપરવાની તેમનામા વ્યાવહારિક બુદ્ધિ નહોતી; પણ અંગ્રેજ અને બીજી યુરોપિયન પ્રજાઓએ તે વડે દુનિયાના સ્વરૂપમા ફેરફાર કરી દીધો.

જરૂરિયાતથી ચાલાકી જન્મ પામે છે ઘણી ગરમીવાળો પ્રદેશ જ્યા વસ્ત્રની બહુ ઓછી જરૂર પડે છે અને જ્યા ખારેક, નારિયેળ અને કેળા જેવો તૈયાર ખોરાક મળે છે, ત્યાના લોકોમા ચાલાકી કે ચાતુર્ય જોવામા આવતા નથી. જ્યા પોતાના નિભાવ માટે માણસને વધારેમા વધારે ફાંફા મારવા પડે છે, ત્યા જ તેનો વધારેમા વધારે વિકાસ થાય છે

એક ગરીબ સ્કૉચ વણકર હમેશાં પ્રાર્થના કરતો હતો કે, તેને પોતાને પોતાના વિષે સારો અભિપ્રાય થાય; કેમ કે જ્યારે હું પોતાને પોતાના સંબંધમા દાખલો ન બેસાડું તો બીજાને મારે વિષે ઊંચો વિચાર બાંધવાનું શી રીતે શીખવી શકું ?

જે માણસને પોતાને માટે માન હોતું નથી, તેને માન આપવામા ફળ નથી. મને મારી જાત માટે માન નથી, એમ દુનિયા જુએ તો મને ટોંગી તરીકે ધકેલી કાઢવાને દુનિયાને હક્ક છે; કારણ કે મને પોતાને મારે માટે સારો અભિપ્રાય ન હોય તોપણ બીજાના સારા અભિપ્રાય માટે હું હક્ક કરું છું બીજા માટેના માનનો આધાર જે સિદ્ધાંતો ઉપર છે, તે ઉપર જ સ્વમાનનો પણ આધાર રહે છે. ન્યાયની તુલા દરેક હૃદયમા રહે છે. જે ન્યાયાધીશ ખૂનીને નજા કરે છે, તેને પણ ખૂની માન આપે છે; કારણ કે તેનો અંદરનો ધીરો પડેલો પણ અંતરનો અવાજ તેને કહે છે કે, તે ખરું છે.

લિંકને કહ્યું છે કે, તમે બધા માણસને થોડાક વખત છેતરી શકો અને થોડાક લોકોને સઘળો વખત પણ છેતરી શકો; પણ બધા જ લોકોને સઘળો વખત છેતરી શકો નહિ. વળી આપણે આપણી જાતને તો કોઈ પણ વખતે છેતરી શકીએ નહિ. આપણે માટે સ્વમાન મેળવવાનો તેમ ભોગવવાનો રસ્તો એક જ છે અને તે માનને લાયક થવું એ છે. જે માણસ પોતાના તરફ બેદરકારી બતાવે અને પોતાના પડછાયા તરફ બહુ માનની નજરે જુએ, તેને માટે શો વિચાર બાંધવો ? મારી પોતાની ગણના કરવા માટે મારી પોતાની તરફ જોવાનો જગતને હક્ક છે. આપણી પોતાની કિંમત આપણા પોતાના ઉપર આપણે પોતે જ લગાવીએ છીએ અને તેના કરતાં આપણે વધારે કિંમત બતાવી શકીએ નહિ. જ્યારે તમે કોઈ મંડળમાં દાખલ થાઓ છો ત્યારે લોકો તમારા મો અને આંખો સામે જુએ છે અને તમારો તમારે વિષે શો અભિપ્રાય છે—તમે તમારી શી કિંમત આંકો છો,

તે જાણવા તેઓ ઇચ્છા રાખે છે. તેઓ જો તેમાં કાંઈ હલકાપણું જુએ તો તમે તમારી કિંમત ઘણી હલકી આંકી છે કે નહિ તે તપાસવાની તેઓ શા માટે તસ્દી લે? તેઓ જાણે છે કે, તમને તમારી જાતનો લાંબો પરિચય છે અને તેથી તમારી કિંમત તેઓ આપે તેના કરતાં તમે વધારે સારી રીતે જાણો છો.

જનરલ વુલ્ફ જ્યારે કેનેડા ઊપડ્યા તે પહેલાં તેણે સ્વાભિમાનથી જે શેખી કરેલી, તે કંટાળા સાથે સાંભળ્યા પછી પિટ્રે લૉર્ડ ટેમ્પલને કહ્યું કે, 'હે ભગવાન! દેશનું અને દેશના કારોબારનું ભવિષ્ય આવા માણસને મેં ક્યાં સોંપ્યું!' તે યુવાન સિપાઈએ તલવાર ખેંચી હતી, ટેબલ ઉપર પછાડી હતી, ઓરડામાં આજુબાજુ ફેરવી હતી અને પોતે મહાન કાર્યો કરશે એમ કહ્યું હતું.

વડા પ્રધાનને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો કે આ અહંકારી યુવાન માણસ તાવની બીમારીમાં પથારી ઉપરથી ઊઠશે અને અબ્રાહામની ટેકરીઓ ઉપર પોતાનું લશ્કર લઈ જઈ વિજય મેળવશે. આ દેખીતો સ્વવિશ્વાસ તેની જીત મેળવવાની શક્તિની ભવિષ્યવાણી જેવો હતો.

પાછળ રહેતા લાયકીવાળા માણસના હક્ક બેદરકારીથી ભુલાઈ જાય છે, એવી વાત આપણે સાંભળીએ છીએ; પણ એમ વારંવાર બને છે કે આ આગળ પડતા માણસોમાં તરત કામ કરવાનો અને ચંચળતાનો ગુણ હોય છે. આ ગુણ સિવાયની લાયકાત એ એક કામ નહિ કરી શકે એવી અસ્કયામત છે. **ઊંઘતા સિંહ કરતાં એક ભસતો કૂતરો ઘણી વાર ઉપયોગી થઈ પડે છે.**

બીજાઓમાં આપણને અહમહમિકા એટલે આ હું જ કરું છું, આ મેં કર્યું એવું ઘણી વખત તે માણસોની કોઈ પણ ચીજ સંપાદન કરવાની શક્તિ વિષેનો તેમનો વિશ્વાસ મજબૂત રીતે બતાવી આપે છે. મહાન પુરુષોને હમેશાં પોતાને વિષે ઘણો વિશ્વાસ હોય છે. ઇંગ્લેંડના ઇતિહાસમાના પોતાના પદ વિષે વર્ડ્ઝવર્થને ખાતરી હતી અને તેમ તે કહેતો પણ ખરો. કેપ્લર કહેતો કે, મારા સમકાલીન મારાં પુસ્તકો વાંચે કે ન વાંચે તેની મને દરકાર નથી. જ્યારે ઈશ્વરે મારા જેવા અવલોકનકાર માટે ૬૦૦૦ વર્ષ વાટ જોઈ છે તો એક વાચનાર માટે હું સૈકો રાહ જોઈશ તો ફિકર નથી. એક તોફાનમાં જુલિયસ સીઝરે પોતાના નાવિકને કહ્યું હતું કે, ડરીશ નહિ, તું જુલિયસ સીઝરને અને તેના સદ્‌ભાગ્યને પણ સાથે લઈ જાય છે.

ઉચ્ચ પદવાળા મનુષ્યોમાં સામાન્ય રીતે જે આ બધું હું જ કરું છું એમ જોવામાં આવે છે, તેની પણ જરૂર પડે છે. કુદરત તેવા માણસ આગળ જે ઉચ્ચ લક્ષ્ય રજૂ કરે છે. ત્યાં પહોંચતાં પહેલાં તે લથડી ન પડે તે માટે કુદરત જ તેને મોટી આશા આપે છે; અને તે માટે જ માણસ પોતાના માર્ગમાં આગળ વધવા માટે આગ્રહ રાખે તેવી પોતાને ખાતરી રહે તે સારુ, ઠીક જણાય તેટલા પ્રમાણમાં પણ કુદરતે માણસને અહમહમિકા વૃત્તિ આપી છે.

સ્વવિશ્વાસ અનામત બળ બતાવે છે. કોઈ પણ કાર્યપ્રસંગને

પરોંગી વળવા પોતે શક્તિમાન છે, એમ કોઈ પણ માણસને જણાવી આપનાર સ્વવિશ્વાસ છે.

નૈતિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં જેઓ પોતાની જાત ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે, તેમના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો એ સાધારણ રીતે સહી-સલામત છે; પણ જ્યારે માણસને પોતાને જ પોતાની સલામતી વિષે શક હોય ત્યારે તેને વિષે બીજાઓને શક લાવવાનો વખત આવે એમ કહી શકાય. નૈતિક અવનતિ હમેશાં પોતાના ઘરથી અગર જાતથી શરૂ થાય છે.

નેપોલિયન બોનાપાર્ટ જ્યારે એક ક્ષુદ્ર 'સબ લેફ્ટનંટ' હતો ત્યારે તે માનતો હતો કે, જગતને પણ મુંઝવે તેવી તેનામાં શક્તિ હતી.

આ ઉદ્યોગી જગતમાં પાછળ રહેલા લાયક માણસોની અપ્રસિદ્ધ ખૂણાઓમાં શોધ કરવાનો વખત માણસોને હવે મળતો નથી. જ્યાં સુધી એક માણસ નાલાયક જણાઈ આવે ત્યાં સુધી તેની પોતાની ગણતરી મુજબ તેની કિંમત તે આંકે છે. દુનિયા તો હિંમત તથા મર્દાઈને વખાણે છે અને જે યુવાન માણસ દુનિયામાં હોવું, એ એક પાપ છે, એવા વિચારો સાથે ફર્યા કરે છે તેને જગત ધિક્કારે છે.

સ્કેલિગે કહ્યું છે કે, પોતે શું છે તેની માહિતી માણસમાં હશે તો પોતે શું થવું જોઈએ તે વાત પણ તે તરત જ જાણી જશે. તેને પોતાને માટે વિચારમાં સન્માન હશે તો વ્યવહારમાં પણ સન્માન તરત થશે, કોઈ પણ માણસની એવી દૃઢ સમજ હોય કે તેની પાસે અમુક સાધન છે અગર ઊભાં કરી શકશે તો તેની પાસે તે છે જ એમ સમજવું. કોસથે કહ્યું છે કે નમ્રતા એ ડહાપણનો અંશ છે અને માણસની એક શોભા છે, પણ તેથી કોઈએ સ્વાશ્રયને ધિક્કારવો નહિ. બીજા બધા ગુણોમાં સ્વાશ્રય ખરી મર્દાનગીનો મોટામાં મોટો ગુણ છે. ફ્રાઉડે લખ્યું છે, કે એક ઝાડને ફળ અગર ફૂલ આવે તે પહેલાં જમીનમાં તેના મૂળ દૃઢ ચોટવા જોઈએ. પોતાના માનને

ખાતર, અન્યની સખાવતથી અગર અકસ્માતમાં સ્વતંત્ર રહેવા માટે માણસે પોતાના ઉપર આધાર રાખતાં–ટટાર રહેતા શીખવું જોઈએ. આ જ પાયા ઉપર ઈચ્છવા લાયક માનસિક વિકાસની ઇમારત બાંધી શકાય.

જે સ્વસન્માન વડે, માણસ હલકાઈથી દૂર રહે છે અને અપમાનમુક્ત રહે છે, તેવી સ્વસન્માનની વૃત્તિ દરેક યુવકે રાખવી જોઈએ.

જૂઠાની પાછળ પડતા નહિ, તેને જેમ ને તેમ રહેવા દો. એની મેળે એનો અંત આવશે. લાયમન બીચર કહે છે કે, હું ઉચ્ચ ચરિત્રનો ઉપયોગ હજી પણ વધારે કરી શકું. ઉચ્ચ ચરિત્ર ઉપરનો મારો વિશ્વાસ ઠગાઈથી કોઈ ઉઠાવી શકે એમ નથી.

જજ રોબિન્સન, જે તેના કેટલાક ખરાબ રીતે લખાયેલાં ખુશામત ને આક્ષેપોથી ભરપૂર ચોપાનિયાં વડે આ જગા સુધી ચડી ગયો હતો, તે વચ્ચે બોલી ઊઠ્યો કે, 'મિ. કરેન! મને વહેમ છે કે કાયદાની તમારી લાયબ્રેરી સંકુચિત છે.' તે વકીલે શાંતિથી અને જજની સામે દૃઢતાથી નજર કરી કહ્યું: 'સાહેબ! હું ગરીબ છુ એ વાત ખરી છે અને તેથી મારે મારી લાયબ્રેરી સંકુચિત કરવી પડી છે તથા મારે ઘણી ચોપડીઓ નથી તે પણ ખરું; પણ જે કાંઈ છે તે ખાસ કાળજીથી પસંદ કરેલી છે અને યોગ્ય ક્રમ અને વ્યવસ્થાથી મેં તે વાંચી છે, એમ હુ ધારું છુ. ઘણી ખરાબ ચોપડીઓ વાંચી જવાને બદલે થોડી સારી ચોપડીઓનો અભ્યાસ કરી મેં આ ઊંચા ધંધા માટે તૈયારી કરી છે. **હું ગરીબીથી શરમાતો નથી પણ પૈસા માટે દામ્ભત્વ અને લાંચ જેવાં હલકાં કામથી શરમાઉં છું. હું ભલે કોઈ પદવી ઉપર નહિ ચડું પણ હું પ્રમાણિક તો રહીશ.** ઘણાયે દાખલા ઉપરથી મને માલૂમ છે કે ખરાબ રીતોથી થયેલી ચડતીથી હુ કદાચ

બહુ જાહેરમા આવુ ખરા, પણ બધા તરફથી તે જ કારણથી ફ્ તિરસ્કારને પાત્ર પણ જરૂર થઈ પડુ '

સ્વાશ્રય એ ચારિત્ર્યનો ઘણો જ સરસ ઉત્તમ અંશ છે. મોટી મોટી ફતેહો તે વડે મળે છે દુનિયાના સ્મરણમા રહેવાનો દિવ્ય હક્ક જેમણે મેળવ્યો છે, તેવા માણસો સાથે સબધ જોડવાના પ્રસગ પણ સ્વાશ્રયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે

સ્વમાન અને સ્વવિશ્વાસથી શક્તિનુ જે ભાન થાય છે, તે બીજા કશાથી થતુ નથી પોતાના ઉપર આધાર રાખનારમા જે ઉચ્ચ સ્વાભિમાન પ્રકાશે છે તે બીજા ઉપર ટેકો રાખનાર, અદઢ અને નિશ્ચય વગરના માણસો જાણતા નથી, તેમ જાણી શકે પણ નહિ સ્વાશ્રયી માણસને રાજ્યપદ મળ્યુ હોય તોપણ એ રાજ્યપદનો આનદ તેને નથી હોતો, પણ રાજ્યપદ મેળવવાની પોતાનામા શક્તિ છે તેનો જ આનદ તેને હોય છે

સૌથી પહેલી મહત્ત્વની બાબત એ છે કે પોતાને સાચુ લાગે તે કરવુ અને જાત ઉપર વિશ્વાસ રાખવો.

અને જેમ રાત્રિ પછી દિવસ આવે છે તેવી ખાતરીથી માનજે કે, એમ કરવાથી તું કોઈ પણ મનુષ્યનો દ્રોહ કરીશ નહિ અને તું કોઈ પણ મનુષ્ય આગળ જૂઠો પડીશ નહિ

૧૪ : પૈસાથી પણ અધિક .

'લોકો ભલે તને ધનવાન કહે પણ હું તો તને ગરીબ જ કહું છું, કારણ કે તું જો તારા ધનના સંચયનો ઉપયોગ કરી શકે નહિ અને ફક્ત તારા વારસોને માટે જ બચાવી રાખે તો સંચય તારો નથી પણ તેમનો છે

કાઉપર

'પૈસાને જ મોટો ગણી જિંદગી બરબાદ કરવામાં આવે તો પછી બરબાદ ગયેલી જિંદગીને પૈસાની કિંમત રહેતી નથી ' **જાપાનીઝ કહેવત**

'પ્રીતિ વગરની સ્વાર્થમય જિંદગી ગાળ્યા પછી ભલેને એક મોટો ઢગલો બાંધવામાં આવે પણ તેના કરતાં ઉપયોગી આનંદદાયપૂર્ણ જીવન ગાળ્યા પછી સસ્તું અને હલકું કફન તથા સાદી સૂપુડિયા થાય એ વધારે સારું છે '

શું પૈસો સુખ આપી શકે છે ? જરા તપાસ તો કરો તો જણાય કે એને લગતા આનંદમાં વૈભવમાં અને ભપકામાં પણ એટલું દુ:ખ રહેલું હોય છે

યંગ

જરૂરિયાતો થોડી હોય અને તેનો આધાર પણ પોતાના ઉપર જ હોય તો એના જેવું સુંદર શું ?

એમર્સન

જેમ આપણી જરૂરિયાતો ઓછી હોય છે તેમ દેવો અને આપણા વચ્ચે સમાનતા વધારે રહે છે

સૉક્રેટિસ

ઉદાર અને ઉમરાવ દિલના બનો એથી કરીને જે મોટાપણું બીજા માણસોમાં મૃત અવસ્થામાં નહિ પણ સુષુપ્તિનું રહેલું છે તે દમામ સાથે જાગૃત થશે અને તમારા મોટાપણાનો આદર કરશે

લોવેલ

ફ્રાન્સના પ્રથમ રાજવિપ્લવના સમયમાં ચિત્રકાર ડ્યુઝ દરેક સવારે પોતાની છોકરીને પૂછતો 'હાલ રાજા કોણ છે ?' પછી તે પોતે જ ઉમેરતો કે, 'આ ક્ષણિક રાજાઓ કરતાં હોમર અને રેફેલના નામ વધારે ટકશે '

એક અમીરે સીસેરોને કહ્યું કે, 'તમે તો સામાન્ય લોકસમૂહમાંના છો ' તે મહાન રોમન વક્તાએ કહ્યું કે, 'હા, હું સામાન્ય

લોકમહર્ષિઓ કહ્યું મારા કુળની કુલીનતાની શરૂઆત મારાથી જ થાય છે ત્યારે તમારી કુલીનતાનો તમારી સાથે જ અંત આવશે '

જેનું જીવન નિષ્ફળ ગયું છે, તે માન અગર પ્રતિષ્ઠા મેળવવાને લાયક નથી અને જે માન ખાનપાન મેળવવા માટે, પૈસા મેળવવા માટે જીવે છે, તે ફતેહ મેળવી શકતો નથી તેના જીવનથી જગતમાં કોઈ સારો ફેરફાર થતો નથી, તેણે કોઈ ખિન્ન મુખમુદ્રા ઉપરથી કદી આંસુ લૂછ્યાં નથી, ઢળી પડી ગયેલાની લાગણીમાં તેણે કદી ઉત્સાહનો અગ્નિ ચેતવ્યો નથી, તેના હૃદયમાં માસ નથી, શ્રદ્ધા નથી પૈસા સિવાય બીજા કોઈ દેવને તે પૂજતો નથી

એક પ્રાચીન તત્ત્વવેત્તાએ પોતાના શિષ્યોને પૂછ્યું હતું કે આપણી પાસે રાખવા લાયક વધારે સારામાં સારી ચીજ કઈ છે? એકે કહ્યું **મીઠી નજર કરતાં વધારે સારું કશું નથી** આ અલંકારિક ઉત્તરનો અર્થ કરીએ તો, ઉદાર અને સંતોષી વૃત્તિ કરતાં વધારે સારું કશું નથી એ થાય બીજાએ કહ્યું કે, સારા સોબતી જેવી જગતમાં કોઈ ચીજ નથી ત્રીજાએ સારા પડોશીની અને ચોથાએ શાણા મિત્રની પસંદગી બતાવી પણ ઇલિયાઝરે કહ્યું **બીજી બધી વસ્તુઓ કરતાં 'સારું હૃદય' ઉત્તમ** છે ગુરુ બોલ્યા ખરી વાત બીજાઓએ જે કહ્યું તેનો તે બે શબ્દમાં સમાવેશ કર્યો છે કારણ કે જે સંતોષી રહેશે તે જ સારો સોબતી અને સારો પડોશી થઈ શકશે અને પોતાને શું કરવું યોગ્ય છે એ તે જ જોઈ શકશે

ડેન્માર્કની રાણી કેરોલાઈન મટિલ્ડાએ પોતાની હીરાની વીંટીથી પોતાના કેદખાનાની બારી ઉપર લખ્યું હતું કે **પરમેશ્વર! મને પોતાને નિર્દોષ રાખજે બીજાને ભલે મહાન બનાવજે**

એડિનબરોમાં એક દિવસ કડકડતી ટાઢ હતી તે દિવસે ગરીબ સુકાયેલા ચહેરાવાળો ઉઘાડા રાતા પગવાળો અને ચીંથરેહાલ એક

છોકરાએ એક સદ્‌ગૃહસ્થને કહ્યુ: 'સાહેબ! થોડીક દીવાસળી ખરીદશો?' 'એક પેટીની કિંમત માત્ર પેની જ છે.' પણ મારે તે જોઈતી નથી.' પછી તે છોકરાએ કહ્યું: 'ત્યારે એક પેનીની બે પેટી લ્યો.'

તેને દૂર કરવા માટે મેં એક પેટી ખરીદી; પણ તેને પૈસા આપવા માટે મેં ખિસામાં તપાસ કરી તો જણાયુ કે મારી પાસે પરચૂરણ હતું નહિ; તેથી મેં કહ્યું કે હું કાલે પેટી લઈશ.

તે છોકરો વળી કહેવા લાગ્યો: 'અરે, આજે જ લ્યો. હું હાલ તમને પરચૂરણ લાવી આપુ છુ; કારણ કે હું ઘણો ભૂખ્યો છુ.' આથી મેં તેને એક શિલિંગ આપ્યો એટલે તે પરચૂરણ લેવા દોડ્યો. મેં તે છોકરાની ઘણી રાહ જોઈ; પણ તે આવ્યો નહિ; તોપણ તે છોકરાના ચહેરા ઉપર એવી છાપ હતી કે જેથી મને તેના ઉપર વિશ્વાસ હતો, આથી મને તેને વિષે ખોટો વિચાર આવ્યો નહિ.

સાંજે મારા નોકરે આવી મને કહ્યું કે, એક છોકરો તમને મળવા ધારે છે. જ્યારે તે છોકરાને લાવવામા આવ્યો ત્યારે મેં જાણ્યું કે શિલિંગ લેનાર છોકરાનો તે નાનો ભાઈ હતો. તે તેના કરતા પણ વધારે ચીંથરેહાલ, પાતળો અને કંગાળ હતો. તે તેના ચીંથરાંમાં કાંઈક ખોળવા લાગ્યો અને તે પછી તે બોલ્યો: 'સેન્ડિ પાસેથી તમે દીવાસળી લીધી હતી? લ્યો, તમારા શિલિંગમાના ચાર પેન્સ. સેન્ડિથી અવાય તેમ નથી, તેને ઠીક નથી. એક ગાડું તેના ઉપર ફરી વળ્યું છે. તેણે તેની ટોપી, દીવાસળીઓની પેટીઓ અને તમારા ૧૧ પેન્સ ગુમાવ્યા છે, તેના બંને પગ ભાગી ગયા છે, તેને જરા પણ ઠીક નથી. દાક્તર કહે છે કે તે બચશે નહિ. આટલું જ મારાથી અપાય તેમ છે.' તે છોકરો ડૂસકે ડૂસકે રોવા લાગ્યો. મેં તે છોકરાને ખાવાનુ આપ્યુ અને તેની સાથે સેન્ડિને જોવા ગયો.

મને માલૂમ પડ્યું કે આ નાના છોકરા એક નશો કરનાર ઓરમાન માની સાથે રહેતા હતા. તેમનાં પોતાના માતપિતા મરણ પામ્યા હતા.

છોડિયાના એક ઢગલા ઉપર બિચારા નાના સેન્ડિને મેં પડેલો જોયો. હું જેવો અંદર ગયો કે તરત જ તેણે મને ઓળખ્યો અને બોલ્યો: 'સાહેબ! મને પરચૂરણ મળ્યા પછી હું પાછો આવતો હતો, પછી ઘોડાએ મને લાત મારી. મારા બંને પગ ભાંગી ગયા રૂબી, નાના રૂબી, મને ખાતરી છે કે હવે હું બચીશ નહિ અને હું જઈશ એટલે તારી સંભાળ કોણ લેશે? રૂબી, તું શું કરીશ?'

મેં તે દુ:ખી થતા બાળકનો હાથ પકડ્યો અને તેને કહ્યું: 'હું રૂબીની હમેશા સંભાળ લઈશ.' તે મારી વાત સમજ્યો અને મારો આભાર માનતો હોય એમ જણાયો. તેની ભૂરી આખમાનું તેજ લુપ્ત થઈ ગયું અને એક પળમા માતાની છાતી પર સૂતેલા બાળકની પેઠે તે પ્રભુના પ્રકાશમય વાતાવરણમા દાખલ થયો કે જ્યા થાકેલાઓને વિશ્રાંતિ મળે છે

જખમી થયેના અને મરણ પામના દીવાસળી વેચનાર આ નાના છોકરામા પરમેશ્વરે એક ઉત્તમ ભાવના મૂકી હતી. તે ક્યા જવાનો હતો તેની તેને ઓછી ખબર હતી, પણ પોતાની ગાડીઓ આગળથી તેને ધુતકારી કાઢનાર લક્ષાધિપતિઓ કરતા—જે સદ્ગુણોનુ સ્વર્ગ બનેલું છે તેવા સદ્ગુણ પ્રમાણિકતા, સત્ય, મનનું મોટાપણ, સચ્ચાઈ, ખરાપણ એ વિષે તેને વધારે જ્ઞાન હતું.

એક વાર જ્યારે પૂરથી ભરપૂર આડિજ નદીએ વેરોનાનો પુલ તોડીને ફેંકી દીધો હતો અને માત્ર એક જ કમાન રહી હતી તે વખતે કાઉન્ટ સ્પોલવ લેર્ગીનીએ કહ્યું હતું કે, 'પેલાં કમનસીબ લોકોને બચાવવા જે હિંમત ધરશે તેને હું સો સિક્કા આપીશ' આ વિભાગમા એક ઘર હતું. ઘરના પાયા ડગમગી રહ્યા હતા,

બારીઓમાંથી તેમાંના લોકો મદદની માગણી કરતા હતા. એક યુવાન ગામડિયાએ એક હોડી લીધી અને રેલમાં ઝુકાવ્યું. ઘરની કમાનને ટકાવી રાખનાર થાંભલા આગળ તે ગયો. પોતાની નાની હોડીમાં આખા કુટુંબને તેણે લઈ લીધુ અને જમીન ઉપર સહી-સલામત ઉતાર્યું. કાઉન્ટે કહ્યુ : 'બહાદુર યુવાન! ઘણા આનંદ સાથે હું તને આ પૈસા આપુ છુ.' તે યુવાને કહ્યું: 'હું પૈસા નહિ લઉં. હું મારી જિંદગી વેચતો નથી. આ ગરીબ કુટુંબને પૈસાની જરૂર છે, માટે તેને તે પૈસા આપો.'

વિજેતા વિલિયમના મોટા છોકરા રૉબર્ટ ડ્યુક ઑફ નૉર્મન્ડિને એક ઝેરી તીર લાગ્યું હતું. કોઈ માણસ તેના ઘામાંનું વિષ ચૂસી લે તો જ તે બચે એમ તેના તબીબોએ જણાવ્યું હતું. આવી મદદ રૉબર્ટને મેળવવી નહોતી; પણ ડ્યુક સૂઈ રહ્યો હતો તે સમયમાં સિબિલાએ ઘા ચૂસી લીધો અને પોતાના ધણીને બચાવવા માટે તેણે પોતાનો પ્રાણ ત્યજ્યો.

સને ૧૬૭૬ મા પ્લેગ લંડનથી ડર્બીશાયરના, ટેકરીઓમા લપાયેલા એયમ ગામ સુધી ફેલાયો હતો. લોકો નાસી જવાને તૈયાર થયા હતા. તેવામાં ત્યાના વિલિયમ મોમ્પસને ત્યા જ રહેવાનો નિશ્ચય બતાવ્યો અને બીજાઓને પણ તેવી જ સલાહ આપી. તેણે કહ્યું કે, પ્લેગ આપણામા દાખલ થઈ ગયો છે અને જ્યા જઈશુ ત્યા આપણે તેનો ચેપ સાથે જ લઈ જઈશુ. એવી દશામા બીજી-જગાઓના લોકોમા જઈ ભરાવુ અને ત્યા જોખમ દાખલ કરવુ એ એક સ્વાર્થ-મય નિર્દયતાનુ કામ છે. દરેકે પોતાની રાજીખુશીથી તેની સલાહ સ્વીકારી અને તેઓ સાત મહિના સુધી મોતની સામે–ત્રાસજનક મહામારીની સામે ઊભા રહ્યા. તેમનામાંનાં પાચમાંથી ચાર માણસોનો નાશ થયો હતો. તેમને માટે નર્સ અને પાદરીનાં સઘળાં કામ, પોતાના સઘળા બળ અને પરિશ્રમ સાથે મૉમ્પસન કરતો. તેને પોતાને કાંઈ

ઈજા થઈ નહિ પણ તેની પતિભક્ત સ્ત્રી, જે તેના કામમાં ઘણી સારી મદદ કરતી તેના મોતની ધાર્મિક ક્રિયા કરવાનો વખત પણ તેને માથે આવ્યો અને ઓફ ડબીંશાયરની મારફત દૂરથી ખોરાકની ચીજો લાવવામા આવતી અને એયમની ટેકરીઓ ઉપર મૂકવામા આવતી લોકો તે જ જગાએ પૈસા પણ મૂકી જતા આ તેમના આત્મસમર્પણને લીધે આજુબાજુના કોઈ પણ ગામડામા પ્લેગનો એક પણ કેસ બન્યો નહિ

અમુક માણસો કેવો ધંધો કરે છે અગર તે માણસમા ખરી રીતે શું ગુણો છે, તે જોવાને બદલે તે કેટલા પૈસાવાળો છે તે જોઈ માણસની કિંમત આંકવાનુ ધોરણ હલકું છે લક્ષાધિપતિની ઈંટો ઉપાડવાથી લથડિયા ખાતો માણસ લક્ષાધિપતિ કરતાં લાખ દરજ્જે ઉચ્ચ હોઈ શકે મજૂરની ઉચ્ચ પ્રકારની વાત અને ઉચ્ચ રહેણી-કરણીથી તે જેવા વાતાવરણમા રહે છે તે માલૂમ પડી આવે છે તેના આવા જીવનમા તથા તેના માલિકના જીવનમા આસમાન-જમીનનો ફેર હોઈ શકે, જગતમા મળતી મોટામા મોટી ફતેહ પારલૌકિક દૃષ્ટિએ મોટામા મોટી નિષ્ફળતા હોઈ શકે

રિચમંડ શરણે આવ્યા પછી, પ્રેસિડેન્ટ લિંકને જ્યારે પોતાની ટોપી ઉતારી અને ભૂતપૂર્વ કાળા ગુલામને તેણે મૌન નમન કર્યું, ત્યારે અમીરી જગતને કેટલો આચકો લાગ્યો હતો! સ્વાતંત્ર્યનુ જાહેરનામુ બહાર પડ્યા પછી અને અજ્ઞાન હબસીઓના મોમાથી ઉત્સાહપૂર્વક ઉદગાર નીકળ્યા કે, 'લિંકન, પ્રભુ તમારું ભલું કરશે '

એક જાણવા જેવી બાબત છે કે પૈસા મેળવવાના આ જમાનાના સમાજમા એક ગરીબ ગ્રંથકર્તા, એક ચીથરેહાલ કલાવિદ અગર કોટની ચોળાયલી બાયવાળા કૉલેજના પ્રેસિડેંટની પદવી વધારે ઊંચી હોય છે અને ઘણા લક્ષાધિપતિઓ કરતાં પત્રોમા તેમને માટે વધારે લેખ પ્રકટ થાય છે આનુ કારણ પૈસા મેળવવાની ખરાબ અસર અને શુદ્ધ માનસિક ઉદ્યોગની ઉપકારક અસર એ બન્ને

એક નિયમ તરીકે ધનના જગતમાં–આર્થિક જગતમાં દરેક મોટી ફતેહનો અર્થ સેંકડો વિરોધીઓની ખરાબી અને દુઃખ એ જ હોય છે; ત્યારે બુદ્ધિ અને ચારિત્ર્યના જગતમાં દરેક સમાજને મદદગાર અને લાભજનક થઈ પડે છે. ચારિત્ર્યની છાપ કોઈને કોઈ ચીજ ઉપર હોય છે અને આ નહિ ભૂંસાય તેવી છાપથી સઘળા માણસો અને તેમના સઘળા કામની જે ખરી કિંમત માત્ર હોય છે તે જ અંકાય છે.

પોતાનામા નહોતી એવી એક વૃત્તિ વિષે લખતા બાયરન જણાવે છે :

'સુવર્ણની લાલસા, જે ભિક્ષુકનો દુર્ગુણ છે, તે હલકામા હલકા માણસોને જ માત્ર મૂઝવી શકે છે '

પરંતુ હલકામા હલકા માણસને બદલે સારામા સારા માણસ એમ તેણે લખ્યું હોત તો તે બંધબેસતું થઈ પડત. પૈસામા વધારે પાપ હોવાનું કોઈ ધારતુ હોય એમ માનવું ભૂલભરેલુ છે, પણ ક્રાઈસ્ટ, જેણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યુ હતુ કે, 'હુ તમને ખરેખર કહું છુ કે, પૈસાદાર માણસ ભાગ્યે જ સ્વર્ગમા દાખલ થઈ શકશે ' તે ધન મેળવવાના ફાફામા જે નૈતિક અધોગતિ નક્કી રહેલી છે તે સારી રીતે સમજતો હતો. એની સામે સારા દાખલા પણ મળી આવે છે; પણ પૈસા મેળવવાના પ્રયત્નોથી હજારો અને લાખોના ચારિત્ર્યની ઉત્તમતા નષ્ટ થાય છે અને પ્રતિષ્ઠિત આત્માને કલંક લાગે છે એમા શક નથી

મન નિસ્તેજ બને, આધ્યાત્મિક જીવનમા સાધન ખૂટી જાય, સૌંદર્યની લાગણી નષ્ટ થાય, કુદરત અને કલાના ચમત્કાર તરફ માણસ બેદરકાર બને, નૈતિક વૃત્તિ બુઠ્ઠી બની જાય, ન્યાય અને અન્યાય, સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ પારખવાની શક્તિ ઢીલી પડી જાય, ધાર્મિક આવેશ નાશ પામે, આત્માના ઈશ્વર વિષેના સઘળા વિચાર

હૃદયમાંથી નષ્ટ થઈ જાય, તેવા પૈસા મેળવવાના પ્રયત્નને વાસ્તવિક રીતે નુકસાનકારક જ કહી શકાય

માણસના સઘળા વિચાર જ્યારે પૈસામાં જ રહે, માણસ પૈસા માટે જ્યારે હલકાઈ અને કંજૂસાપણામાં પોતાનું જીવન ગાળે, વધારે લાભ મેળવવા માટે પુસ્તકો, મિત્રો, સંગીત અને પ્રવાસ વગર પણ ચલાવી લે, પેટીમાં પૈસા, બે કામાં નાણાં, બેન્કના થોકડા અને શેરના ઢગના વધતા જાય છે, એવા જ્ઞાનમાં પોતાના જેવો ઊંડામાં ઊંડો સંતોષ અને આનંદ રહેલો છે, તેવો આનંદ પોતાના હૃદય અને મનને સંસ્કારી બનાવવામાં અગર પોતાનું કે પારકાનું ખરું ભલું કરવામાં રહેલો નથી એમ માણસને માલૂમ પડે, ત્યારે એવો પૈસો નુકસાનકારક જ છે એમ જ સમજવું

એક રણમાં ભૂલો પડેલો આરબ પોતે સદ્ભાગ્યે કેવી રીતે બચી ગયો તે વિષે કહેતાં જણાવે છે કે, ખોરાક મેળવવાની સાગી સઘળી આશા મેં છોડી દીધી હતી, તેવામાં મને મોતીની ભરેલી એક કોથળી મળી આવી તે ઘઉંની કોથળી હશે એમ ધારી મને મોંમાં જે સ્વાદ છૂટ્યો, મને જે આનંદ થયો તે, કોથળીમાં ઘઉં નહિ પણ મોતી છે એમ માલૂમ પડતાં મને જે દુઃખ અને ઉદ્વેગ થયા તે, હું કદી ભૂલી શકીશ નહિ

એક પૌરાણિક કથા એવી છે કે, રાજા મિડાસે માગણી કરી કે તે જેને અડે તે સોનું થઈ જાય, કારણ કે તેનો ખ્યાલ એવો હતો કે એમ થાય તો પછી તેના સુખનો પાર રહે નહિ તેની માગણી કબૂલ કરવામાં આવી, પણ જ્યારે તેના વસ્ત્ર, તેનો ખોરાક, તેનું પાણી, તેણે ચૂંટેલાં ફૂલ અને જેને અત્યંત વહાલથી ચૂમી કરતો તે તેની છોકરી, એ સઘળાં સોનું બની ગયાં, ત્યારે કંટાળી જઈને તેણે ફરી એવી માગણી કરી કે, મારે હવે આ શક્તિ જોઈતી નથી આ પછી તેને ખબર પડી કે વાસ્તવિક રીતે પૃથ્વીમાંથી જેટલું

પણ સોનુ ખોદી કાઢવામા આવે, તે સઘળા કરતાં પણ જગતમાની બીજી ઘણી ચીજો કીમતી છે

સૉક્રેટિસ પૈસા મેળવવા માટે શિક્ષણ આપતો નહિ પણ જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે શિક્ષણ આપતો તે કહેતો કે મારે મેળવવાનો મોટો આનદ મારા પરિશ્રમથી માણસ જાતને લાભ થાય એમા રહેલો છે

જિદગીના દરેક વિભાગમા, મુકાબલે જે **થોડા માણસો આ જમાનાની મજબૂત અને જડ વૃત્તિઓની વચ્ચે, દ્રવ્ય અગર લોકોની વાહ વાહ કરતાં વધારે સારા બદલાની આશાથી પ્રેરાઈને બોલે છે અને ચાલે છે, તેમને સર્વ રીતે ધન્યવાદ ઘટે છે.**

પોતાનુ ચિત્ર ખરીદવા ઇચ્છા રાખનાર માણસને બ્રસેલ્સવાળા વર્ટ્ઝે કહ્યુ હતુ કે, તારા પૈસા તારી પાસે રાખ પૈસો કલાનુ જીવન નષ્ટ કરે છે એમ કહેવામા આવ્યુ છે કે જ્યા **સોનુ અને રૂપુ એ વસ્તુ ઝાંખી દેખાય છે. ત્યા જ માણસની બુદ્ધિને વધારેમાં વધારે ચળકાટ મળે છે.**

શકાસ્પદ રીતોથી મોટી કીર્તિ મેળવવી તેના કરતા પ્રમાણિકપણે અપ્રસિદ્ધિમા રહેવુ વધારે સારુ છે,

મેથ્યુ હેત્રી કહે છે કે, પૈસા મેળવવામા ચિતા, સાચવવામા ધાસ્તી, વાપરવામા લાલચો, દુરુપયોગ કરવામા ગુનો, ખોવામા ઉદ્વેગ અને છેવટ તેનો હિસાબ આપવાનો—જવાબ દેવાનો બોજો રહેલો છે

પોતાના રત્ન જોવા માગનાર કૅમ્પેનિયન બાઈને કૉર્નેલિયસે જવાબ દીધો કે, મારા રત્ન તો આ છે, એમ કહેવાની સાથે નિશાળેથી આવતા પોતાના છોકરાઓ તરફ તેણે મગરૂરીથી આગળી કરી પણ દેશની કિંમતીમા કિમતી પેદાશ તેના માણસો છે

જે માણસ પોતાના દેશને વધારેમા વધારે દોલતમદ કરે છે, જેને જોઈ લોકો પોતાને વધારે દોલતમદ માને છે અને વધારે

મગરૂર થાય છે, જે સત્કાર્ય માટે પોતાને તેમ પોતાના પૈસાને અર્પણ કરે છે, જે પોતાની આજુબાજુના માણસોને આગળ વધવાની તકોના દરવાજા ખુલ્લા કરી આપે છે, જે બહેરાને માન સમાન આંધળાને આંખ સમાન અને લૂલાને પગ સમાન થઈ પડે છે, તે જ દોલત મદમાં દોલતમંદ માણસ છે આવા માણસ પ્રજાની એકરે એકર જમીનની કિંમત વધારે છે અને જેઓ તેની નજીકમાં રહે છે, તેને વધારે ધનવાન બનાવે છે, તેથી ઊલટું, ઘણા લખપતિઓ, પોતે જે ગામમાં રહેતા હોય તેને નિર્ધન બનાવે છે અને ગામની જમીનની કિંમત ઘટાડે છે

જે લોકોએ મનુષ્યજાતિની મોટી સેવા ઉઠાવી છે, તે સિવાય બીજા કોઈને મોટા માણસ તરીકે હું ઓળખતો નથી એમ વોલ્ટરે કહ્યું છે

સોના ઉપર આપણે કામ કરીશું તો તે નષ્ટ થશે પિત્તળ ઉપર આપણે કામ કરીશું તો સમય જતાં તે ઘસાઈ જશે, આપણે દેવળો ઊભાં કરીશું તો તે કોઈ દહાડો જમીનદોસ્ત થશે, પણ આપણે અમર આત્માઓ ઉપર કામ કરીશું તેમને ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોથી ઈશ્વરના ડરથી, મર્દાનગી તરફના સન્માનથી વિભૂષિત કરીશું, તો આપણે એવું કોતરકામ કરીશું કે અનંતકાળ સુધી તે વધારે ને વધારે પ્રકાશથી ઝગઝગાં કરશે મારાચુસેટ્સના ડાનવર્સમાં થયેલા શતવાર્ષિક ઉત્સવને સમયે ઉઘાડવામાં આવેલા સીલવાળા કવરમાં, ‘કેળવણી એ હાલના જમાનાએ ભવિષ્યના જમાનાનું કરજ અદા કરવાનું સાધન છે’ એવો વિચાર દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, આ જ કવરમાં શહેરમાં એક લાઇબ્રેરી અને અને એક બીજી સંસ્થા ખોલવા માટે ૨૦,૦૦૦ ડોલરનો એક ચેક મૂકવામાં આવ્યો હતો

એક ગરીબ છોકરાની સ્થિતિમાંથી લખપતિ નાણાવટીની સ્થિતિ ઉપર આવનાર પોતાના જમાનામાં એક નામાંકિત માણસ જ્યોર્જ

પીગેડીએ આ કવર મોકલી આપ્યુ હતુ કેટલાક વર્ષ પછી તેના માનમા અપાયેલી એક બીજી મિજબાની વખતે તે જ સસ્થાને તેણે ૨,૫૦,૦૦૦ ડોલર આપ્યા તે કહેતો કે મજબૂત અને નિશ્ચળ, સત્તશીલ વર્તન, નિર્ભય અને સીધેસીધી પ્રમાણિકતા તથા એક પણ નાલાયક શબ્દ અગર કામથી ક્વચિત નહિ થયેલી એવી પ્રતિષ્ઠા જેને હોય, તે જગતની કહેવાતી આબાદી કરતા વધારેમા વધારે મહાન બની શકે છે ખરી મહત્તા આ સદ્દગુણોમા જ રહેલી છે

માણસના સાધન અગર તેની લાયકાતની કિંમત તેની પાસેના પૈસાથી અકાતી નથી જો તેની કોથળી ભારે હોય પણ તેનુ હૃદય હલકુ હોય, તેની મિનકત વિશાળ હોય પણ તેની સમજશક્તિ સકુચિત હોય તો તેના સાધનોથી તેનુ શુ વળવાનુ હતુ ? તેની તેવી લાયકાતથી તેને શો લાભ થવાનો હતો ? એક વૃદ્ધ માણસ, જેણે પોતાની આખી જિંદગી આગળ વધના કરતા ધન મેળવવામા કાઢી હોય તે દેખાવ કરતા બીજો કયો દેખાવ વધારે દિલગીરી ભરેલો હોઈ શકે ? તેણે પોતાના ધન વડે પુસ્તકો, પૂતળા અને ચિત્રોનો ઢગલો એકઠો કર્યો છે, પણ તેમા શુ છે એ તે જાણતો નથી તેનો આત્મા હરહમેશ ટૂંકો થતા થતા કજૂસ થઈ ગયો છે અને તેની ઉત્તમ ખાસિયતો નષ્ટ થઈ ગઈ છે

બુલ ડૉગ જેવા ચહેરાવાળો એક માણસ જેણે હમેશા લઈ લઈને અને કદી કોઈને કાઈ આપ્યા વગર પોતાનુ ધન એકઠુ કર્યું છે અને જે તેના ચહેરા ઉપરથી જ જણાઈ આવે છે, તેવા માણસને તમે ફતેહમદ માણસ કહો છો ? લોકોને દબડાવી મારતા તે ચહેરામા, વિધવાઓ અને અનાથ બાળકોને તેના તરફથી મળેલો કરુણાજનક અનુભવ તમે જોઈ શકતા નથી ? પોતે આગળ વધવા માટે જેણે બીજાને પાછળ પાડ્યા છે, જે પોતાની ઇમારત ઊભી કરવા માટે બીજાની પાડી નાખે છે, તેને તમે સ્વાશ્રયી અને મહાન પુરુષ ધારો છો ? જે માણસ બીજાને ગરીબ બનાવે તે ખરી રીતે

ધનવાન હોઈ શકે? એક વરના મેં ઉપર 'ખાઉં ખાઉં' એવી વૃત્તિ જણાય છે, તેમ તેની દરેક મુખરેખા ઉપર દૃઢ થયેલા લોભની લાગણી ખુલ્લે ખુલ્લી જણાય છે. આવો માણસ સુખી હોઈ શકે? જગત જેને કીર્તિ કહે છે, એવી કીર્તિ જેઓએ મેળવી છે, તેમાંના કોઈકનાં જ મેં મીઠાશભરેલાં, વિમળ અને ખૂબસુરત દેખાય છે.

અફીણના પરવાના કાઢવા માટે જ્યારે ચીનના મૂર્તિપૂજક શહેનશાહને અરજ કરવામાં આવી, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, મારી પ્રજાના દુર્ગુણ અને દુઃખમાંથી પૈસા ઊભા કરવાને હું લલચાઈશ નહિ. છતાં ઇંગ્લેંડ અને અમેરિકા દારૂના પરવાનામાંથી લાખ્ખો રૂપિયાની આવક કરે છે.

ઈ. સ. ૧૮૪૮ની ૪ થી તારીખે જ્યારે વૉશિંગ્ટનના કીર્તિ-સ્તંભનો પાયો નાખવામા આવ્યો ત્યારે મિ. વિન્થ્રોપે જણાવ્યું હતું કે, તે સ્તંભને આકાશ જેટલો ઊંચો બાંધો, પણ વૉશિંગ્ટનના ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને તે પહોંચી શકે નહિ. વજનદાર અને ઘણા લાંબા વખતથી બંધાયેલા ખડક ઉપર તેને ઊભો કરો, તેની કીર્તિ કરતાં તે વધારે લાંબો વખત ટકી શકશે નહિ. શુદ્ધમાં શુદ્ધ આરસનો તે બનાવો, પણ તે તેના જીવન કરતાં વધારે શુદ્ધ બની શકશે નહિ. વેબ્સ્ટરે કહ્યું છે કે, અમેરિકાએ જગતને વૉશિંગ્ટનનું ચારિત્ર્ય આપ્યું છે. અમેરિકાની આપણી સંસ્થાઓએ બીજું કાંઈ જ ન કર્યું હોય તો તેટલાથી જ માનવજાતિનું સન્માન મેળવવાને તે લાયક છે.

લોર્ડ બ્રોહામે કહ્યું છે કે, આપણી પ્રજાએ ડહાપણ અને સદ્-ગુણમા કેટલી પ્રગતિ કરી છે, તેની કસોટી અનંતકાળ સુધી વૉશિંગ્ટનના અમર નામને આપણે કેટલું સન્માન આપીએ છીએ તે ઉપરથી નીકળતી રહેશે.

ફિશર એમીએ એમ લખ્યું છે કે, રાજકીય મહત્તા વિષેના મનુષ્યજાતિના વિચાર તેણે ફેરવી નાખ્યા છે.

લા ફ્રાયટે પોતાના મિત્ર વિષે લખતાં જણાવ્યું છે કે, આવો ઉત્તમ માણસ મેં જોયો નથી.

એક પ્રખ્યાત વિચારકે લખ્યું છે કે, એલેક્ઝાંડર, સીઝર, ક્રોમ્વેલ ફ્રેડરિક અને નેપોલિયન જેવી વિલક્ષણ પ્રકૃતિઓ તરફ આશ્ચર્યની નજરથી આપણે જોઈએ છીએ; પણ જ્યારે વૉશિંગ્ટનનો ચહેરો આપણી નજર આગળ આવે છે. ત્યારે મનુષ્યજાતિ આંતરપ્રેરણાથી બોલી ઊઠે છે કે, પ્રજાના વિશ્વાસ અને સન્માનને લાયક તથા રાજ-કર્તાઓના અનુકરણને પાત્ર આ જ પુરુષ છે.

વૉશિંગ્ટનની ઊંડી રાજકીય ખબરદારી સત્યશીલ ભાષણમાં અને સીધેસીધું લક્ષ્ય આપવાની પૂરી ચાલાકીમાં રહેલી હતી.

લિંકન હમેશા સંપૂર્ણ ચારિત્ર્ય માટે તૃષ્ણા રાખતો. તેની સામેના સામા પક્ષના ધારાશાસ્ત્રીઓ કહેતા કે તે પ્રમાણિક છે; પણ તેના પ્રમાણિકપણામા આડાઈ છે. કોઈ કેસની ખોટી બાજુ તે લેતો નહિ અગર કેસ ગેરવાજબી છે કે તેમા ફતેહ મળે એમ નથી એમ તેને માલૂમ પડતુ તો તે બાજુ ઉપર કોઈ પણ લાલચથી રહેતો નહિ. એક કેસમાં ઘણો વખત કામ કર્યા પછી અગાઉથી લીધેલા બસો ડોલર તે કેસવાળી બાઈને તેણે પાછા આપ્યા અને કહ્યું કે, તમારો કેસ નભી શકે એવો એક પણ મુદ્દો એમા નથી. તે બાઈએ કહ્યું કે, પણ તે પૈસા તો તમારી મહેનતના છે. લિંકને જવાબ આપ્યો કે, નહિ નહિ; તે ઠીક કહેવાય નહિ. મારી ફરજ બજાવવા માટે મારે જે કંઈ કરવું જોઈએ તે કરવા માટે મારે પૈસા લેવા જોઈએ નહિ.

વૉટર્સ કહે છે કે, મહાનમાં મહાન ગ્રંથોથી તેના લેખકોને થોડામાં થોડો લાભ મળ્યો છે. કદર થાય તે પહેલાં કદરની હદ બહાર તે ગયા હતા. મનુષ્યજાતિનું ભલું કરનારે પૈસાને કદી નમતું આપ્યું નથી.

પોતાના ધંધા અગર પોતાની ફતેહો કરતા વધારે મહાન દ્રવ્ય કરતાં અગર સંપત્તિ કરતા વધારે ભવ્ય, બુદ્ધિની પ્રતિભા કરતાં વિશેષ ઉચ્ચ, કીર્તિ કરતાં વધારે ચિરસ્થાયી, મનુષ્યના જીવનમાં કાંઈક હોવું જોઈએ. મનુષ્યો અને પ્રજાઓ, કેળવણી ઉપર સુધરેલા જીવનની સંસ્કૃતિયુક્ત અને ઉત્કૃષ્ટ–અસરો ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે; પણ આ એકલાથી કોઈ પણ પ્રજાની ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ, કોઈ પણ પ્રજા બચી શકે નહિ, કલા, મોજશોખ અને અવનતિ સેંકડો વર્ષથી પ્રજાના મિત્ર થઈ પડ્યા છે.

કળા તેની પૂર ચડતીમા હતી તેવામા જ રોમમાં શુદ્ધ મોજ-મજા અને શૃંગાર દાખલ થયાં અને રોમની પડતી થઈ. ચારિત્ર્યનો ભોગ આપીને જ્યારે પૈસો પેદા કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે દ્રવ્ય ઉન્નતિને બદલે અધોગતિ કરનારું થઈ પડે છે કોઈ પણ મનુષ્ય **અગર પ્રજા પાસે જેમ વધારે પૈસો થાય તેમ પૈસાની નુકસાનકારક અસરથી બચી જવા માટે વધારેમાં વધારે નૈતિક બળની જરૂર રહે છે.**

એક માણસ લાખો રૂપિયા મેળવે, છતા પણ તેનું જીવન નિષ્ફળ હોય માટે પૈસો મેળવવો એ જ મોટામા મોટી ફતેહ નથી એક જાણીતા કરોડપતિની જિંદગી ખરેખર ફતેહમંદ નહોતી તેને માત્ર એક જ લોભ હતો, તેના આત્માના પણ તેણે સિક્કા ઘડ્યા હતા સર્વશક્તિમાન પૈસો એ જ તેનો સૂર્ય હતો અને તેની છબી હમેશાં તેના હૃદયમા રહેતી બીજી સઘળી લાગણીઓને, બીજી ઉત્તમ મહત્ત્વાકાંક્ષાઓને તે દબાવી દેતો મોતની ઘડી સુધી તે પોતાના પૈસા મજબૂત પકડી રાખતો–છોડતો નહિ; પરંતુ મોત વખતે એક આંખના પલકારામા દુનિયાના એક પૈસાદારમા પૈસાદાર માણસની સ્થિતિમાંથી, દુનિયામાંથી પસાર થનાર નિર્ધનમા નિર્ધન માણસની સ્થિતિમા તે આવી ગયો !

એમર્સન કહે છે કે, સુધારાની ખરામા ખરી કસોટી વસતિ-

પત્રક કે શહેરોની લંબાઈ, પહોળાઈ કે પાક નથી, પણ દેશમા કેવા પ્રકારના માણસો નીવડે છે તે ઉપર છે.

ચારિત્ર્ય એક ફતેહ છે અને બીજુ કાંઈ જ નથી.

પૈસો મેળવવા માટેના આવેશથી સઘળી ઉમદા આકાંક્ષાઓનો નાશ થાય છે. પૈસાની વેદી ઉપર એક કરમાયેલો–ખ્વાઈ ગયેલો આત્મા મૂકનાર, પૈસાના ચુસ્તમા ચુસ્ત પૂજક તરીકે રોથસ્ચાઇલ્ડ ગણાય છે. સોનાના મુકુટવાળા છતાં અંતઃકરણમા મલિનતાવાળા માણસોની પાછળ દરેક જણને દોડતાં, સલામો કરતા અને ઘૂસતાં આપણો યુવકવર્ગ જુએ છે; ત્યારથી જ જિંદગીના મહાન હેતુના ખોટા ખ્યાલથી દોરવાઈને તેઓ જિંદગીની શરૂઆત કરે છે અને એમા કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. જ્યારે એક સ્ત્રી પરણે છે ત્યારે લોકો પ્રશ્ન કરે છે કે, તેનું લગ્ન ઠીક રીતે થયુ છે ? તે સારે ઠેકાણે પડી છે ? એનો અર્થ એવો હોય છે કે, પૈસાને પરણી છે ? તે પ્રમાણિક, પવિત્ર અને સીધા પુરુષને પરણી છે કે કેમ એવો પ્રશ્ન થતો નથી. **નાણાંની ભારે કોથળી અને હલકો આત્મા, મોટું ઘર અને હલકું ચારિત્ર્ય એના કરતાં વધારે દયાજનક શું હોઈ શકે ?**

૪૦૦૦ વર્ષ પહેલાંના એક ઇજિપ્શિયન રાજ્યકર્તાના મૃત્યુ-લેખમાં જણાવવામા આવ્યુ હતુ કે, એક બાળકને પણ મેં ઈજા ભોગવવા દીધી નથી; એક વિધવાને પણ મેં દુઃખ પડવા દીધું નથી; ગાયો ચારનારા ગોવાળને મેં પીડા કરી નથી; મારા વખતમાં કોઈ ભિખારી નહોતા અને જ્યારે દુષ્કાળના વર્ષ આવ્યા હતાં, ત્યારે પ્રાંતના ઉત્તરથી દક્ષિણ છેડા સુધી, મારા પ્રાંતની સઘળી જમીન હું ખેડાવતો, પ્રજાને હુ ખવડાવતો અને ભવિષ્યને માટે હું તેમને અનાજના સાધન કરી આપતો. પ્રાંતમાં કોઈ ભૂખે મરતું માણસ હતું નહિ અને વિધવાને પોતાના ધણીના મરણથી જે દુઃખ પડે તે દુઃખ હું પડવા દેતો નહિ. હાલના સુધારાના સમયમાં કયો

રાજ્યકર્તા આવી ગોઠવણુ કરવાનું કહી શકે એમ છે?

ઇંગરસોલ કહે છે કે, જ્યારે સત્યશીલ અને ડાહ્યા માણસો વડે ખરો ઇતિહાસ લખાશે, ત્યારે પ્રારબ્ધ અને પ્રપંચના દેવળ આગળ નમન કરનારા અને એક વખત દેવ તરીકે પૂજાતા ક્ષુદ્ર મનુષ્યો તિરસ્કારને પાત્ર થશે તથા જેઓએ હાર ખમી છે, જેઓ સ્વસન્માન મેળવી શક્યા છે અને જાળવી રહ્યા છે, જેઓ માણસો અગર સત્તાને કદી નમ્યા નથી, તેઓ જ વિજયમાળાને પાત્ર થશે.

એમર્સને બરોબર કહ્યું છે કે, પૈસાનો ખરો લાભ જેણે તે મેળવ્યો છે તેને જ રહે છે, તેના વારસને રહેતો નથી. તે કહે છે કે, જ્યારે હું મારી વાડીમાં કોદાળી લઈને જાઉં છું અને એક ક્યારી હું ખોદું છું, ત્યારે મને એવો આનંદ, એવો ઉલ્લાસ, તંદુરસ્તીની એવી લાગણી થાય છે કે જે કામ મારે પોતે જ મારા હાથથી જ કરવુ જોઈએ, તે બીજાઓને હુ કરવા દઉં તો હું પોતે જ ઠગાઉં છુ એમ મને જણાય છે. આમાં માત્ર આરોગ્ય નહિ પણ કેળવણીની બાબત પણ રહેલી છે.

બોસ્વર્થ ફિલ્ડની લડાઈ વખતની મૂંઝવણ વખતે ઇંગ્લેંડના ત્રીજા રિચર્ડ રાજાએ કહ્યું હતું કે, 'એક ઘોડો, એક ઘોડો–ઘોડા માટે મારું રાજ્ય જાય છે.' રાણી ઇલિઝાબેથે મૃત્યુશય્યા ઉપર કહ્યું હતું કે, એક ક્ષણ અને મારું રાજ્ય એ બરાબર છે. જીવનના સુખમય પ્રકાશ, ગ્રહો અને કુસુમો, મિત્રોનો સમાગમ અને આ બધા કરતા પણ આ જગતની વૃદ્ધિ અને વિકાસના પ્રસંગ અને ભાવિ જીવન માટેની તૈયારીઓ–એની સાથે મુકાબલો કરતાં તેમના હૃદયના ઊંડાણમાં તેમને આ ચીજોની કશી કિંમત લાગતી નહોતી.

ઇતિહાસ ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે, એવો સમય પણ આવે છે જ, જ્યારે પૈસા કરતા વેદના અને ભૂખ વધી પડે છે અને પૈસાને દબાવી દે છે. ફ્રેંચ રેવોલ્યુશન તેનું ઉદાહરણ છે.

મિ. ક્રિન્ટનડન પોતાનો સઘળો સમય ઉપદેશને લગતા કાર્યમાં ગાળે છે. તેણે પોતાની સઘળી દોલત, અણસમજથી આડે માર્ગે જતી છોકરીઓને બચાવવા માટેની 'ફ્લોરેન્સ ક્રિન્ટનડન' એ નામની ધાર્મિક સંસ્થાને અર્પણ કરી છે.

મિ. ક્રિન્ટનડન દરિદ્રતા અને દુરાચારના સ્થાનમાં જતો અને અવનત થયેલા લોકોને મદદ આપતો. એક રાત્રીએ એક ગરીબ ફસાયેલી છોકરી સાથે તેની શરમભરેલી જિંદગી છોડાવવા માટે તે વાત કરતો હતો. તેણે કહ્યું: 'હું તને વખોડી કાઢતો નથી, હલકી ગણતો નથી. જા, હવે પાપ કરીશ નહિ.' આંખમાં આંસુ સાથે તેણે કહ્યું: 'હું કયાં જાઉં?'

વીજળીના ચમકારા પેઠે તેને પણ વિચાર આવ્યો કે, તે કયાં જાય? પાપ સિવાય બીજો કોઈ પણ માર્ગ તેને માટે ખુલ્લો નથી. સા-ને ત્યાં જ પોતાની નાની ફ્લોરેન્સના સ્મારક તરીકે, શરમના વમળમાં ડૂબતી બીજી નાની છોકરીઓ બચે અને સદ્‌ગુણયુક્ત જીવન ગાળે એ માટે તેણે એક આશ્રમ સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ રીતે ન્યૂયોર્કના 'બ્લીકટ સ્ટ્રીટ' રસ્તા ઉપર થોડાં વર્ષ ઉપર ચાર માળના એક મકાનમાં ફ્લોરેન્સ ક્રિન્ટનડન મિશનની પહેલવહેલી સ્થાપના તેણે કરી. આ આશ્રમમાં ખોરાક, આશ્રય અને વસ્ત્ર મફત આપવામા આવે છે અને વ્યવસ્થાપક-સન્નારીની અસરથી સેંકડો સ્ત્રીઓ પવિત્ર બને છે.

મિ. ક્રિન્ટનડને એ ઉપરાંત ન્યૂ બ્રન્સ્વીક, સાનજોસે, સેક્રામેન્ટો, લોસ એન્જિલિસ અને કેલિફોર્નિયાના સાનફ્રાન્સિસ્કોમાં પણ આવી જ સંસ્થાઓ ઉઘાડી છે.

ઈશ્વરનો આપણે આભાર માનવો જોઈએ કે, જેને વગસગ અડે નહિ એવી અને પથ્થરનું બાવલું ઊભું કરવાની ગાંડાઈ કરતાં વધારે સારી એવી ચીજો પણ આ જગતમાં અનેક છે. સદ્‌ગુણ

સાથે મોનું સ્પર્ધામાં ઊતરી શકે જ નહિ અને અમુક સામાજિક પદથી કાંઈ મહત્પણું-માણસપણું ઉત્પન્ન થતું નથી. મોટા મોટા વ્યાપારી ટ્રસ્ટ ઊભા કરવા, ઇજારા રાખવાથી માન જિંદગીની હલકી બાબતો ઉપર જ અંકુશ રહે છે

એવા પણ કેટલાક માણસ છે કે જેઓ પ્રમાણિકતાને પોતાના આત્માના મિત્ર તરીકે પસંદ કરે છે. તેમનો જીવનનિર્વાહ તેની અંદર તેના વડે અને તેની પાસે જ થાય છે. તેઓ તેને પોતાના કામકાજ અને જિંદગીમાં દાખલ કરે છે તેમના શબ્દમાં તે જ જણાઈ આવે છે તેમના હાથ તેને જ વળગી રહે છે, તેના પગ પ્રમાણિકતાના માર્ગ ઉપર જ ચાલે છે, તેઓ તેમાં જ રચ્યાપચ્યા રહે છે, તેઓ તેને ચહાય છે, તેઓ તેને એક દેવી માફક ગણે છે, અને સોનુ, રાજમુગટ અગર કીર્તિની લાલચથી કે લાચ વડે તેઓ પ્રમાણિકતા છોડતા નથી તે વડે તેઓ ખૂબસુરત, મરદ, ઉમરાવ, મહાન, બહાદુર અને સત્યશીલ માણસો બને છે. પોતાનુ જીવન પોતાની જાતિને અર્પણ થયેલુ છે **ઈશ્વર જે કાંઈ પોતાને આપે છે, તે મનુષ્યજાતિને માટે આપે છે તેવી કાંઈ પણ લાગણી જેને થઈ નથી, તેવો માણસ સાચી મોટાઈ મેળવી શકતો નથી.**

પદવી એ તો ગીનીનો સિક્કો માત્ર છે

માન પદવીવાળા માણસની કિંમત સિક્કાથી અંકાય છે

જેમના હાથ પરિશ્રમથી મેલા અને ખરબચડા બની ગયા છે, જેઓ કુળથી મગરૂર થતા નથી, જેઓ લાકડા કાપે છે અને જમીન ખેડે છે, જેઓ આ રીતે રાજા અગર યોદ્ધાની કીર્તિ કરતા વધારે ગૌરવભરી નામના મેળવે છે, તેઓ જ આ જગતમાં રહેનાર મનુષ્યોમાં ઊંચામાં ઊંચા છે

'બુલ્વરના 'ડેનેમ ચિલિંગ્લી'માં મિત્રે સિબિલ બાળકના આંસુ જોઈ કહે છે કે, 'કેવો દેવી, શોકમય ચહેરો !'

પાદરીએ કહ્યું કે, બહેન સિબિલ ! મેં ઠીક કર્યું; પણ બાળકે હિંમત ધારણ કરવાની જરૂર છે. જો તેણે પાછા દેવભૂમિમાં જવું હોય તો ભલા અંતઃકરણ સાથે મર્ત્યલોકમાં પોતાનો માર્ગ તેણે કરવો જોઈએ.

જુદાં જુદાં કામ કરવામાં પણ આ જ સિદ્ધાંત ઉપયોગમાં આવે છે.

હિમેટસ સુધી ઊડવાની મહેનતમાંથી પોતાની મધમાખોને બચાવવા એક જૂના ગ્રીક વિચાર કર્યો હતો. તેણે તેમની પાંખો કાતરી નાખી અને કામ કરવા માટે ઘર આગળ ફૂલ એકઠાં કરી મૂક્યાં, પણ તેઓ મધુ બનાવી શકી નહિ.

એક ઘણી જ સુંદર તસવીર તરફ આંગળી કરી એક ઉત્સાહી જુવાન કલાવિદ બોલ્યો કે, આ રીતે મારી કલ્પના ચિત્રમાં રજૂ કરી શકું તો ? ઉસ્તાદે ગુસ્સામાં કહ્યું કે ચિત્રમાંથી કલ્પના રજૂ કરવાના કામ માટે, તમારી કલ્પનામાં જે છે તે ચિત્રમાં આણવા માટે ૧૦,૦૦૦ વાર પીંછી ફેરવશો ત્યારે તમે તે શીખી શકશો.

છે અને નહિ તો બીજા કશાથી નથી થતો.

પોતાના દેવળની સદ્ગુણ અને પ્રતિષ્ઠાની જગાઓ રોમનોએ એવી રીતે ગોઠવી હતી કે પહેલામાં પ્રવેશ કર્યા વગર બીજામા દાખલ થવાય નહિ. **આગળ વધવાનો અનુક્રમ સદ્ગુણ, પરિશ્રમ અને પ્રતિષ્ઠા એ પ્રમાણે છે.**

ફતેહ મેળવવાની દરેકને ઇચ્છા હોય પણ તેટલુ જ પૂરતું નથી. માત્ર ઇચ્છાથી જ જે ફતેહ મળે એવી ફતેહથી કોણ સંતોષ પામશે? જો તમે બરાબર કિંમત આપશો તો જ તમને જે જોઈશે તે મળશે. ફતેહ માટે મહેનત કરવાને તમે કેટલા આતુર છો? તમે કેટલુ સહન કરી શકો એમ છો? તમે કેટલી વાર સુધી રાહ જોઈ શકો એમ છો?

કેળવણીની તમને ઇચ્છા છે? જો જરૂર પડે તો કૉલેજમા જાતે જ બૉર્ડિંગનુ ખર્ચ ઉત્પન્ન કરી શકશો? જોડાને બદલે તમારા પગ ઉપર ચીંથરા જેવી શેતરંજીના કકડા બાધી બરફમા બે માઈલ સુધી ચાલીને તમારે જોઈતી ચોપડી ઉછીની લેવા તમે જશો? ખોરાક લેવા જેટલા પણ પૈસા તમારી પાસે ન હોય અને તમારા પેટે પાટા બાધીને ભૂખનુ દુઃખ વેઠી લેવા જેવી તમારી સ્થિતિ હોય તેવા વખતે તમારા અભ્યાસમા મંડ્યા રહેવા જેટલું બળ તમારામાં છે? ચાર વાગે ઊઠી રાતે ઝોકા ન આવે તે માટે ઠંડો ટુવાલ માથે વીંટી રાત્રીના દસ–અગિયાર વાગ્યા સુધી તમે અભ્યાસ કરશો? તમારી પાસે ચોપડીઓ ખરીદવા જેટલા પૈસા ન હોય ત્યારે એ પુસ્તકો ઉછીનાં લઈ તેની નકલ તમે કરી શકશો? વિલ્યર ફોર્સે કાયદાના એક અભ્યાસીને કરેલી સૂચના નીચે મુજબ હતી: **એક સાધુની માફક સાદાઈ અને સંયમથી રહેવાને અને ઘોડાની માફક કામ કરવાને તમારે નિશ્ચય કરવો પડશે.** અબ્રહામ લિંકનની પેઠે, તમે ખરીદી ન શકો તેવી ચોપડી મેળવવા

માટે ૪૦ માઈલ ચાલી નાખવા જેટલી વિદ્યા ઉપર તમને પ્રીતિ છે? એનો અર્થ એ નથી કે આવા અંતિમ ઉપાયની અમે ભલા મણ કરીએ છીએ, પણ આ તેમ જ બીજા મહાન પુરુષોએ લીધેના માર્ગ સિવાય બીજો માર્ગ તમને ન જડે તો, સંકટની બરોબર સામા થવાની તમારામા શક્તિ છે? વિદ્યા મેળવવાનો બાદશાહી રસ્તો એ એક કલ્પનામાત્ર છે અને ખરો રસ્તો તો મગજને ફાડી નાખે તેવા કાંટાથી ભરેલો અને નિરાશાઓથી થકવી નાખે તેવો છે એવું અનુભવથી શીખવાની તમારી મરજી છે?

લટકાવેલી તલવારોની તીણી ધાર નીચે તમારા ખભા ઉઘાડા રાખી, ઊભા રહી, ખભા ઊંચા-નીચા કરવાની તમારી ખોડ સુધારવાની તમારામા શક્તિ છે? લોકોનો તિરસ્કાર અને સરેવા ટામેગનો માર સહન કરી તમે શાંત અને સ્થિર ઊભા રહી શકશો? જે વખતે તમારા દરેક વાક્ય માટે ઉપહાસ અને તિરસ્કાર થતા હોય તે વખતે સ્થિર પગે ઊભા રહેવાની તમારામા શક્તિ છે? જગતના પહેલી પંક્તિના ગૃહસ્થ તરફથી શાબાશી ન મળે ત્યા સુધી તમે તમારી જગા ઉપર ઊભા રહી શકશો? પોતાના પહેલા પ્રયત્નોમા નિષ્ફળતા મળવા છતા તમે તમારા પ્રયત્નને વળગી રહેશો? શંકાશીલ અને વહેમી તરફનો તિરસ્કાર અને ધર્મ માટે જીવ આપનારની વેદનાઓની વચ્ચે રહી, ક્રાઈસ્ટ અને તેના પર ગુજારવામા આવેલો જુલમ, એ વિષે તમે ઉપદેશ આપી શકશો?

તમારા આત્માની આગળ તરી આવતી ભાવનાઓથી રચેને તમે થોડા પણ ખસો, તે માટે આ કામનો બદલો લેવા તમે ના પાડી શકશો? મધ્યરાત્રિએ ઊઠી તમે હથોડો અને રંધો પકડશો? તમારા સ્વપ્નમા વારવાર રજૂ થતા તમને ઊંઘવા પણ ન દેતા ફિરસ્તાને ખરબચડા આરસમા તમે ઉતારી શકશો?

સાહિત્યમા તમારે ઉત્કૃષ્ટ થવું છે? તમારા લેખ માટે પુસ્તમા

પુખ્ત વિચાર અને મહાન આત્મભોગ વર્ષોનાં વર્ષો સુધી આપ્યા પછી, તે લેખ લેવા ઉપકાર સાથે ના પાડવામાં આવશે એવા ભયથી તમને નિરાશા નહિ થાય? કદર પામ્યા વગર અપ્રસિદ્ધિમા મરણ પામવાની તમારી મરજી છે? શેક્સપિયરના જેવા નાટક તમે લખો પણ કદર માટે ૨૦૦ વર્ષ સુધી રાહ જોવાની અને તમારા મહાનમા મહાન સમકાલીનનુ એક પણ સારુ વચન સાંભળ્યા સિવાય તમે મરવાને ખુશી થશો? પ્રસિદ્ધિ મેળવવા માટે ગેટેએ ખર્ચેલુ મૂલ્ય તમે ખર્ચી શકશો? તે કહેતો કે, મારી દરેક મશ્કરીનુ એક સોનાની થેલી જેટલુ ખર્ચ લાગ્યુ છે. મારા પોતાના પાંચ લાખ, મને જે દોલત વારસામા મળી હતી તે અને પચાસ વર્ષ સુધીની મારા લેખોથી મળેલી મારી મોટી આવક એ સર્વનો ઉપયોગ હુ જે જાણુ છુ તે શીખવામા કરવામાં આવ્યો છે. જે જગત તમે જોઈ શકતા નથી તે જગતમા 'પેરેડાઈઝ લૉસ્ટ' રચી ઉતરાવી પછી જે જમાનામા લંડનનો એક વિદ્વાન વિવેચક એમ કહે કે, એક અંધ શિક્ષકે 'મનુષ્યની અધોગતિ' વિષે એ કંટાળા ભરેલુ કાવ્ય લખ્યુ છે અને લંબાઈ સિવાય તેનામા બીજી કઈ જ લાયકાત નથી તે જમાનામા પંદર પૌંડ માટે તે વેચી શકશો? સાહિત્યમા અમર થઈ ગયેલુ 'પિલ્ગ્રિમ્સ પ્રોગ્રેસ' જેવુ પુસ્તક લખવાનો તમારો ઉત્સાહ કેદખાનાના બારણામા, સળિયા અને કેદખાનાની લાંબી રાત્રીઓથી નરમ નહિ પડે? તમારાં દુઃખ તમે કવિતા દ્વારા રડી અગર અપ્રતિમ જોન ગિલ્પિનની વાર્તા લખી આનંદ માની શકો એ માટે તમે દુઃખ સહન કરી શકશો? દિવસની દસ અમર પંક્તિઓ લખી શકો તેટલુ પૂરતું ધૈર્ય અને આગ્રહ તમારામાં છે? એક ગૂંચવણ ભરેલી ગણતરી માટે આઇઝેક ન્યૂટને ઘણાં વર્ષ ગાળ્યા, પછી તેના કૂતરા ડાયમન્ડે તેને લગતા કાગળ બગાડી ફાડી નાખ્યા; આમ છતાં તેમને ફરી ગોઠવવાનો આગ્રહ તમે રાખી શકશો? કાર્લાઈલે ફ્રેન્ચ રેવોલ્યુશનનો હસ્તલેખ એક મિત્રને જોવા આપ્યો

હતો; મિત્રના નોકરે બેદરકારીથી દેવતા સળગાવવામાં તેનો ઉપયોગ કરી દીધો. કાર્લાઈલ શાંતિથી ફરી તે લખવા બેઠો અને ફરી તેણે તે લખી કાઢ્યો. આવી હિંમત તમારામાં છે?

તમારે સૈનિક થવું છે? બરાબર તૈયારી કર્યા પછી તમારી નિમણૂક થવા માટે નેપોલિયનની માફક તમે સાત વર્ષ સુધી રાહ જોઈ શકશો? ફરજિયાત ફુરસદનો સઘળો વખત આગળના એકાગ્ર અભ્યાસ માટે તમે ગાળશો? તમારી જીત થાય તે કરતાં હાર વધારે વાર થાય એવી સ્થિતિમાં વૉશિંગ્ટનની માફક ચારિત્ર્યના બળથી તમે જીતી શકશો?

વારંવાર વિનાશની સ્થિતિએ આવવા છતાં, તમારી શાખ નરમ પડી ગઈ હોય અને તમારી સ્ત્રી પણ તમારી સામે થઈ ગઈ હોય, ત્યારે તમારા કમ્પાઉંડના પાટિયાં, તમારા ઘરનો સરસામાન, ભોંય પરના પાટિયાં અને ડાગરની છાજલીઓ બાળી દો અને પૅલિસિના જેવું ઈનેમલ તૈયાર કરો, એવો કોઈ પણ કામમાં તમારો નિશ્ચય બળવાન છે? તમે કેદખાનામાં પુરાઓ તો ગેલિલીઓની પેઠે કેદખાનાના પરાળથી તમે પ્રયોગ કરી શકશો?

ફક્ત એક જ મતના વધુ મતથી ૧૮૪૦ની સાલમાં માસાચુસેટ્સના ગવર્નર ચૂંટી કઢાવા માટે માર્કસ મોરટનની માફક રાજપ્રકરણમાં સોળ સોળ વાર ઉમેદવાર થવાને માટે તમે આગ્રહ બતાવી શકશો? એક કમનસીબ જાતિના ઉદ્ધાર કરનાર તરીકે વિલિયમ લૉયડ ગૅરિસનની પંક્તિમાં બેસવા સારુ, વર્ષોના વર્ષો સુધીની કનડગત તમે સહન કરી શકશો? સાયરસ ડબલ્યુ ફીલ્ડની માફક સારો પૈસો પેદા કર્યા પછી વીજળીના તારથી બે ખંડ જોડવાના દેખીતી રીતે નિષ્ફળ જણાતા પ્રયત્ન માટે મહાન પરિશ્રમો પછી લાયકી સાથે મેળવેલો ફુરસદનો વખત પણ તમે ગાળી શકશો? વર્ષો સુધી આશારહિત વૈતરાં કરી શકશો? એક તરફથી મનુષ્યોનો તિરસ્કાર

વેઠી બીજી તરફથી તમારી દોલત તમે જોખમમા મૂકી શકશો ? વૈતરાં અને આગ્રહથી વિજય મળે છે; કીર્તિની તૃષ્ણા રાખવાથી જ માત્ર કીર્તિ મળતી નથી.

આવી સામગ્રીથી તમારું શારીરિક તેમ જ માનસિક બંધારણ રચાયું હશે તો તમે ફતેહ પામશો; તેમ નહિ હોય તો તમારાં સઘળાં સ્વપ્ન અને ઇચ્છાઓ છતા તમે નિષ્ફળ જશો **ઘણાં માણસો ગરીબીને કમનસીબી સમજે છે અને સઘળાં જમાનાનાં સઘળાં મહાન કાર્યમાં વેગ આપનાર તે એક અમૂલ્ય બળ છે એ વાત તેઓ ભૂલી જાય છે.**

જીન પૉલ રીટર, જે ગરીબીને લીધે ઘણાં દુઃખ સહન કરતો, તે કહેતો કે તેને પૃથ્વી અને સ્વર્ગ બધું મળે તોપણ તે પૈસાદાર થવાનું પસંદ કરશે નહિ.

દરેક વર્ષે યુવાનોનું કેવું મોટુ લશ્કર ફતેહની લડાઈમાં કાચા નવા સિપાઈ તરીકે ઊતરે છે? તેમાના ઘણા ગામડાના યુવાનો હોય છે. તેઓના ટોળેટોળા ફતેહ માટે શહેરોમા આવે છે. પરંતુ યુવાન માણસો ! ફતેહ માટે તમે શું અર્પણ કરવા તૈયાર છો ? ૧૯મી સદીના મોટા શહેરો જ્યા માણસોના વાળ ૩૦ વર્ષની ઉંમરે ધોળા થઈ ૪૦ વર્ષની વયે તેઓ ઘડપણથી મરણ પામે છે; જ્યા જિંદગીની શરત એવી કરોકટીની થઈ હોય છે કે શરત દોડનારા પોતાની આગળના માણસોની પગની એડીઓ ઉપર આવી જાય છે અને જ્યાં પોતાના જોડાની દોરીઓ બાધવા જે ઊભા રહે છે તેની કમબખ્તી થઈ રહે છે, ત્યા ફતેહનો અર્થ શો થાય છે તે તમે જાણો છો ? દર સો માણસોમાંથી માત્ર બે અગર ત્રણ કાયમ ફતેહ મેળવી શકે છે. જેઓએ પ્રયાસ મૂકી દીધા છે તેવા બીજા સર્વ મોડા-વહેલા નિષ્ફળ જશે અને ગરીબીમા મરણ પામશે તે તમે જાણો છો ?

પણ જેણે ફતેહ મેળવવી હોય તેણે તેની કિંમત આપવી જોઈએ સુખવાળી ફતેહની તેણે આશા રાખવી નહિ જે કામને પોતાના જીવનના એક ભાગ તરીકે માણસ ગણે, તે કામને તેણે પોતાનુ હૃદય અને આત્મા અર્પણ કરવા જોઈએ જે નિશ્ચયમા પરાજ્ય નામ નથી, જેમા ભૂખ અગર ઉપહાસની દરકાર નથી, જે સકટને લાત મારે છે, તગી અને દુખને જે હસી કાઢે છે તેવો નિશ્ચય તેનામા હોવો જોઈએ

જે માણસોએ પોતાનો રોટલો મેળવવા માટે પોતાની લડત ચલાવી છે, જેઓએ અવ્યવસ્થિત દુનિયાને ઊંચામા ઊંચા સુધારાના પ્રકાશમા આણી છે, તેઓ માન ભાગ્યશાળી નહોતા—બનાતના લૂગડા પહેરનારા, વારસાવાળા અને સુસ્ત નહોતા, પણ સકટ અને તગીને વેઠનારા તથા ચીથરેહાલ વસ્ત્ર અને અપ્રાપ્તિવાળી ગરીબીથી શરમાય તેવા નહોતા તેઓ એવા માણસ હતા કે તેઓ જેમ ચડતા તેમ તેમના મન બહોળા થતા અને તેઓ બીજાઓને વધારે ઉચ્ચ જગા ઉપર લઈ જતા તથી સકુચિત જીવનના દ્વાર પહોળા અને પટોળા ઉઘાડતા

એક ઉત્તમ કાર્યની તુ યોજના કરી શકે અને પ્રયત્નમા તારો આત્મા અર્પણ કરવો પડે છતા ફતેહ મળે ત્યા સુધી તુ ઢીલો ન પડે, તો ગમે તેવી મુશ્કેલીઓ આવવા છતા તારો સમય આવશે

સાચા આત્માવાળા મનુષ્ય! આગળ વધ અને તારા કાર્યમા ફતેહ મળશે, તુ તારા લક્ષ્યને પહોચીશ જ — ચાર્લ્સ મેકે

દુખ વગર સુખ નથી કટક વગર તખ્ત નથી ખટાશ વગર કીર્તિ નથી, સકટ વગર મુગટ નથી — પેન

૧૬ : ચારિત્ર્ય એ બળ છે

'ચારિત્ર્ય એ બળ છે–સત્તા છે તેથી મિત્રો મળે છે, ફંડ ઊભા થાય છે, મદદ અને ટેકો મેળવી શકાય છે તથા દોલત પ્રતિષ્ઠા અને સુખનો ખાતરીવાળો અને સહેલો માર્ગ ખૂલે છે ' જે. હોસ

'જ્યારે સઘળાએ પોતપોતાથી બનતુ કર્યું હોય છે ત્યારે જેણે સીધેસીધુ અને દૃઢ ચારિત્ર્ય બતાવ્યુ છે, તેણે સૌથી સરસ કરી બતાવ્યુ છે એમ ખાતરીથી કહી શકાય ' લોવેલ

'અમુક મામને લીધે મારે જવુ પડે છે પણ હુ મારુ ચારિત્ર્ય મારી પાછળ મૂકી જઉ છુ શેરિડન

'જગતમા માણસ સિવાય જેમ બીજુ કોઈ મોટુ નથી તેમ માણસમા ચારિત્ર્ય સિવાય બીજુ કાઈ પણ મોટ નથી ડબ્લ્યુ. એમ. ઇવાર્ટ્સ

જેમ સુસવાટાવાળા પવનથી મોજા ઉછાળા મારતા ચડે છે તેમ એક માણસના જુસ્સો અનેક માણસોને એક દિશાએ લઈ જાય છે બાયરન

'હ દરેક વસ્તુ–ઉપદેશ કાવ્ય કે ચિત્રની પાછળ ચારિત્ર્ય રહેલુ જોઈએ અને ચારિત્ર્યનુ બળ તને મળતુ જોઈએ તેના વગર એમાની એકેની કિંમત તણખલા જેટલી પણ નથી જે. જી. હોલેન્ડ

'ગાંડપણ અગર જાનવરોમા રહેલુ જગલીપણુ દાબી દેવાની કહેવાતી શક્તિ આખની પાછળ રહેલી શક્તિ છે એમર્સન

ચારિત્ર્ય એક એવો હીરો છે કે જે દરેક બીજા પથરાને ઘસી શકે છે ' બારટોલ

એક યુવાનને ખબર પડી કે, નેપોલિયન અમુક વખતમા એક લાબા રસ્તેથી ઘોડા વખતમા પસાર થનાર છે આ ઉપરથી પોતાના દેશ ઉપર નિર્દયપણે હુમલો કરનારની કતલ કરવા તે સતાયો વિચારમા નમેલા ભારે માથા સાથે શહેનશાહ આવી પહોચ્યો કે તરત તેણે પોતાનુ હથિયાર ઉઠાવ્યુ સભાનપૂર્વક નિશાન તાક્યુ અને પિસ્તોલનો ઘોડો દબાવવા જતો હતો તેવામા ઝીણા અવાજની

તેની હાજરી જણાઈ આવી. નેપોલિયને ઊંચુ જોયુ એ નજરથી જ તે સઘળી વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયો તે કાંઈ બોલ્યો નહિ પણ તેના ચહેરા ઉપર મગરૂરી ભર્યા 'હુ તૈયાર છુ,' એવા દમામવાળા સ્મિત સાથે તેણે છટાદાપૂર્વક તે તરફ નજર કરી હાથમાથી હથિયાર પડી ગયુ અને રગશેન ઉપર વિજય મેળવનાર વીર નર મૂગો મૂગો ચાલવા લાગ્યો અને તેના આખુ સાહસાર્થના વિચારમા ફરી નીચુ નમ્યુ તેને મન તો આવા ઘણા બનાવવાળી તેની કારકિર્દીનો આ એક બનાવ માત્ર હતો અને તેના ફતેહમદ લશ્કરની ગર્જનાથી જગતને ધ્રુજાવનાર યુદ્ધના અનેક સ્મરણોમા આ એક ફતેહ હતી તે યુવાન માટે આ બનાવ એક જિંદગીભરના અનુભવનો બનાવ હતો એક માણસ જે પોતાનો દરેક તનુ પોતાની સઘળી બુદ્ધિ પોતાની સઘળી શક્તિ પોતાના જીવનવ્યવહારમા જોડતો તેના વિશાળ અને અતુલ બળવાન વજનદાર ચારિત્ર્યની સરખામણીમા પોતાનો ગર્વ નાખે તેવી લાગણી તે યુવકને થઈ

શુ વર્ડ્ઝ્વર્થ કહુ છે કે એક રાજા અને ભિખારીને સ્વપ્ન જેવાથી વાત કરવા દો પછી રાજા પણ ભિખારીને નમી પડે એવી કાંઈ વાત ભિખારી ન કહી શકે તો તેમા ભિખારીનો વાક છે રાજા જેટલુ અગર તેનાથી પણ કાંઈક વધારે જેવુ કાંઈ—એવી મર્દાનગી ગરીબમા ગરીબ અગર નમ્રમા નમ્રની પાસે હોઈ ન શકે?

રાજવિપ્લવની લડાઈ વખતે બ્રિટિશ લશ્કરમા દાખલ થવાના ઇરાદા માટે રિચર્ડ જેમ્સન ઉપર આરોપ મૂકવામા આવ્યો હતો તેને પરગણાની જેલમા નાખવામા આવ્યો હતો અહીંથી તે નાસી છૂટે એમ હતુ પણ કાયદાની યોગ્ય રીતથી તેને અટકાયતમા લેવામા આવ્યો હતો એમ એ માનતો હતો અને આ સ્થિતિમા નાસી જવુ એ ઠીક નથી એમ તેને પોતાની ફરજ વિચારતા લાગ્યુ હતુ તણે બહાર જઈ કામ કરવાની અને દર રાત્રિએ પાછા ફરવાની શરત સાથે શેરિફની રજા માગી પ્રમાણિકતા માટેનુ તેનુ ચારિત્ર્ય જાણીતુ

હોવાથી તરત જ સંમતિ મળી. આઠ મહિના સુધી તે બહાર જતો અને સાંજે પાછો ફરતો. આખરે રાજદ્રોહ માટે તેની ઉપર કેસ ચલાવવા તેને સ્પ્રિંગફિલ્ડ લઈ જવાની તૈયારી કરવામાં આવી. જેકસને કહ્યું કે આ એક બિનજરૂરી મહેનત અને ખર્ચનું કામ છે; કારણ કે હું પોતે એકલો ત્યાં જઈશ. તેના વચન ઉપર ભરોસો રાખવામાં આવ્યો અને તે એકલો ચાલી નીકળ્યો. મેસાચુસેટ્સની કાઉન્સિલના સભાસદ મિ. એડવર્ડ્સ તેને રસ્તામાં મળ્યા અને તેને પૂછ્યું કે, તમે ક્યાં જાઓ છો? તેણે જવાબ આપ્યો કે, મોતની સજાને માટે સ્પ્રિંગફિલ્ડ જાઉં છું.

પુરાવો બરાબર પડ્યો અને જેકસનને મોતની સજા ફરમાવવામાં આવી. કાઉન્સિલના પ્રેસિડેન્ટે જ્યારે પૂછ્યું કે માફી આપવી જોઈએ કે કેમ? ત્યારે, તે જંગલમા જેકસનને એડવર્ડ્સ મળ્યો હતો એ વાત એડવર્ડ્સે કહી નહિ; ત્યા સુધી એક પછી એક સભાસદ માફી આપવાના પ્રશ્નની સામે પડ્યા. એડવર્ડ્સની વાત સાંભળ્યા પછી સૌની સંમતિથી માફી આપવામા આવી. જેકસન પોતાની બાળક જેવી સાદાઈ અને પ્રમાણિકતાથી બચી ગયો. ચારિત્ર્ય એ એક બળ છે.

એક માણસ વિશ્વાસના બળથી બોલે છે અને એના શબ્દ આજ્ઞા સમાન થઈ પડે છે. આજ્ઞા પાળવી એમાં જ પોતાને આનંદ મળવાનો હોય એમ ધારી લોકો–પ્રજાઓ તેની આજ્ઞા માને છે. બીજો ઢીલું ઢીલું બોલે છે અને બોલવાની શક્તિ એ તો સુખ છે કે દુઃખ છે, તે સંબંધે આપણા મનમા શંકા ઉત્પન્ન કરે છે.

દબાણના છેલ્લા ઔંસ સુધી–છેલ્લા પ્રમાણ સુધી એક એન્જિનના બળની ગણતરી આપણે કરી શકીએ. પણ એક પ્રબળ ચારિત્ર્યવાળા માણસના સ્વાભાવિક આંતરબળની ખરી પરીક્ષા કોણ કરી શકે? એક શાળાના છોકરા અને છોકરીની ચારિત્ર્ય ઉપર થતી અસર કોણ આંકી શકે એમ છે? શાળાની દંતકથાઓ, રીતરિવાજ,

રીતભાતમા મજબૂત ચારિત્ર્યવાળા બે વિદ્યાર્થી વર્ષો સુધી રહે તેવા ફેરફાર કરી શકે છે તેઓ પોતાની નાની નાની રીતથી ખરા બળ, નિશાળના બહાદુર વીરયુવક થઈ પડે છે કોઈ પણ શિક્ષક તમને કહેશે કે, આજ્ઞા કરી શકે એવા સત્તાધારી ચારિત્ર્યવાળા વિદ્યાર્થીઓ વડે કંઈક શાળાઓ ઊચે જાય છે, અગર નીચે જાય છે

વેલિંગ્ટન કહેતો કે, ફ્રેન્ચ લશ્કરમા નેપોલિયનની હાજરી વધારાના ૪૦,૦૦૦ સૈનિક જેટલી હતી અને અજિત લ્યૂથર વિષે રિટર કહેતો કે, તેના શબ્દો અર્ધું લડાઈ જેટલું કામ કરતા

પોતાના વર્તનની જાણીતી પ્રમાણિકતા વિષે બોલતા ફ્રેંકલિન કહેતો કે, તેથી જ મારા નગરબધુઓ સાથે–મારા નાગરિકબધુઓ ઉપર મારી એટલી બધી અસર રહી શકતી હતી હુ બોલનાર ખગબ હતો, વક્તા હતો નહિ, મારા શબ્દોની પસદગી કરતા મને ઘણી વાર લાગતી, ભાષા પણ ભાગ્યે જ ખરી બોલતો, છતા હુ સામાન્ય રીતે મારો મુદ્દો ઠસાવી શકતો હતો

એસાવા ટોમિવાઓ જોન બ્રાઉન કહેતો કે, કોઈ પણ રાજ્યની ઇમારત ઊભી કરવામા એક સારો મજબૂત સગીન માણસ એકસો માણસની બરાબર છે એટલુ જ નહિ પણ ચારિત્ર્ય વગરના એક હજાર માણસો કરતા તે વધારે સારો છે

કામનો શો હિસાબ છે? કેટલાક નામ તો મીઠા જેવાં છે, તેથી પ્રજાઓ કવખતના સડામાથી બચી શકે છે.

મહત્ત્વાકાંક્ષાનુ મહાન લક્ષ્ય બળ છે અને ઉચ્ચ ચારિત્ર્યથી જ મનુષ્યો અને પ્રજાને હલાવી નાખે તેવા મજબૂત વ્યક્તિત્વને માણસ પહોચી શકે.

સિ. ટી. બ્રુકસ કહેતો કે, મહાન શહેરની વચ્ચે રહી કામ કરનાર પ્રેરક માણસના વિચાર અને લાગણીની અસર, તે શહેરના દરેક માણસ જેને વિચાર અને લાગણી છે તેને થાય છે. છોકરાઓ પણ આ સત્તામાથી કાંઈક ગ્રહણ કરી લે છે અને તે અમુક માણસ જો શહેરમા ન હોત તો તેમની પાસે જ કાંઈ આવેલું છે તે તેમને મળી શકત નહિ.

ફ્રાન્સની અદર અદરની લડાઈમા મોન્ટેને એકલાએ જ પોતાના કિલ્લાના ઝાપા ભૂંગળથી બધ કર્યા નહોતા; છતા તેને કાંઈ ઈજા કરવામા આવી નહોતી રાજાના પહેરેગીરો કરતા તેનુ ચારિત્ર્ય વધારે બળવાન હતુ પોપ ખરું જ કહે છે કે, જે કાંઈ અદરથી નિર્દોષ છે, તેના વડે બહારથી તે સજ્જ થયેલો છે. ચારિત્ર્યવાળા મનુષ્યોને જ મુક્તિ મળે છે તેના ઘણા ઉદાહરણ ઇતિહાસ અને ચારિત્ર્યને લગતા પુસ્તકો ઉપરથી જણાઈ આવે છે. જેઓએ ધર્મ અગર વિજ્ઞાનને ખાતર મોટા જોખમ વેઠ્યા છે, તેમના જીવનચરિત્ર વાચો. જંગલી લોકોના ભાલાથી તેઓ શાથી બચી ગયા છે? ચારિત્ર્યથી જ તેમને રક્ષણ મળ્યુ છે.

૧૭૭૫ની સાલના અંતે વુડસ્ટોકવા આગળ મળેલા ધર્મસમાજને રેવરંડ પીટર જે. જી. મુહલનબર્ગે કહ્યુ હતુ કે, દરેક ચીજને માટે વખત હોય છે. ઉપદેશનો અને પ્રાર્થનાનો પણ સમય હોય છે; પણ તે સમય જતો રહ્યો છે. લડવાનો પણ વખત હોય છે અને તે વખત આવ્યો છે, એમ કહી તેણે પોતાનો પાદરીનો ઝભ્ભો ફેંકી

દીધો અને વર્જિનિયાના કર્નલના+ સંપૂર્ણ પોશાકમાં તે તેમના આગળ ઊભો તેના ધર્મસમાજનો દરેક માણસ તેની સાથે ભળ્યો અને દૂરથી આવેલા અને તેની આજુબાજુ જમા થયેલા માણસો સાથે રાજવિપ્લવના યુદ્ધમા ઉચ્ચ પ્રકારની સેવા બજાવવા તેણે કૂચ કરી યુદ્ધમાથી તે મેજર જનરલ થઈ પાછો ફર્યો.

રોમન શહેનશાહત જ્યારે ભયમા હતી અને રોમન રાજસભાના સભ્યો ક્વીન્ટીયન સિનસિનેટસને એલચીની જગા માટે બોલાવી ગયા. સભાસદોએ તેને હળ ચલાવતો, સાદા પોશાકમા અને પદવી માટેનો કોઈ પણ લોભ વગરનો જોયો હતો પોતાના મિતાચાર, દયા, સદ્‌ગુણ અને ન્યાયવૃત્તિથી, કુસંપને લીધે થયેલી ઈર્ષ્યાની વચ્ચે, તે સાર્વજનિક શાતિ ફરી લાવી શક્યો અને પોતાના ખેતીના ધધામા તે ફરી દાખલ થયો

ફરી એક મહત્ત્વનો પ્રસગ ઊભો થયો, રાજસભાએ તેને અમર્યાદ સત્તા સાથે ડિકટેટર બનાવ્યો તેણે લોકોમા ફરી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કર્યો લડાઈમા જે કિંમતી લૂટ મળી હતી, તેમા ભાગ લેવાની તેણે ના પાડી ચૌદ દિવસ તે ડિકટેટર રહ્યો પછી તેણે તે જગાનુ રાજીનામુ આપ્યુ અને જાણે કાંઈ જ ન બન્યું હોય એમ તે પોતાના ખેતર ઉપર શાતિ સહિત ફરી કામ કરવા લાગ્યો.

ડોગ્લસ, જેના મૃત્યુ વિષે તેનુ લશ્કર અજાણ્યુ હતું, તેના મડદાને તેના હમેશના ઘોડા ઉપર તે બેઠો હોય તેવી રીતે રણક્ષેત્ર ઉપર રજૂ કરવામા આવ્યુ અને લડાઈ જીતવામા આવી. રૉડરિક ધુ એક જ વાર બ્યૂગલ વગાડે તે હજાર માણસના બળની બરાબરી કરી શકે તે શી રીતે? સેંકડો પહાડી લશ્કરીઓ રૉડરિક ધુના જેટલા જ જોશથી બ્યૂગલ ફૂકી શકે ઘોડા ઉપરની માટી એનો બહારનો દેખાવ હતો અને હૃદયદ્રાવક બ્યૂગલનો પુકાર તે માન,

+ કર્નલ=લશ્કરી અમલદારની પદવી

કરે છે માણુનો ઉપરની તેમની સત્તાનુ રહસ્ય શ હશે એમ લોકોને આશ્ચર્ય થાય છે ચારિત્ર્ય બળ છે એ કારણથી સઘળા વર્ગના લોકોને તેના ઉપર શ્રદ્ધા રહે, તે તેઓ અનુસરણ કરે એ સ્વાભાવિક છે ખૂનીને મોતની સજા કરનાર જજના ન્યાયનુ ખૂન પણ સન્માન કરે છે તેનામા એવુ કાઈક છે, જે વડે સત્ય અને ન્યાય તે જાણી શકે છે અને તે અનુમોદન આપે છે

કેટલાક થોડા યુવકોને એવો ખ્યાલ આવે છે કે, તેઓ જે કાઈ જાણે છે તેના કરતા તેઓ જે કાઈ છે તેના ઉપર જ જિંદગીની તેમની ફતેહનો આધાર રહેલો છે! વૉશિંગ્ટન અને લિંકન પ્રેસિડેન્ટ થયા તે તેમની શક્તિને લીધે નહિ પણ તેમના ચારિત્ર્યને લીધે થયા

નેપોલિયન અને વેબ્સ્ટરમા કયા તત્ત્વની ખામી હતી? હાલના વખત સુધી જગતે જે ઊંચામા ઊંચા આદર્શ ઉત્પન્ન કર્યા છે, તેને નિત્ય વફાદાર રહેવુ તે એ તત્ત્વ નથી? બળવાન મનુષ્યો જેમના મૂળ જમીનમા હોય છે અને જ્યારે સઘળુ ધસતુ હોય છે ત્યારે પોતાની જગાએ સ્થિર રહેનાર ઓકના ઝાડ જેવુ બળવાન જેમનુ ચારિત્ર્ય હોય છે, તેમની અંદરના આ તત્ત્વને જ આપણે વખાણીએ છીએ–તેને જ માન આપીએ છીએ

દેશનિકાલ થયેલા ડાસથને એમ કહેવામા આવ્યુ કે, તુ જો મુસલમાન ધર્મ અંગીકાર કરે તો ટર્કીમા તને અભય સ્થાન મળે ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે એક તરફ મૃત્યુ અને બીજી તરફ શરમ, એની વચ્ચે મને કોઈ શરમ ભરેલો માર્ગ જડ્યો નથી એક ઉદાર ચરિત પ્રજાજનો એક વખત હુ હાકેમ હતા, હુ મારા છોકરા માટે કાઈ વારસો મૂકી જતો નથી મારા નામને બટ્ટો લાગે તેના કરતા આ સ્થિતિને હુ વધારે પસંદ કરુ છુ એક બીજી વખતે તેણે કહ્યુ કે આ મારા હાથ ખાલી છે પણ ચોખ્ખા છે

એક સાક્ષી તરીકેના હમેશના રિવાજ મુજબ સોગંદ ખાવા

પેટ્રાર્ક ન્યાયમંદિર આગળ આવ્યો, ત્યારે તેની સત્યશીલતા વિષે કોર્ટને એની ખાતરી હતી કે, તેનુ પોતાનુ વચન બસ છે. તેને સોગંદ ખાવાની જરૂર નથી એમ તેને કહેવામાં આવ્યું.

એક મોટી બેંકમાં હ્યુ મિલરને કેશિયરની(કોલીદારની) પદવી આપવામાં આવી; પણ 'હિસાબની મને બહુ થોડી માહિતી છે અને મારો કોઈ જામીન થતો નથી' એમ કહી તેણે તે જગાની ના પાડી. બેંકના પ્રેસિડેન્ટ મિ. રોસે કહ્યું કે, અમારે તમારા જામીન જોઈતા નથી. રોસ તેને ઓળખતો હતો; એવી મિલરને ખબર પણ નહોતી. આપણને ખ્યાલ હોય કે ન હોય પણ લોકો આપણું ચારિત્ર્ય હમેશાં તપાસતા રહે છે.

જ્યારે ફ્લોરેન્સ નાઇટિંગેલ ક્રિમિયાની હોસ્પિટલમા જતી ત્યારે બધું વાતાવરણ બદલાઈ જતુ. વેદનાના બિછાના ઉપર આળોટતા જડભરત જેવા સૈનિકો સભ્યતાની થોડી પણ અસર ધરાવનારને પણ ખરાબ લાગે તેવો એકે શબ્દ બોલતા નહિ.

વિટોરિયા કોલોનાનો પતિ સ્પેનિશ બાજુ તરફ વફાદારીથી રહેવાને બંધાયો હતો. ઇટલીના રાજકુમારોએ જ્યારે તેને તે બાજુ છોડવાનો આગ્રહ કર્યો, ત્યારે વિટોરિયાએ તેના પતિને લખ્યું કે, આબરૂએ તમે રાજાઓ કરતા પણ મોટા છો. આ આબરૂની વાત તમે યાદ રાખજો જે નિષ્કલંક કીર્તિ તમે તમારી ભાવિ પ્રજા માટે મૂકી જવામા સુખ અને મગરૂરી માનો છો, તે કીર્તિ ખિતાબ અગર ભપકાથી મળશે નહિ, આબરૂથી જ મળશે.

એવો કોઈ પણ માણસ થઈ ગયો નથી, જેને માટે એમ કહી શકાય કે, તેનામા એવા સુદર તત્ત્વોનું મિશ્રણ હતું કે, કુદરત એકદમ ખડી થઈ જઈ જગતને જણાવે કે, આ જ ખરેખરો માણસ છે.

જે લોકો વેચાય તેવા નથી, જે માણસો પ્રમાણિક છે, જેઓ મધ્યથી પરિઘ સુધી સંગીન છે, જેઓ હૃદયના સાચા છે, સોયની

અણી જેમ ધ્રુવ તરફ રહે છે તેવાં જ તેમનાં અંતઃકરણ દૃઢ છે. આકાશ તૂટી પડે અને ધરતીકંપ થાય છતાં જે માણસો સત્યની બાજુએ ઊભા રહે છે, જે માણસો સત્ય કહી શકે અને દુનિયા તથા દાનવથી ડરે નહિ; જે માણસો ગર્વ કરતા નથી, તેમ ફાંફાં મારતા નથી; જે માણસો પાછા હઠતા નથી, તેમ ઢીલા પણ પડતા નથી; જે માણસો હિંમતથી બૂમ મારતા નથી છતાં હિંમતવાળા છે; જે માણસોમાં અનંત જીવનની હિંમત શાંત, ઊંડી અને મજબૂત વહે છે; જે માણસ પોતાનો જીવનસંદેશ-કર્તવ્ય જાણે છે અને દુનિયાને જણાવે છે, જે માણસો પોતાની જગા જાણે છે અને તે જ લે છે; જે માણસો પોતાનું કામ ઓળખે છે અને કરે છે; જે માણસો જૂઠું બોલતા નથી, સત્યનો ત્યાગ કરતા નથી અગર છળ-ભેદ કરતા નથી; જેઓ કામ કરવામાં સુસ્તી બતાવતા નથી, વાસ્તવિક ગરીબી બનાવવાથી માનહાનિ થતી હોય એમ જેઓ સમજતા નથી; પોતે જે કમાતા હોય તે ખાવાને અને જેને માટે પોતે પૈસા આપ્યા હોય તે પહેરવાને જેઓ રાજી છે; ભાર દઈને ના કહેવાની જેમને બીક નથી; તેમ મારાથી તે બને તેમ નથી, મારું તેટલું ગજું નથી એમ કહેવાને જેઓ શરમાતા નથી, તેવા માણસોની દુનિયા તલાશ કરતી રહે છે એમ કહેવાય છે.

જે જમીન ઉપર મગફળી ઊગે છે તે જમીનને સત્વહીન કરે છે, એ સત્ય લક્ષાધિપતિઓને પણ લાગુ પડે છે. બીજા ઓલાઈવના ઝાડ જેવા હોય છે. ઓલાઈવના ઝાડ જ્યાં ઊગે ત્યાં તે જમીનને પણ તે ફળદ્રુપ કરે છે. બીજા શ્રીમંત આત્મા એવા હોય છે કે જે પોતાની હાજરી માત્રથી બીજાને સુખ કરનાર થઈ પડે છે; જેમના સ્મિત સર્વને સુખકારક નીવડે છે.

દુનિયામાં કોઈ પણ શક્તિ એની હોય કે જે પોતાની સત્તા બીજા ઉપર પાડી શકે તો તે ચારિત્ર્ય છે. કેળવણીના સંસ્કાર ઓછા હશે, શક્તિ જૂજ હશે, કાંઈ મિલકત હશે નહિ, સમાજમાં

કાંઈ પદ નહિ હોય, પણ સંગીન, ઉત્કૃષ્ટતાયુક્ત ચારિત્ર્ય હશે તો તેનું વજન પડી શકશે. તે સન્માન મેળવી શકશે.

એક ખરું કામ, એક એવો તાર ઉત્પન્ન કરે છે કે જે આખી દુનિયામાં પ્રસરી જાય છે, સઘળી નૈતિક બુદ્ધિને તે સ્પર્શ કરે છે, દરેક દુનિયાની તે મુલાકાત લે છે, તેનાં આંદોલન જગતના સઘળા વિસ્તાર ઉપર ફેલાઈ જાય છે અને આ આંદોલનને ઈશ્વરની સંનિધિમાં પણ તે પહોંચાડી દે છે.

ચૌદમા લૂઈ રાજાએ કૉલબરને પૂછ્યું, ફ્રાન્સ જેવા મહાન અને વસતીથી ભરપૂર દેશ ઉપર રાજ્ય કરવા છતા હોલેન્ડ જેવા નાના દેશને તે કેમ જીતી શકતો નથી? પ્રધાને જવાબ આપ્યો, 'એક દેશની મોટાઈનો આધાર તેના મુલકી વિસ્તાર પર નહિ, પણ ત્યાની પ્રજાના ચારિત્ર્ય ઉપર રહેલો છે.

મહાન પુરુષોનુ ચારિત્ર્ય એ પ્રજાનુ ધન છે શાટોબ્રિયા કહેતો કે, તેણે વૉશિંગ્ટનને એક જ વાર જોયો હતો; પણ તેથી તેના આખા જીવનને પ્રોત્સાહન મળ્યુ હતુ. એક અંગ્રેજી ચામડા કેળવનાર જેના ચામડાએ સારી નામના મેળવી હતી તે કહેતો કે, તેણે જો કાર્લાઈલ વાચ્યો ન હોત તો તે ચામડું એટલું સારું બનાવી શકત નહિ. એમ કહેવામા આવે છે કે, ફ્રેંકલિને લંડનના એક આખા કારખાનાની રીત સુધારી દીધી હતી. એરિઓસ્ટો અને ટીટીએનને પરસ્પર પ્રોત્સાહન મળ્યુ હતું તથા એકબીજાની કીર્તિ તેઓએ વધારી હતી 'તમે કોને વખાણો છો, એ તમે મને કહો અને તમે કેવા માણસ છો એ હુ તમને કહીશ.' એક પુસ્તક અગર કલાનું કોઈ કામ, તેને ઉત્પન્ન કરનારની વૃત્તિઓ અને વિચારમાળામા આપણને ગોઠવી દે છે. રોમના અમર બાંધકામ જેમણે તન્મયતાથી જોયા છે તેવા લાખો માણસોને તમે પૂછો કે, હજારો જીવનમા તેનું

જીવન ઊતર્યું છે ? તેના જીવને અન્ય જીવન ઉપર કેવી બધી સત્તા મેળવી છે ! વોશિંગ્ટન, ગ્રેન્ટ અને લિંકન શું મરણ પામ્યા છે ? કયા અમેરિકન હૃદય અગર ગૃહમા તેમના ચારિત્ર્ય નથી ?

તમારાથી બને તો મોઝિઝ વગર ઇજિપ્તનો, ડેનિયલ વગર બેબિલોનનો, ડેમોસ્થિનિસ, ફિડિયાસ, સોક્રેટિસ કે પ્લેટો વગર એથેન્સનો ખ્યાલ તમે લાવો ઈ. સ. પૂર્વે ૨૦૦ વર્ષ પહેલા હાનિબાલ વગર કાર્થેજની શી કિંમત હતી ? સિઝર, સિસેરો અને માર્કસ–ઓરેલિયસ વગર રોમની શી કિંમત હતી ? નેપોલિયન, હ્યુગો અને પેર હાયસિંથ વગર પેરિસની શી કિંમત છે ? ન્યૂટન, શેક્સપિયર, મિલ્ટન, પિટ, બર્ક, ગ્લેડસ્ટન વગર ઇગ્લાંડની શી કિંમત છે ? ગ્રેન્ગિસન, ફિલિપ્સ, વ્હીટિયર, એમર્સન અને હોમ્સ જેવા ચારિત્ર્યયુક્ત નરો વગર બોસ્ટનની શી કિંમત છે ? પીટર, કુપર અગર હોરેસ ગ્રીલિ વગર ન્યૂયોર્કની શી કિંમત છે ? સ્ટેન્ફર્ડ વગરનુ કેલિફોર્નિયા અગર આર્મર, પુલમન અગર ફીલ્ડ વગરનુ ચિકાગો શુ છે ? આ શહેરમા ઓછી નામનાવાળા લાખો માણસોએ યોજના કરી છે, પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે અને સેવાઓ કરી છે તેઓએ જીવન ગાળ્યા છે અને મરણ પામ્યા છે તથા આપણુ વધારેમા વધારે ધ્યાન ખેચે તેવા ખરા ઇતિહાસની રચના કરી છે, પણ કેટલાક થોડા સ્ત્રી–પુરુષના વિચાર, પ્રતિભા અને ચારિત્ર્યથી આમાના દરેક શહેરના જીવનમા એટલો બધો ફેરફાર થયો છે કે તેઓ તેના ઇતિહાસમા મોટે ભાગે લાક્ષણિક દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ ગયા છે।

ખરેખર મહાન પુરુષો આખી દુનિયામાં વિચાર અને લાગણીના પ્રદેશમા, તેઓ જીવતા હતા તેના કરતાં પણ વધારે બળવાન સત્તા ધરાવે છે આપણા માનસિક બધારણની રચના, એવી રીતે મૃત્યુ પામેલા મનુષ્યોની તેમ જ જેમની સાથે હાલ આપણે સમાગમમા આવીએ છીએ તેમની એકઠી અસરથી થાય

છે. પોતાની માન્યતા માટે પોતાનો પ્રાણ અર્પણ કરનાર મનુષ્યો જેમના ઉપર ગુજારેલા જુલમના દુઃખમાં આપણે સહાનુભૂતિ સાથે ભાગ લઈએ છીએ અને તેથી ઉન્નત થઈએ છીએ, એમના આત્મસમર્પણથી આપણી માન્યતાઓ વિશુદ્ધ બને છે, સમાન પરિસ્થિતિમાં આપણી ભાવનાઓથી આપણને જે કાર્ય કરવાની લાગણી થાય છે તેવાં જ કાર્ય આપણાથી બને છે.

જેની તલવાર અગર અવાજે મનુષ્યજાતિની સેવા બજાવી છે, તેની રાખ પવનમાં ફેંકો. જેના કીર્તિમાન વિચારો તને ઉન્નતિના શિખરે લઈ જાય છે તેને મૃત્યુ પામેલો ગણી શકાય ? જે માણસોને આપણે છોડી જઈએ છીએ તેમના હૃદયમાં રહેલ તે મરણ પામતું નથી.

જે દરેક વિચાર આપણા મગજમાં દાખલ થાય છે, જે દરેક શબ્દ આપણે બોલીએ છીએ અને જે દરેક કાર્ય આપણે કરીએ છીએ, તે દરેક આપણા જીવનના અંદરમાંના અંદરના તંતુ ઉપર પોતાની છાપ મૂકે છે; અને આ છાપને પરિણામે આપણા ચારિત્ર્યની રચના થાય છે.

ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય માટે સંગીતનો કે લલિત કળાઓનો અભ્યાસ જરૂરનો નથી; કેમ કે વિદ્યાકાળમાં જેઓ વધારે પરિપૂર્ણ હોય છે, તેઓ ઘણીવાર ખરાબમાં ખરાબ સ્ત્રીપુરુષો નીવડે છે. ખરેખર પુસ્તકોના કીડા, જેમનું જીવન પુસ્તકોમાં જ હોય છે, કલાવિદ જેઓનું જીવન કલામાં જ ઓતપ્રોત રહે છે, તેઓ સામાન્ય રીતે નિર્બળ હોય છે. હલકાં અને હેતુ વગરનાં જીવન, ચારિત્ર્ય ઉપર પોતાની અસર મૂકે છે. એથી ઊલટું, કેટલાંક માણસો એવાં હોય છે કે જેમના પર મહોલ્લાનાં કૂતરાં પણ વિશ્વાસ રાખે છે. ચારિત્ર્ય એ બળ છે.

કલાવિદ બર્ડે રજૂ કરેલા એક વખાણવાલાયક ચિત્રને એકેડેમીમાં લટકાવવાની જગા મળતી નહોતી. બર્ડે તે રજૂ કર્યું ત્યારે ટર્નર એકેડેમીની હેન્ગિંગ કમિટી(ચિત્રો લટકાવવાને લગતી કમિટી)માં હતો; પણ વારંવાર એમ થતું કે તે લટકાવવા માટે સગવડ થઈ શકતી નહોતી. પછી ટર્નરે પોતાનું જ એક વહાલું ચિત્ર ઉતારી લીધું અને તેની જગાએ બર્ડનું ચિત્ર ગોઠવ્યું.

એમોસ લોરેન્સ હિસાબ કરતાં બાકી રહેતો અર્ધો સેન્ટ અને વેતરતા વધેલું પા વાર કાપડ પોતાના ગ્રાહકને આપતો. આ બાબત નાનકડી હતી પણ તેથી તેનું ચારિત્ર્ય જણાઈ આવતું.

કેટલાક જંતુ એવા હોય છે કે જે જે પાંદડાં અને વેલા ઉપર તેમનો નિભાવ થાય છે તેમનો રંગ ગ્રહણ કરે છે. આપણે પણ તે જંતુ જેવા છીએ; કારણ કે આપણા હૃદયમાં રહેનાર જંતુઓની માફક આપણે પણ આપણો માનસિક ખોરાક જેવા પ્રકારનો હોય છે, તેવા જ પ્રકારના વહેલામોડા બની જઈએ છીએ. આપણી જિંદગીનું દરેક કામ, દરેક શબ્દ, દરેક સમાગમ આપણા જીવનની રચનાની અંદર લોખંડી કલમથી લખાય છે. નષ્ટ કરવામાં આવેલી તક, ખરચી નાખેલા બળ, ગુમાવેલો વખત, એ સઘળાનાં ભૂત હમેશા આપણી આગળ આવીને ખડા થાય છે, આપણને ઠપકો આપે છે અને કદી અંતર્ધાન થતા નથી. સમાનમાંથી સમાન ઉત્પન્ન થાય છે. એકના બીથી કંઈ ઉત્પન્ન થાય તો એક જ ઉત્પન્ન થાય છે. એક જ જાતના પક્ષી એક સ્થળે એકઠાં થાય છે. સમાન વસ્તુઓને પરસ્પર કાંઈક આકર્ષક સંબંધ હોય છે, તેથી તેઓ નિઃસંશય એકઠા થાય છે. આ ઐક્યમાં તેમના પોતાના જ ગુણનો વિનિમય તેઓ કરી શકે છે અને બીજા કશાનો કરી શકતાં નથી અને તે જુદી રીતે કરી શકે જ નહિ. આ શિક્ષણ મેળવવું કેટલું મુશ્કેલ છે?

થવાતું નથી, સખાવતથી ગરીબી આવતી નથી. પથ્થરની દીવાલ ફોડીને પણ ખૂન બહાર નીકળી આવશે; જૂઠનુ થોડું પણ **ભેળાણ, દાખલા તરીકે, મિથ્યાભિમાનનો સ્પર્શ, સારી અસર કરવાનો, ઠીક દેખાવાનો થોડો પણ પ્રયાસ–તેથી તરત જ પરિણામ ઉપર ખોટી અસર થશે;** પણ સાચું બોલશો તો તમામ કુદરત અને સઘળાં પ્રાણીઓ નહિ ધારેલા વિસ્તારમા તમને સહાયક થશે.

ગરીબ માણસની થાપણ ચારિત્ર્ય છે.

સ્ટીવ-સનની પેઠે તમે પણ એમ માનો કે દરેક માણસમાં પોતામા અજ્ઞાત શકયતાનો એક મહાન પ્રદેશ રહેલો છે. પોતાના આત્માનુ સંશોધન જે કોલંબસની માફક કરે છે, તે સુખી થઈ શકે છે.

લ્યૂથર કહે છે કે, કોઈ પણ દેશની આબાદીનો આધાર તેના મોટા મહેસૂલ ઉપર, તેના કિલ્લા ઉપર, તેના જાહેર સારા મકાનના ઉપર નથી; પણ તેનો આધાર તેના કેળવાયેલા નાગરિકોની સંખ્યા ઉપર, કેળવણી, સારા સંસ્કાર અને ચારિત્ર્યવાળા તેના માણસો ઉપર રહેલો છે. તેનું ખરું બળ, તેની ખરી સત્તા તેમા રહેલી છે.

ગ્રેહામે કહ્યું : 'આપણી શરતો મને યાદ છે. મને તે ઘડિયાળ જોવા દો. વારુ કહો, તમારી શી ફરિયાદ છે?' તે માણસે કહ્યું કે, 'કેમ, મારી પાસે તે સાત વર્ષ રહ્યું છે, અને તેટલા વખતમાં પાચ મિનિટ કરતા વધારે તફાવત પડ્યો છે.' 'એમ હોય તો હું તમારા પૈસા પાછા આપુ છું.' તે માણસે કહ્યું : 'તે ઘડિયાળથી દસગણા દામ મને આપવામા આવે તોપણ તે ઘડિયાળ હું છોડીશ નહિ.' ગ્રેહામે જવાબ દીધો : 'કોઈ પણ ચીજ માટે હું મારા વચનનો ભંગ કરીશ નહિ.' તેણે પૈસા આપ્યા અને ઘડિયાળ લઈ લીધુ, પછી તેનો તેણે વખત મેળવનાર ઘડિયાળ તરીકે ઉપયોગ કર્યો.

ઘડિયાળ ઉપર ટૅમ્પિયનનું નામ એ તેની ઉત્કૃષ્ટતાની નિશ્ચિત સાબિતી ગણાતી. દુનિયામા નહિ તો લંડનમા સારામા સારા મનાતા યાન્ત્રિક આ ટૅમ્પિયનની પાસેથી જ ગ્રેહામ પોતાનો ધંધો શીખ્યો હતો. એક ઘડિયાળ, જેના ઉપર પોતાનું નામ ખોટી રીતે પાડવામા આવ્યુ હતુ, તે ઘડિયાળ દુરસ્ત કરવા એક માણસે ટૅમ્પિયનને કહ્યુ ત્યારે તેણે તે એક હથોડાથી ભાગી નાખ્યું અને તે આશ્ચર્ય પામેલા ગ્રાહકને પોતાનું એક સારામાં સારું ઘડિયાળ આપી તેણે કહ્યું : 'લો, આ મારું પોતાની બનાવટનું ઘડિયાળ.' ગ્રેહામે પારાનું કૉમ્પેન્સેટિંગ (સમતોલ રાખનાર) લોલક, ઘડિયાળની ચાલ બરાબર રાખનાર સ્થિરયંત્ર અને ગ્રહગતિસૂચક યંત્રની શોધ કરી છે. તેમાની એક શોધમા ઘણો સુધારો હજુ પણ થયો નથી. ગ્રીનિચની વેધશાળા માટે તેણે જે ઘડિયાળ બનાવ્યું છે, તે દોઢસો વર્ષથી ચાલે છે, પણ પંદર મહિનામા એક જ વાર તેનો વખત મેળવવો પડે છે. તેમના કામની ચોકસાઈને લીધે જ ટૅમ્પિયન અને ગ્રેહમને વેસ્ટમિન્સ્ટર ઍબીમા જગા મળી છે.

રેલવેની પહેલવહેલી સડક બંધાઈ તે પહેલા ન્યૂયૉર્કના એક ગામડાના લુહારને એક સુતારે કહ્યુ કે, તમને આવડતી હોય તેવી

સારામાં સારી હથોડી મારે માટે તમે બનાવો. નવા દેવળ ઉપર કામ કરવા અમે ૭ જણ આવ્યા છીએ અને હું મારી હથોડી ઘેર ભૂલી આવ્યો છું. ડેવિડ મેડોસે શંકાથી પૂછ્યું: 'મને આવડે તેવી સારામાં સારી? પણ મને આવડે તેવી સારામાં સારી હથોડી માટે તમે પૂરતા પૈસા આપવા માગતા નહિ હો? તે સુતારે કહ્યું કે હું પૂરતા પૈસા આપીશ, મારે સારી હથોડી જોઈએ.

તૈયાર કરીને તેને જે હથોડી આપવામાં આવી તે ખરેખર સારી અને કદાચ સારામાં સારી હતી. હમેશના કરતાં, હથોડીનું મોં લાંબું રાખી, ડેવિડે તેનો હાથો એવો સજ્જડ બેસાડ્યો હતો કે તે કદી નીકળી ન જાય સુતારની નજરમાં આ એક અદ્દભુત શોધ હતી, તેણે આ હથોડીની પોતાના સાથીઓ આગળ પ્રશંસા કરી. તેઓ બધા જ બીજે દિવસે તે દુકાને આવ્યા અને તેવી જ હથોડીની માગણી તેઓએ કરી. કૉન્ટ્રેક્ટરે જ્યારે તે હથિયાર જોયાં ત્યારે તેણે પોતાને માટે બે મંગાવ્યાં અને પોતાના માણસો માટે જે બનાવવામાં આવે તેના કરતાં થોડી વધારે સારી બનાવવામાં આવે એવી માગણી કરી. મેડોસે કહ્યું કે, હું એથી વધારે સારી બનાવી નહિ શકું. જ્યારે હું કોઈ પણ ચીજ બનાવું છું ત્યારે તે ગમે તેને માટે બનાવવાની હોય પણ મારાથી બને તેટલી સારી જ તે બનાવું છું.

મેડોસની પહેલી કારકિર્દીમાં કદી નહિ બનેલું તેમ સ્ટોરકીપરે બે ડઝન હથોડીઓનો ઑર્ડર આપ્યો. એ પછી ન્યૂયૉર્કનો એક વેપારી પોતાનો સરસમાન વેચવા તે ગામ આવ્યો હતો અને તે સ્ટોરકીપરની પાસે જેટલી હથોડીઓ હતી તે તેણે ખરીદી લીધી તથા તે લુહાર બનાવી શકે તેટલી બનાવવાનો ચાલુ ઑર્ડર આપ્યો. ઊંચા ધોરણથી બનાવેલા માલથી ડેવિડ ઘણો પૈસાદાર થાત, પરંતુ તેની લાંબી અને ફતેહમંદ જિંદગીમાં ઝીણામાં ઝીણી બાબતમાં પણ પોતાની હથોડીઓ પરિપૂર્ણતાની દશામાં આણવા માટે આગળ

અભ્યાસ કરવાનું તેણે બંધ કર્યું નહિ ઉત્કૃષ્ટતાની બહારની ખાતરી આપ્યા સિવાય તે હમેશા વેચવામા આવતી, તેના માથા ઉપર છાપવામા આવેલું મેડોલનું નામ જગતમા બનતા સારામા સારા માલની દરેક ઠેકાણે ખાતરી આપનાર ગણાતું. ચારિત્ર્ય એ બળ છે અને દુનિયામા તે સારામા સારી જાહેરખબર છે.

આ વાત કહેનાર મહૂંમ જેમ્સ પાર્ટનને તેણે એક દિવસે કહ્યું : 'હા, આ નાના ગામમા મેં અઠ્ઠાવીસ વર્ષ સુધી હથોડીઓ બનાવી છે,' તે મહાન ઇતિહાસકારે ઉત્તર આપ્યો : 'એમ હોય તો તો હવે તમે કાઈક સારી હથોડી બનાવી શકતા હશો '

જવાબ મળ્યો : ના કાઈક સારી હથોડી હું બનાવી શકતો નથી. બનાવવામા આવતી હથોડીઓમા હું તો સારામા સારી બનાવું છુ સપૂર્ણ રીતે સરસ એવી હથોડી બનાવવી એટલી જ કાળજી મને છે. લોકોને જોઈએ તેટલી હથોડીઓ હું બનાવું છું, વધારે બનાવતો નથી અને હું તે કાઈક ઠીક કિંમતથી જ વેચું છું. તેની જે વાજબી કિંમત છે તે આપવાની લોકોને મરજી ન હોય તો બીજે ઠેકાણેથી સસ્તી હથોડીઓ ખરીદવાની તેમને છૂટ છે. મારી જરૂરિયાતો એટલી ઓછી છે કે હથોડીઓ બનાવવાનો મેં વિચાર કર્યો તે પહેલા એટલે ૪૦ વર્ષ પહેલા લુહારની જે દુકાને હું કામ કરતો ત્યા જ પાછો ગમે તે વખતે પણ જવા હું તૈયાર છું. તે વખતે મારી ધમણ ચલાવવા એક છોકરો હતો જ્યારે હાલ મારી પાસે ૧૧૫ માણસ છે જેમ તમારો રસોઇયો ચૂલે ચઢાવેલી રસોઈ પર તપાસ રાખે છે, તેમ કોલસાની ભઠ્ઠી ઉપર મુકાયેલા હથોડીના માથાની તપાસ રાખતા તમે તેમને જુઓ છો ? લોખંડના એક કકડામાથી દરેક માથું કાપી કાઢવામા આવે છે એક અનુભવી માણસની દેખરેખ નીચે તેને પાણી પાવામા આવે છે. દરેક હાથાને ત્રણ વર્ષ સુધી કરચોળી ન રહે ત્યા સુધી રસવામા આવે છે. એક

વખત મેં ધાર્યું કે ઘડીઆળો બનાવવામા હું સંચાકામનો ઉપયોગ કરું પણ હું જાણું છું કે એક સંપૂર્ણ ઓજાર, સારામા સારું ઓજાર સંચાકામથી બની શકે નહિ. માટે કામનો દરેક ભાગ હાથથી કરવામા આવે છે '

જોસેફ હેન્રી જ્યારે યુવાન હતો, ત્યારે 'મારી મોટામા મોટી ઇચ્છા વિજ્ઞાનના ઉસ્તાદ હોવાની લાયકી તથા આબરૂ મેળવવાની છે' એમ તેણે એક સ્થળે લખ્યું છે આ પ્રમાણે પોતાની ઇચ્છાઓને અનુસરવાના સ્વાભાવિક પરિણામ તરીકે કેટલાક વર્ષ પછી જ્યારે તેનુ નામ વિજ્ઞાનના દરેક વિભાગમા સન્માનપાત્ર ગણાવા લાગ્યુ, ત્યારે તે કહેતો કે સન્માન અને જવાબદારીવાળી જુદી જુદી જે નવ પદવીઓ હુ ધારણ કરું છું તે મારા ઉપર નાખવામા આવી છે મે મારી પોતાની મરજી અને કાર્યથી ઉમેદવારી કરી એકે જગા લીધી નથી

વેલિંગ્ટનને જ્યારે બહેરાશ આવી ત્યારે તેણે એક પ્રખ્યાત તબીબની સલાહ લીધી તેણે તેના કાનમા 'કાસ્ટિક' નાખ્યું અને તેથી તેની જિંદગી પણ જોખમમાં આવી પડે તેવો સોજો થઈ આવ્યો ડોકટરે માફી માગી ભારે દિલગીરી બતાવી અને કહ્યુ કે, 'આ ભૂલથી મારી મોટી ખરાબી થશે.' વેલિંગ્ટને કહ્યું કે, 'હું આ બાબત કોઈને કહીશ નહિ' 'પણ તમારું કામકાજ મને કરવા દેશો કે જેથી મારા ઉપરથી વિશ્વાસ ઊઠી ન જાય!' ડાકુટે જવાબ દીધો 'ના, તેનો અર્થ તો જૂઠું બોલવુ એવો થાય'

રોબર્ટ વોટર્સ કહે છે કે, **એક ભાષા સારી રીતે શિખાય તે ૨૦ ભાષાના ઉપરચોટિયા જ્ઞાન કરતાં વધારે સારી છે;** કારણ કે એક ભાષા બરોબર શીખવાથી તમને જે માનસિક, તાલીમ, માનસિક શક્તિની અભિવૃદ્ધિ મળે છે, તે ઉપરચોટિયા જ્ઞાનથી કદી મળી શકે નહિ

એક છોકરાએ કહ્યું કે, 'પિતા! આપણા મહોલ્લામાં ગઈ રાત્રીએ મેં કૂતરાઓની એક મોટી સંખ્યા જોઈ. મને ખાતરી છે કે ૫૦૦ કૂતરા મેં જોયા. પિતાએ કહ્યું કે, ના, ના, તેટલા તો નહિ જ હોય. વારુ, ત્યારે, સો તો હશે જ એવી મને ખાતરી છે. પિતાએ વળી કહ્યું કે, એમ હોઈ શકે નહિ. આપણા ગામમાં સો કૂતરા હોય એમ હું માની શકતો નથી. વારુ, ત્યારે દસથી ઓછા તો હશે જ નહિ; મને એટલી તો ખાતરી છે જ. પિતાએ કહ્યું, તેં દસ જોયા હશે તેની પણ મને ખાતરી થતી નથી; કારણ કે જે ખાતરીથી તું હાલ દસ કહે છે તેટલા જ વિશ્વાસથી તું પાંચસો જોયાનું કહેતો હતો. બે વાર તેં તારું બોલેલું ફેરવી નાખ્યું છે અને હવે હું તારું કહેલું માનીશ નહિ. તે ધુંધવાયેલા છોકરાએ કહ્યું: વારુ, ત્યારે મેં તમારો ડેશ કૂતરો અને એક બીજા કૂતરાને તો નક્કી જ જોયા હતા.'

એક અદ્‌ભુત વાર્તા કહેવા જતાં, અતિશયોક્તિ કરવા માટે આપણે આ છોકરાને વખોડી કાઢીએ છીએ; પણ આવો વરસાદ તો અમે કદી જોયો નહોતો અગર આ વર્ષે તો સખતમાં સખત ગરમી અગર સખત ઠંડી પડી, એમ હમેશાં જેઓ કહ્યા કરે છે તેઓ કયે દહાડે સાચા હોય છે? યુક્તિ, કપટ અગર પ્રપંચથી મુક્ત સાદા સત્યનો સઘળી મનુષ્યજાતિ સન્માનપાત્ર ગણે છે, તેટલી બીજી કોઈ જ ચીજને તે વખાણતી નથી. ચારિત્ર્યનું એવું બળ રજૂ કરે છે, હેતુથી એની પ્રમાણિકતા રજૂ કરે છે કે જેમા સઘળા વિશ્વાસ રાખવાને રાજી હોય છે.

જે જરૂરનું હોય તે બોલવું, સાચું બોલતા મહોય ગાખવો, દૂધ અને દહીં બેમાં પગ ગાખવા, અતિશયોક્તિ કરવી, બીજાના અભિપ્રાય સાથે મળતા હોવાનો દેખાવ કરવો, આપના મોઢામાંથી, માથું ધુણાવીને, સ્મિતથી અગર કોઈ ચાળાથી છેતરવું, સચ્ચાઈનો અભાવ રાખવો, તમે જે જાણતા ન હો, જે ધારતા ન હો અગર જેની તમને લાગણી ન હોય તેનો દેખાવ કરવો—આ સઘળા, એક સાઈની ખામીથી ઉત્પન્ન થતા ખોટાપણા અને જૂઠાણાના જુદા જુદા દર્શનમાત્ર છે

કુદરતમાં આપણે ગાઈ જાતનું જૂઠાણું, અપ્રમાણિકતા અગર ખોટાપણું અથવા ઢંગ વગરનો કાર્યવ્યવહાર જોતા નથી સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં ઇડનમાં રંગની જે છાયા અને ઢોળ સાથે ગુલાબ ખીલતા હતા, સ્ફટિક રચાતા હતા તેવા આજે પણ ખીલે છે અને રચાય છે રસ્તાની બાજુ ઉપર, રૂપાથી વિભૂષિત કાપેલી ડાળીઓની વચ્ચે અગર જ્યાં માણસની નજર પડે નહિ તેવી કાંઈક દૂરની ખીણમાં કોઈની પણ સંભાળ વગર જે ગુલાબ ખીલે છે અને આનંદથી શરમાતું જણાય છે, તેના કરતાં રાણીના બાગનું ગુલાબ કાંઈ વધારે સુંદર, વધારે સુગંધમય, વધારે ઉત્કૃષ્ટ કે વધારે સંપૂર્ણ હોતું નથી જમીનના ઊંડાણમાં માલૂમ પડતો સ્ફટિક જમીનની ઉપર થતા સ્ફટિકના જેટલી જ સંભાળથી બને છે એક નાનો બરફનો કકડો જેનું ભાવિ દેખીતી રીતે એક વિશાળ ઢગલાનો મહત્ત્વ વગરનો અને ભૂંસી જવાયેલો ભાગમાત્ર બનવા જેટલું જ હોય છે, તે પણ કોઈ મોટા પ્રદર્શન માટે તૈયારી થતી હોય તેવો સ્વર્ગીય અને સુંદર આકાર ધારણ કરે છે ચક્કર આવે તેવા ધસારા સાથે ગ્રહો, લગભગ અનંત ગતિમાં ફરે છે, ધસે છે પણ નક્કી કરેલી સેકન્ડે તે વિષુવવૃત્ત અગર ક્રાંતિ આગળ પાછા ફરે છે તેમની ગતિ ઉપરથી તેમની હિલચાલ ઉપરથી પાછું ઈશ્વરની ઈચ્છા એક ધાર્યા રીતે પ્રદર્શિત થાય છે

અમેરિકાના અદ્ભુત સાધન અને અભિવૃદ્ધિને લીધે હોય તે કરતાં વધારે કહેવાની, ચીતરવાની અને અતિશયોક્તિ કરવાની કમનસીબ વૃત્તિ ખીલી નીકળી છે. જે દેશમા કલ્પનાત્મક કથા કરતાં સત્ય વધારે ચમતકારિક ગણાય છે, ત્યા અતિશયોક્તિ કરવા માટે બહુ મોટી લાલચ થાય એ વિચિત્ર જણાય છે. પણ આપણી વાણીમાં આપણે આ સત્ય ભૂલી જતા હોઈએ એમ જણાય છે. અમેરિકામા, સત્ય બરાબર રીતે નક્કી કરવું તે ખરેખર મુશ્કેલ છે. આપણા પત્રો અને માસિકોની જાહેરખબરો વાચો, તેમાની અર્ધી પણ કોઈ માનતું નથી છતાં જેઓ પોતાના માલ વિષે, દવાઓ અને સરસમાન વિષે ચોખ્ખે ચોખ્ખું, જે કાઈ સત્ય હકીકત હોય તે જ કહે, તો ભૂખે મરે તેવા હજારોને સારી દોલત આપે તેટલું તો માનવામા આવે છે કાઈ પણ કારણ વગર ન હોય તેવી વસ્તુસ્થિતિ રજૂ કરવામા કેટલા માણસો અમેરિકામા દોલતમંદ થયા છે! સત્યમા જેટલી મજબૂતી, જેટલી દૃઢતા અને જેટલી નિત્યતા રહેલી છે તેથી અર્ધી પણ બીજામા રહી નથી.

સર ટૉમર્સ બ્રાઉનને એમ પૂછવામા આવ્યુ કે, શયતાન જૂઠું બોલે છે? જવાબ મળ્યો કે, ના; કારણ કે તેમ હોય તો તે પણ રહી શકે નહિ. કાયમ રહેવા માટે તેને પણ સત્ય જરૂરનું છે.

સાઇબિરિયામા એક મુસાફરને એવા માણસો માલૂમ પડ્યા કે જેઓ જ્યુપીટરના ઉપગ્રહોને ઉઘાડી આંખે જોઈ શકતા આ માણસો સુધારામા ઘણા ઓછા આગળ વધ્યા છે; પરંતુ દૃષ્ટિની ચોકસાઈમા તેઓ આપણાથી ઘણા ચડિયાતા છે. એ એક જાણવા જેવી બાબત છે કે, ખગોળવિદ્યાની એક પણ મહત્ત્વની શોધ કોઈ પણ મોટા દૂરબીન મારફત થઈ શકી નથી. તે વિજ્ઞાનની માહિતીનો જે માણસોએ મોટામા મોટો વધારો કર્યો છે, તેઓએ વધારે ને વધારે ચોકસાઈથી તાલીમ પામેલા મન અને ચક્ષુની મદદથી સાધારણ

યંત્રોથી કામ કર્યું છે. ત્રણ ફીટ વ્યાસના ખેવડા બાહ્યગોળ કાચના ૧૦,૦૦૦ ડોલર પડે છે. તેની ગોઠવણ એવી નાજુક છે કે તેને છેવટનું પૉલિશ, છેવટનો હાથ આપવા માટે એક જ ઓજાર અનુકૂળ ગણાયું છે અને તે માણસનો હાથ છે. વળી અલવાન કલાર્ક કહે છે કે, જરૂર કરતાં વધારે હાથ લગાડવામાં આવે તો કાચની ચોકસાઈ ઘટી જાય છે. રશિયાને માટે તેણે જે મોટો કાચ તૈયાર કર્યો હતો, તેની અજમાયશ લેનાં કામ કરનારાઓએ તે પોતાના હાથથી જરા ફેરવ્યો. કલાર્કે કહ્યું કે, 'છોકરાઓ ! જરા થોભો, બીજી અજમાયશ કરતાં પહેલાં તેને ઠંડો પડવા દો. તેની સમતુલના એટલી નાજુક છે કે તમારા હાથની ગરમીની પણ તેને અસર થશે. મિ. કલાર્કના ચોકસાઈના પ્રેમને લીધે આખી દુનિયામાં તેનું નામ ચોકસાઈના બીજા નામ તરીકે જાણીતું થયું છે.

ચારિત્ર્ય એ શક્તિ છે. તમારા કામમાં તે દાખલ કરો. કોંગ્રેસની બેઠક પૂરી થવાની લગભગમાં તરતમાં રજૂ થનાર એક પ્રશ્ન ઉપર બોલવાનું ડેનિયલ વેબ્સ્ટરને જ્યારે દબાણ થયું ત્યારે તેણે કહ્યું કે, 'ના, મારાથી તે નહિ બની શકે, તે અશક્ય છે. બીજી ફરજોનું મારા ઉપર એટલું બધું દબાણ છે કે બોલવાની તૈયારી કરવા માટે મને બિલકુલ વખત નથી,' પણ મિ. વેબ્સ્ટર ! કોઈ પણ વિષય ઉપર હમેશ તમે સારી રીતે બોલો છો; તમે કદી નિષ્ફળ જતા નથી ! તે વક્તાએ કહ્યું કે, તે જ કારણથી હું બોલતો નથી; કારણ કે કોઈ પણ વિષયની સંપૂર્ણ માહિતી મેળવ્યા સિવાય હું તે વિષય ઉપર બોલતો નથી, આ દાખલામાં તેમ કરવાને મને વખત નથી, તેથી જ મારે ના કહેવાની જરૂર છે.

એક નામાંકિત લેખકે કહ્યું કે જે કાંઈ કરવું ઠીક હોય તે સારામાં સારી સંભાળ, બળ અને સાચા હેતુ સાથે કરવું જોઈએ.

આપણી કર્તવ્યપરાયણતાની તુલના કરે અગર ઈશ્વરની નજરમાં મુકાબલે તેની કેટલી કિંમત છે તે નક્કી કરે એવી કોઈ

તુલના આપણી પાસે નથી આપણને જે કાંઈ ક્ષુદ્ર લાગે છે તે એવો ગુપ્ત નિર્ઝર હોઈ શકે કે જે જીવન અને મૃત્યુના મહત્ત્વના મુદ્દાઓને ગતિ આપી શકે

કેનન ફેરર કહેતો કે જગતમા ખરી નિષ્ફળતા માત્ર એક જ છે અને તે માણસ જે કાંઈ જાણતો હોય તેને વળગી ન રહેવુ તે છે

સ્ટીવન જીરાર્ડ ચોકસાઈનો નમૂનો હતો તેના લોખંડી ફરમાનોથી, પોતાના નોકરોને તે થોડુ પણ ચસકવા દેતો નહિ તે માનતો કે **દરેક બાબતમાં સખતમા સખત ચોકસાઈ રાખ્યા સિવાય કોઈ પણ પ્રકારની મહાન ફતેહ મેળવવી અશક્ય** છે સૂચના પ્રમાણે કોફીનો કેટલોક જથ્થો નહિ ખરીદવાથી તેના એક કેપ્ટને તેના કેટલાક હજાર ડૉલરનો બચાવ કર્યો હતો છતા તેણે તે નોકરને એકદમ રજા આપી અને કહ્યુ કે ભલેને, હુ તદ્દન પાયમાલ થઈ જતો હોઉ, પણ મારા હુકમનો ભ ગ થવો જોઈએ નહિ

પોતાના વચનથી એક તસુ પણ તે ખસતો નહિ લોકો જાણતા હતા કે તે પોતાનુ વચન ઠીકઠાક નહિ, પણ પરિપૂર્ણતા સાથે પાળતો તે કોઈ પણ બાબત નસીબ ઉપર છોડતો નહિ તેના ધધાની દરેક હકીકત ગણતરીવાળી રહેતી અને બહુ સૂક્ષ્મતા સાથે તેની યોજના થતી નેપોલિયનની માફક નાની નાની જૂજ બાબતમા પણ તે ચોક્કસ હતો, છતા તેના વ્યાપારીભાઈઓ તેની મોટી ફત્તેહનુ કારણ સદ્‌ભાગ્ય હતું એમ માનતા !

સને ૧૮૦૫મા ઇંગ્લિશ ચેનલના કાઠા ઉપર જે મોટી છાવણી નેપોલિયને ઊભી કરી હતી, તે તેણે એકદમ ઉપાડી લઈ પોતાના મહાન લશ્કરને ડેન્યુબ તરફ ઊપડી જવાનો હુકમ આપ્યો આ સમયે તેના મગજમા મોટી અને જુદી જુદી યોજનાઓ તળે-ઉપર થઈ રહી હતી, છતા તે હુકમ આપીને તેમ જ વિગતોને લગતુ કામ તેના મદદનીશો પૂરુ કરશે એમ ધારી બેસી રહ્યો નહિ વિગતો અને બીજી નાની નાની બાબતો, જે તેના ધ્યાન ઉપર લાવવાને

હલકા દરજ્જાના કોટનોને ઘણી ઝીણી ઝીણી જણાય તે તરફ તે એવુ બારીક ધ્યાન આપતો કે યુદ્ધ કરવા માટે જ્યુગલ (ગ્યુશિયુ) જાય તે પહેલા દરેક ટુકડીને લેવાનો અમુક માર્ગ, મથક છોડવાનો બરાબર દિવસ તથા સમય અને પોતાને મથક તે બરાબર કયે વખતે પહોચે તેની ગણતરી તેમ તેને અનુસરની યોજના કરી રાખતો સપૂર્ણ વિચાર અને બ દોબસ્તવાળી આ યોજનાનો અક્ષરે અક્ષર અમલ થતો અને ઉપર જણાવેલી યાદગાર ફૂરતુ પરિણામ આ જ રીતે ઓસ્ટરલિઝના વિજયમા આવ્યુ હતુ અને એ યુદ્ધથી યુરોપના ભાવિ ઉપર દસ વર્ષની સીલ રોપાઈ ગઈ હતી

જ્યા સુધી પોતાનુ એક વાક્ય સારામા સારુ થઈ શકે ત્યા સુધી મોકાલે તેમા હમેશા ફેરફાર કર્યા કરતો

લખાણોના ટુકડાના પુસ્તકો સિવાય ગ્લેડ્સ્ટન ૫૦ ખાનાની એક પેટી રાખતો અને તેના ઉપર વાર્તાઓ, ચૂટણીને લગતા ભાષણ અને કમિશનો, ફ્રે ચ લડ ટકાર, સામાન્ય પ્રકરણ, જીનીવાનુ લવાદ પાર્લ મેન્ટના નિર્ણયો, જાહેર પુરુષો રાજદ્વારી જગત પ્રેસ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનો ઇતિહાસ, એવી ચિઠ્ઠીઓ લગાવતો અને એમાની કોઈ પણ બાબતમા સૂચના મળ તેવી દરેક ચીજ તે સઘરી રાખતો કોઈ પણ વિષયની સભાળપૂર્વક તૈયારી કરવાનુ તે ધારતો ત્યારે તેને લગતી વિગતોની જે એક શ્રેણી તે રજૂ કરતો તે બીજુ કોઈ પણ કરી શકતુ નહિ ચોક્સાઈવાળા માણસો અમુક પદ્ધતિથી કામ કરનારા હોય છે અને એ પદ્ધતિમા જ તેમનુ ચારિત્ર્ય આવી રહેલુ છે

રોબર્ટ લોવર્સ કહે છે કે અગ્રેજી ભાષા બરાબર જાણતા હોય તેવા ઘણુ જ જર્મનો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમા છે એમ હુ જાણુ છુ મિ કાર્લ શુર્ઝ, મર્હૂમ પ્રોફેસર સ્કેમ અને જેન બી સ્ટોલો જર્મન ભાષા બરોબર જાણતો હોય એવા એક જ માણસને હુ ઓળખુ છુ અને તે મિ બેયર્ડ ટેલર છે, બીજા બધા માત્ર ઉપલકિયા જ્ઞાનવાળા છે માત્ર ચાલી શકે તેટલુ જ તેઓ જાણે છે અને પોતાને

તેટલું જ જરૂરનું છે, એમ તેઓ ધારે છે.

સાનફાન્સિસ્કોના એક વ્યાપારીએ સેક્રેમેન્ટોના એક બીજા વ્યાપારીને તારથી સંદેશો મોકલાવ્યો હતો કે, 'અમુક કિંમતથી તમને ૧૦,૦૦૦ બુશલ ઘઉં આપવામા આવે છે. હું તે ખરીદું કે તમને આ કિંમત ઊંચી લાગે છે?' 'ના કિંમત ઘણી ઊંચી છે' એને બદલે (નો પ્રાઈસ ટૂ હાઈ) 'કોઈ પણ કિંમતથી ખરીદો' એવો જવાબ મળ્યો. નો-શબ્દ આગળ વિરામનું ચિહ્ન નહિ મૂકવાથી સેક્રેમેન્ટોના વેપારીને બહુ મોટું નુકસાન ગયું. સંદેશા મોકલવામા કાળજી નહિ રાખવાથી કેટલા લોકો અઢળક ધન અને જિંદગી પણ ગુમાવે છે? કેટલા બધા અકસ્માત તેથી બને છે?

પ્રેસિડેન્ટ ટક્ુટલ કહે છે કે, ચોકસાઈવાળા છોકરાને હમેશાં ખધા ચાહે છે. જે લોકો નોકર રાખે છે, તેઓ પોતાના નોકરો લુચ્ચા અગર મૂર્ખ હોય તેમ તેની સતત દેખરેખ રાખે નહિ પોતાના હાથ નીચેના માણસ બરોબર કામ કરે છે કે કેમ તેની ખાતરી માટે સુતાર તેની પાસે ને પાસે રહે, અગર નામું લખનાર બરાબર નામું લખે છે કે કેમ, તે કીલીદારને હમેશા જોવું પડે, તો તો બીજો કામ કરે તેના કરતા તે સુતાર અગર કીલીદાર પોતે જ તે કામ કરી નાખે એ વધારે સારું.

અર્ધા દિલથી કરેલી વીસ બાબતો સારી રીતે કરેલી એક બાબતની પણ બરાબર નથી.

એક ફતેહમંદ કારીગર કહેતો કે, એક સારી ટાંકણી તમે બનાવી શકો તો, એક ખરાબ સ્ટીમ એંજિન તમે બનાવો તે કરતા તેમાથી તમે વધારે કમાઈ શકો.

દરેક ખરાબ કામમાં જૂઠાણું રહેલું હોય છે. તેમા સંપૂર્ણ રીતે અપ્રમાણિકતા રહેલી હોય છે. સારું કામ કરવા માટે તમે પૈસા આપો છો, તે કામ ખરાબ રીતે અને અપ્રમાણિકપણે કરવાથી તમારા પૈસા પડાવી લેવામાં આવે છે.

આ વાત વિચિત્ર જણાય—પણ ઈશ્વરની ઊંચામાં ઊંચી કૃતિ સંપૂર્ણ મનુષ્ય, તે એની અત્યંત બારીકીનું પરિણામ છે કે એક ઠેકાણામાં રહેલો નહિ જણાતો દોષ, પણ ઉન્નતિને માર્ગે જતી પ્રતિભાને રોકશે અને કામ બગાડશે

બેદરકારી, બેપરવાઈ, પૈસાની વ્યવસ્થાની ખામી આ શબ્દો જીવનમાં નિષ્ફળ ગયેલા હજારો મનુષ્યોની કબર ઉપર લખી શકાય બેદરકારી અને અચોક્સાઈથી દેવાળા કાઢનારા દુકાનદારો, પાદરીઓ, અધિપતિઓ અને બીજા ધંધાદારીઓએ પોતાની જગા અને પ્રતિષ્ઠા ગુમાવી છે

કરેને પેટનને કહ્યું હતું કે 'પેટન! થોડાક વારની એક લાલ પટ્ટી તમે ખરીદી લાવો અને તમારાં બિલ તથા કાગળ તમે બાંધી રાખો તો તમારા જમાનાના મહાનમાં મહાન પુરુષ તમે થશો કેનને અનુભવ થયો હતો પદ્ધતિથી કામ કરનારા માણસોમાં એક નિયમ તરીકે જ ચોકસાઈ હોય છે અને તેઓ જરૂર ફતેહ પામે છે

કૂલર પદ્ધતિ વિશે કહે છે કે તારા વિચારોને તું સુંદર પદ્ધતિમાં ગોઠવ ખભા ઉપર ઘાસ આમતેમ છૂટું ઝૂલતું, લટકતું હોય તેના કરતાં મજબૂતીથી બાંધેલું અને પૅક કરેલું ઘાસ બમણા વજનમાં લઈ જઈ શકાય છે સેસિલ કહે છે કે પેટીમાં જેમ આપણે વસ્તુઓ પૅક કરીએ છીએ તેવી જ ખૂબી પદ્ધતિમાં રહેલી છે ખરાબ પૅક કરતાં સારો પૅક કરનાર દોઢ પૅક કરી શકે છે સર વૉલ્ટર સ્કૉટ કહેતો કે એક ટુકડી કૂચ કરતી હોય છે ત્યારે આગલો ભાગ બરાબર રીતે અને અટક્યા વગર નહિ ચાલવાથી પાછલા ભાગમાં વારંવાર ગરબડ થાય છે ધંધાને પણ આ જ નિયમ લાગુ પડે છે જે વાત પહેલી હાથમાં આવે તેનો તરત જ દૃઢતાથી અને નિયમિત રીતે નિકાલ કરી નાખવામાં ન આવે તો બીજી ઘણી ચીજોનો પાછળ જમાવ થાય છે આખરે તેનું દબાણ એકદમ વધી જાય છે અને

પછી તે ગૂંચવાડા આગળ ગમે તેવુ મગજ પણ ટકી શકતુ નથી

વિકટર હ્યુગો કહે છે કે, દિવસના કામોની જે માણસ દરરોજ સવારે ગોઠવણ કરી રાખે છે અને પછી તે ગોઠવણને અનુસરે છે તેને એક એવી દોરી મળે છે કે જેથી ઘણા ઉદ્યોગી જીવનની ભૂલભુલામણીમા પણ તેનો માર્ગ સરળ થતો જાય છે તેના વખતની નિયમિત ગોઠવણ તેના સઘળા ધધામા દાખલ થતા અજવાળાના કિરણ જેવી છે, પણ જ્યા કાઈ પ્લેન નથી, ગોઠવણ નથી, જ્યા માન બનાવો ઉપર, ચાન્સ ઉપર, વખતના ઉપયોગને ફેકી દેવામા આવે છે, ત્યા સઘળી બાબતો અવ્યવસ્થિત રહે છે આ ચીજો ફરી ગોઠવી શકાતી નથી, તેમ તેના ઉપર દેખરેખ પણ રહી શકતી નથી

જોનાસ ચિકરિંગ, જ્યારથી પિયાનો બનાવનાર માટે કામ કરવા લાગ્યો, ત્યારથી તે જે કાઈ કરતો તે શ્રમ અને સભાળથી કરવા માટે તે જાણીતો હતો પિયાનો બનાવવામા તેને કોઈ પણ બાબત નજીવી લાગતી નહિ ચોકસાઈ અને જ્ઞાનની કિંમત આગળ, વખત અને મહેનતને તે કિંમતી ગણતો નહિ તે તરત જ પોતાના કારખાનામા પિયાનો બનાવવા લાગ્યો ઋતુના ફેરફાર સામે ટકી રહી અને ચોખ્ખા તથા સારા સૂર આપે, વગાડનારને ઓછામા ઓછી મહેનત પડે છતા પૂરેપૂરા અને મીઠામા મીઠા સૂર આપે તેવુ એક વાદ્ય તૈયાર કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો એક પિયાના પછીનો પિયાનો વધારે સારો થાય એવો નિશ્ચય તે કરતો સપૂર્ણતા એ તેનો નિયમ હતો જીવનના અત સુધી પોતાના વાદ્યને તે પડે જ છેલામા છેલ્લો હાથ દેતો અને તે કામ બીજાને સોપતો નહિ કારીગરી અને વેચાણમા તે કાઈ પણ અનિયમિતપણુ દાખલ થવા દેતો નહિ તેના દરેક કામમા સાદાઈ, ચોખ્ખાઈ અને પ્રમાણિકતા જોવામા આવતા

પ્રતિસ્પર્ધીઓને તે દૂર ને દૂર રાખતો ચિકરિંગ એ નામમા એવુ બળ હતુ કે એક બીજા પિયાનાવાળાએ માસાચુસેટ્સમા પોતાનુ

ખરું નામ બદલી ચિકરિંગ રાખ્યું હતું; પણ જોનાસ ચિકરિંગે તે બાબત ફરિયાદ કરવાથી સામાવાળાને પોતાનું નામ બદલવું પડ્યું હતું. ચારિત્ર્યની નૈતિક તેમ જ વ્યાપારી કિંમત પણ છે.

જોસેફ એમ. ડબલ્યુ. ટર્નરે હજામ થવું, એવો તેના પિતાએ નિર્ણય કર્યો હતો; પણ તેણે ચિત્રકળા માટે એવી રુચિ બતાવી કે એક ધંધા તરીકે તે કલાનો સ્વીકાર કરવા તેના બાપે નારાજી સાથે તેને પરવાનગી આપી હતી. તે તરત હોશિયાર થયો, પણ તેની પાસે સાધન નહિ હોવાથી તે પોતાના હાથમાં જે કાંઈ કામ આવે તે લેતો. ગાઈડબુકો અને પંચાંગો માટે વારંવાર તે ચિત્ર તૈયાર કરી આપતો. જોકે પગારે ઓછો મળતો પણ કામમાં કોઈ બેદરકારી બતાવવામાં આવતી નહિ. તેને જે પૈસા મળતા તેના કરતાં તે કિંમતી કામ કરતો. અને તેને વધારે પૈસા અને વધારે ઉચ્ચ પંક્તિનુ કામ મળવા લાગ્યું; કારણ કે જેઓ નિમકહલાલીથી કામ કરે છે, તેમની નોકરી માટે લોકો સામાન્ય રીતે આતુર રહે છે અને તેઓ જે કાંઈ ઉચ્ચ પંક્તિનુ કામ કરી શકે તે કરવા તેમને સોંપે છે. આમ તે આગળ ને આગળ મહેનત કરવા લાગ્યો. તેના કામને અમુક કિંમત તો મળવા જ લાગી અને તેનાં ચિત્રોમાં ઉત્કૃષ્ટ કલાની ઝાંખી બીજા માણસોને થવા લાગી; તેમ જ તેની કિંમત વધવા માંડી. દૃશ્યભૂમિ ચિત્રકામના પ્રદેશમાં સ્વીકારાયેલા, જાહેર થયેલા ઉસ્તાદો કરતાં પણ તે આગળ વધી જતો અને કુદરતના દેખાવનો અપ્રતિમ અભ્યાસ આગળ કોઈ પણ વખત નહિ થયેલા તેવા ચિત્રકામમાં તેનો પ્રેમ ઊભરાતો. સાહિત્યમાં જેમ શેક્સપિયર ગણાય છે તેમ પોતાના ખાસ વિષયમાં ટર્નર સર્વથી નામાંકિત છે.

વેન્ડેલ ફિલિપ્સના સ્વભાવમાં જ એવું કાંઈક હતું કે જેથી તેને સંપૂર્ણતા માટે અદ્ભુત લાગણી રહેતી. દરેક શબ્દ એવો બરાબર મુકાવો જોઈએ કે જેથી તેના વિચારની છાયા બરાબર જણાઈ આવવી જોઈએ, દરેક વાક્ય અમુક લંબાઈનું અને અમુક

ધાટીનું હોવું જોઈએ તેના મુખમાંથી અમુક વાક્ય બહાર પડે તે પહેલા પોતાના મનમા તેની બરાબર તુલના થવી જોઈએ ચોક્સાઈ એ તેની શૈલીનું ખાસ લક્ષણ હતું. આ રીતે અમેરિકામાં કાયદાને લગતા ઉચ્ચમા ઉચ્ચ વક્તા તરીકે તેણે નામના મેળવી તેના વાક્યોની તાલબંધ પ્રૌઢતા અને સતુલના પ્રશંસાપાત્ર છે.

ઉત્કૃષ્ટતાને માટે લોર્ડ બ્રોહામને એવો પ્રેમ હતો કે ગમે તેવી મહેનત પણ તેને ભારે લાગતી નહિ પોતાને ગમે તેટલી મહેનત પડે પણ કોઈ પણ માણસ પોતાના કરતા આગળ ન વધી જાય તેને માટે કાળજી રાખતો તેની ફતેહનું કારણ આ એક જ બાબત હતી.

જ્યોર્જ એસ લ્યુઈએ પહેલામા પહેલા બહાર પાડેના લેખો માનો એક તેણે 'એડિનબરો રિવ્યૂ'ને મોકલ્યો ત્યારે તે બધો જ ફરીથી ગોઠવીને લખવા તેને વિનંતી કરવામા આવી તેને ઘણુ જ ખરાબ લાગ્યુ, છતા તેણે તેમ કરવાનુ કબૂલ રાખ્યુ અને પરિણામથી તે એટલો બધો ખુશ થયો કે એકથી ત્રણ ત્રણ વાર સુધી લેખ ફરી ફરીને લખાય નહિ ત્યા સુધી કોઈ પણ લેખ તે પ્રકાર ઉપર મોકલતો નહિ. મેંકાલે પણ પોતાના સારામા સારા નિબંધો બબ્બે ત્રણ ત્રણ વાર લખતો

ઉદાહરણ, ગુપ્ત ખજાનો અગર આપણને બહુ જ ઇચ્છા હોય તેવી બીજી કોઈ ચીજ માટે આપણે જેવી મહેનત કરીએ તેવી જ મહેનત આપણે ચોક્સાઈને માટે કરવી જોઈએ કામ કરવામા–ધંધો કરવામા ચોકસાઈવાળી ટેવો પાડવાને આપણે નિશ્ચય કરવો જોઈએ રોગથી તમે જેમ દૂર રહો તેમ નાણાના અગર બીજી બાબતના શિથિલ વહીવટથી દૂર રહો બેપરવાઈ અને બેદરકારીભરી ટેવો એક લક્ષાધિપતિને પણ થોડા વખતમા ખરાબ કરી શકે. જેને સારી ફતેહ મળી છે તેવા લગભગ દરેક માણસમા ચોકસાઈ અને શ્રમ સાથે કામ કરવાની ટેવ હોય છે **ચોકસાઈ એટલે ચારિત્ર્ય અને ચારિત્ર્ય એ બળ છે.**

૧૮ : જીવનને આપણે જેવુ બનાવીએ તેવું બને છે

'ભાવિ જીવનરૂપી કાપડમા આપણે આપણા જ રંગ મૂકી શકીએ છીએ અને ભાગ્યના પ્રદેશમા આપણે વાવીએ તેવુ લણીએ છીએ.' વ્હીટિયર

'વહાલા બ્રૂટસ' આપણા તારાઓનો વાક હોતો નથી. આપણે હલકા રહીને નીચા રહીએ તેમા દોષ આપણો જ છે' શેક્સપિયર

'દરેક જણ પોતાની કૃતિઓનુ ફરજંદ છે' સર્વેન્ટિસ

કમળાવાળી આખને બધુ જ પીળુ લાગે છે પોપ

'મનુષ્યમા ઉજ્જ્વળ શુ છે, તે આપણે ખોળી કાઢવુ જોઈએ, અગર તેનામા ઉજળુ છે એવી શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ'

પ્રકાશ મેળવવા મહેનત કરનાર આત્માની પોતાની અંદર જ પ્રકાશ

કરીએ તો જગત આપણે માટે ધારે અગર કરે આપણે જેવા જેવા મો કરીએ તેનુ પ્રતિબિબ બતાવનાર તે દર્પણ છે આપણે સ્મિત કરીએ અને આનદમા રહીએ તો તેથી આપણુ જ મો પ્રકાશમાન અને આનદયુક્ત લાગે છે આપણે જો ખગશ, ગુસ્સો, હલકટપણુ અને તિરસ્કાર બતાવીએ, તો તે આપણી તેવી જ નગ્ન આપણને બતાવે છે દુનિયા બોલતા ઝરૂખા જેવી છે, જેમા આપણા પોતાના અવાજનો પ્રતિધ્વનિ થાય છે જેવુ આપણે બીજા વિષે કહીએ તેનુ જ આપણે માટે કહેવામા આવે છે આપણા મા જે કાઈ પ્રથમ માલૂમ ન પડે તે જગતમા બીજે સ્થાને પણ માલૂમ પડતુ નથી

આરસના એક કઢગા કકડામાથી ઘોડો બનાવવો કે કોઈ મહાન પુરુષ અગર દેવતાની મૂર્તિ બનાવવી તેનો આધાર તો ફક્ત કારીગર ઉપર જ રહે છે. પરંતુ એ બધા કરતા પણ વધારે સુંદર અગર જીવનથી ભરપૂર અને ચારિત્યના પ્રકાશથી ઝગઝગતી એવી તમારી આધ્યાત્મિક આકૃતિ ખીલવવી એ તો તમે તેમ કરવા માગશો તો—તમારા પોતાના જ હાથમા છે.

અઢારમા સૈકાની અધવચના, ઇગ્લન્ડના મધ્યભાગમા નિર્જન, ઉજ્જડ પ્રદેશમા, એક ખરેખરા અરણ્ય જેવા ભાગમા, મુસાફરોને માર્ગ બતાવવા માટે ડન્સ્ટન પિલર નામની એક દીવાદાડી લિંકનહિલ ઉપર બાધવામા આવી હતી, પણ હાલ તે ફળદ્રૂપ પ્રદેશની વચ્ચો વચ આવી રહેલી છે તેના ઊચામા ઊચા શિખર ઉપરથી પણ કાઈ ઉજ્જડ ઘાસવાળી જગા એક જમાનામા જોવામા આવતી નથી! સુપર ફોસ્ફેટ ઑફ લાઈમ નામના ખાતરથી આ અદ્દભુત ફેરફાર થયેલ જોવામા આવે છે ઉચ્ચ આદર્શના પ્રોત્સાહનથી, કાઈ પણ સુપરિણામ બતાવી નહિ શકે તેવા નિરુપયોગી જીવન પરિણામ બતાવે તેવા ફળદ્રૂપ નીવડ્યા છે સારામા સારા જીવનમા પણ આટલા જ ભારે સુધારા

સંભવિત છે, ઉચ્ચ આશયનું નુપૂર હોય તેવું ખાતર ભાગે અને તમારું નિરુપયોગી જીવન પણ ગુલાબોની માફક નવપલ્લવિત થશે

કોઈ પણ રીતે આપણામાં એવી એક આનગમાન્યતા રહેતી છે કે આપણે સ્વતંત્ર છીએ, છતાં આપણામાં પ્રારબ્ધ જેવું પણ કાઈક રહે છે તે આપણી આજુબાજુ વાડની માફક રહે છે, આપણા સ્વાતંત્ર્યને મર્યાદિત કરે છે આપણી શક્યતા ઉપર અંકુશ મૂકે છે અને આપણા કામકાજની દિશા નક્કી કરે છે, પણ સ્વાતંત્ર્ય એ પણ પ્રારબ્ધનો જ વિભાગ છે તથા જે કાઈ મોર પ્રારબ્ધ જેવું દેખાય છે તે સ્વાભાવિક બંધનમાત્ર છે માણસનું જ્ઞાન, ખંત અને ચાલાકી પ્રારબ્ધને રદ કરે છે જેમ આપણામાં વિશાળતા વધે છે તેમ આપણને વધારે સ્વાતંત્ર્ય મળે છે આપણે ઉપયોગ કરી શકીએ તેનું સઘળું સ્વાતંત્ર્ય આપણને આપવામાં આવ્યું છે જ્ઞાન જેમ જેમ આગળ વધે છે તેમ તેમ પ્રારબ્ધ કહેવાય છે તેને દબાવી દઈ આગળ વધે તે જ માન મહાન ફતેહ કોઈ પણ વખતે મેળવી શકે

થારોએ કહ્યું છે કે ઘોડાના માર્ગ અને પૈડાના ચીલા વચ્ચે બે ફૂટ ઊંચુ એક ફૂલઝાડ મેં જોયું હતું એક જ ઇંચ આ ફૂલઝાડ ડાબી અગર જમણી બાજુએ ફાલ્યું હોત અગર એક જ ઇંચ ઊંચુ ગયું હોત તો તેનું આવી બન્યું હોત આમ છતાં તેની આજુબાજુ હજારો એકર નિર્જન જમીન હોય તેમ તે ખીલતું હતું તે કોઈ મુશ્કેલી માથે લેવા જતું નહિ અગર દુર્દશાની ધાસ્તી આણી તે દુર્દશા પોતાની ઉપર લાવતું નહિ

હુડ કહેતો કે મેં નિશ્ચય કર્યો હતો કે સૂર્યની માફક જ્યાં સુધી દિવસ હોય ત્યાં સુધી દરેક વસ્તુની ઊજળી બાજુ તરફ જ મારે જોવું

કાર્લાઈલ કહે છે કે આપણા સૂર્યપ્રકાશમાં હમેશાં એક કાળો ડાઘ હોય છે અને તે આપણી જ છાયા હોય છે તમારી એ છાયાથી દૂર રહો

આપણને બુદ્ધિ આપવામા આવેલી હોય છે, પણ આપણા ચારિત્ર્યની રચના આપણે પોતે કરીએ હિંમત ન હોય તે માણસ કદી જૂઠું ન બોલે, લોકાપવાદથી બીને માણસ કદી દુરાચારમા ન પડે, આ સ્થિતિ ચારિત્ર્યને કલંકિત કરી શકે છે માણેક, સોનું, રાજમુકુટ અને ખુદ રાજ્યસત્તા કરતા પણ ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય વધારે કિંમતી છે અને તેવા ચારિત્ર્યની રચના કરવી તે જ જગતમા સાગ-મા સારી બાબત છે.

માદગી અને બીજાં અનિષ્ટોની નિર્બળતાનો અટકાવ કરવા માટે આનંદરૂપી વાડ કરવાને સારુ હુ હમેશા પ્રયત્ન કરુ છું, એમ સ્ટર્ન કહેતો તે વળી કહેતો કે, **માણસ જે કોઈ વખતે સ્મિત કરે છે ત્યારે, તેમ જ હસે છે ત્યારે, વિશેષ કરીને તેના જીવનના અંગમાં અવશ્ય કાંઈક ઉમેરે છે.**

મરદની માફક જિંદગી ગાળો જિંદગી એક ગંભીર અને મહત્ત્વની બાબત હોય તેમ વર્તન કરો જિંદગીમા કોઈ આનંદજનક કાર્ય કરવાને તમે જન્મ્યા હો, જગત તમારા જન્મ માટે રાહ જોઈ રહ્યુ હોય, તેમ તેમા તમે કામમાજ કરો, કાઈક કરવાને અને કાઈક મેળવવાને, સારી તેમ મોટી યોજનાઓ અમલમા મૂકવાને જિંદગી એ એક મહાન તક હોય તે પ્રમાણે વર્તન કરો

આનદી અને સ્વસ્થ માણસમાથી જ જે કાઈ ઉમદા અને સરસ હોય તે નીકળી આવે છે એમ શિલર કહે છે કાઈ સારામ સારુ અને ઉમદામા ઉમદા કાર્ય છે તે આવી પ્રકૃતિમાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે ક્ષુદ્ર, ઉદાસ આત્માઓ **જેઓ ભૂતકાળનો ખેદ કર્યા કરે છે અને ભવિષ્યથી બીધા કરે છે, તેઓ વર્તમાન જીવનની પવિત્ર પળોનો લાભ લઈ શકતા નથી.**

એક જ કુટુબમા અને એક જ સંજોગમા એક જણ જ્યારે એક ભવ્ય ઇમારત ઊભી કરે છે, ત્યારે અરૂઢ અને શક્તિ વગરનો તેનો

ભાઈ ખરેખરમા જ પડી ગંદે છે તેની તે જ સામગ્રીમાથી તે કીર્તિ અગર અપકીર્તિ, જશ અગર અપજશના પાન બનાવી શકે આપણે જેની તપાસ રાખતા હોઈએ છીએ તે જ આપણને મળી આવે છે ભૂસ્તરવેત્તા ક્રમગધીના પથ્થરમા પણ કાઈક યોજના, કાઈક પ્લાન, કાઈક ક્રમ જોઈ શકે છે જે ફૂલ અને ઘાસ ઉપર પગ દઈ કાઈ પણ વિચાર વગર ઘણા માણસો ચાલે છે, તેમા વનસ્પતિવિદ્યા જાણનાર ઘણુ જોઈ શકે છે, જ્યારે પોતાના જાતિબધુઓ ભાગ્યે જ ઊચી નજર કરે છે, ત્યારે ખગોળવેત્તા તારાના ઊડાણમા દૃષ્ટિ નાખે છે

કુદરત પણ આપણી વૃત્તિઓને અનુસરે છે જે હસે છે તેની સાથે તે હસે છે, જેઓ રડે છે, તેમની સાથે તે રડે છે આનદમા હોઈએ છીએ તો પક્ષીઓનુ ગાન આપણને વધારે મધુર લાગે છે વન, ઉપવન અને નિર્ઝરો આપણા સગીતનો પ્રતિરવ કરે છે આપણે જો ઉદ્વેગમા ડોઈએ છીએ તો કુદરતના મુખ ઉપર પણ ઉદ્વેગ છવાઈ રહે છે સૂર્ય પ્રમને છે પણ આપણા હૃદયમા અધકાર હોય છે પક્ષીઓ ગાન છે પણ તે આપણી આગળ ગાતા જણાતા નથી જગતનો સગીતનો સૂર ધીરો ચાલે છે

હું વિશ્વાસ રાખીશ તો મારો વિશ્વાસ રખાશે.

હું વહેમાઈશ તો મારે માટે વહેમ લાવવામા આવશે.

હુ ચાહીશ તો મને સૌ ચાહશે.

હું ધિક્કારીશ તો મને સૌ ધિક્કારશે.

દરેક માણસ લોહચુબક સમાન છે અને પોતાની આજુબાજુ પોતાને જ પસંદ પડતાં સારાં અગર નરસા તત્ત્વો એકઠાં થાય ત્યા સુધી પોતાને મળતા લોકો અને સિદ્ધાતોને તે પોતાના તરફ આકર્ષે છે. આ રીતે શરીરના સઘળા અવયવ અને ધર્મ ગાઢમા ગાઢ સમભાવ સાથે સકળાયેલા

છે એક હસે છે તો બધા તેનો આનંદ લે છે એમને દુખ થાય છે તો બીજા બધાને તે સાથે દુખ થાય છે

ભવિષ્ય આપણે બનાવીએ તેવુ થઈ શકે આપણો હેતુ તેને ચારિત્ર્ય અર્પણ કરે એમ માણુસનો નિશ્ચય તે જ તેનુ ભવિષ્ય કહી આપશે જેને કોઈ મહાન પ્રેરણા–પ્રોત્સાહન નથી તે માણુસ માટે કોઈ પ્રકાશમાન આશા–કોઈ પ્રશસ્ત ભાવિ નથી એક માણુસને જાણો અને તે માણુસ તમને ઓળખાઈ આવશે તેની મર્દાનગી જણાઈ આવશે, તેથી જ તેના ભાવિનુ પ્રગટીકરણુ થશે ઉત્સાહ નરમ પાડી દે, તેવો તમારો નિરાશાવાદ તમે પાછળ મૂકી દો અનિષ્ટ ધારી બેસતા નહિ સારૂ જ ધારવુ સારો વખત આણુવાનો નિશ્ચય કરો અને સારો વખત આવશે જે મોટી મોટી આશાઓ રાખે છે, તે જગતનુ ભલુ કરનારા હોય છે આશાવાળા માણુસો! આગળ ધસો

તહેવારનો દિવસ પૂરો થતા મિ એન્ડ્રુસે પોતાના એક શિષ્યને પૂછ્યુ કે, વારુ રૉબર્ટ! આજ સાજે તમે ક્યા ગયા હતા? રૉબર્ટે જવાબ દીધો કે, 'હુ બ્રાઉનહીથ ગયો હતો અને કેમ્પ માઉન્ટને આટો દઈ જગલોમા થઈને પાછો ઘેર આવ્યો, પણ મને આનદ પડ્યો નહિ કોઈ પણ માણુસ ત્યા નજર પડ્યુ નહોતુ નાકા તરફના રસ્તે હુ ગયો હોત તો સારુ!'

રૉબર્ટ વાતો કરતો હતો તેવામા એક બીજો શિષ્ય આવ્યો તેને શિક્ષકે પૂછ્યુ કે, તમે ક્યા ગયા હતા? માસ્ટર વિલિયમે જવાબ દીધો કે, 'આજે મને જે ફરવામા આનદ પડ્યો તે જિંદગીમા મને પડ્યો નથી મિસલટો નામનો વિચિત્ર છોડવો મે જોયો તેના મૂળ જાણે જમીનમા ઊંડા હોય તેમ એક ઝાડની છાલમાથી તે ઊગી નીકળે છે મે એક લક્કડખોદ જોયો, ઘણુ એક મોટુ કણુસનુ જોયુ અને જગતમા કેટલાક ફૂલ મે એકઠા કર્યા એક વિચિત્ર

પક્ષીની પાંખ તૂટી ગઈ છે. એમ ધારી હું તેની પાછળ પાછળ ફર્યો અને હું એક કાપવાળી જગાએ આવ્યો ત્યાં હું ભીંજાઈ ગયો અને પક્ષી તો પાંખ ન તૂટી હોય એમ ઊડી ગયું કદાચ પોતાના માળામાંથી છટકી જવાનો તેનો ઇરાદો હશે મારાં લૂગડાં ભીંજાયાં તેની મને દરકાર નથી પણ કાપની આ જગા આગળ કોલસા બાળતા એક બુઢ્ઢાને મેં જોયો તેણે પોતાના ધંધાની નવી હકીકત મને કહી અને મને એક સુંદર નાનો મૂએલો સાપ આપ્યો પછી હું ઊંચી ટેકરીને મથાળે ગયો અને બધો પ્રદેશ એક નકશાની માફક મારી આગળ પથરાયો હોય તેમ મેં જોયો પછી આ ટેકરીને કેમ્પ ટેકરી કહે છે તે મારણથી જૂની કેમ્પના ખંડેરોની મેં શોધ કરી અને મને તે જડ્યાં પછી હું નદી તરફ અને બીજી વીસ–પચીસ જગાએ ગયો આ બધે સ્થળેથી આવાડિયા સુધી પહોંચે તેની કાંઈક ને કાંઈક જિજ્ઞાસા અને વિચારો હું ઘેર લાવ્યો છું '

તેની આ જિજ્ઞાસા વિષે મિ એન્ડ્રુસે કહેવા જેવું બધું જ કહ્યું અને જ્યારે તેને માલૂમ પડ્યું કે વિલિયમ, જેણે આટલું બધું જોયું હતું તે ગબર્ટ જે જગાઓએ થઈને ગયો હતો ત્યાં જ ગયો હતો પણ રૉબર્ટે કાંઈ જ જોયું ન હતું તે બોલ્યો કે, ખરેખર આમ જ બને છે એક માણસ દુનિયામાં આંખ ઉઘાડી રાખી ફરે છે અને બીજો બંધ કરીને ફરે છે જગતના સર્વ ભાગમાં ફરેલા ખલાસીઓને મેં જોયા છે આ લોકોએ જગતની દારૂ પીવાની જગાઓ જ માત્ર જોઈ હોય છે અને ત્યાં વેચાતા દારૂની કિંમત માત્ર જ તેઓ જાણે છે એક નાદાન અવિચારી યુવકને યુરોપના પ્રવાસે ધકેલવામાં આવે છે પણ તે ત્યાંથી એક પણ વિચાર ગ્રહણ કરી આવતો નથી જ્યારે અવલોકનની આંખવાળા અને તપાસ કરવાની વૃત્તિવાળાને દરેક મુસાફરીમાં સુધારણાની સામગ્રી અને આનંદ મળે છે

આ બને સુવક્ર પોતપોતાને અનુકૂળ જગત ઉત્પન્ન કર્યુ હતુ

આયેગો કહે છે કે, આપણે આવા અગર તેવા હોઈએ છીએ તેનુ કારણ પણ આપણે પોતે જ હોઈએ છીએ આપણા શરીર આપણા બગીચા છે આપણા સકલ્પ આ બગીચાના માળી છે આ રીતે આપણે કૌવચ વાવવા કે શિગ વાવવી, ખુશબોદાર રોપ વાવવા કે નીદામણના છોડવા તેમા ભરી કાઢવા, વનસ્પતિની એક જ જાતિ તેમા રાખવી અગર ઘણી જાતથી ગૂચવાડા ઊભા કરવા, તેને ઉજ્જડ પડી રહેવા દેવા અગર ઉદ્યોગથી તેમા ખાતર ભરવા આ સર્વ શક્તિ —આ સઘળી વિકાસ પામે તેની સત્તા આપણા સકલ્પમા રહેલી છે

વ્હીપલ કહે છે કે, દરેક માણસની હલકટતા, વિચારની અધતા, અજ્ઞાન, દુર્ગુણ અગર ક્ષુદ્રતા તેની પોતાની અને જે કાઈ ગભીર, વ્યાપક, ડહાપણભરેલુ, સારુ અગર મહાન હોય છે તેની વચ્ચે વજ્ર જેવી દીવાલ ઊભી કરે છે

કહેનારે બરાબર કહ્યુ છે કે, એક જ સામગ્રીમાથી એક માણસ મહેલ બનાવે છે, બીજો ઝૂપડા બનાવે છે, એક મોટી વખારો ઊભી કરે છે, બીજો બગીચાવાળા મકાન ઊભા કરે છે, જ્યા સુધી શિલ્પી તેનુ કાઈ બનાવે નહિ ત્યા સુધી ચૂનાનો ઢેલ અને ઈટો તે ઈટો જ રહે છે **પથ્થરની એક છાટ નબળા મનના માણસના માર્ગમા એક હરકતરૂપ હોય છે, તે દઢ મનવાળાને આગળ ચડવાના પગથિયા જેવી હોય છે, તેમ જ જે મુશ્કેલીઓ એક માણસને નિરાશ કરે છે, તે જ મુશ્કેલીઓ બીજાના સ્નાયુને મજબૂત કરે છે,** કમ કે આ બીજો માણસ આ મુશ્કેલી ઓને કૂદી પડવાનુ એક કમાનવાળુ પાટિયુ સમજે છે અને તે ઉપરથી નિષ્ફળતાનો અખાત ઓળગી જઈ, ફતેહની ખાતરીભરેલી અને સગીન જગા ઉપર તે આવે છે

કેટલાક માણસો મધમાખની માફક દરેક ફૂલમાથી

મધ એકઠું કરે છે, જ્યારે કરોળિયાની માફક બીજાઓ માત્ર ઝેર જ લઈ જાય છે. એક માણસને દરેક જગાએ અને દરેક પ્રસંગે આનંદ મળી આવે છે. તે પોતાનો ઉત્સવ પોતાની સાથે જ લઈને ફરે છે, ત્યારે બીજો જાણે સ્મશાનમાંથી પાછો ફરેલો હોય એવો જ હમેશાં જણાય છે. એક માણસ જ્યાં જુએ છે ત્યાં સૌંદર્ય અને એકતાનતા જુએ છે; પોતાના આંસુમાં પણ આશારૂપી સૂર્યનાં કિરણો પડતાં તેને ઉજ્જ્વળ મેઘધનુષ્યનો દેખાવ દેખાય છે, ત્યારે બીજો સૌંદર્ય જોઈ શકતો જ નથી, તેની આંખના કાચ ઉપર ધુમાડો ચડેલો હોઈને તેને આખી દુનિયાને શોકનું આવરણ ચડેલું જણાય છે

જોકે સઘળાને આંખો હોય છે છતાં સઘળા જોતા નથી; છતાં સઘળી આંખોની બનાવટ એકસરખી હોય છે. એક જ પ્રકારનો સુંદર પ્રકાશ બધી જ કીકીઓ ઉપર આવે છે પણ દરેકને જુદી જુદી રીતે ચિત્ર જણાય છે. બોસ્ટન કોમન—એ સ્થળ ઉપર એક માણસ જ્યારે ફક્ત કાંકરા, ઘાસ અને બળતણ જુએ છે, ત્યારે બીજો તેના સૌંદર્યથી મુગ્ધ થાય છે. એક સુંદર ગુલાબમાં એક જણ માત્ર દુખતી આંખો માટે ગુલાબજળ સિવાય બીજું કાંઈ જોતો નથી, બીજો તેનો હેતુ ઉકલે છે અને તેની અદ્ભુત સુવાસમાં ઈશ્વરના સુવિચાર ઉકલે છે આ ગુલાબ તેને એક કાચના યંત્ર જેવું થઈ પડે છે અને તે વડે તે સૃષ્ટિના ઉત્પન્ન કરનારનું હૃદય જોઈ શકે છે.

આપણે જો જીવનમાંથી વધારેમાં વધારે લાભ મેળવવા માગતા હોઈએ તો આપણે માત્ર જોતાં નહિ પણ તપાસતાં શીખવું જોઈએ સૂર્ય કાંઈ મેઘધનુષ કે ગુલાબ તરફ પક્ષપાત કરતો નથી, તે તો પોતાનું સૌંદર્ય દરેક સ્થળે વેરે છે આપણી દૃષ્ટિમાં જ દોષ માત્ર રહેલો છે. જોન સ્ટુઅર્ટ મિલે કહ્યું છે કે, જોકે આપણું ચારિત્ર્ય સંયોગો-થી બને છે, છતાં આ સંયોગોને અમુક આકાર આપવામાં આપણી ઇચ્છાઓ ઘણું કરી શકે; અને સ્વતંત્ર ઇચ્છાશક્તિના સિદ્ધાંતમાં જે

કાઈ ખરી રીતે પ્રેરક અને ઉત્કર્ષ છે, તે આપણા પોતાના ચારિત્ર્ય-ની ઘરના ઉપર આપણી ખરેખરી સત્તા રહેલી છે એવી આપણી ખાતરી છે આપણી ઇચ્છાશક્તિ આપણા સયોગોને અસર કરી શકે તો આપણી ભવિષ્યની ટેવો અને સકલ્પ કરવાની શક્તિમા તે ફેરફાર કરી શકે છે આપણે તપાસીએ નહિ અને જોઈએ, અને સાભળીએ પણ ધ્યાન આપીએ નહિ તે પ્રમાણે આપણે કામ કરીએ પણ તેને પરિપૂર્ણતાની દશામા આણી શકીએ નહિ માઇકલ એન્જે લોને તેના રાજાએ એક વખત બરફનુ એક બાવલુ ઊભુ કરવા આજ્ઞા કરી હતી વખત ફેકી દેવા માટે ગુસ્ત રહેવુ જરૂરનુ નથી તેનુ આ જાણવા જોગ દષ્ટાન્ત છે અમર હાથે ઘડેલા આદર્શ સૌંદર્યથી ભરપૂર બાવલુ પણ પીગળી ગયુ અને શિલ્પીની મૂર્તિનુ દરેક ચિહ્ન ધોવાઈ ગયુ વિસ્મૃતિના પુસ્તકમા લખતા આપણે બધાએ કેવો બધો કિંમતી વખત ગુમાવ્યો છે! ગુમાવ્યા કરતા પણ વખતનો વધારે દુરુપયોગ કર્યો છે! કારણ કે કોઈ પણ ઉપયોગ વગર આપણે દરેક કામ કરતા હતા, એ આપણે જાણતા હતા અને તેથી હેતુ વગરની તથા બેપરવાઈથી કામ કરવાની ટેવ આપણે ઊભી કરતા હતા ઝાખા પડી જાય તેવા રગે ચીતરવાથી અને ભાગી પડે તેવા પથ્થરમા શિલ્પકામ કરી માન લયને માટે જાણે ઘણા કામ કરે છે તેઓ રેતી ઉપર ઇમારત ઊભી કરે છે અને પાણી ઉપર લખે છે

જે કાઈ આપણે ખરી રીતે થવાના છીએ તેની શક્તિઓ હાલ જ આપણી પાસે છે જેવી રીતે ભાવિ વૃક્ષ તેના બીજમા રહેલુ છે, તેવી રીતે વર્તમાનમા જ આપણુ ભવિષ્ય રહેલુ છે આપણા વાવેલા બીજમાથી જ આપણુ વિજયરૂપી વૃક્ષ થશે અગર થઈ શકે તેના નવપલ્લવની સુગધ અને તેના ફળના વિસ્તારનો આધાર આપણા ભૂતકાળ અને વર્તમાનમાથી બન્નેના પોષણ ઉપર રહેશે

રસ્કિન કહે છે કે, જે જમીન ઉપર પગ મૂકીને આપણે ચાલીએ છીએ તે માટી, રેતી, મેંશ અને પાણીની બનેલી છે અને તે આપણને કહે છે કે, કુદરતનું કામ (આ વસ્તુઓમા) સંપૂર્ણ હશે તો માટીનાં ચિનાઈ વાસણ બનશે, તેના ઉપર ચિત્રકામ થઈ શકશે અને રાજાના મહેલમાં તે મુકાશે પછી વળી તે ચોખ્ખી, કઠણ અને સફેદ બનશે. તેનામાં તડકાના આસમાની અને ગતા, લીલા અને જાંબુડા રંગનાં કિરણ ખેંચવાની શક્તિ હશે તો તે ઝવેરાત બની શકશે. રેતી ઘણી કઠણ અને ધોળી બનશે અને તે તડકામા આસમાની કિરણ પોતાનામા આણશે તો તે નીલમ બનશે. ધુમાડા જેવો કોલસો કઠણમાં કઠણ પદાર્થ બનશે અને તે હીરાના આકારમાં આવશે. ઉનાળામા પાણી એ ઝાકળનું બિંદુ છે અને શિયાળામાં તેના તારા જેવા પાસા બંધાય છે. તેવી જ રીતે **સાદામાં સાદાં જીવન, પોતાનામાં સત્ય, નિખાલસપણું, સખાવત અને શ્રદ્ધાના રંગ આણી શકે છે અને તે ચોખ્ખા, નિર્મળ પ્રકાશવાળા સ્ફટિક અને રત્ન બની શકે.**

૧૯ : પરાજયમાં વિજય

'એમ કહેવાય છે કે સર્વોત્તમ મનુષ્ય તેમના દોષ વડે-તેમની ભૂલો વડે જ ઘડાય છે.' **શેક્સપિયર**

'જેઓ કોઈ મહાન ધર્મકાર્ય કરતાં મરણ પામે છે, તેઓને નિષ્ફળ થયેલા કહી શકાય નહિ.' **બાયરસ**

'નિષ્ફળતાઓ વિજયના સ્તંભ સમાન છે.'

'આપણી મોટામા મોટી કીર્તિ કોઈ દિવસ નિષ્ફળ નહિ જવામાં રહેલી નથી, પણ આપણે દરેક વખતે પડીએ તે વખતે ઊભા થઈ જઈ એ એમાં રહેલી છે.' **ગોલ્ડસ્મિથ**

'આપત્તિ હીરાકણી સમાન છે-જે વડે ઈશ્વર પોતાનાં જવાહિરને ઓપ આપે છે.' **લેટન**

'ઈશ્વરપ્રીત્યર્થે જેઓની પડતી થાય છે, તેઓ નક્ષત્રરૂપે પ્રકાશી નીકળે છે.'

બે હરીફ મલ્લ અખાડામા દાખલ થતા અને દાખલ થતાં જ શહેનશાહને તેમણે કહ્યુ 'સીઝર! જેઓનુ મૃત્યુ સમીપ છે, તેઓ તને નમન કરે છે' પછી તેઓ મરણિયા થઈ, પૂરા ઝનૂનથી, લાંબા વખત સુધી લડે છે તેઓના મુખ પરસેવાથી ભીના અને અખાડાની ધૂળથી શ્યામ થઈ જાય છે, પરંતુ એવામા જ એમ્દમ એક વૃદ્ધ વિદેશી માણસ કઠેરા ઉપર થઈ અખાડામા કૂદી પડે છે બન્ને હરીફોની વચ્ચે, ઉઘાડે માથે અને ઉઘાડે પગે તે ઊભો રહે છે અને લડવાનુ બધ કરવાને તેમને કહે છે એ વાત સાભળતા જ એ જિનમાથી જેમ વરાળ નીકળે તેમ વિશાળ શ્રોતામડળમાથી તેના પ્રત્યે ફિટકારનો અવાજ નીકળે છે અને તે પછી એવો પોકાર ઊઠે છે કે, 'સૂઢા, નીકળી જા' પણ ધોળા વાળવાળો તે ફકીર જેવો માણસ ત્યા ને ત્યા જ પૂતળાની માફક ઊભો રહે છે જોનારાઓ ગર્જના યુક્ત બૂમ મારે છે કે, 'એને કાપી નાખો, એને કાપી નાખો,' અને તે મલ્લ તે સુલેહ કરનારને કાપી નાખી તેના મડદા ઉપર લડે છે

આગ્રહી મનુષ્યને આખરે સારો બદલો મળ્યા વગર રહેતો જ નથી.

જીવનનો પહેલામા પહેલો એક બોધ એ છે કે પરાજયમાથી વિજય મેળવતા શીખવુ નરમ પાડી નાખે તેવી આપત્તિથી માણસ જ્યારે ઘણો જ ઉદ્વેગ પામે અને મૂઝાય ત્યારે તેણે હિમત અને ધીરજ ધારણ કરવા જોઈએ અને નિષ્ફળતાની–પરાજયની સ્થિતિમા થી, ભાવિ વિજયના તત્ત્વોની શોધ કરવી જોઈએ જેઓ ફતેહ પામે છે અને નિષ્ફળ જાય છે, તેઓ વચ્ચેનો તફાવત આમાથી નીકળી આવે છે કોઈ પણ માણસની તુલના તમે તેની નિષ્ફળતા વડે કરી શકો નહિ તે નિષ્ફળતાનો પણ શો ઉપયોગ કરે છે, તે તમારે જાણવુ જોઈએ નિષ્ફળતામાથી પણ તે કાઈ ગ્રહણ કરી શકયો કે ? તેમાથી તેણે શુ શુ મેળવ્યુ ?

કોઈ પણ યુવાનની પહેલી નિષ્ફળતા હુ બહુ રસ સાથે તપાસતો રહુ છુ તે તેના જીવનનુ દર્પણ છે, ફતેહ મેળવવાની તેની શક્તિનુ તે પ્રમાણ બતાવી આપે છે તે નિષ્ફળ ગયો એટલી હકીકતમા મને કાઈ જાણવા જેવુ લાગતુ નથી, પણ તેણે તેના પરાજય સમયે કેવી વૃત્તિ ધારણ કરી ? તેણે પછી શુ કર્યુ ? તે નિરાશ થયો ? તે કાઈ છુપાવવા લાગ્યો ? તેણે શુ એવુ અનુમાન બાધ્યુ કે તેણે પોતાના ધધામા ભૂલ કરી હતી અને બીજા કામમા પડી ગયો હતો ? અગર તો તે ફરી જાગ્રત થયો અને જે નિશ્ચયમા પરાજયનુ નામ હોતુ નથી તેવા નિશ્ચય વડે તે ફરી કામે લાગી ગયો ?

હક્ષી ઉેવી કહેતો કે, હુ એક કુશળ હાથચાલાકીની વિદ્યા જાણનાર બન્યો નથી તે માટે ઈશ્વરનો આભાર માનવો જોઈએ, કારણ કે મારી વધારેમા વધારે મહત્ત્વની સૂચના નિષ્ફળતામાથી મળી છે

જૂડાસ મેકલીબીઅસની પાસે માત્ર આઠસો નિમક્હલાલ માણસો હતા, જ્યારે સામેના સીરીઅન લશ્કરમા ૨૦ ૦૦૦ માણસ હતા આ સ્થિતિમા જ્યારે પાછા હઠવાને તેને આગ્રહ કરવામા આવ્યો ત્યારે

તેણે કહ્યુ કે, એમ હુ કદી કરીશ નહિ, હુ કદી પાછો હઠીશ નહિ વખત આવ્યે અમે અમારા ભાઈઓ માટે મરીશુ પણ અમારી આબરૂને કલક લગાવવા દઈશુ નહિ

મિસ યગ કહે છે કે, લગાઠ ઘણા ઝનૂન સાથે ચાલતી હતી થર્મોપીલી આગળ ૩૦૦ વીર નરો જે ઝનૂનથી લડ્યા હતા તેવી જ આ લડાઈ હતી અને તેનુ પરિણામ પણ તેનુ જ આવ્યુ જૂડાસ અને તેના ૮૦૦ માણસો રણક્ષેત્રમાથી પાછા હઠ્યા નહિ, રણક્ષેત્ર ઉપર જ મરણ પામ્યા પણ તેમણે પોતાનુ કામ, પોતાનો હેતુ પાર પાડ્યો આવા પરાજયની નૈતિક અસર ઘણા વિજય કરતા પણ વધારે બળવાન હોય છે આટલા બધા કિમતી પ્રાણનો ભોગ આપવામા આવ્યો એ વાત ખરી છે, પણ તેથી જ્યુડીઆને સ્વાતત્ર્ય મળ્યુ

જૂડાસના ભાઈઓ જોનાથન અને સાઈમને તેને તેના પિતાની કબરમા દાટ્યો અને તેણે આરભેલુ કાર્ય તેઓએ પરિપૂર્ણ કર્યું જ્યારે સાઈમન મરણ પામ્યો, ત્યારે પહેલાના સમયમા જુલમ તળે દબાયેલા ચપાયેલા યહૂદીઓ પૂર્વમા સર્વથી આબાદ લોકો થઈ પડ્યા દેવળનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામા આવ્યો અને મેકેબીઝના પરાક્રમથી પોતાના પૂર્વજોના પવિત્ર સપ્રદાયના રક્ષણ માટે સર્વ કાઈ કરવાનુ, મરણ પામવાનુ બળ તમામ લોકોમા આવ્યુ

રોમની ત્રાસજનક હકૂમતમાથી પોતાના દેશને મુક્ત કરવામા લાબા અને માથુ વેગળુ મૂકીને કરેલા નિષ્ફળ યત્ન પછી વર્સિન્જ ટોરિન્સ એવી શરતે સીઝરને શરણે થયો કે તેના લશ્કરને કાઈ પણ ઈજા વગર સ્વદેશ જવા દેવુ છ વર્ષ સુધી તેને કેદ રાખવામા આવ્યો શહેનશાહની ફતેહ બતાવવા માટે તેને બેડીઓ પહેરાવી રોમની પથ્થરની કડી સડક ઉપર ઘસડવામા આવ્યો અને પછી બીજી જ રાત્રીએ કેદખાનામા તેને મારી નાખવામા આવ્યો છતા ખૂબી એ હતી કે ગેલિક સરદારોમા વધારેમા વધારે બહાદુર અને ઉમરાવ દિલનો કયો

સરદાર હતો એમ પૂછવામાં આવતું તો 'વર્સિન્જ ટોરિકસ' સિવાય બીજાનું નામ કોઈ પણ લેતું નહિ.

પોતાને બાળી મૂકવાના સ્તંભ આગળ રિડલી અને લેટિમર ઊભા હતા. લેટિમરે કહ્યું હતું: 'માસ્ટર રિડલી! ફિકર કરતા નહિ; મરદ બનો, આજે ઇંગ્લેન્ડમાં, પ્રભુકૃપાથી આપણે એવી રોશની પ્રકટ કરીશું જે મને વિશ્વાસ છે કે, કદી બુઝાશે નહિ. તે જમાનાની અસહિષ્ણુ વૃત્તિ સામે સેંકડો ઉપદેશ આપવામાં આવેલ પણ લેટિમરનાં આ વચનના દરેક શબ્દની તેના કરતાં વધારે અસર થઈ હતી. લોકોમાં એટલો બધો ગુસ્સો પ્રકટ થયો કે, બે વર્ષ ક્રેન્મરને બાળી મૂકવા બાદ, બીજા થોડા ઉપર જ આ પ્રકારનો અમલ કરવામાં આવ્યો અને તે થોડા માટે પણ એમ કહેવાય છે કે. તેઓના ઉપર ગુપ્ત રીતે કામ ચલાવવામાં આવતું. રાત્રીએ તેઓને બાળી મૂકવામા આવતા અને આ પ્રકારના અન્યાય અને નિર્દયતાથી લોકો ગુસ્સે થઈ બખેડો કરશે એવી ધાસ્તીથી આ સમયે આજુબાજુ સૈનિકો પણ રાખવામા આવતા.

આગ્રહ અને દૃઢ નિશ્ચયની ખરી કસોટી નિષ્ફળતા છે. કાં તો જિંદગી તેથી કચરાઈ જાય છે અગર સંગીન બને છે. કોઈ પણ ખોટાની શોધથી, ખરું શોધવાની વૃત્તિ આપણને થાય છે અને દરેક નવા અનુભવથી આપણને કાંઈ ને કાંઈ ભૂલ જણાઈ આવી આપણને તે સુધારવાની અને સંભાળપૂર્વક તેથી દૂર રહેવાની તક મળે છે. એ રીતે નિષ્ફળતા એ તો એક પ્રકારનો ફતેહ મેળવવાનો રાજમાર્ગ છે, એમ કાર્ટ્સ કહે છે.

એ. બી. આલ્કોટ કહે છે કે, ઘણે ભાગે આપણી પડી ભાંગેલી પ્રિય યોજનાઓ આપણને સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરાવે છે અને આપણને એમ માલૂમ પડે છે કે, આપણી નિષ્ફળતા, ખરી રીતે નિષ્ફળતા નહિ, પણ ફતેહ જ હતી. જે માણસ સાચો અને પ્રમાણિક છે તેનું જીવન કદી પણ નિષ્ફળ નીવડતું નથી. જે કાર્યમાં, જે પક્ષમાં સત્ય તે કાર્ય, તે પક્ષ કદી નિષ્ફળ નીવડતો નહિ. નિષ્ફળતા આપણામાં જે કંઈ સારું હોય તેને વળગી નહિ રહેવામાં છે.

રેલે નિષ્ફળ ગયો; પણ બહાદુરીભર્યો પ્રયાસ અને ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય સાથે તેનું નામ હમેશ માટે જોડાયેલું રહ્યું છે. કોસથને ફતેહ મળી નહિ, પણ તેની ઉચ્ચ કારકિર્દી, તેનાં આવેશભર્યાં વચનો અને તેની આદર્શ નિમકહલાલી અનંત કાળ સુધી રહેશે. ઓકોનેલને તેના કાર્યમાં ફતેહ મળી નહિ, તેનો હેતુ પાર પડ્યો નહિ, પણ તેણે વક્તા તરીકે, સ્વદેશાભિમાની નર તરીકે સ્વાતંત્ર્યના પયગંબર તરીકે અમર કીર્તિ મેળવી.

આ દૃષ્ટિએ જોતાં ઝેનોફનનાં ૧૦,૦૦૦ માણસો પાછાં હઠ્યાં એ તેમની કીર્તિનો પ્રકાશ એલેક્ઝાંડરના વિજય કરતાં પણ વધી જાય છે. સર જોન મૂર કુરુના તરફ પાછો હઠી ગયો એમાં વેલિંગ્ટનના વિજય જેટલું જ ગૌરવ રહેલું છે,

ઉત્ક્રાંતિના સમયમાં પોતાના પતિના હાથ નીચે કામ કરનાર કેટલાક અમલદારોએ એમ કહ્યું કે કપાસિયાથી રૂ જુદું પાડવામાં એટલી મહેનત અને ખર્ચ લાગે છે કે રૂ સુધારવાનું કામ આગળ વધારવું એ અશક્ય છે; ત્યારે મિસીસ ગ્રીને કહ્યું કે, મારા યુવાન મિત્ર વ્હીટની સાથે આ સંબંધમાં તમે વાત કરો, તે ગમે તે કાર કરી શકશે.'

તે યુવાને કહ્યું કે, 'મેં રૂ અગર કપાસિયા કદી જોયા નથી; પણ મારાથી આ સંબંધમાં જે કાંઈ બનશે તે હું કરીશ.' એવું તેણે વચન આપ્યું અને મકાનના ભોંયતળિયે બારણાં બંધ કરી અખતરા કરવા મંડી ગયો. પોતાનાં હથિયાર તેણે પોતે જ બનાવવાં પડતાં, પોતાના તાર પણ તેણે પોતે જ ખેંચવા પડતા; કારણ કે તે વખતે ચીજો વેચાતી મળી શકતી નહિ. આખો શિયાળો તેણે પોતે હથોડા ઠોકવાનું અને ઘડવાનું કામ ચાલુ રાખ્યું અને આખરે તેનું યંત્ર ફતેહમંદ નીવડ્યું.

મિ. મિલર જેણે થોડા જ વખતથી મિસીસ ગ્રીન સાથે લગ્ન કર્યું હતું, તેણે આ યંત્રો પૂર્ણ કરવા, તેને માટે પેટંટ મેળવવા અને તેવાં બીજાં યંત્રો બનાવવાના કામમાં પેસા પૂરા પાડવા અને વ્હિટનીના અડધા ભાગના ભાગીદાર થવા માગણી કરી. લોકો આ અદ્દભુત યંત્ર જોવા આવ્યા; પણ તેને પેટંટ ન મળે ત્યાં સુધી તે બતાવવાને મિલરે ના પાડી. કેટલાક લોકો રાત્રીએ તે મકાનમાં પેસી ગયા અને જીન ઉપાડી ગયા. આ ભાગીદારોને તરત માલૂમ પડ્યું કે, તેમના નમૂના ઉપરથી બનાવેલાં જીન બજારમાં વેચાતાં હતાં. મિ. વ્હિટનીએ ન્યૂહેવનમાં એક કારખાનું ઉઘાડ્યું, પણ તેની લાંબી બીમારી તેને ઘણી જ નડી અને પેટંટની રૂએ માંડેલા દાવાઓમાં તેના અને મિ. મિલરના સઘળા પેસા ખવાઈ ગયા. વ્હિટની ફરી માંદો પડ્યો અને માંદગીથી ઊઠવાની તૈયારીમાં હતો તેવામાં તેનું

કારખાનું તેનાં યંત્રો અને કાગળિયાં સાથે બળી ગયું તથા તે નાદાર સ્થિતિમાં આવી ગયો. આવામાં ખબર આવી કે, બ્રિટનની પદ્ધતિ નુકસાનકારક હોવાથી બ્રિટિશ કારખાનાંવાળાઓએ તેનાં યંત્રોએ કાઢેલા રૂ માટે ના પાડી. તે ઇગ્લેંડ ગયો અને તેણે ઇગ્લેંડના કારખાનાવાળાઓનો આ વિચાર ફેરવી નાખ્યો તથા તેના કૉટન જીનની ફરી માગણી થવા લાગી. તેનું પેટંટ તોડનાર સામેના એક દાવામાં જ્યોર્જિયાની જ્યુરીએ તેની વિરુદ્ધ ચુકાદો આપ્યો. આ ચુકાદાને લીધે બજારમાં નકલી જીન વધારે આવવા લાગ્યાં આખરે ૧૮૦૭માં તેના પેટંટના છેલ્લા વર્ષમાં એક દાવાનો ચુકાદો તેના લાભમાં આવ્યો.

જજ જ્હૉન્સને ચુકાદો આપતાં કહ્યું હતું કે, દક્ષિણના રાજ્યની અંદરનો તમામ ભાગ નગણો પડતો જતો હતો અને ત્યાંના રહીશોને ઉદ્યોગનું કાંઈ સાધન નહિ હોવાથી તેઓ બહાર જવા લાગ્યા હતા, જ્યારે આ યંત્રની શોધ થવાથી તેમના મનમાં વિચારો અને માર્ગો ઉદ્ભવ્યા અને આખા દેશમાં ખળભળાટ થઈ રહ્યો. બાળકથી તે વૃદ્ધ માણસ સુધી અમને એને લીધે ઉદ્યોગ મળ્યો છે, ગરીબીથી જેઓ નંખાઈ ગયા હતા અને સુસ્તીમાં ડૂબી ગયા હતા, તેઓએ સંપત્તિ તેમ જ સન્માન મેળવ્યાં છે, અમારાં દેવાં નીકળી ગયા છે, અમારી થાપણો વધી છે, અમારી જમીનોની કિંમત બહુ ગણી થઈ ગઈ છે; પોતાના દેશબંધુઓના અન્યાયને લીધે, નિર્વાહને માટે વ્હિટનીને એક બીજા પ્રકારના ઉદ્યોગમાં લાગવું પડ્યું, છતાં જગતની મોટામાં મોટી જીનોમાંથી એક, તેના દેખતા પરાજયમાંથી ઉદ્ભવ પામી. એક સશક્ત માણસ આખા દિવસની મહેનતથી એક શેર રૂ સાફ કાઢી શકે તેને બદલે સેંકડો રતલ રૂ સાફ કરી શકે તેવી યોજના તેણે ઉત્પન્ન કરી હતી. તેની શોધથી દક્ષિણમાં અગાઉ કરતાં રૂની પેદાશ હજારગણી વધી ગઈ અને સંરક્ષક મનવાળાઓના કહેવા મુજબ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સને એક અબજ ડૉલર તેથી મળવા લાગ્યા જીવનના મહાન યુદ્ધમાં પરાજય પામેલા લોકોને આ

ચરિત્રમાંથી કેવું પ્રોત્સાહન મળે છે!

મિસીસ સ્ટો કહે છે કે, આ જગતમાં પણ ઇન્સાફનો દિવસ આવશે અને કાદવમાં કચડાતા કીર્તિમાન ધ્વજની માફક ધૂળ નીચે દટાયેલાં નામ પ્રજાઓની દૃષ્ટિએ કીર્તિ મેળવતાં જણાશે. ફાનોઈલ હોલમાં ફેંકવામાં આવેલાં ઇંડાં, બતાવવામાં આવેલી અવગણના અને તિરસ્કારની, ગેરિસન અને ફિલિપ્સે બિલકુલ દરકાર કરી નહોતી. ભાષણનાં સ્થળોમાં મારવામાં આવતાં મહેણાં અને કરવામાં આવતા તિરસ્કારના પોકારની ડેમોસ્થિનિસ, કરેન અને ડિઝરાયલીએ બિલકુલ દરકાર કરી નહોતી. મહત્તાની શક્તિ તેઓ જાણતા હતા અને તેઓ માનતા હતા કે, એવો વખત આવશે જ કે જ્યારે સૌ તેમને સાંભળશે. અપમાનથી, અત્યંત ઉદ્વેગથી અને પરાજયથી થયેલી જાગૃતિથી વધારે ભવ્ય વક્તૃત્વ કરવાનો તેમને વેગ મળતો. સાધારણ માનસિક બંધારણવાળા મનુષ્યો જે દેખીતી હારથી હમેશાં બોલતા બંધ થઈ જાય, તેવી હારથી આ માણસોમા તો એવું સંકલ્પબળ ઉદ્ભવ પામતું કે ઓટનો અનુભવ તેમને થતો જ નહિ. નબળા, ખોડખાંપણવાળા અને દેખીતી રીતે જગતમાં પરાજય પામેલા માણસો કે જેઓએ પોતાને નિત્ય તિરસ્કારમાથી મુક્ત કરવાના જીવતોડ પ્રયત્નોથી અમર કરી દીધા છે, તેઓનું જગત કેટલું બધુ ઋણી છે. જગતના ઉત્તમમા ઉત્તમ રૂપક માટે બેડફર્ડ જેલના આપણે આભારી છીએ. પોતાના બાર વર્ષના કેદખાનાની પહેલાં અગર પછી બનિયને કશુ જ જાણવા જેવું લખ્યું નહોતું.

મૃત્યુ આવા માણસો ઉપર કાંઈ પણ જીત મેળવી શકતું નથી. રેગ્યુલસને રિબાવી રિબાવી, નિર્દયપણે મારી નાખવામાં આવે પણ જગત ઉપરથી કાર્થેજને ઉખેડી નાખવાને તેના જ જુસ્સાએ રોમને પ્રોત્સાહિત કર્યું હતું. ઑસ્ટ્રિયન ભાલાઓ વડે વિંકલરીડ પડ્યો એ વાત ખરી છે; પણ સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ સ્વતંત્ર થયું, એ વાત પણ ખરી છે. વોલેશના ટુકડા કરવામાં આવ્યા, પણ એને જ

કારખાનું તેનાં યંત્રો અને કાગળિયાં સાથે બળી ગયું તથા તે નાદાર સ્થિતિમાં આવી ગયો. આવામાં ખબર આવી કે, વ્હિટનીની પદ્ધતિ નુકસાનકારક હોવાથી બ્રિટિશ કારખાનાંવાળાઓએ તેનાં યંત્રોએ કાઢેલા રૂ માટે ના પાડી. તે ઇંગ્લૅંડ ગયો અને તેણે ઇંગ્લૅંડનાં કારખાનાંવાળાઓનો આ વિચાર ફેરવી નાખ્યો તથા તેના કૉટન જીનની ફરી માગણી થવા લાગી. તેનું પેટંટ તોડનાર સામેના એક દાવામાં જ્યોર્જિયાની જ્યુરીએ તેની વિરુદ્ધ ચુકાદો આપ્યો. આ ચુકાદાને લીધે બજારમાં નકલી જીન વધારે આવવા લાગ્યાં. આખરે ૧૮૦૭માં તેના પેટંટના છેલ્લા વર્ષમાં એક દાવાનો ચુકાદો તેના લાભમાં આવ્યો.

જજ જૉન્સને ચુકાદો આપતા કહ્યું હતું કે, દક્ષિણના રાજ્યની અંદરનો તમામ ભાગ નબળો પડતો જતો હતો અને ત્યાંના રહીશોને ઉદ્યોગનું કાંઈ સાધન નહિ હોવાથી તેઓ બહાર જવા લાગ્યા હતા, જ્યારે આ યંત્રની શોધ થવાથી તેમના મનમાં વિચારો અને માર્ગો ઉદ્‌ભવ્યા અને આખા દેશમાં ખળભળાટ થઈ રહ્યો. બાળકથી તે વૃદ્ધ માણસ સુધી અમને એને લીધે ઉદ્યોગ મળ્યો છે, ગરીબીથી જેઓ નંખાઈ ગયા હતા અને સુસ્તીમાં ડૂબી ગયા હતા, તેઓએ સંપત્તિ તેમ જ સન્માન મેળવ્યાં છે, અમારાં દેવાં નીકળી ગયા છે, અમારી થાપણો વધી છે, અમારી જમીનોની કિંમત ત્રણ ગણી થઈ ગઈ છે; પોતાના દેશબંધુઓના અન્યાયને લીધે, નિર્વાહને માટે વ્હિટનીને એક બીજા પ્રકારના ઉદ્યોગમાં લાગવું પડ્યું, છતા જગતની મોટામા મોટી જીતોમાંથી એક, તેના દેખના પરાજયમાંથી ઉદ્‌ભવ પામી. એક સશક્ત માણસ આખા દિવસની મહેનતથી એક શેર રૂ સાફ કાઢી શકે તેને બદલે સેંકડો રતલ રૂ સાફ કરી શકે તેવી યોજના તેણે ઉત્પન્ન કરી હતી તેની શોધથી દક્ષિણમાં અગાઉ કરતા રૂની પેદાશ હજારગણી વધી ગઈ અને સંરક્ષક મતવાળાઓના કહેવા મુજબ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સને એક અબજ ડૉલર તેથી મળવા લાગ્યા. જીવનના મહાન યુદ્ધમાં પરાજય પામેલા લોકોને આ

સાથેની તેની સેંકડો લડાઈઓમાંથી પણ તે મજબૂતી મેળવે છે. જોખમ પડવામાં નથી, પણ પડ્યા પછી નહિ ઊઠી શકવામાં છે. જગતનાં સઘળાં મોટાં કામ હિંમતથી થયાં છે અને જગતના મહાનમાં મહાન વિજય, પરાજય મળ્યા પછી મળ્યા છે. આપણે જે જે સુખ—અંગત સહીસલામતી, વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય, કાયદાને અનુસરતું સ્વાતંત્ર્ય ભોગવીએ છીએ, તે સંકટની શાળામાં ઘણો લાંબો અનુભવ લીધા પછી આપણને મળે છે. લડાઈઓ અને ત્રાસના જમાના પછી એક પ્રજા તરીકે ઊભા રહેવાનો આપણને હક્ક પ્રાપ્ત થયેલો છે.

એવાં કેટલાંક મનુષ્ય હોય છે કે જેમને પ્રારબ્ધરૂપી વિદ્યુતના ઝપાટા લાગે છે. પણ તેથી તેઓ પવિત્ર બને છે એમ ઇશ્વર કહે છે. તેમના જીવનમાંથી તેમની સઘળી લીલોતરી લઈ લેનાર, તેમનો ભપકો અને ગૌરવ ધૂળમાં મેળવનાર અને જીવનમાં પરાજયનો ફટકો લગાવનાર તત્ત્વોની વચ્ચે ચિરાયેલા હૃદયે પણ તેઓ ઊભા રહે છે અને દયા કરતાં ભવ્યતાના સ્તંભ જેવા વિશેષ જણાય છે. કેટલાંક મનુષ્ય એવાં હોય છે કે સીઝર તેના દીવાનખાનામાં જે ગૌરવયુક્ત પગલે ચાલે તેના કરતાં વધારે ગૌરવયુક્ત પગલે તેઓ સંકટોના માર્ગમા ચાલે છે. જે વસ્તુઓ એકલી જ જોવામાં આવે તે હલકી અને તિરસ્કારપાત્ર લાગે, તે પણ તેમના સંસર્ગમાં આવતાં લગભગ સન્માનપાત્ર અને દિવ્ય બની જાય છે અને જે મહાન પવિત્ર પ્રભુ પોતાનો પ્રકાશ મેદાન અને તૃણ ઉપર પણ ફેંકે છે, તેનાથી પણ સંકટમાં તેની સહનશીલ મૂર્તિને હૃદયમાં ધારણ કરનારને, આ પવિત્રતાના પ્રકાશને ગમે તેવા ઝાંખા અને બળ વગરના કિરણની ના પાડી શકાતી નથી; અને આ કિરણ જગતના હલકામાં હલકા ભાગ ઉપર પણ સ્વર્ગીય કીર્તિનો પ્રવાહ છોડે છે.

પરાજયમાંથી વિજય કેવી રીતે મેળવવો અને આપણા વિક્ષેપોને આગળ વધવાનાં પગથિયાં કેવી રીતે બનાવવાં તે જ ફતેહનું રહસ્ય છે.

પરિણામે સ્કોટલેન્ડના ટુકડા થઈ શક્યા નથી. લિંકન ખૂનીને હાથે માર્યો ગયો, પણ તેથી તેનું કામ નરમ પડ્યું નહિ. **ધર્મ માટે જીવ અર્પણ કરનાર પોતાની જિંદગીમાં પોતાનો અવાજ અગર કલમથી પોતાનો સંપ્રદાય આગળ વધારી શકે છે, તેના કરતાં દસગણો તે પોતાના મૃત્યુથી વધારી શકે છે.**

જે કદી નિષ્ફળ જતો નથી તેને અર્ધી પણ ફતેહ કદી મળતી નથી બુલરના આગળ થયેલી હાર, અંદરઅંદર યુદ્ધમાં થયેલા મહાન વિજય સમાન હતી; કારણ કે તેથી બીકણ માણસો લશ્કરની આગલી બાજુથી પાછલી બાજુએ જતા રહ્યા હતા અને રાજ્યપ્રકરણી પુરુષો પોતાને દેશ ચાલ્યા ગયા આપણી પ્રજાની જોખમના સમયની અંધારી રાત્રીમા વીજળીના ચમકારા જેવી તે હાર હતી, જેથી આપણા લશ્કરમા નિર્બળતા ક્યા હતી તેનો આભાસ આપણને થયો હતો રાજ્કીય મહત્ત્વાકાક્ષા ધરાવનારાનાં મુખનું તે એક દર્પણ હતું.

જેઓ દુનિયામા નિષ્ફળ નીવડ્યા છે તેમને માટેનું સ્થાન ઘણે ભાગે સ્વર્ગ છે. પોતાના અભિપ્રાય માટે જીવન અર્પણ કરનાર, જેઓએ વિજયને બદલે વેદના જ મેળવી છે તેમની, વિજયમાળા વગરના વીરનરોની અને જેમના ફતેહના ડંકા વાગ્યા નથી તેવા વિજેતાઓની પોતાના મહાન પુરુષો તરીકે જગત કદર ન કરે તો જગત આંધળું જ કહેવાશે

કોઈ પણ જીવનના પ્રારંભમા અખંડ રીતે, અસ્ખલિત રીતે વિજય જ મળ્યે જાય છે તો તે પણ જોખમ ભરેલુ છે પહેલી મહાન જીતથી સાવધ રહો, તે નિષ્ફળ પણ નીવડે. પોતાની પહેલી જીતથી માણસને હદ બહારનો વિશ્વાસ આવે છે, તેનાથી ઘણા માણસો ખરાબ થઈ ગયા છે. પર્વતોમાનું એક વૃક્ષ–તોફાનમાં તેની મગરૂર ટોચ જમીનને અડીને અડે ત્યા સુધી ધક્કે ચડે છે, ઝોલા ખાય છે, પણ જો તે તોફાન પછી પાછુ ઊભું રહે છે તો તત્ત્વોની

સાથેની તેની સેંકડો લડાઈઓમાંથી પણ તે મજબૂતી મેળવે છે. જોખમ પડવામાં નથી, પણ પડ્યા પછી નહિ ઊઠી શકવામાં છે. જગતનાં સઘળાં મોટાં કામ હિંમતથી થયાં છે અને જગતના મહાનમાં મહાન વિજય, પરાજય મળ્યા પછી મળ્યા છે. આપણે જે જે સુખ-અંગત સહીસલામતી, વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય, કાયદાને અનુસરતું સ્વાતંત્ર્ય ભોગવીએ છીએ, તે સંકટની શાળામાં ઘણો લાંબો અનુભવ લીધા પછી આપણને મળે છે. લડાઈઓ અને ત્રાસના જમાના પછી એક પ્રજા તરીકે ઊભા રહેવાનો આપણને હક્ક પ્રાપ્ત થયેલો છે.

એવાં કેટલાંક મનુષ્ય હોય છે કે જેમને પ્રારબ્ધરૂપી વિદ્યુતના ઝપાટા લાગે છે. પણ તેથી તેઓ પવિત્ર બને છે એમ હુલ્વર કહે છે. તેમના જીવનમાંથી તેમની સઘળી લીલોતરી લઈ લેનાર, તેમનો ભપકો અને ગૌરવ ધૂળમાં મેળવનાર અને જીવનમાં પરાજયનો ફટકો લગાવનાર તત્ત્વોની વચ્ચે ચિરાયેલા હૃદયે પણ તેઓ ઊભા રહે છે અને દયા કરતાં ભવ્યતાના સ્તંભ જેવા વિશેષ જણાય છે. કેટલાંક મનુષ્ય એવા હોય છે કે સીઝર તેના દીવાનખાનામાં જે ગૌરવયુક્ત પગલે ચાલે તેના કરતાં વધારે ગૌરવયુક્ત પગલે તેઓ સંકટોના માર્ગમાં ચાલે છે. જે વસ્તુઓ એકલી જ જોવામાં આવે તે હલકી અને તિરસ્કારપાત્ર લાગે, તે પણ તેમના સંસર્ગમાં આવતાં લગભગ સન્માનપાત્ર અને દિવ્ય બની જાય છે અને જે મહાન પવિત્ર પ્રભુ પોતાનો પ્રકાશ મેદાન અને તૃણ ઉપર પણ ફેંકે છે, તેનાથી પણ સંકટમાં તેની સહનશીલ મૂર્તિને હૃદયમાં ધારણ કરનારને, આ પવિત્રતાના પ્રકાશને ગમે તેવા ઝાંખા અને બળ વગરના કિરણની ના પાડી શકાતી નથી; અને આ કિરણ જગતના હલકામાં હલકા ભાગ ઉપર પણ સ્વર્ગીય કીર્તિનો પ્રવાહ છોડે છે.

પરાજયમાંથી વિજય કેવી રીતે મેળવવો અને આપણા વિક્ષેપોને આગળ વધવાનાં પગથિયાં કેવી રીતે બનાવવાં તે જ કૃતેહનું રહસ્ય છે.

પછી દૂરથી જે ભવ્ય જણાતું હતું તે હાથમાં આવતાં રાખોડી માલૂમ પડ્યું, તેની શી ફિકર?

ફરીથી આગળ ધસો, લડવામાં જ મહત્ત્વ રહેલું છે, ફળમાં નથી.

નિશ્ચય સાથે, દૃઢતા સાથે, બડબડ કર્યા વગર દુઃખ સહન કરવું એમાં પણ કાંઈક ભવ્યતા, કાંઈક દિવ્યતા રહેલી છે કે જેથી નિરાશા પણ ફતેહ કરતાં વધારે સુંદર જણાય છે. વારંવાર ફતેહ મળવાથી આપણને જગતની એક જ બાજુ જણાઈ આવે છે. તેથી તો આપણા ગુણોની વાત કહ્યા કરનારા મિત્રો જ આપણી આજુ-બાજુ ભેગા થાય છે અને દુશ્મનો કે જેમની પાસેથી જ આપણે આપણી ખોડ઼ જાણી શકીએ તેમને તે ચૂપ કરી દે છે.

જે નવી દુનિયા કોલંબસે ગોધી કાઢી હતી, ત્યાંથી ત્રીજી સફર દરમિયાન તેને બેડી પહેરાવી સ્વદેશ લઈ જવામાં આવ્યો હતો. ગુસ્સે થયેલા લોકોએ આ સામે તકરાર ઉઠાવી હતી અને જોકે તેની મિત્ર રાણીએ તેને છોડી મૂકયો, તોપણ પશ્ચિમ તરફ એટ્લેન્ટિક તેણે ફરી ઓળંગ્યો ત્યારે તેને ફરી કનડવામાં આવ્યો હતો. સિત્તેર વર્ષની વયે આ ચોથી અને છેલ્લી સફરના લાંબી મુદતના સંકટો પછી આખરે સ્પેન પહોચતાં તેને આનંદ થયો. તેને કાંઈક બદલો, તેના નિર્વાહપૂરતું પણ કાંઈક મળશે એવી તેને આશા હતી; પણ તેની સઘળી ફરિયાદો નિષ્ફળ ગઈ. આવ્યા પછી તે કેટલાક મહિના સુધી ગરીબીમા, એકલો, પ્રાણઘાતક રોગથી પથારીવશ રહ્યો. મૃત્યુના સમીપકાળમા પણ ભિખારી કરતાં પણ તેની ભૂંડી દશા હતી. મારુ બદન લઈ વેચવામા આવ્યું છે, મારુ પોતાનુ ઘર પણ રહ્યુ નથી અને ખાવા-પીવાના પૈસા પણ મારી પાસે નથી એમ તેને કહેવું પડ્યું હતું. આ વખતે છૂટી જતા શ્વાસ સાથે, અસરકારક સાદાઈભરેલા આ દિવ્ય શબ્દો તે બોલ્યો હતો: 'મેં

–જીનોઆના વતનીએ દૂર પશ્ચિમમાં ઇંડિયા ખંડ અને ટાપુઓ શોધી કાઢ્યા.' ૧૫૦૬ના મે માસની ૨૦મી તારીખે તે વાલાડોલિડમા મરણ પામ્યો. 'પ્રભુ, હું મારો આત્મા તને સોંપુ છુ' એ તેના છેલ્લા શબ્દો હતા. એક ભૂલી જવાયેલા ભિખારીની માફક આ રીતે કોલંબસનુ મૃત્યું થયું. જ્યારે સેવિલનો એક અથાણુ વેચનાર, જે એક વહાણુ ઉપર બીજી પદવીનો અમલદાર હતો, તેના ઉપરથી જગતના મોટામા મોટા ખંડનું નામ પડયુ, પણુ આથી જીનોઆના ખલાસીનુ જીવન નિષ્ફળ ગયું હતુ એમ કહી શકાને ? જે જગત તેને જંગલ તરીકે માલૂમ પડી આવ્યું હતું તેમા વસનાર કરોડો માણસોને પૂછો. કોલંબસનું જીવન નિષ્ફળ ગયું હતું કે કેમ એ બાબત દુનિયાના મહાનમા મહાન પ્રજાસત્તાક રાજ્યને પૂછો સાતમા ચાર્લ્સનું રાજ્ય જોન ઑફ આર્કને લીધે હતું; પણ રૂઆંમા તેને જીવતી બાળી મૂકવામા આવી ત્યારે ચાર્લ્સે જરા પણુ હરકત લીધી નહોતી. જોન ઑફ આર્કનું જીવન શું નિષ્ફળ નીવડયું હતું ?

હાથોહાથની ત્રણ દિવસની લડાઈમા મોટા ઈરાની લશ્કર સામે એક નાના ઘાટનો બચાવ કરતા લિઓનિડાસ અને તેના ત્રણ માણસો ભલે મરી જાય પણુ તેમની હાર તે પ્રજાની જીતરૂપે પુરવાર થશે; ગીતો અને વાર્તાઓમા તેમનાં ગુણગાન થશે અને તેઓ થર્મોપિલી આગળ હણી જ ગયા અને સેલેમિસ અને પ્લેટી આગળ હાર્યા તે માટે જ માત્ર ઝર્ક્સિસ અને તેના મોટા લશ્કરને યાદ કરવામા આવશે.

લશ્કરથી લદાયેલું અંગ્રેજ વહાણુ બર્કનહેડ જ્યારે હવાના દબાણુથી ડૂબી જતું માલૂમ પડયું, ત્યારે હોડીઓ સ્ત્રીઓ અને બાળકોને લઈ જતી હતી. તે વખતે લશ્કરના અમલદારે પોતાના માણસોને થોભી જવા કહ્યું હતું. તેમના પગની આજુબાજુ પાણી ઊંચે ને ઊંચે ચડવા લાગ્યું ત્યાં સુધી તેઓ પોતાની જગાએ જ રહ્યા અને જ્યારે પાણી કમરપૂર આવ્યું, ત્યારે તેઓએ પોતાના પટા

છોડી દીધા. વળી જબરદસ્ત ઝોલાથી વહાણનો અવશેષ ભાગ ડૂબી ગયો ત્યાં સુધી તેઓએ પોતાના કારતૂસની પેટીઓ ઊંચી-અદ્ધર પકડી રાખી આ દેખીતા પરાજયમાં વિજય નહોતો એમ તમે કહી શકશો ? ચારિત્ર્ય એ બળ છે અને શારીરિક નિર્બળતા ઉપર તે વિજય મેળવે છે.

દેવળના એક ખંડેરમા જ્યા સુધી વેદી હોય ત્યા સુધી ધર્મના ગંભીર તત્ત્વોને અંતઃકરણથી માનનાર માણસ જેમ મશ્કરીથી તેને કલંકિત કરી શકે નહિ, તેમ બીજી બધી બાબતમાં છિન્નભિન્ન થયેલી છતા, દશાની દીવાલોની ફાટમાથી ડોકિયાં કરનાર દિવ્ય, પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન કરે તેવા પ્રેમવાળી જિંદગીનો તે તિરસ્કાર કરી શકે નહિ.

તમારા સઘળા માનસિક અને શારીરિક બળના ઉપયોગનું પરિણામ ટીકાકાર દુનિયાની દૃષ્ટિએ ભલેને સર્વ રીતે નિષ્ફળ જણાય; પણ તમે જે કાંઈ કર્યું છે તેની તુલના સર્વજ્ઞ અને ન્યાયી પ્રભુને ત્રાજવે થાય છે અને તમને તેનો વાજબી બદલો મળ્યા વગર રહેતો નથી

તમારા કામની સ્વર્ગના ચોપડામાં નોંધ રહે છે

ભૂલકણા જગતે જોયેલા ઉચ્ચ સદ્‌ગુણનો ઉત્સવ દેવો ઊજવશે, ત્યારે તમારું કામ તેમનો એક મહત્ત્વનો વિષય થઈ પડશે

૨૦ : નિર્ભયતા, દઢતા, આગ્રહ, પૌરુષ

'જ્યારે તમે કાંઈ સંકડામણમાં આવી જાઓ અને દરેક બાબત તમારી વિરુદ્ધ જતી હોય અને છેવટે તમને એમ જ જણાતું હોય કે, હવે તો એક મિનિટ પણ ટકી શકાશે નહિ, ત્યારે પણ તમે હાથમાં લીધેલી બાબત કદી મૂકી દેતા નહિ, કારણ કે એટલેથી અને તે જ સમયથી દશાનું ચક્ર ફરશે.'

હેરિયટ બિચર સ્ટો

'જ્યારે દરેક વિરોધી બાબતની બરોબર સામે કોઈ થાય છે, ત્યારે વિરોધી તત્ત્વો નરમ પડી જાય છે. જિંદગીમાં એના જેવી વિચિત્ર વસ્તુ મેં જોઈ નથી.'

હૉથૉર્ન

'છોડી દેતા નહિ, કારણ કે ડાહ્યો માણસ હિંમતવાળો હોય છે.'

'એ એમ જાણે છે કે, જગતમાં સુખદુઃખ ભેગાં છે.'

'દઢતા રાખો; ખરું સંગીન પૌરુષ, વારંવાર મળતા વિજયનું સાધન છે.'

'તમારા હેતુને વળગી રહો.'

'બુલ ડૉગના પંજામાંથી તો કેશ જ મુક્ત કરી શકશે.'

'આ કૂતરો નાનો જણાય છે પણ તેનું જડબું કદી કોઈ પણ ચીજને છોડતું નથી અને જ ગલના ગર્જના કરતા રાજાને પણ ધરાડી જાય છે.' **હોમ્સ**

એક પ્રોફેસરને એમ કહેવામાં આવ્યું કે, 'તેના સિદ્ધાંતો અમલમાં મૂકવામાં આવશે તો દુનિયાના ટુકડેટુકડા થઈ જશે.' ત્યારે તે પ્રોફેસરે જવાબ દીધો કે, 'બીજા ઘણા ગ્રહ છે.'

ઈજિપ્તની ચડાઈ વખતે નેપોલિયનના સરદારોએ તેને મારી નાખવાની ધમકી આપી, ત્યારે સરદારોની વચ્ચે જઈ તેણે કહ્યું: 'સરદારો, તમે ફ્રેંચમેન છો, મારો વધ કરવા માટે જોઈએ તે કરતાં વધારે છો; પણ મને બિવડાવવા માટે હજુ ઘણા થોડા છો.' સરદારોનો આગેવાન આ વચનોથી દબાઈ ગયો અને પાછો જતાં બોલ્યો કે, 'તે કેટલો બધો બહાદુર છે!'

સાન્તા આના પાસે બ્રુએન્નાવિસ્ટા આગળ ૨૦,૦૦૦ માણસો હતા અને શરણે આવી તેના ૪૦૦૦ સૈનિકોને બચાવવાનું જનરલ ટેલરને તેણે કહ્યુ, ત્યારે બુઢ્ઢા '૨૬ એન્ડ રડી 'એ જવાબ આપ્યો 'જનરલ ટેલર કદી તાબે થતા નથી ' લડાઈ લાંબો વખત અને ઝનૂન સાથે ચાલી, પણ આખરે મેક્સિકનોએ જ પલાયન કરી પરાજયથી બચવાનું પસંદ કર્યું.

એક સરદાર તરીકે ગ્રેન્ટ વિષે લિંકનનો શો અભિપ્રાય હતો એમ પૂછવામા આવ્યુ, ત્યારે લિંકને જવાબ આપ્યો કે, તેનામા મોટામા મોટી બાબત, તેનો હેતુ અમલમા મૂકવાનો તેનો શાંત આગ્રહ છે બુલ ડોગ જેવી તેની પકડ છે જ્યારે તે કોઈ કામમા દાંત ભેરવે છે તો પછી કોઈ તે છોડાવી શકતુ નથી 'રિચમંડ તરફ ધસો અને આખો ઉનાળો ભલેને લડવુ પડે પણ આ જ મોખરે હુ લડીશ ' એ નિશ્ચયથી બળવાનો અંત આવ્યો

સીઝરને જ્યારે ચાંચિયાઓએ પકડ્યો ત્યારે ૨૦ ટેલન્ડ (નાણું) લઈ તેને છોડી દેવા તેઓએ કહ્યુ 'તમે બહુ ઓછા પૈસા કહ્યા હુ તમને ૫૦ આપીશ, પણ જ્યારે હુ છૂટો થઈશ ત્યારે તમને દરેકને ગરદન મારીશ ' અને તે પ્રમાણે તેણે કર્યું

વોટર્લુની લડાઈ શરૂ થવા પહેલા સિડની સ્મિથને જ્યારે એમ કહેવામા આવ્યુ કે, કોઈ પણ જોખમે વેલિંગ્ટન પોતાની જગા છોડનાર નથી, ત્યારે તેણે કહ્યુ કે, 'ત્યારે તો સામા પક્ષને નરમ પડવુ જ પડશે '

લેસિડિમોનિયન્સે પોતાના સઘળા હક્ક ભોગવવા દેવામા આવશે નહિ એવી ફિલિપે જ્યારે ધમકી આપી, ત્યારે 'અમને મરવાની પણ મના કરવામા આવશે કે?' એવો તેઓએ પ્રશ્ન કર્યો

પોતાના પંજામા આવેલી ચીજના કકડે કકડા કરી નાખનાર કાચબો તેનુ માથુ જશે પણ પોતાની પકડની ચીજ મૂકશે નહિ,

આવવાનુ કઈ શરતોથી ગની શસ્ત્રો તે નક્કી કરવા, કિલ્લાના સરદાર સુલેહનો વાવટો મોકલી આપ્યો જવાબ મળ્યો કે, 'તાત્કાલિક અને કોઈ પણ શરત કર્યા વગર શરણે આવવુ છુ' તમારા બાધકામ ઉપર એકદમ ધસારો લાવવા માગુ છુ ' પણ જ્યારે રાત પડી ત્યારે કેદીના તબૂમા બકનરને તે મળ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યુ કે, તમે બધુ જ ખોઈ બેઠા હશો. લ્યો, આ મારી પર્સ (નાણાની કોથળી) '

ગ્રૅન્ટ કદી પાછુ જોતો નહિ એક વખત ઘણા દિવસ સખત લડાઈ ચાલ્યા પછી તેનુ કાઈ પરિણામ આવ્યુ નહિ, તેથી તેણે યુદ્ધપરિષદ મેળવી પાછા કેવી રીતે હઠવુ તે રસ્તાનુ એક સરદારે વર્ણન કર્યુ બીજાએ બીજે રસ્તે પાછા ફરવાનુ યોગ્ય છે એમ જણાવ્યુ એક પછી એક બધા સરદારોએ પાછા કેમ હઠવુ, પાછલા ભાગમા વધારે સગવડવાળી જગાએ કેમ જવુ, એ કહી બતાવ્યુ ગ્રૅન્ટ, જે લાબા વખતથી આ બધુ સાભળ્યા કરતો હતો, તેની તરફ હવે સર્વની દૃષ્ટિ ગઈ તે ઊભો થયો, પોતાના અદરના ગજવામાથી એક કાગળનો વીટો તેણે કાઢ્યો અને દરેક સરદારને એક એક કાગળ તેણે આપ્યો અને કહ્યુ 'ગૃહસ્થો ! પ્રભાતમા તમારે આ હુકમનો અમલ કરવો ' આગળ વધવા માટે દરેક કાગળમા નિશ્ચિત સૂચનાઓ હતી અને સવારે સૂર્યોદય થતા લશ્કરે વિજયના માર્ગ તરફ કૂચ કરી

એક મહત્ત્વની પણ મજબૂત બચાવવાળી જગા ઉપર હુમલો લઈ જવાના હુકમથી આશ્ચર્ય પામી એક અમલદાર પાછો આવ્યો અને કહ્યુ 'સેનાધિપતિ સાહેબ ! જો હુ તમારો હુકમ બરાબર સમજ્યો હોઉ તો મને એમ લાગે છે કે મને મળેલા હુકમના અમલથી મારા હાથ નીચેના દરેક માણસનો સહાર થઈ જશે ' તે મૂગા સરદારે જવાબ આપ્યો 'તમે મારુ ફરમાન બરાબર સમજ્યા છો એમ જાણી મને આનદ થાય છે '

ત્રીસ દિવસ સુધી તેણે વિલ્ડરનેસ ઉપર ભારે હુમલાનો વરસાદ

વરસાવ્યો દિવસે તે લડતો અને રાત્રીએ તે આગળ વધતો. કોઈ નહિ સાંભળેલા એવા લશ્કરના સંહારથી દેશના લોકોને કમકમાટ ઉત્પન્ન થયો અને તેની જગા ઉપરથી ખસેડવા તેઓએ માગણી કરી, પણ પૂછપરછ કરતા તેના અમલદારોને તે 'ડાબી બાજુએ આગળ વધો' એવો હુકમ ઠંડે પેટે આપતો. બીજી બાજુએ સરકાર તરફ મોકલવાની હકીકતમા તે લખતો કે, 'ભલેને આખો ઉનાળો વીતી જાય, પણ આ જ હરોળ ઉપર હું લડવા માગું છુ' તેની આ દૃઢતાથી પ્રજાને વિદ્યુત જેવો આચકો લાગતો. વિરોધી લશ્કર શરણે આવ્યુ ત્યારે વેરની લાગણી પ્રકટી નીકળી, પણ 'સુલેહ કરો' એ તેના ઉદાર શબ્દો જીતનાર તેમ જ પરાજય પામનાર બંનેને આશીર્વાદ સમાન થઈ પડ્યા

ઝાવ લોકોનો ક્રિમિયન સરદાર પેલિસીય ઘોડેસવાર લશ્કરના એક નાના અમલદાર સાથે ગુસ્સે થઈ ગયો અને તેના મો ઉપર ચાબુક લગાવી દીધી, ત્યારે તે માણસે પોતાની પાસેથી પિસ્તોલ કાઢી અને ઘોડો ખેચ્યો, પણ પિસ્તોલ ફૂટી નહિ. એ જોઈને ભયંકર સ્વરૂપવાળા તે સરદારે શાતિથી કહ્યુ : 'તેં તારા હથિયાર બરાબર ન રાખ્યા તે માટે હુ તને ત્રણ દિવસના કેદખાનાની સજા કરું છુ'

જીનોઆનું મેસેનાનુ લશ્કર યુદ્ધના સહાર અને દુષ્કાળથી ૧૮,૦૦૦ ઉપરથી ૮,૦૦૦ ઉપર આવ્યુ હતું. ૧૫,૦૦૦ કરતા વધારે ઑસ્ટ્રિયનો તેઓએ પકડ્યા હતા અને માર્યા હતા, પણ તેમના ખોરાકના સાધન તદ્દન ખૂટી ગયા હતા ભૂખમરાની સ્થિતિ તેમની સન્મુખ આવી રહી હતી એક તરફ દુશ્મનની આવી મજબૂત સ્થિતિ હતી અને મેસેનાનુ લશ્કર દુશ્મનોની દયા ઉપર આવી રહ્યું હતું. જનરલ ઓટે મેસેનાને વિવેકપૂર્વક શરણે આવવા કહ્યુ, પણ મેસેનાએ જવાબ દીધો - 'મારા સિપાઈઓને લડાઈના કેદી તરીકે નહિ પણ

જ્યારે તથા જ્યાં અમને લડવા મરજી થાય ત્યારે તથા ત્યાં અમે લડી શકીએ, એ શરત સાથે અને ઊડતા વાવટા, નિશાન અને હથિયાર તથાં અસબાબ સાથે તેમને જવા દેવા જોઈએ. તમને આ કબૂલ ન હોય તો ઉઘાડી તલવારે જીનોઆમાંથી નીકળવા હું તૈયાર છું. ભૂખથી ક્ષીણ થયેલા ૮,૦૦૦ માણસો સાથે હું તમારી છાવણી ઉપર તૂટી પડીશ અને તમારી છાવણીમાંથી હું નીકળી જઈશ ત્યાં સુધી લડીશ.' મહાન સૈનિક મેસેનાનાં પરાક્રમથી જનરલ ઓટ માહિતગાર હતો, તેથી મેસેના પોતે શરણે આવે અગર તેને બીજી વધારાની મદદ તરત ન મળી શકે, તે માટે તે સમુદ્રમાર્ગે વિદાય થાય તો ઉપરની શરતો સ્વીકારવા તેણે હા પાડી. મેસેનાએ માત્ર એક જ ઉત્તર આપ્યો અને તે એ હતો કે, 'મારી શરતો સ્વીકારો, આગળ હું તમારા લશ્કર વચ્ચે રસ્તો કરી ચાલ્યો જઈશ.' ઓટે આખરે તેની શરતો સ્વીકારી. મેસેનાએ કહ્યું કે, હું તમને ખબર આપું છું કે, '૧૫ દિવસની અંદર હું ફરી જીનોઆમાં આવીશ' અને તે પ્રમાણે તે ગયો. બાલવયમાં અનાથ સ્થિતિમાં ઊછરેલા અને જીવનમાં પોતાનો માર્ગ પોતાના હાથે જ કરી લેવા દુનિયામાં સર્જાયેલા આ માણસ માટે નેપોલિયન કહેતો કે, મેસેના હારતો ત્યારે પણ પોતે વિજેતા હોય તેમ ફરી લડવા હમેશાં તૈયારી બતાવતો.

મારેંગો આગળ નેપોલિયને ડેસેની સલાહ પૂછી, ત્યારે ઘડિયાળમાં જોઈ તેણે જવાબ દીધો કે, આપણી પૂરેપૂરી હાર થઈ છે; પણ હજુ બે જ વાગ્યા છે અને બીજી લડાઈમાં આપણે જીતી શકીશું. પછી તેણે ઘોડેસવાર ટુકડી સાથેનો પોતાનો સુપ્રસિદ્ધ હુમલો કર્યો અને લડાઈમાં જીત મેળવી. આ જીતની થોડી મિનિટ પહેલાં તો આખી હરોળ પરના ફ્રેન્ચ સૈનિકો દરેક ક્ષણે પાછા હટવાના હુકમની રાહ જોતા હતા.

કેલિફોર્નિયાના મેર ટાપુના નેવી યાર્ડની દારૂગોળો રાખવાની જગાએ બોસ્ટનના કેટલાક ખલાસીઓ ગોળીઓ ભરતા હતા; એવામાં

એકાએક આખી ઇમારત સળગી ઊઠી અને તેનો તદ્દન નાશ થઈ ગયો તે જગાઆના સઘળા માણસો માર્યા ગયા આ અકસ્માત બન્યો, ત્યારે એક–સવા માઈલ દૂર એક યુવાન છોકરી ઘોડાગાડીમા બેસીને જતી હતી અને તે વખતે તરત જ દરિયાઈ સૈન્યને લગતી હોસ્પિટલ-માથી નીકળી એક દાક્તર આ અકસ્માતી જગાએ આવ્યો. વસ્તુ-સ્થિતિ ઓળખી લઈ તેણે દાક્તરને ગાડીમા બેસાડી દીધો અને તેઓ ખડેર તરફ ગયા દારૂગોળાની બીજી જગાઓ, જેમા પણ દરેક ક્ષણે ગોળા ફાટતા હતા, તે પણ સળગી ઊઠી હતી આ ઇમારતોમા એટલો બધો દારૂગોળો રાખવામા આવ્યો હતો કે પાઇકસ પિકને પણ તે ઉડાવી મૂકે, છતા દાક્તર અને છોકરી છૂદાયેલા મડદાની વચ્ચે થઈ ધુમાડામા પેઠા પહેરેગીર કોલિન્સને બીમના એક કકડાનો ફટકો લાગવાથી તે અર્ધો આધળો થઈ ગયો હતો, ગભરાઈ ગયો હતો આગ એક ઈમારતથી બીજી ઇમારતને જઈ વધારે નુકસાન કરે તે અટકાવવાને લોઢાના બારણા અને જાળીઓ બધ કરવાને એક ઇમારત-થી બીજી ઇમારતે જવા મુશ્કેલીથી તે માર્ગ કરતો હતો તે છોકરીએ શાતિ સાથે તેના ઈજાવાળા માથા પર પાટો બાધ્યો અને વધારે મદદ આવી પહોચી ત્યા સુધી બીજા ઘવાયેલાઓની બનતી તજવીજ રાખી બેસી મેકકુગાલના આ કામ માટે, પ્રજા તરફથી આભાર માનવાને લગતો દરિયાઈ સૈન્યના સેક્રેટરીનો એક સામાન્ય હુકમ દરેક વહાણના તૂતક ઉપરથી વાચવામા આવ્યો

૧૮૮૧ ના જુનાઈની ૬ ઠ્ઠી તારીખે સૂર્યાસ્ત સમયે આયોવામા એકાએક જોસબધ ભારે તોફાન થયુ એક કલાકમા દરેક નદીનાળા તેનો કાઠો છોડી ઊભરાઈ ગયા ડેસ્મોઈની નદીમા પાણી ૬ ફૂટ ઊચુ ચઢયુ હતુ દરેક પ્રવાહમા ઈમારત, પરચૂરણ સામાન, લાકડાના ઢેકા અને બીજો કચરો મિસિસિપિ તરફ ઘસડાતો જતો હતો અઢાર વર્ષની ઉમરની એક છોકરી કેટ શેલી બહારનુ આ બધુ પુષ્કળ તોફાન બારીએથી જોઈ રહી હતી. તેવામા તેની નજર હનીક્રીક રેલ-

રોડ પુલ તરફ ગઈ. ઊંડા અંધાગમાથી એક ક્ષણ સુધી એન્જિનની પ્રકાશમાન બત્તીને આગળ ચાલતી અને પછી એકદમ નીચી પડતી તેણે જોઈ. તેની માતા તેનો નાનો ભાઈ અને બહેન જ માત્ર ઘેર હતાં; પણ કેટે એક જૂનું ફાનસ સળગાવ્યું, વોટરપ્રૂફ ઝભ્ભો ઓઢી લીધો અને હનીક્રીક તરફ ઉતાવળે ચાલી. પ્રવાહનું બળ એટલું બધું હતું કે ચડેલાં પાણીની સામે તે ટકી શકે નહિ આવી સ્થિતિમા તે દુ:ખ આપે તેવાં કાંટાવાળા અને બીજાં ઝાડવાં ઉપર થઈને, ઢોળાવવાળા કાંઠા ઉપરથી પાટા ઉપર આવી. ભાગી ગયેલા પુલના છેડા સુધી આવી. પોતાનું ફાનસ હલાવ્યું અને પોતાથી બને તેટલી મોટી બૂમ મારી. તૂટી પડેલી માલગાડીના માણસોમાથી એકલા જ બચેલા એન્જિનિયરનો ધીરો અવાજ ઊંડા ખાડામાથી આવ્યો તેણે કહ્યુ : 'હાલ તો હું અહીં લાકડાના કકડા ઉપર સહી-સલામત પડેલો છુ એક માઈલ દૂર મોઇન્ગોના સ્ટેશને તમે જાઓ અને મારે માટે મદદ મેળવો તથા થોડા જ વખતમા આવી પહોંચનાર એક્સ્પ્રેસ ટ્રેનને ચેતવણી આપો 'મજબૂત પવનના ઝપાટાની સામે ડેસ્મોઈનની ઉપરના પાચસો વાર લાબા ઊંચા બાધકામ ઉપર તે પ્રયત્ન સાથે ચાલવા લાગી, પણ એવામા તેની બત્તી બુઝાઈ ગઈ તેની પાસે દીવાસળી નહોતી, તેથી ચક્કર આવે-ફેર આવે તેવી આ ઊંચી જગા ઉપર ઘણા જ દુઃખ સાથે ધીરે ધીરે તે ચાલી નીચાણ-મા ધસતા પાણીના પ્રવાહની સામે જોતા તેને અંધારા આવી જતા, અને પીળા ભૂરા પ્રકાશોથી તે કંપવા લાગી તે સ્ટેશને જઈ પહોચી પોતાની હકીકત તેણે કહી અને એક્સપ્રેસ આવી પહોચી તે પહેલા તે બેભાન થઈ ગઈ તેની બહાદુરી માટે ધારાસભાએ તેને સોનાનો ચાંદ આપવાનું ઠરાવ્યુ.

ફોર્ટ ટૅત્રીમા ઘેરાયેલા લશ્કરનો દારૂગોળો ૧૭૭૭ના ઉનાળાના અમુક દિવસે ખૂટી ગયો હતો અને પોતાના સીનથી વધારે હિંમતવાન થયેલા ઇંડિયનો કિલ્લા ઉપર વધારે ને વધારે હુમલા ચલાવી રહ્યા

હતા. એબેનઝેર ઝેનને એકદમ યાદ આવ્યું કે, બસો ફૂટ દૂરના પોતાના ઘરમાં એક પીપ હતું અને તે વિષે તેણે સેનાપતિ શેપર્ડને ખબર આપી. જંગલી લોકોના સખત મારાની વચ્ચે થઈ, આ લગભગ ન બને તેવું કામ કરવાને એક વૉલંટિયરને બોલાવવામાં આવ્યો, દરેક માણસ તે કામ કરવા આગળ આવ્યો અને આ માન મેળવવા સ્પર્ધા ચાલી; પણ ઇલિઝાબેથ ઝેને જવાને બહુ આગ્રહ બતાવ્યો અને એમ કહ્યું કે, એક મરદ કરતાં તેની જિંદગી કિલ્લાના બચાવ માટે ઓછી કિંમતની હતી. ફિલાડેલ્ફિયામાં થોડા જ વખતથી તે ગ્રેજ્યુએટ થઈ હતી અને બીજી યુવાન સ્ત્રીઓની સાથે, તે ગોળીઓ પાડતી હતી, કારતૂસ બનાવતી હતી અને રાઈફલ ભરતી હતી. આનાકાની સાથે કબૂલ કરવામાં આવ્યું અને ઇંડિયન્સ મૂંગા મૂંગા આશ્ચર્ય સાથે જોતા રહ્યા; જ્યારે તે ઝડપ સાથે પોતાના ભાઈને ઘેર ગઈ; પણ દારૂ લઈને પાછી દોડતી આવતી તેને જોવામાં આવી કે તરત જથાબંધ ગોળીઓ તેના ઉપર છોડવામાં આવી છતાં તેની તેને કાંઈ અસર થઈ નહિ આ દારૂથી કિલ્લાનો બચાવ થયો.

પહેલાં નહિ જણાવેલી તેવી મુશ્કેલીઓ અને જોખમોની વચ્ચે, તેની આજુબાજુ જંગલી લોકોના ટોળેટોળાં અને શિયાળો સમીપ છતાં, મિસિસિપીના પ્રદેશની ખોળ કરનાર લા સાલે, તેને થયેલા ભારે નુકસાન, નિરાશ થતા મિત્રો, આનંદ પામતા દુશ્મનો, ક્ષીણ થયેલી, ગુમાવેલી શક્તિઓ, દેવાનો દાબી નાખતો બોજો અને અંધકારના આવરણવાળા ભાવિ વિષે વિચાર કરી બેસી રહ્યો નહોતો. તેના મનનું બંધારણ કાંઈક જુદું જ હતું. મુશ્કેલીની સામે થવા, પોતાની અવનતિમાંથી જબરદસ્ત વિજય પ્રાપ્ત કરવા સિવાય બીજો કોઈ પણ વિચાર તેને નહોતો.

સ્વીડનનો એક છોકરો બારીમાંથી પડી ગયો અને તેને ઘણી ઈજા થઈ; પણ દુઃખથી આવતું રડવું દબાવવાને તેણે હોઠ દાબી

રાખ્યા ગ જ ગસ્ટેવસ એડોલ્ફસ જોજે તેને પ ત્તા જેાે તેડે આગાહી કરી ક આ છોકરો આપત્તિમા, જરૂરિયાતના સમયમા મદદ નીવડશે તે જ પ્રમાણે થયુ, કારણ કે આગળ જતા તે સુપ્રસિદ્ધ જનરલ બાનર થયો

વકીલાતના ધધામા ઘણા પડેના છે એમ ધારી તેને લગતો અભ્યાસ કરવામા આવ્યો ખાતા એક યુવાનને વેબસ્ટરે કહ્યુ 'ઉચ્ચ સ્થાન મેળવવા જોઈએ તેની જગા છે ' પ્રવૃત્તિની દરેક શાખાને આ વચન સરખી રીતે લાગુ પડે છે આજનો યુવાન જેણે ફતેહ મેળવવી હોય તેણે પોતાની જગાએ મજબૂતીથી ઊભા રહેવુ જોઈએ અને આગળ વધવા પરિશ્રમ ઉઠાવવો જોઈએ વિજયના દરવાજાની અદર થઈ જેઓ નીકળવા પ્રયત્ન કરતા હશે તેમને તે દરવાજે 'આગળ વધો ' એ શબ્દો સાથે જણાઈ આવશે

વોશિંગ્ટન ઇરવિંગ કહે છે કે, ગભરાવી નાખે તેવી અવનત દશાના અસહ્ય સકટ સ્ત્રીઓ કેટના ધૈર્યથી સહન કરે છે તેના ઘણા પ્રસગો મારા જોવામા આવ્યા છે જે સકટોથી પુરુષ નિરાશ થઈ જાય છે, બેહાલ બને છે, તેથી સ્ત્રીની સર્વ આતરશક્તિઓ બહાર આવી તેનુ વર્તન એટલુ નિર્ભિક તથા ઉન્નત જણાઈ આવે છે કે કોઈકોઈ વખત તેને દિવ્ય વર્તન પણ કહી શકાય

માખણ જેવો નરમ અને ઢીલો સ્વભાવ આપત્તિમાં કાંઈ પણ કામનો નથી. આપણામા મજબૂતાઈ અને લોખંડ જેવી કઠિનતા હોવાની પણ જરૂર છે. ઘણા ગરીબ છોકરાઓ જેમને મિત્ર નહોતા, કોઈની પૂંઠ નહોતી અગર તો જેમની ભલામણ કરનાર માત્ર પૌરૂષ અને અજિત હેતુ, એ સિવાય કોઈ જ નહોતુ, તેમના ઉપર લક્ષ્મી અને કીર્તિદેવીની મહેરબાની થઈ છે.

સૂર્યના તડકાથી ઘઉંવર્ણા બનેલા ચહેરાવાળો એક યુવક, એસબરી યુનિવર્સિટીના એ વખતના પ્રમુખ બિશપ સિમ્પસન આગળ ગયો. તેનાં સાદાં કપડા ઉપરથી બિશપે પ્રશ્ન કર્યો કે, તેનો નિર્વાહ શાથી થતો હતો. પાછળથી રાજસભાના સભ્ય થયેલા તે છોકરાએ જવાબ દીધો : ' સાહેબ ! મારા બે હાથ વડે '

મહત્ત્વાકાક્ષા ધરાવનાર બુદ્ધિમાન જનોની પ્રગતિ બંધ કરે તેવા વિક્ષેપો હજી ઊભા થયા નથી એક છોકરાને આરોગ્ય અને અક્ષરજ્ઞાન આપો અને પછી તેનુ ભવિષ્ય સારું અગર ખોટું નીવડવુ તેનો આધાર તેના પોતાના ઉપર રહે છે. જેઓ પ્રારબ્ધ અને વારસાની વાટ જોઈ બેસી રહે છે, તેઓ કાંઈ વધારે મેળવી શકતા નથી. નસીબથી ડાહ્યા અગર ભલા બન્યા હોય તેવા માણસો કોની જાણમા છે ? સાધારણ રીતે જીવનમા જેઓ નિષ્ફળ ગયા હોય છે, તેઓ જ પ્રારબ્ધ અગર ભાવિ ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે. અમુક માણસ પર ભાગ્યદેવી પ્રસન્ન થયા છે, અમુક ભાગ્યશાળી છે, તેના સંખ્યાબંધ ઉદાહરણ તેઓ જ રજૂ કરે છે.

અકસ્માતનું પ્રકરણ એ મૂર્ખ લોકોનું ધર્મપુસ્તક છે. એમર્સન કહે છે કે, છીછરા માણસો નસીબને, સંજોગોને માને છે. કોઈકના નામથી, કોઈકની હાજરીથી અગર તો અમુક સંજોગથી અમુક વાત બની. બીજે વખતે તે વાત ન પણ બને મજબૂત મનવાળા માણસો કારણ અને પરિણામ ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે. સઘળા

ફ્રેતેહમદ માણસોએ એ વાત તો કબૂલ રાખી છે, અને તે એ છે કે, તેઓ ભાગ્ય અને પરિણામ પર શ્રદ્ધા રાખનાર હતા તેઓ ધારતા કે જગત નસીબથી નહિ પણ નિયમથી ચાલે છે જે શ ખ લાથી પહેલી અને છેલ્લી ચી જે થાય છે, તેમા કોઈ ઢીલો ઘસા યેલો, અને તૂટેલો અકોડો હોતો નથી

ગેટેએ કહ્યુ છે કે, ઉદ્યોગ પ્રતિભાનો મુખ્ય ભાગ છે અને વળી ઉમેર્યુ છે કે, લાયકાત અને સંપત્તિનો હમેશા ગાઢ સબધ રહે છે

ફ્રેંકલિન કહેતો કે, ખતથી જ સારુ નસીબ બને છે

એડિસન કહે છે કે, સારુ અને ખોટુ નસીબ કહેવાય છે, તેનુ રહસ્ય હુ તમારી આગળ રજૂ કરુ છુ કેટલાક માણસો એમ ધારે છે કે પ્રારબ્ધ તેમનાથી એટલુ રિસાયેલુ રહે છે કે, તે કદી મનાતે નહિ, અને તેઓ હમેશા ગરીબીમા રહે છે અને તેમની જિંદગીની આપત્તિઓ વિષે શોક કર્યા કરે છે નસીબની ગતિ હમેશા તેમના સામી અને બીજાની તરફેણમા હોય છે એક સારા ધંધા વાળો માણસ નસીબ ગુમાવી બેઠો અને તેને ફરી મેળવવા માટે તેણે પોતાનો ઘણો વખત ગુમાવ્યો બીજાનો ધધો સારો ચાલતો હતો તે હમશા પોતાના ગરમ સ્વભાવથી પોતાનુ નસીબ બગાડતો તેના તે સ્વભાવથી તેના સઘળા નોકરો નારાજ થઈ તેને છોડી જતા પૈસા પેદા થાય એવો ધધો વળી ત્રીજાને હતો પણ તેને પોતાના ધધા સિવાય બીજાના ધધા ઉપર આગ્રહ સાથે લક્ષ આપ વાની કુટેવ હતી અને તેથી પોતાનુ નસીબ ગુમાવતો વળી એક બીજો માણસ દૃઢતાથી પોતાના ધધામા પ્રવૃત્ત રહેતો તેવો જ તે બાટલીમા નિમગ્ન રહેતો એક બીજો જે પોતાના ધધામા પ્રમાણિક અને ચુસ્ત રહેતો તે તેની વિવેકશક્તિની ખામીથી હમેશા ભૂલ કર્યા કરતો સેકડો માણસો અધ અનુકરણથી, આસ્થાભરી આશાઓથી પ્રપચી માણસોના ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી અને અપ્રમાણિક નફાથી

પોતાનું નસીબ ગુમાવે છે. જે માણસની સ્ત્રી ખરાબ હોય છે, તે માણસનું નસીબ કોઈ દિવસ સારુ હોઈ શકતુ નથી વહેલા ઊઠનાર, ભારે ઉદ્યોગ કરનાર, દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા, પોતાની કમાણીની ગભાળ રાખનાર, બરોબર પ્રમાણિક માણસોને પોતાના નસીબ વિષે ફરિયાદ ઉઠાવતા સાંભળવામા આવ્યા નથી દુર્દૈવના હુમલા જે વિષે હમેશા મૂર્ખ લોકોને સ્વપ્ન આવ્યા કરે છે, તે હુમલા સારી ટેવવાળા અને સખત ઉદ્યોગ કરનારા માણસો ઉપર આવી શકતા નથી જ્યારે એકાદ ગાંધીની દુકાનમાથી એક ચીંથરેહાલ માણસને બપોરે ગજવામા નાખેલા હાથ સાથે ઊંચી ચડેલી વાળવાળી દબાઈ ગયેલી ટોપી સાથે હુ જોઉં છુ, ત્યારે હુ જાણી શકુ છુ કે, તે માણસનું નસીબ પાશરુ નથી, કારણ કે સુસ્ત બનવુ, બદમાશી કરવી અગર તો નશો તેમા જ માણસનુ ખરાબમા ખરાબ નસીબ રહેલુ છે

જે માણસ પ્રયત્ન કરતો નથી અને જેની સઘળી ઇંદ્રિયો, વૃત્તિઓ, આતુરતાથી એકાગ્ર નથી, તેનુ નસીબ વાસ્તવિક રીતે ખૂલતુ જ નથી જેને આકસ્મિક શોધો કહેવામા આવે છે, તે પણ જેઓ હમેશા કાંઈ ને કાંઈ ખોળ્યા કરે છે, તેઓ જ માન કરી શકે છે જુદા જુદા માણસોને પોતાના પ્રયત્નમા વધારે-ઓછે અંશે જે ફતેહ મળે છે, તેમા કદાચ કાંઈક પ્રારબ્ધ હોઈ શકે, પણ આમા એવુ માલૂમ પડે છે કે જે અક્કલથી અને ખતથી પ્રયત્ન કરવામા આવે છે તેથી પરિણામમા જે નસીબ જણાઈ આવે છે તેનુ પ્રમાણ નીકળી શકે છે છૂટા છૂટા કામમા કોઈ કોઈ વખતે દેખીતી રીતે અપવાદ માલૂમ પડી આવશે, પણ છેવટ તો આ નિયમ જ અસરકારક જણાઈ આવશે સરખી રીતે ઉસ્તાદ એવા મોતી માટે ડૂબકી મારનાર બે માણસો સાથે ડૂબકી મારે છે અને એકસરખા આગ્રહથી કામ કરે છે આમાનો એક મોતી લઈને ઉપર આવે છે અને બીજો ખાલી હાથે ઉપર આવે છે પણ બને

આગ્રહથી કામ કર્યા કરશે તો પાંચ, દસ અગર વીસ વર્ષને અંતે એમ માલૂમ પડશે કે તેઓને તેમની હોશિયારી અને ઉદ્યોગનો લગભગ સમાન પ્રમાણમાં જ બદલો મળ્યો છે.

લંડનનું 'લૅન્સેટ' પત્ર કહે છે કે, પૌરૂષની મદદથી પૌરૂષને લીધે દૂર નહિ થઈ શકે એવી અડચણો પણ દૂર કરવાનું બની શકે છે. એટલું જ નહિ પણ ઋતુની પ્રતિકૂળતાઓ, પ્રતિકૂળ સંયોગો અને બીમારીની સામે થવાનું, તેને હરાવી દેવાનું પણ બની શકે છે; સહન કરવાની નૈતિક હિંમતથી ઘણા માણસોની જિંદગી બચી ગઈ છે. શસ્ત્રક્રિયાની વેદના સહન કરવામા અગર બીમારના ઓરડામા ભરાઈ રહેવાના દુઃખમાનમા જ આ સ્વાશ્રય ઉપયોગી થઈ પડે છે એમ નથી, પણ હરહમેશના એકના એક કંટાળા ભરેલા માર્ગ ઉપર જવામા અને સામાન્ય કર્તવ્ય પણ બળ સાથે બજાવવામા તે ઉપયોગી થઈ પડે છે અસાધ્ય દરદવાળા પણ કેટલા બધા માણસો આશા નહિ છતા ધીરજ અને નિશ્ચિત સાથે નિરાશાને પણ દબાવીને, ઘણા દુઃખમાં પણ જીવી શક્યા છે! છેવટે, આ રીતે તેમના ભયંકર દરદની ઉગ્રતાનો નાશ થાય છે અને દરદમાં શારીરિક લક્ષણ રહેવા છતા તેમનું વિનાશક તત્ત્વ નરમ પડી જાય છે. કેટલાક દરદીઓ તો મરવાની બિલકુલ ના પાડે છે. આવા કેસોમા દાક્તર તેમને જીવતા રાખવા સિવાય બીજુ શુ કરી શકે? તેમની ગોળીઓથી પણ તે મરશે નહિ.

વ્હીપલ કહે છે કે, ઘણા વેપારીઓને જે પાયમાલી થાય છે, તે તેમનામા ધંધા કરવાની શક્તિ હોતી નથી એને જ લીધે માત્ર થતી નથી, પણ ધંધો કરવામાં જોઈતી હિંમતની ખામીથી થાય છે. ઘણી જ સરસ શક્તિઓવાળા પણ નરમ પડી જાય એવા સ્વભાવવાળા, જેઓની ધંધાની વૃત્તિમા નિશ્ચય અને સિદ્ધાંતોની દઢતા જોવામાં આવતા નથી, જેઓ સ્પષ્ટબુદ્ધિની શુભ સૂચનાઓને બદલે,

નબળા સ્વભાવની અશુભ પ્રેરણાઓને અનુસરવા દોરાઈ જાય છે, એકાદ જોખમવાળી હૂંડી સ્વીકારી જેઓ મિત્ર ઉપર ઉપકાર કરતા જણાય છે અને વળી કાંઈ પણ આશારહિત સટોડિયા પાડોશીના જોખમમા ઊતરી તેને પણ રાજી રાખવા પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ ઉદ્યોગથી અને અક્કલથી મેળવેલુ પોતાનુ ધન, ભૂલ કરતા અને કેવળ લૂંટનો ધધો લઈ બેઠેલા, કાંઈ પણ શક્તિ વગરના લોકોને મદદ કરવાના યત્નમા ગુમાવે છે આ રીતે ઉત્પન થયેની નાદાર સ્થિતિમા છેવટે તેઓ પોતાના ધૂરકતા લેણદારોના કડવા મહેણા સાભળે છે અને દયાને પાત્ર બને છે

હક્સલિ કહે છે કે, 'માનવજાતિના ભિન્ન ભિન્ન પ્રસગના અનુભવને લીધે જેમ જેમ હુ વધારે જીવતો જાઉ છુ, તેમ તેમ માત્ર હોશિયારીને હું થોડુ મહત્ત્વ આપુ છુ અને ઉદ્યોગ તથા સહન કરી લેવાની શક્તિને હુ વધારે ને વધારે અગત્ય આપુ છુ ખરેખર હુ તો એમ ધારુ છુ કે, સહન કરવાની શક્તિ એ સઘળા કરતા વધારે કીમતી ગુણ છે ઉદ્યોગમા માત્ર સખત મહેનત કરવાની ઇચ્છા જ કાંઈ કામ આવતી નથી કેમ કે આ ઇચ્છાને અનુસરનારુ શરીર જો નબળુ હોય તો તેનુ કાંઈ પણ ફળ આવતુ નથી કોઈ પણ જિંદગીનો અત સુસ્તીમા, અપ્રમાણિકતામા અગર નામરદાઈમા ન આવે, તો જિંદગી નિષ્ફળ ગઈ છે એમ કહી શકાય નહિ, તે જ પ્રમાણે કોઈ પણ ફતેહ પ્રમાણિક ઉદ્યોગ વગર અને બહાદુરીથી અવ દશાના મોજાની સામે થયા વગર મેળવવામા આવી હોય તો ફતેહના નામને યોગ્ય નથી '

પ્રભુએ પ્રભુત્વનો ત્યાગ કર્યો છે ? વિશ્વ એ શુ એ પ્રકારની અનંત અવ્યવસ્થા છે કે જેમા નિયમનુ આધિપત્ય છે જ નહિ ? શુ કાયદો એ એક જોડી કાઢેલી વાત છે ? શુ જિંદગી ધાધલ માત્ર છે ? દુનિયા એ શુ માત્ર ગેલાહલ માટે કે બખેડા માટે છે ? જગતમા જેને નસીબ

કહેવામા આવે છે, એવી કોઈ રમત છે? પણ જ્યા સુધી નાનામા નાનો અણુ અગર મોટામા મોટા સૂર્ય, નહિ જ્ણાય તેવો જતુ અગર તો મહાનમા મહાન યશસ્વી દેવદૂત, માટીના ઝૂપડામાથી હવામા ઊડતો આત્મા અગર તો પૃથ્વી ઉપર પડતી ચકલી, તેની–પ્રભુની શાસન શક્તિનો સમાન રીતે સ્વીકાર કરે છે, ત્યા સુધી કુદરત કોઈ રીતે આધળા પાટા જેવી રમત રમતો નહિ જો દશ બહેરા, મુગા અને આધળા માણસોને દશ એકરના જમીનના ટુકડામા એક જ લાઈનમા ગોઠવવામા આવ્યા હોય અને પછી જેઓ જીવતા રહે તેઓ ફરી એક લાઈનમા આવે ત્યા સુધી તેમને ભટકવા દીધા હોય, તો નવમો માણસ મરી જાય ત્યારે જ તેઓ એક લાઈનમા આવી શકે કોઈ મૂર્ખ માણસ નસીબ ને લીધે ડહાપણના શબ્દ બોલી શકશે? નિરક્ષર માણસ વિજ્ઞાનના ભાષણ આપી શકશે? એક ધોબી ઓડિસી, ઇનિડ, પેરેડાઈઝ લૉસ્ટ અગર હૅમ્લેટ લખી શકશે? એક લોફર જિરાર્ડ અગર એસ્ટોર, રોથ્સચાઇલ્ડ, સ્ટુઅર્ટ, વેન્ડરબિલ્ટ, ફિલ્ડ, ગુલ્ડ અગર શેફેલ્ટર બની શકશે? કોઈ નામરદ યોર્કટાઉન આગળ, વાગ્રામ, વૉટર્લુ અગર રિચમડ આગળ જીતી શકશે? કોઈ બેદરકાર પથરા વહેનાર, એપોલો, મિનર્વા કે વિનસ–ડે મેડિસી કે ગ્રીક ગુલામનુ પૂતળુ બનાવી શકશે? શુ સુસ્ત માણસની જમીન ઉપર નસીબ ઘણા સારા પાક નિપજાવી શકે છે અને ઉદ્યોગી ખેડૂતની જમીન ઉપર નીદામણ અને કાન જ તે ઉત્પન્ન કરી શકે છે? શુ એક દારૂડિયો માણસ નસીબથી સુવાળો અને આકર્ષક બને છે? નસીબથી દારૂડિયાનુ ઘર સુખમય થઈ શકે છે? તેથી ઊલટુ, નસીબથી મિતાચારી માણસ હાડપિંજર જેવો જણાય છે અને તગી તથા સકટ સહન કરે છે? નસીબથી સામાન્ય સમજવાળા માણસની કિંમત ઘટે અને મૂર્ખ માણસની વધે એવુ બને છે? બુદ્ધિમાન પુરુષને નસીબ ગટરમા નાખે અને અજ્ઞાનને આસમાનમા લઈ જાય એવુ બને છે? શુ સદ્ગુણીને તે કેદખાનામા નાખે છે અને દુર્ગુણીના તે વખાણ કરે

છે? વોટનુ એન્જિન શુ નસીબથી બન્યુ હતુ? ફ્રેંકલિનને વશ રહેનાર વીજળી નસીબથી મળી હતી? વ્હિટનીનુ કોકન જીન નસીબથી બન્યુ હતુ? ફુલ્ટનની સ્ટીમબોટ, મોર્સનો તાર, બ્લેચાર્ડનનો સધાડો, હોએનો સીવવાનો સંચો, ગુડયરનુ રબર, બેનનો ટેલિફોન અને એડિસનનુ ફોનોગ્રાફ શુ નસીબથી બન્યા હતા?

કોઈ માણસને દુ ખકારક દરદ હોય અને તેનાથી કટાળી આપઘાત કરવા જતો હોય, પણ તેમ કરતા એનુ અંદરનુ ગડગૂમડ ફાટે અને તેનુ દરદ મટી જાય એક ઇંગ્લીને જીભ કાપવાની સજા થઈ હોય તેના ઉપર જેવી તેવી શસ્ત્રક્રિયા થતા તેની જીભ છૂટી થઈ જાય, એ ચિત્રકાર કોઈ અમુક કાર્ય કરી લોકો પર અસર કરવા ધારતો હોય, પણ તે મુશ્કેલ હોવાથી ચિત્ર સામે ગુસ્સા અને નિરાશાથી પીછી ફેંકે અને ધારેલી અસર ઉપજાવી શકે એક સગીતશાસ્ત્રી સમુદ્રના તોફાનનુ અનુસરણ કરવામા વારવાર નિષ્ફળ ગયા પછી વાદ્યની ચાવીઓના છેડેથી પોતાના ગુસ્સાથી વગાડી તે ધારેલુ પરિણામ આણી શકે—આ બધા દૃષ્ટાતમા એક બાબત ધ્યાનમા રાખો કે, આમા નસીબ પણ અમુક ક્રિયાને પરિણામે પ્રાપ્ત થયુ ક્રિયાના અભાવે પ્રાપ્ત થયુ નહિ

ચિકાગોમા લાગેલી આગમા એક વેપારીએ પોતાનુ એકનુ એક સ્ટોરનુ મકાન ગુમાવ્યુ તે જ મહોલ્લા ઉપરના એક સ્ટોરવાળા હરીફનુ મકાન બચી ગયુ આગ પછી ધધા માટે મકાનના ટુકડાઓની વધારે માગણી થઈ અને પરિણામે આ માણસ ધનવાન થયો આ ઉદાહરણમા ખરેખર આ બને માણસની ફતેહ અને નિષ્ફળતા ઉપર સયોગની અસર હતી, પણ આ સયોગો એવા હતા કે જેના ઉપર કોઈની સત્તા ચાલી શકે એમ નહોતુ બળી ગયેલા મકાનવાળાએ મકાનનો અને માલનો વીમો ઉતરાવ્યો હોત તો આ નુકસાન તે અટકાવી શકત, પણ એમા પણ એવુ બને કે તેની પસદગીની વીમા કપની એવી

નીકળે કે તેના ઉપર ઘણાની માગણી થતાં વીમો તે આપી શકે નહિ, બીજાનું સદ્ભાગ્ય તો નક્કી જ હતું. પહેલાને જે આપત્તિ પડી અને બીજાને જે તક મળી, તે બંને ઉદાહરણોમાં તેમની ઇચ્છા જેવું કાંઈ જ નહિ છતાં એમ બન્યું. તેવો પ્રસંગ ૧૦,૦૦૦ માણસમાં એક જ માણસને આવે છે. જ્યુવેનલ કહે છે જેમ ધોળો કાગડો દુર્લભ છે, તેમ નસીબવાન માણસ તેના કરતાં પણ વિશેષ દુર્લભ છે.

બેરન રોથ્સચાઇલ્ડ અને પી. ટી. બાર્નમને એવો અનુભવ થયો હતો કે, નિર્ભાગી મનુષ્યો સામાન્ય રીતે યુક્તિશૂન્ય અને પ્રમાદી હોય છે તથા તેઓ તત્ત્વવિદ્યાની દૃષ્ટિએ તેઓની સાથે ધંધાનો સંબંધ રાખતા નહિ.

કૉબ્ડન કહે છે કે, કાંઈ પણ બને તે માટે નસીબ રાહ જુએ છે કે સૂક્ષ્મ નજર અને દૃઢ સંકલ્પશક્તિથી મહેનત કાંઈને કાંઈ ઊભું કરશે. નસીબ પથારીમાં પડી રહે છે અને એવી ઇચ્છા રાખે છે કે, પોસ્ટમેન વારસાની ખબર લાવશે. ઉદ્યોગ ૬ વાગે ઊઠે છે અને કલમ ચલાવી અગર ખણખણાટ સાથે ઠોકાતા હથોડાથી પૂરત નિર્વાહની પ્રાપ્તિનો પાયો નાખે છે. નસીબ રડે છે, ઉદ્યોગ આનંદ માં રહે છે; નસીબ ચાન્સ ઉપર આધાર રાખે છે, ઉદ્યોગ ચારિત્ર ઉપર આધાર રાખે છે.

વિચાર આવશે. બીજાઓ તમારા માટે સારા વિચાર આણશે. જગત તેના ખરા અંતઃકરણથી સખત અને દૃઢ સંકલ્પથી કામ કરનારને વખાણે છે.

અમુક વસ્તુસ્થિતિની સન્મુખ, અમુક સ્થિતિની સામે, જે માણસ બહાદુરીથી ખડો થઈ જાય છે, તેની સામો થાય છે, જે કાંઈ પણ ભય વગર જિંદગીની, દરરોજની લડત લડે છે, પોતાની આશાઓ નિષ્ફળ જતી જુએ છે, તે છતાં પણ જે મજબૂત, ઢીલો નહિ પડે તેવો વિશ્વાસ રાખે છે કે, પ્રભુ તો પ્રભુ જ છે.

ગમે તે રીતે તેની સત્યપૂર્ણ ન્યાયયુક્ત યોજનાઓ મનુષ્યજાતિ માટે ચાલે છે.

જે સંપત્તિને મનુષ્યો બહુ પ્રેમથી પકડી રાખે છે, તે જ્યારે તેના હાથથી છૂટી જાય છે ત્યારે તેની આંખમાંથી એક પણ આંસુ પડતું નથી.

બેઆબરૂથી રહેવા કરતાં પ્રીતિનો એક ટુકડો તે પસંદ કરે છે.

માણસની તે અદેખાઈ કરતો નથી, માણસ ઉપર શ્રદ્ધા તે છોડતો નથી, પણ પોતાથી બનતો સઘળો યત્ન કરે છે; પોતાની હલકી દશાનો ગણગણાટ તે કરતો નથી; પરંતુ સ્મિત અને આશા-ભર્યા શબ્દો સાથે દરેક મહેનતુ માણસના કામમાં લહેજત પૂરે છે. શૌર્યયુક્ત વીરજીવનથી જે પ્રારબ્ધ ઉપર જીત મેળવે છે, તે જ એકલો મહાન છે

એમ હું ધારતો નથી; અને આમ કહેતાં મને દિલગીરી થાય છે. તમારે તો તમારા આગલા જ ઉદ્યોગને વળગી રહેવું વધારે સારું હતું.' હાથ પર ટેકાવેલા માથા સાથે, શેરિડન થોડો વખત વિચારમાં પડી ગયો. પછી તેણે ઊંચી નજર કરી અને તે બોલ્યો કે, મારામાં તે શક્તિ છે અને તે જરૂર બહાર પડશે. ફૉક્સે વૉરન હેસ્ટિંગ્સ સામેના જે ભાષણને આમની સભામાં થયેલાં ભાષણોમાં સર્વોત્તમ ગણ્યું હતું, તે ભાષણ આ જ માણસે કર્યું.

૧૮૨૮ માં બર્નાર્ડ પોલેસીએ ફ્રાન્સની દક્ષિણે આવેલું પોતાનું મકાન ૧૮ વર્ષની વયે છોડયું હતું. તે કહેતો કે આકાશ અને પૃથ્વી–આ પુસ્તકો સર્વ માટે ખુલ્લાં રહે છે. આ બે પુસ્તક સિવાય મારી પાસે બીજાં કોઈ પુસ્તક નહોતાં; જોકે તે એક કાચ ઉપર ચિત્રકામ કરનાર હતો, છતાં તેનો આત્મા કારીગરનો હતો. એક સુંદર ઇટાલિયન પ્યાલો જોવાથી તેના જીવનમાં ઊથલપાથલ થઈ ગઈ. તે પ્યાલો તેણે જોયો ત્યારથી તેના ઉપર જે મીનાકારી કામ કરવામાં આવ્યું હતું, જેથી તેને ઓપ આપવામાં આવ્યો હતો, તે શોધી કાઢવા માટે ઘણા આવેશ સાથે તેણે નિશ્ચય કર્યો. આ મીનાકારી કામ કયા પદાર્થોના મિશ્રણથી બને છે તે જાણવા માટે મહિનાના મહિના અને વર્ષોનાં વર્ષ સુધી તેણે પ્રયાસ કર્યો. તેણે એક ભઠ્ઠી તૈયાર કરી. તે નિષ્ફળ ગઈ. પછી વળી તેણે બીજી તૈયાર કરી; તેમાં તેણે એટલાં બધાં લાકડાં બાળ્યાં, એટલા બધા પદાર્થો અને માટીનાં વાસણ તેણે બગાડ્યાં અને તેમાં તેણે એટલો બધો સમય ગુમાવ્યો કે નિર્ધનતા તેની સન્મુખ આવી ઊભી રહી અને બળતણ ખરીદવાના પૈસા નહિ હોવાથી એક સાધારણ ભઠ્ઠીથી અખતરા કરવાની તેને ફરજ પડી. આમા પણ તેને પૂરેપૂરી નિષ્ફળતા મળી; પણ ત્યાં ને ત્યાં જ તેણે ફરીથી કામ શરૂ કરવા નિશ્ચય કર્યો અને ત્રણસો કકડા ગરમ થવા તેણે ગોઠવી દીધા. આમાંથી એક કકડો સુંદર ઇનેમલ (મીનાકારી) સાથે નીકળી

આવ્યો. એ પછી પોતાની શોધ પરિપૂર્ણ કરવા માટે તેણે કાચની ભઠ્ઠી તૈયાર કરી અને તે માટે ઈંટો પોતાની પીઠે ઉપાડી ઉપાડીને લાવ્યો. છેવટે, કસોટીનો સમય આવી પહોંચ્યો. ૭ દિવસ સુધી તેણે ગરમી કાયમ રાખી; પણ તેનું ઇનેમલ ઓગળ્યું નહિ; તેના સઘળા પૈસા ચાલ્યા ગયા; છતાં તેણે થોડા ઉછીના લીધા, થોડાંક વધારે વાસણ અને લાકડા ખરીદ્યાં ફરીથી જ્યારે તેણે દેવતા સળગાવ્યો ત્યારે પરિણામ કાંઈ આવ્યું નહિ અને તેનું બળતણ તો પૂરું થઈ ગયું. તેના બગીચાની વાડના પાટિયાં ઉખેડી તેણે બળતામાં હોમ્યા પણ ફોકટ. તેણે પોતાનું ફર્નિચર પણ તેમા મૂકી દીધુ, પણ તેનું પણ કાંઈ પરિણામ આવ્યુ નહિ તેના દ્વારની છાજલીઓ તેણે ભાંગીને ભઠ્ઠીમાં નાખી; આખરે, ઘણી ગરમીથી ઇનેમલ પીગળ્યું. મહાન રહસ્ય તેને હાથ આવ્યું, આમહની ફતેહ થઈ.

કરવી હોય, તેમણે ખુશીથી કે નાખુશીથી, સવાર, બપોર અને રાત્રીએ કામે લાગવું જોઈએ. તેમને જણાશે કે, આ બાબત કાંઈ રમત નથી પણ સખત પરિશ્રમની છે.

ચિત્રકાર ટર્નર કહેતો કે, સખત મહેનત સિવાય બીજું કોઈ રહસ્ય મારી પાસે નથી.

ફ્રાન્સિસ વેલેન્ડ કહેતો કે, યુવાનો ! દિવસોના દિવસ કામ કરતાં તે કામ હડી જાય છે.

મરણ પથારીએ પડેલા એક ખેડૂતે પોતાના ત્રણ આળસુ છોકરાને કહ્યું: 'દીકરાઓ ! હું તમારે માટે જે જાગીર મૂકી જાઉં છું તેમાં મોટો ખજાનો છે.' જિજ્ઞાસુ છોકરાઓએ એકી સાથે પૂછ્યું: 'તે ક્યાં સંતાડવામા આવ્યો છે?' તે બીમાર માણસે ભરાઈ જતા શ્વાસ સાથે જવાબ દીધો: 'હું તમને તે કહું છું. તેને માટે તમારે ખોદવું પડશે.' આમ કહેતાં કહેતાંમાં તેનો પ્રાણ નીકળી ગયો. જાગીર ઉપરનું હેકે ટેકું છોકરાઓએ ખોદી ઉથલાવી જોયું; પણ તેમાથી દાટેલું ધન-સુવર્ણ નીકળ્યું નહિ; પણ આથી તેઓ કામ કરતાં શીખ્યા અને જ્યારે ખેતર વવાયાં ત્યારે તેમના ભારે ખોદકામનો બદલો ઘણા પાકથી મળ્યો.

વિલિયમ વર્ટ કહેતો કે, બેમાની કઈ ચીજ મારે પહેલી કરવી તે બાબતમા જે માણસ સંકલ્પ-વિકલ્પ જ કર્યા કરે છે, તે કોઈ પણ ચીજ કરી શકશે નહિ. જે માણસ નિશ્ચય કરે છે પણ મિત્રની પ્રથમ જ સામી સૂચનાથી પોતાનો નિશ્ચય ફેરવે છે, એકથી બીજો અભિપ્રાય-એક યોજનાથી બીજી યોજના એમ જેમનામાં ફેરફાર થતા રહે છે અને મનના તરંગની એક લહેર માત્રથી, વાયુની એક ફરકડીની માફક દરેક દિશા તરફ ફર્યા કરે છે, તે માણસ કોઈ પણ મહાન અગર ઉપયોગી કાર્ય કરી શકતો નથી. પણ કામમાં આગળ વધવાને બદલે તે બહુ બહુ તો એકજ સ્થિતિમાં સ્થિર રહેશે અને

ઘણે ભાગે દરેક બાબતમાં પાછળ હઠતો જશે

જે માણસ પ્રથમ દીર્ઘદ્રષ્ટિથી સલાહ લે છે, પછી દૃઢ સંકલ્પ કરે છે અને પછી અડગ આગ્રહથી પોતાનો હેતુ અમલમાં મૂકે છે તથા જે નાની નાની મુશ્કેલીઓથી નબળા મનના માણસો હિંમત હારી જાય છે અને તેનાથી જે હિંમત હારતો નથી, તે માણસ દરેક લાઇનમાં, દરેક કામમાં ઊંચામાં ઊંચું સ્થાન મેળવી શકે

આપણે જાણીએ છીએ કે, આગ્રહથી ઇજિપ્તના મેદાન ઉપર પિરામિડ બંધાયા છે આગ્રહથી જ જેરૂસલેમનું ભવ્ય અને મહાન મંદિર બંધાયું છે આગ્રહથી જ ચિનાઈ શહેનશાહતના રક્ષણ માટે આજુબાજુ વજ્ર જેવી વાડ નખાઈ છે તોફાનોવાળા અને જેના શિખરને વાદળા આવીને રહેલા છે તેવા આલ્પ્સ પર ચડવાનો રસ્તો આગ્રહથી જ કાઢવામાં આવ્યો છે એટ્લેન્ટિકના તોફાની પાણીમાં આગ્રહથી જ રાજમાર્ગ થઈ શક્યો છે. આગ્રહથી જ નવીન જગતના જંગલ સાફ થઈ જઈ ત્યાં ગામડાં અને પ્રજાઓનો સંઘ ઊભો થયો છે આગ્રહથી આરસના કકડાઓ ઉપર પ્રતિભાની સુંદર અને ઉત્કૃષ્ટ કૃતિઓ ઉત્પન્ન થઈ શકી છે આગ્રહથી ચિત્રપટ ઉપર કુદરતનું ભવ્ય અનુસરણ મૂકી શકાયું છે, તેમ તે વડે જ ધાતુની સપાટી ઉપર છાયાનું અદર્શનીય તત્ત્વ આણી શકાયું છે આગ્રહથી કંગેરૂ નાકો ચાલે છે, આગ્રહથી જ ઊપડતા કાલ્લાઓને પાંખો હોય તેમ તે કામ કરે છે, માલથી ભરેલા હજારો ગાડાને તેની જ સંખ્યામાં લોઢાના ઘોડા આગ્રહથી જ જોડવામાં આવ્યા છે અને તેઓ એક ગામથી બીજે ગામ અને એક પ્રજાથી બીજી પ્રજામાં જાય છે આગ્રહથી જ પથ્થરના પર્વત જેવા ખડકો નીચે રસ્તો કાઢવામાં આવ્યો છે અને તે વડે જ વિદ્યુત જેવી ઝડપથી અંતર કાપી નાખવામાં આવ્યું છે આગ્રહથી જ જગતની સેંકડો પ્રજાના સહ વડે જગતના સમુદ્ર સફેદ દેખાય છે, તેથી જ દરેક સમુદ્ર ઉપર વહાણ

ચાલે છે અને નવા નવા પ્રદેશની ખોળ થાય છે. આગ્રહથી કુદરતનાં જેટલાં સ્વરૂપ છે તેટલાં વિજ્ઞાન ઊભાં થયાં છે, તેના નિયમનું શિક્ષણ મળ્યું છે, તેની ભાવી હિલચાલનું જ્ઞાન મળ્યું છે, જેના પર કોઈની ગતિ થઈ નથી તેવા સ્થાનનું પરિણામ નીકળ્યું છે, તેનાં જુદાં જુદાં અસંખ્ય જગતની, તેના વિસ્તાર અને ગતિઓની ગણતરી થઈ શકી છે.

ઊંચા ઊંચા પર્વત ધીરે ધીરે ક્ષીણ થતા જાય છે. હજારો નદીઓના કાંપથી મહાસાગર ધીરે ધીરે પુરાતા જાય છે.

ધીરેથી આવતો પૈસો જલદીથી આવતા રૂપિયા કરતાં વધારે ખાતરીવાળો હોય છે. ધીરે ધીરે ચાલનાર ઘોડો, શરતમાં ઊતરવા ઝડપવાળા ઘોડાના કરતાં વધારે લાંબી મુસાફરી કરી શકશે. પ્રતિભા નાસીપાસ થઈ જાય છે, ફડફડાટ કરે છે અને થાકી જાય છે; પરંતુ આગ્રહ લાંબો વખત ચાલે છે અને જીત મેળવે છે. આખો દિવસ કામ કરી શકે તેવો ઘોડો શરત જીતી શકે છે. બપોર સુધી જ કામ કરનાર માણસને વિજયમાળા ઉતારવી પડે છે. **છેલ્લા ઘાથી જ ખીલો ઠેઠ સુધી પહોંચે છે.**

એક રિપોર્ટરે ટોમસ એડિસનને પૂછ્યું કે, 'તમારી શોધો શું ઉચ્ચ પ્રેરણાઓનું જ પરિણામ છે? તમે જ્યારે રાત્રીએ જાગતા હો છો ત્યારે તેના જ વિચાર તમને આવે છે?' જવાબ એવો મળ્યો કે, 'કરવા જેવું કાંઈ પણ કામ અકસ્માત કર્યું નથી. એક ફેનોગ્રાફ સિવાય મારી કોઈ પણ શોધ આકસ્મિક રીતે થઈ નથી. હું જ્યારે પૂરી રીતે નક્કી કરું છું કે, કોઈ પણ પરિણામ આણવા જેવું છે, ત્યારે હું તે કામ ઉપર ચડી જાઉં છું અને જ્યાં સુધી તે પરિણામ આવે ત્યાં સુધી એક પછી એક અજમાયશ કર્યા જ કરું છું. વ્યાપારી રીતે ઉપયોગી હોય તેવી શોધોની હદમાં પૂરતી રીતે હું રહ્યો છું. માત્ર લોકોની વૃત્તિ ખેંચે તેવી નવાઈની ચીજો તરીકે જ કિંમતી હોય તેવી વીજળી-

ના ચગ કારની ચીજો પર જ ધ્યાન આપવાનો કદી પણ મને વખત મળ્યો નથી ' તે મહાન નોધકે બોલવાનુ ચાલુ રાખ્યુ 'શોધ કરવાનુ કામ મને પસદ છે એ જ એનુ કારણ છે તમે જાણો છો કે કેટલાક લોકોને સ્ટેમ્પ એકઠા કરવાનુ ગમે છે જો કોઈ કામની હુ શરૂઆત કરુ છુ તે હમેશા મારા મનમા રમ્યા કરે છે અને જ્યા સુધી તે પૂરુ થાય ત્યા સુધી તેનાથી ... તો મને ચેન પડતુ નથી '

આ રીતે જે માણસ પોતાના કામને પૂરેપૂરી રીતે વળગે છે, તે કોઈ ને કોઈ કામ કરે છે અને જો તેનામા શક્તિ અને સારી સમજ હશે તો તેને મોટી ફતેહ મળે।

મોરા કીન કહેતો કે, અભિનયની કલા ડોગબેરીના વાચન અને લેખનની માફક કુદરતથી આવતી નથી જીવનનુ પુસ્તક સમજાવનાર રગભૂમિને માટે જોઈતી સઘળી લાયકાત છતા પણ એકદમ યશ મેળવવો તે તદ્દન અશક્ય છે આપણા અમર લેખક કહે છે કે ધીરા ક્રમ સિવાય કયો ઘા કદી પણ રુઝાયો છે ? અને હુ કહુ છુ કે, લાબી અને આપદયુક્ત ઉમેદવારી સિવાય કયો માણસ એક્ટર બન્યો છે ? ગલ્લા ઉપરથી કે ઓફિસના ઊચા સ્ટૂલ ઉપરથી રગભૂમિ ઉપર કૂદી પડવા અને રિચર્ડ અગર ઓથેલોમા શહેરનુ એકદમ આકર્ષણ કરવા ઘણા ધારે છે એમ મને ખબર છે પણ તે જૂઠુ બોલવુ જેટલુ સહેલુ છે તેટલુ તે પણ છે આ લોકો કેવા મૂર્ખ છે ? રોશનીની રાત્રિએ બારીઓમા ખોસવામા આવતી અર્ધા આનાની મીણબત્તીઓ તેથી મને યાદ આવે છે તેઓ થોડો વખત અદદ સળગે છે, તેમનુ તેજ ફફડે છે અને પછી કોઈના પણ ધ્યાન વગર તે ઓલવાઈ જાય છે બચ્ચાઓ ! તખ્તાની તાલીમ ફતેહ માટે તખ્તામા કરવામા આવેલો પૂર્વાભિનય—તે જ તે કલાએ સપૂર્ણતાએ પહોચવાનુ સાધન છે તેથી જ મે યશ મેળવ્યો છે ગેરિક હેન્ડર્સન અને કેમ્બલ એમને એવી જ રીતે યશ મળ્યો છે અને મહાસાગરની બીજી બાજુએ

લિંકેન અને ટાલ્માને તેવી જ રીતે યશ મળ્યો છે પોતાનું દેખીતું ભાવિ બદલવાને બુલ્વરે ભાવિની સાથે કેવું યુદ્ધ કર્યું હતું ? તેની પહેલી નવલકથા નિષ્ફળ ગઈ, તેનાં શરૂઆતના કાવ્ય નિષ્ફળ ગયા અને યુવાવસ્થાનાં તેનાં ભાષણો તેના વિરોધીઓમા હાસ્યાસ્પદ થઈ પડ્યા હતા; પરંતુ ઉપહાસ અને પરાજયની વચ્ચેથી કીર્તિને શિખરે પહોંચવા માટે તેણે માર્ગ કર્યો હતો.

'ડિકલાઇન એન્ડ ફોલ ઑફ ધ રોમન એમ્પાયર ' એ પુસ્તક લખવામા ગિબને ૨૦ વર્ષ કાઢ્યા હતા. નોઆ વેબ્સ્ટરે પોતાની ડિક્શનેરી (શબ્દકોશ) રચવામા ૩૬ વર્ષ કાઢ્યા હતા. શબ્દોના સંગ્રહ અને તેની વ્યાખ્યાઓ પાછળ આખું જીવન ગાળવું એમા કેવું દિવ્ય ધૈર્ય રહેલું છે ? યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનો ઇતિહાસ લખવામાં જ્યોર્જ બૅન્ક્રોફ્ટે ૨૫ વર્ષ ગાળ્યા હતા પ્રાચીન પ્રજાઓનું કાલમાન ન્યૂટને ફરીફરીને પંદર વાર લખ્યું હતું ટીટીએને પાયમા ચાર્લ્સને લખ્યું હતું કે, સાત વર્ષ સુધી દરરોજ 'લાસ્ટ સપર ' (ચિત્ર) ઉપર કામ કર્યા પછી હું તમને તે મોકલું છું ' પિટ્રો માર્ટિન ' ઉપર તેણે ૮ વર્ષ સુધી કામ કર્યું હતું, પોતાનુ એંજિન પરિપૂર્ણ કરવામા જ્યોર્જ સ્ટીવન્સને પંદર વર્ષ ગાળ્યા હતા. ઘોડામા, નાનામા વિશેષ શક્તિ સમાય એવા એંજિન માટે વૉટે ૨૦ વર્ષ ગાળ્યા હતા. લોહીની ગતિની શોધ હાર્વેએ પ્રકટ કરી તે પહેલા તેણે આઠ વર્ષ સુધી કામ કર્યું હતું તેની સાથેના ડૉક્ટરો તેને તે વખતે મગજનો ખસેલો, ટોગી, ધૂર્ત ગણતા ! તેના ધંધાવાળાઓએ તેની શોધનો સ્વીકાર કર્યો તે પહેલા ૨૫ વર્ષ સુધી તેણે ગાળો અને ઉપહાસ વચ્ચે રાહ જોઈ

૨૧ વર્ષનો થયો તે પહેલા ન્યૂટને ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ શોધી કાઢ્યો; પણ પૃથ્વીનો પરિઘ માપવામા તેણે કરેલી એક નાની ભૂલથી તેના સિદ્ધાંતોને સત્યશીલપણા વિષે પ્રયોગ કરી બતાવવામા વિક્ષેપ નડ્યો. ૨૦ વર્ષ પછી તે પોતાની ભૂલ સુધારી શક્યો અને જે નિયમ

એક ફળને જમીન પર આણે છે તે જ નિયમથી ગ્રહો તેમના માર્ગમાં ગતિમાન રહે છે એ તેણે બતાવી આપ્યું. માડાગાસ્કરમા એક પણ ધર્માનુયાયી મેળવવા પહેલાં મિશનરીઓએ દસ વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપવો પડ્યો હતો. બર્મામાં એક અસલ વતની ખ્રિસ્તી થયો તે પહેલાં હડસનને પાચ વર્ષ અને ચીનમા એક ખ્રિસ્તી કરવાને ડૉ. મોરિસનને સાત વર્ષ લાગ્યાં હતા આ દિશામાં ટાહીટીમાં ૧૫ અને બંગાળામા ૧૭ વર્ષનું થયેલું કામ નિષ્ફળ ગયું હતું.

હુ મિથર કહેતો કે એક જ સદ્‌ગુણ જેનો દાવો કરી શકું તે ધૈર્યયુક્ત સંશોધનનો છે આ ગુણમાં જે કોઈ ધારે તે માગી સાથે હરીફાઈ કરી શકે અગર માગ કરતા ચડી જાય. ધીરજની આ હલકી શક્તિનો વિકાસ બરોબર રીતે કરવામા આવે તો ખુદ પ્રતિભા કરતા પણ વિચારોનો અસાધારણ વિકાસ કરવાનું તે વડે બની શકે.

જોન રસ્કિને કહેલું છે કે, તમારી પ્રતિભા ઉપર આધાર રાખતા નહિ. તમારામા બુદ્ધિશક્તિ હશે તો ઉદ્યોગથી તે સુધરશે. તમારામાં બુદ્ધિશક્તિ નહિ હોય તો તે ન્યૂનતા તે પૂરી પાડશે

ધૈર્ય એ શ્રદ્ધાનો રક્ષક, સુલેહશાંતિ જાળવનાર, પ્રેમને પોષનાર અને નમ્રતા શીખવનાર છે. ધૈર્યથી દેહના આવેશો ઉપર અંકુશ રહે છે. આત્માને તે બળ આપે છે, સ્વભાવમા મીઠાશ આણે છે, ગુસ્સાને દાબી દે છે, ઈર્ષ્યાનો અગ્નિ ઓલવી નાખે છે, અભિમાનને નરમ પાડી દે છે, જીભને તે લગામમા રાખી શકે છે, હાથ ઉપર તે અકુશ રાખે છે લાલચોને તે ચગદી નાખે છે અને કનડગત સહન કરે છે ધૈર્યમા સદ્‌ગુણથી ઉત્પન્ન થતી હિંમત આવી રહે છે, જેથી માનસિક અગર શારીરિક વેદના સહન કરવાની આપણામા શક્તિ આવે છે. આપણા દુઃખની સંખ્યા જેટલી તે ઓછી કરે છે તેટલી સંખ્યામા તે આપણા આનંદમાં અભિવૃદ્ધિ કરી શકતું નથી જે કાંઈ કિંમતી છે તેના પર જે કાંઈ

કિંમત લખાવી જોઈએ, તે હાવ અને હવે પછી પણ પરિશ્રમના પ્રમાણમાં લખાને.

જંગલી લોકો એમ માને છે કે જ્યારે તેઓ કોઈ દુશ્મન ઉપર જીત મેળવે છે, ત્યારે તેનો આત્મા પોતાનામા દાખલ થાય છે અને પછી તેમની વતી આગળ લડ્યા જ કરે છે. એ રીતે આપણી જીતોનો જુસ્સો આપણામા દાખલ થાય છે અને તે પછીની જીત મેળવવામા આપણને સહાય થાય છે.

બ્લુશરને લિગ્નની આગળ ગઈ કાલે હગવવામા આવ્યો હોત; પણ આજે તો તેના દુસ્મનોમા નિરાશ અને મૃત્યુ ફેંકતી તેની તોપોની ગર્જના તમે વૉટર્લુ આગળ સાભળો છો !

સયોગોની સામે થવાથી બળ મળે છે વિરુદ્ધતાથી તેની સામે ટકી રહેવાનુ વિરોધ બળ આપણને મળે છે એક વિક્ષેપ દૂર કરતા, બીજો વિક્ષેપ દૂર કરવાની આપણામા શક્તિ આવે છે આગ્રહી, ઉત્સાહી, ઉદ્યોગી, નિર્ભય યુવાનનો મિત્ર કોણ નહિ થાય ?

તમારો વેપાર, તમારો ધધો, તમારા જીવનનો ઉદ્યોગ સારો છે, ઈશ્વરની અને સજ્જનની નજરમા તે સારો છે એવી ખાતરી કરો. અને પછી તેને મક્કમપણે વળગી રહો તેનો જ વિચાર કર્યા કરો, તેને માટે જ યોજના કર્યા કરો, તેને માટે જ કામ કરો, તેને માટે જ જીવન ગાળો, તેને માટે તમારા કામમા તમારું દિલ, તમારુ હદન અને તમારો આત્મા દાખલ કરો અને જરૂર તમને જોઈએ તેવી ફતેહ મળશે જ તમારો હેતુ નાનો હોય કે મોટો હોય, કોઈ પ્રજાનો પાયો રચવાનો હોય અગર તો બટાટો ભોયમા વાવવાનો હોય તેની ફિકર નહિ—તેટલા જ આગ્રહની જરૂર છે દરેક જણ દૃઢ સંકલ્પના વખાણ કરે છે અને જે તેનો સારા માટે ઉપયોગ કરે છે તેની મદદમા સઘળા જ આવે છે

ફરી ફરીને બેવડો ઉદ્યોગ કરવાનો માણસને સદ્બોધ ન મળે તો મુશ્કેલીઓનો ઉપયોગ શો ? ફરી ફરીને માણસને હિંમત ન આપે

તો ભયનો ઉપયોગ શો ? છત જબરદસ્તીથી મેળવવાને માણસને પ્રેરણા ન કરે તો કલ્પનાઓનો ઉપયોગ શો ?

હેતુને પરિપૂર્ણ કરવાના આગ્રહ વિષે લખતાં લૉંગફેલોએ કહ્યું છે કે, ઉમદા દિલના માણસોનો દિવ્ય ઉન્માદ, જે ઢીલો પડતો નથી તેમ ઓછો થતો નથી, તે જ્યાં સુધી તેની આગાહીનું સર્વ કાંઈ મળતું નથી, અગર તેને જે ન મળે તે ઉત્પન્ન કરતો નથી, ત્યાં સુધી પરિશ્રમ કરે છે, સહન કરે છે અને રાહ જુએ છે.

મારા જીવનના આ સમયના આગ્રહ વિષે, ઉદ્યોગ વિષે અને જે ચાલુ ઉત્સાહ તે મારામાં પરિપક્વ થતો હતો તથા જે મારા ચારિત્ર્યની જબરદસ્ત બાબત હતી એમ હું જાણતો હતો (તેમાં કાંઈ પણ જેમ હતું તો) તે વિષે જે કાંઈ લખી ગયો છું તેમાં માત્ર એટલું જ ઉમેરીશ કે પાછળની બાબતો તપાસતાં માલૂમ પડે છે કે, તે જ બાબતમાં મારી ફતેહનું મૂળ કારણ રહેલું હતું.

સાયરસ ફિલ્ડ. ફિલ્ડ મોટી દોલત મેળવી ધંધામાંથી ફારેગ થયો હતો. તેવામાં એટલેન્ટિક મહાસાગરને તળિયે દોરડું નાખી યુરોપ અને અમેરિકા વચ્ચે તારનો વ્યવહાર જોડી શકાશે એવો વિચાર તેને આવ્યો. પોતાના જીવનના સઘળા બળ સાથે તે એ કામમાં પડ્યો. પ્રાસ્તાવિક કામ, ન્યૂયોર્કથી ન્યૂ ફાઉન્ડલેન્ડના સેંટ જોન સુધી એક હજાર માઈલ લાંબી તારની લાઈન બાંધવી એ હતું. ન્યૂ ફાઉન્ડલેન્ડમાં થઈને કોઈ દિવસે જેને સ્પર્શ નહિ થયેલો તેવા જંગલના ચારસો માઈલ તેઓને રસ્તો તેમ જ તાર બાંધવાના હતા. કેપ બ્રિટન આગળ થઈને એક બીજા ૧૪૦ માઈલ વધારે બાંધવા એ સેંટ લોરેન્સ આગળ દોરડું નાખવાની માફક ઘણું મહેનત ભરેલું કામ હતું.

ઘણી સખત મહેનત વડે તેણે પોતાની કંપની સારુ બ્રિટિશ સરકારની મદદ મેળવી, પણ કોંગ્રેસના જબરદસ્ત ધારામંડળનો એટલો કડવો વિરોધ તેની સામે ઊભો થયો કે તેની દરખાસ્તને

સેનેટમાં માત્ર એક જ વધુ મત મળ્યો.

સેબાસ્ટપોલ આગળ બ્રિટિશ નૌકાસૈન્યના એક વહાણ આગમેમ્નોન ઉપર અને નાયગરા ઉપર યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના નૌકાસૈન્યના એક ભવ્ય નવા વહાણ ઉપર દોરડું ચલાવવામાં આવ્યું; પણ એ દોરડું પાંચ માઈલ કાઢવામા આવ્યું તે પછી યંત્રમાં ગૂંચવાયું અને દરિયામાં ગયું. બીજી અજમાયશ વખતે કામ કરનારાઓ કિનારેથી ૨૦૦ માઈલ ગયા હતા તેવામાં વીજળીનો પ્રવાહ બંધ પડી ગયો. માણસો જાણે કાળના મોમાં હોય તેમ તૂતક ઉપર ધ્રૂજતા અને ઉદ્વેગ સાથે ફરતા હતા. દોરડું કાપી નાખવાને મિ. ફિલ્ડ હુકમ આપવાની તૈયારીમાં હતા, તેવામા જેટલી ઝડપથી અને જેટલા રહસ્ય સાથે પ્રવાહ અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો તેટલી જ ઝડપ અને તેટલા જ ભેદ સાથે પ્રવાહ પાછો આવ્યો. તે પછીની રાત્રીએ જ્યારે એક કલાકના ચાર માઈલ પ્રમાણે વહાણ ચાલતું હતું અને દોરડું કલાકના છ માઈલ પ્રમાણે ચાલતું હતું, તેવામા સ્ટીમરને જબરો ઝોલો આવતા તરત બ્રેક લગાડવામાં આવી અને દોરડું તૂટયું.

આમ છતા ફિલ્ડ પોતાનુ કામ મૂકી દે એવો નહોતો, સાતસો માઈલ નવુ દોરડું મંગાવવામા આવ્યું અને આ લાબી લાઈન ઉપર તે નાખવા માટે વધારે સારા યંત્રની યોજના કરવા એક ઘણુ, હોશિયાર માણસને ગોઠવામા આવ્યો. યંત્ર તૈયાર કરવા માટે અમેરિકન અને બ્રિટિશ શોધકો સાથે રોકાયા. છેવટે મધ્ય મહાસાગરમાં બે અર્ધા ભાગને વણીને સાંધવામા આવ્યા અને એક આયર્લેન્ડ માટે તથા બીજી ન્યૂ ફાઉન્ડલેન્ડ માટે એમ સ્ટીમરો અલગ જવા માંડી. દરેકની સાથે ને સાથે કિંમતી દોરડું રહેતુ અને એવી આશા રાખવામાં આવતી હતી કે તેથી બે ખંડ જોડાઈ જશે, વહાણો ત્રણ માઈલ અલગ થાય તે પહેલા દોરડું છૂટું પડી ગયુ, ફરી તેને વણવામાં આવ્યું અને બસો માઈલ ચાલ્યું; તેવામાં આગમેમ્નોનથી તે ૨૦ ફૂટ છૂટું પડી ગયું અને વહાણો આયર્લેન્ડના કિનારા તરફ પાછાં ફર્યાં.

ડાયરેક્ટરો નિરાશ થઈ ગયા, લોકો શંકાશીલ થઈ ગયા, થાપણ ભરનારા ડરવા લાગ્યા અને મિ. ફિલ્ડ, જેઓ લગભગ ખોરાક વગર, ઊંઘ વગર રાત્રિ–દિવસ કામ કરતા તેમનો અજિત ઉદ્યોગ અને સમજાવી લેવાની શક્તિ ન હોત તો આખી યોજના પડતી મૂકવામાં આવી હોત. છેવટે એક ત્રીજો પ્રયાસ એવી કુનેહ સાથે કરવામાં આવ્યો કે, કાંઈ પણ ભંગાણ વગર દોરડું મૂકવામાં આવ્યું અને મહાસાગરમાં સાતસો યોજન સુધી કેટલાક સંદેશા પહોંચાડી શકાયા; પણ વળી પાછો પ્રવાહ એકદમ ગયો.

હવે તો સાયરસ ડબલ્યુ. ફિલ્ડ અને એકાદ બે મિત્રો સિવાય સર્વના હૃદયમાં શ્રદ્ધા મૃતઃપ્રાય થઈ ગઈ; છતાં તેઓ એટલા આગ્રહથી કામ કરતા કે તેમને જે માર્ગ વધારે ડહાપણભરેલો લાગતો તેની વિરુદ્ધ જઈને પણ તેઓ એક બીજી અજમાયશ માટે પૈસા આપવા લોકોને સમજાવવા લાગ્યા. નવું અને એક ચડિયાતું દોરડું દરિયામાં ધીરે ધીમે જનાર 'ધ ગ્રેટ ઈસ્ટર્ન' ઉપર ચડાવવામાં આવ્યું. સ્ટીમર આગળ વધતી તેમ દોરડું ફેંકયે જતી ન્યૂ ફાઉન્ડલૅન્ડથી ૬૦૦ માઈલની અંદર દરેક ચીજે જાદુની માફક કામ કર્યું : પણ તેવામાં દોરડું તૂટયું તેને ઊંચું કરવાના કેટલાક નિષ્ફળ પ્રયત્નો પછી આ કામ એક વર્ષ સુધી પડતું મૂકવામાં આવ્યું. આ બધી મુશ્કેલીઓથી મિ. ફિલ્ડ નિરાશ થયા નહિ. તેમણે દૃઢ સંકલ્પથી કામ કરવા માંડયું. નવી કંપનીની યોજના કરી અને પહેલાં વપરાતા માલ કરતા ઘણો ઉત્તમ માલ, ઉત્તમ દોરડું તૈયાર કર્યું તથા ૧૮૮૬ના જુલાઈની ૧૩મી તારીખે અજમાયશ શરૂ થઈ અને પરિણામે નીચેનો સંદેશો ન્યૂયોર્કથી મોકલી શકાયો :

હાર્ટ્સ કન્ટેન્ટ જુલાઈ ૨૭

આજ સવારે અમે નવ વાગે અહીં આવ્યા. સઘળું બરાબર છે. દોરડું નાખી શકાયું છે અને બરોબર રીતે કામ કરવાની સ્થિતિમાં છે; તે માટે ઈશ્વરનો હું આભાર માનું છું.

સાયરસ ડબ્લ્યુ. ફિલ્ડ

સ. સા.

જૂના દોરડાને પણ ઊંચકી લેવામાં આવ્યું અને વણીને સાંધી દીધું પછી ન્યૂ ફાઉન્ડલૅન્ડ સુધી લઈ જવામાં આવ્યું અને ઘણાં વર્ષ સુધી ઉપયોગી થઈ પડવાની સારી આશા સાથે બંને હજી પણ કામ કરે છે.

બાઈબલમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે, 'મુશ્કેલીઓને જે જીતે છે, તેને હું મારા તખ્ત ઉપર બેસવા માટે જગા કરી આપું છું,'

એમ કહેવાય છે કે, ફતેહમંદ માણસોએ પોતાની ફતેહ માટે પોતાની સ્વાભાવિક શક્તિઓ, મિત્રો અને આજુબાજુના અનુકૂળ સંયોગો કરતાં પોતાના આગ્રહ ઉપર વધારે આધાર રાખ્યો હોય છે.. પરિશ્રમની સાથે પ્રતિભા ઊભી રહી શકશે નહિ. તે ઢીલી પડી જશે. મોટી મોટી શક્તિઓ પણ મહાન ઉદ્યોગને વશ થઈ જશે. બુદ્ધિ-શક્તિની જરૂર છે, પણ આગ્રહ અને ખંતની તેથી વધારે જરૂર છે.

વારંવાર નિષ્ફળ જવાથી નાહિંમત થઈ, એક ચીની વિદ્યાર્થીએ નિરાશામાં પોતાનું પુસ્તક ફેંકી દીધું. એવામાં તેણે એક ગરીબ બાઈને સોય બનાવવા માટે પથ્થર ઉપર લોખંડનો સળિયો ઘસતાં જોઈ. ધૈર્યના આ દૃષ્ટાંતથી નવા સંકલ્પ સાથે તે પોતાના અભ્યાસ ઉપર ફરી ચડી ગયો-અને તે ચીનના ત્રણ મહાનમા મહાન પંડિતો-માંનો એક બન્યો.

કોઈ નાના અકસ્માતથી તેમને પહેલો પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે તેઓ જાહેર જીવનમાં પ્રકાશ અને ગૌરવ સાથે, સમયના સઘળા પરિશ્રમો અને લડતોમાં પૂરા બળ સાથે બહાર પડી આવે છે

ઈસ્ટ ઇંડિયામાં જ્યારે એક છોકરો ધનુર્વિદ્યા શીખે છે, ત્યારે બાણને અડકવા પહેલાં ધનુષ્યની પણછ કાન સુધી ખેંચતાં શીખવાનો મહાવરો ત્રણ માસ સુધી કરવાની તેને ફરજ પાડવામાં આવે છે

કૉન્ફ્યુશિયસ કહેતો કે, 'જો હું એક પર્વત રચતો હોઉં અને તેને શિખરે માટીની છેલી જ ટોપલી નાખતાં અટકી જાઉં, તો હું નિષ્ફળ ગયો છું એમ મારે કહેવું જોઈએ '

કોઈ પણ હેતુ પરિપૂર્ણ કરવાના આગ્રહના અંશ બેન્જામિન ફ્રેંક્લિનમાં અદ્ભુત હતા ફિલાડેલ્ફિયામાં જ્યારે તેણે પોતાના છાપવાના ધંધાની શરૂઆત કરી, ત્યારે તે પોતાની છાપવાની સામગ્રી ઠેલણગાડી ઉપર ફેરવતો પોતાની ઑફિસ, કામ કરવાની જગા અને સૂઈ રહેવાની જગા માટે એક જ ઓરડી તેણે ભાડે રાખી હતી શહેરમાં તેનો એક ભયંકર પ્રતિસ્પર્ધી ઊભો થયો તેણે તેને પોતાની ઓરડીમાં બોલાવ્યો જમતી વખતે પોતે ખાધેલી રોટલીના કકડા તરફ આંગળી કરી તેણે કહ્યું કે, તમે મારા કરતાં થોડા ખર્ચથી જીવનનિર્વાહ ન કરી શકો ત્યાં સુધી તમે મારો રોટલો લઈ શકશો નહિ ફ્રેન્ચ રાજવિપ્લવનો ઇતિહાસ લખતાં કાર્લાઈલને જે દુર્દશા નડી હતી, તે સઘળા જાણે છે છાપખાનામાં છાપવા આપવા માટે પહેલો ભાગ તૈયાર થયો તે પછી તેણે એક પાડોશીને તે હસ્તલેખ ઉછીનો આપ્યો હતો તેણે તે જમીન ઉપર પડી રહેવા દીધો હતો ચાકરડીએ દેવતા સળગાવવા તે ઉપાડી લીધો પરિણામે, તેને ઘણું દુઃખ અને નિરાશા થયાં, પણ કાર્લાઈલ પોતાનું કામ છોડી દે તેવો માણસ નહોતો આધાર માટે સેંકડો પુસ્તકો અને કોડીબંધ હસ્તલેખ મહિનાના મહિના ઉથલાવી, જે એક થોડી મિનિટમાં બળી ગયું હતું તે તેણે પાછું ઉત્પન્ન કર્યું પક્ષીઓનાં ચિત્રો માટે,

પદાર્થ વિજ્ઞાનવેત્તા ઓડુબોએ અમેરિકાના જંગલોમાં પોતાની બંદૂક અને નોટબુક સાથે બે વર્ષ ગાળ્યાં હતાં. એક પેટીમાં બંધ કરી તેણે તે ચિત્ર ઊંચે ભરાવી દીધાં હતાં અને તે પછી રજા ઉપર ગયો હતો. જ્યારે તે પાછો ફર્યો અને પેટી ઉઘાડી તો તેના સુંદર ચિત્રોમાં નોર્વેજિયન ઉંદરોએ ઘર કર્યું હતું દરેક ચિત્ર ખરાબ થઈ ગયું હતું, તેને ઘણી જ ભયંકર નિરાશા થઈ, છતાં તેણે પોતાની બંદૂક અને નોટબુક ફરીથી લીધાં અને જંગલમાં નીકળી પડ્યો. પહેલાં જે ચિત્રો તેની પાસે હતાં તેના કરતાં પણ વધારે સારાં ચિત્રો તેણે ફરી તૈયાર કર્યાં.

પોતાના લેખોમાંથી પસંદ કરેલો એક લેખ જાહેરમાં વાંચવા ડિકન્સને કહેવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે જવાબ દીધો 'તેમ કરવાનો મને વખત નથી, કારણ કે લોકો પાસે આ લેખ વાંચવા પહેલાં છ મહિના સુધી દરેક લેખ ફરીફરીને વાંચવાની મને ટેવ છે.' તે કહે છે કે, હું તમને ખાતરી આપું છું કે, સાધારણ નમ્ર ધૈર્યયુક્ત પરિશ્રમ સાથેના ધ્યાન વગર, જે સ્થિતિમાં આ મારી નવીન શોધ છે તે સ્થિતિમાં પણ તે મને ઉપયોગી થાત નહિ.

સ્પેક્ટેટર શરૂ કર્યું તે પહેલાં એડિસને હસ્તલેખના ત્રણ વોલ્યુમ એકઠાં કર્યાં હતાં.

ચોપડીઓ ખરીદવા જેટલી પોતાની શક્તિ નહિ હોવાથી લિટલટન વિષેના કોકના આખા પુસ્તકની લોર્ડ એલ્ડને બે વાર નકલ કરી હતી. ગિબને પોતાનો વૃત્તાંત નવ વખત ફરી ફરીને લખ્યો હતો. આવો આગ્રહ જ હમેશાં ફતેહ પામે છે.

પોતાના કાર્યમાં આગ્રહ બતાવવા માટે મહાન લેખકોએ આવી વિખ્યાતિ મેળવી છે. તેમની કૃતિઓ પ્રતિભાથી પ્રકાશતા તેમના મનમાંથી એકદમ ટેકાઈ નથી, પણ જ્યાં સુધી તેમના પ્રયત્નનું હરેક ચિહ્ન ભૂંસાઈ જાય ત્યાં સુધી તે કૃતિઓને સુંદર લાવણ્યયુક્ત કરવા માટે વધારે ને વધારે પરિશ્રમ કરવામાં આવ્યો

હોય છે બિશપ બટ્લરે પોતાના 'એનેલોજી' નામના પુસ્તક માટે ૨૦ વર્ષ સુધી અવિરત પ્રયાસ કર્યો હતો અને તે પછી તેને પોતાના મર્મ માટે એટલો અસંતોષ થયો હતો કે તેને તે બાળી નાખવાની મરજી થઈ હતી રૂસો કહે છે કે અવિરત અશાંતિથી ઉદ્યોગથી, અનંત ડાઘાડૂઘી અને છેકછાકથી શૈલીની સરળતા અને સુઘડતા તેણે મેળવ્યા હતા વર્જિલે ઈનિડ માટે ૧૧ વર્ષ સુધી પ્રયાસ કર્યો હતો ટેથોર્ન અને એમર્સન જેવા મહાન નરોની ગધરી ઉપરથી એક કલાકમા વંચાઈ રહે એવા પુસ્તક માટે તેમણે કેટલું બધુ વૈતરુ ઉપાડ્યુ છે, કેટલો બધો સમય ગાળ્યો છે તે જણાઈ આવે છે ઈસ્પ્રીડ લુઈ લખવામા મોન્ટેસ્કવીએ પચીસ વર્ષ ગાળ્યા હતા પણ તમારે તે વાચવુ હોય તો તમે તે ૬૦ મિનિટમા વાચી શકો 'વેલ્થ આફ નેશન્સ' એ નામના પુસ્તક પાછળ એડમ સ્મિથે ૧૦ વર્ષ ગાળ્યા હતા જ્યારે પોતે પાચસો લીટીઓ લખી હતી ત્યારે યુરિપિડીસે ત્રણ લીટીઓ લખવામા ત્રણ દિવસ ગાળ્યા હતા, એ બાબતમા એક પ્રતિસ્પર્ધી નાટક લખનાર યુરિપિડીસનો ઉપહાસ કર્યો હતો પણ તેણે જવાબ દીધો હતો કે તમારી ૫૦૦ લીટી ત્રણ દિવસમા નાશ પામી જશે અને ભૂલી જવાશે જ્યારે મારી ત્રણ લીટીઓ ચિરકાળ ટકશે

'તોફાનનું વર્ણન' નામનો પોતાનો લેખ એરિયો સ્ટોએ જુદી જુદી ૧૬ રીતે લખ્યો હતો 'ઓરલે ડો ફ્યરિયેસો' નામની પોતાની કૃતિ ઉપર તેણે ૧૦ વર્ષ ગાળ્યા હતા અને આટલી મહેનત પછી ૫ંદર પેન્સની એક એ પ્રમાણે માત્ર ૧૦૦ નકલ જ તેણે વેચી હતી બર્કના એક ઉમરાવને લખેલા પત્રો (સાહિત્યની સઘળી સર્વોત્તમ કૃતિઓમાની એક)ના પ્રૂફ પ્રકાશકર્તા પાસે એટલા બધા ફેરફાર અને છેકછાક સાથે જતા કે છાપનાર તે સુધારવાની ચોખ્ખે ચોખ્ખી ના પાડી અને તે ફરીથી ગોઠવવા પડ્યા 'કુદરતનો પ્રકાશ' નામના લેખ ઉપર એડમ ટકરે ૧૮ વર્ષ ગાળ્યા હતા એક મહાન

પદાર્થવિજ્ઞાનવેત્તાએ એક માખીના અગવ્યવચ્છેદ ઉપર ૮ વર્ષ ગાળ્યાં હતા થૉરોનુ ન્યૂ ઇગ્લૅંડને લગતુ ગોપકાવ્ય, 'કૉન્કોર્ડ અને મેરિમેક નદી ઉપર એક અઠવાડિયુ' તદ્દન નિષ્ફળ ગયુ હતુ છપાયેલી ૧૦૦૦ નકલમાથી ૭૦૦ પ્રકટ કરનારાઓ પાસેથી પાછી મળી હતી. થૉરોએ પોતાની ડાયરીમા લખ્યુ હતુ કે, મારા પુસ્તકાલયમા ૯૦૦ને આશરે પુસ્તકો છે, જેમાના ૭૦૦ મેં લખ્યા છે; છતા તે કહે છે કે, હુ હમેશા સમાન નિશ્ચય સાથે કલમ પકડું છુ.

એક ચીજ મૂકી બીજી ચીજને વળગનાર માણુસ કાંઈ પણુ સુફળ મેળવી શકતો નથી. ધીમે પણુ આગ્રહી કાચબો, ઝડપવાળા પણુ નિશ્ચયમા શિથિલ સસલા કરતા આગળ વધી જાય છે હાઈસ્કૂલના ચાર વર્ષના ધોરણ માટે જે સમય ગાળવામા આવે છે, તેના કરતા પણુ ૧૨ વર્ષ સુધી દિવસનો એક કલાક કામમા આગળ પડી જાય છે. **એક જ પુસ્તકના વાચનથી, ફરી ફરીને કરવામાં આવેલા વાચનથી ઘણા માણસની જિંદગી ઘડાઈ છે.** બુ'વર કહે છે કે, ધૈર્ય એ વિજેતાની હિંમત છે ભાવિની સામે થનારનો, આખી દુનિયાની સામે થનાર એક માણસનો, જડની સામે થનાર ચૈતન્યનો—આત્માનો આ સર્વોત્કૃષ્ટ સદ્ગુણ છે. આથી જ બાઈબલમા તેને હિંમત એ નામ આપવામા આવ્યુ છે સામાજિક દૃષ્ટિએ માણસો અને સસ્થાઓને આ સદ્ગુણનુ શિક્ષણુ સાચા દિલથી જેટલુ અપાય તેટલું ઓછુ છે દઢતાથી એક વિચારને, એક નિશ્ચયને વળગી રહેવુ, એ ગુણુની ખામીથી જ ઘણી વાર નિષ્ફળતા મળે છે, આજે જે લખપતિ હોય છે તે આ ગુણુની ખામીથી બીજે જ દિવસે ભિખારી બને છે કોઈ પણ ખરી મહાન ફતેહ તમે મને બતાવો કે, જે આગ્રહના ફળરૂપે ન મળેલી હોય પોતાના જે એક ચિત્રથી ટિટિયેન પ્રખ્યાત થયો હતો તે માટે તેણે આઠ વર્ષ ગાળ્યા હતા, બીજાએ સાત વર્ષ ગાળ્યા હતા પ્રખ્યાત લેખકોએ પોતાની લોકપ્રિયતા શી રીતે મેળવી હતી? કાંઈ પણુ પગાર વગર વર્ષો

સુધી લખવાથી, માત્ર મહાવરા તરીકે સેંકડો પાના લખવાથી, અર્ધી જિંદગી સુધી કેદખાનાના ગુલામની પેઠે–કીર્તિ સિવાય બીજી કોઈ પણ ફી વગર કામ કરવાથી બર્ક કહે છે 'નિરાશ થતા નહિ, પણ નિરાશ થાઓ તો નિરાશામાં પણ કામ કરો.' એમર્સન કહે છે કે, લાયક કામોમાં જેણે પોતાના એકંદર બળનો ઉપયોગ કર્યો છે, તેને ડહાપણનો પૂરેપૂરો બદલો મળે છે.

નીતિશાસ્ત્રને જાણનાર એક વિદ્વાન કહે છે કે, મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રીજાતિમાં એક એવો વર્ગ છે કે, જેઓ બીજાની મદદ સાથે પણ પોતાનો એક નિશ્ચય કરવાને અશક્ત હોય છે, જેના વિચાર હમેશા ને હમેશા બદલાયા કરે છે અને જેઓ ફરી ફરીને પશ્ચાત્તાપ કર્યા જ કરે છે, તેઓ પોતાના પહેલા નિશ્ચય ઉપર પાછા આવે છે અને ફરી પોતાના આગલા નિશ્ચય ઉપર ઘણા મોડા આવવા માટે દિલગીર થાય છે. ચાલતા જવું કે ગાડીમાં જવું, એક દિશામાં જવું કે બીજી દિશામાં જવું અને આવી જ ક્ષુદ્ર બાબતમાં તેઓ એક નિશ્ચય કરી શકતા નથી. અને આખરે તેઓ પણ બેમાંથી જેને ઓછામાં ઓછી અનુકૂળ અને પસંદ કરવા લાયક બાબત ધારે છે તે જ બાબત આખરે કરે છે. એ વાત તો ઉઘાડી છે કે આ ક્ષુદ્ર બાબતમાં બતાવવામાં આવતો આ સ્વભાવ વધારે અગત્યની બાબતોમાં બતાવવામાં આવે તો પોતાને માટે તેમ પોતાની આજુબાજુના માણસો માટે આ સ્વભાવ ઘણો જ કમનસીબી ભરેલો તેમ જ દુઃખદાયક છે. મનના આવા બંધારણવાળા માણસ માટે એક જ ઉપાય છે અને તે એ છે કે, પ્રથમ જ કરેલા નિશ્ચય અગર નિર્ણયના લાભાલાભનો વિચાર કર્યા વગર તેને અનુસરી કરેલી કોઈ પણ બાબત માટે ઉદ્વેગ કર્યા વગર ગમે તેવા પણ તે પહેલા નિશ્ચયને કે નિર્ણયને વળગી રહેવું. અને તરત દૃઢ નિશ્ચય ઉપર આવવાની ટેવની ખામીથી કદાચ શરૂઆતમાં ઘણે ભાગે ભૂલ થાય તોપણ નિર્બળ અને કમાળ નિશ્ચયની અદૃઢતાથી થતા નુકસાન કરતા તેનાથી ઘણું

ઓછુ નુકસાન થશે

માણસ જે કાંઈ સપાદન કરે, જે કાંઈ પરિપૂર્ણ કરે, તે પરથી વિજયનુ માપ થવુ ન જોઈએ જે વિસ્તૃતાથી તે સામો થયો હતો તે પરથી તેમ જ એલેક્ઝાંડરે જેમ હારીને પણ યુદ્ધની કલા મપાદન કરી હતી તેમ ભારે મખ્યાની સામે જે હિમતથી તેણે લડત ચનાવી હોય તે ઉપરથી ફતેહનુ માપ નીકળવુ જોઈએ

સિંહના ચામડાથી ઢકાયેલુ, હડપચી નીચે અદબ વાળેલા પજા સાથનુ હર્ક્યુલિસ દેવનુ માથુ બતાવવામા એ હેતુ છે કે, જ્યારે આપણે આપણી ઉપર આવી પડેલી આપત્તિઓ ઉપર જય મેળવીએ છીએ ત્યારે તે આપણને સહાયકારક થઈ પડે છે અજેય સકલ્પ શક્તિનુ ગૌરવ કાંઈક જુદુ જ છે, પણ મ્સોટી સારુ તારા આત્માને બળવાન બનાવ, તારી પસદ કરેલી દશાથી તુ પાછો હઠીશ નહિ, ભના પણ બીકણ માણસો ભલે અલગ રહે, સાધુજન ભલે ક્રોધ કરે, પાછો હઠતો ના

જે તીર કાંઈ ગયુ છે તે પર, તિરસ્કારના અધમ, સુસવાટ કરતા તીર પર ધ્યાન આપતો ના, કારણ કે ધૈર્યથી ઉત્પન્ન થતો વિજય આખરે તારી સમીપ નિવાસ કરશે **બ્રાયાં**

ઉન્નતિને શિખરે પહોચેના મહાપુરુષોએ જે ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે તેઓએ આકસ્મિક ઊડીને એકદમ પ્રાપ્ત કર્યું નથી પરતુ રાત્રીએ જ્યારે તેમના સોબતીઓ ઊઘતા હતા ત્યારે તેઓ ઘણી જ મહેનત કરતા હતા

આપણને પાંખો નથી કે આપણે ઊડી શકીએ, પણ આપણા, સમયના વાદળ જેટલા ઊચે શિખરે ધીરે ધીરે પણ વધારે ને વધારે ચઢવા માટે આપણને પગ છે

'પેટ ભીખ માગે છે, મશ્કરી કરે છે, ગરબડ મચાવે છે અને કોઈ પણ બોધ તે સાંભળતુ નથી, છતાં તે કાંઈ કઠોર દુરાગ્રહી કે લહેણદાર નથી. તમારી પાસેનું તેનું જે લહેણું હોય તે જ માત્ર તમે આપશો અને એથી વધુ જે જે તમે આપી શકો તેમ હો, તેટલું તેને નહિ આપો, તો તો તેની નાની રકમ વડે જ તમે રજા આપી દઈ શકશો.' **સેનેકા**

'સૂર્યનો પ્રકાશ આવતો અટકાવવા બારણાં બંધ કરશો તો ડૉક્ટરને દાખલ કરવા તમારા બારણા ઉઘાડવાં પડશે' **ઈટેલિયન કહેવત**

'આનંદ મિતાચાર અને આરામ, એકદમ ડૉક્ટરને મકાનમા દાખલ થતા અટકાવે છે' **લૉંગફેલો**

'આખા શરીરના અદ્દ્ભુત ભાગો અને તેના યોગ્ય પરિમાણ આપણે જાતે જાણવા, એમા જ આપણો મનુષ્યનો દિવ્ય અ શ આપણા ખરા અધોર અને આપણું ખરુ ગૌરવ જણાઈ આવે છે.' **કૉલરિજ**

સોળમા સૈકામા રોમ નગર આગળના એક આરસના કકનમા ઉત્કૃષ્ટ સુદરતાથી ભરપૂર એક કળશ જોવામા આવ્યો હતો દશ હજાર ડૉલરની કિંમતથી આ કળશ ડચેસ ઑફ પૉર્ટ લેન્ડે ખરીદી લીધો હતો અને બ્રિટિશ મ્યુઝિયમને તે લોન તરીકે (ઉછીનો) આપ્યો હતો. મ્યુઝિયમની મુલાકાત લેનાર, કળશની અનુપમ અવયવ સંગતિથી મુગ્ધ બને છે, બારીકીથી તપાસતા તેને માલૂમ પડે છે કે સપાટીમા ફાટો પડેલી છે અને કેટલીક જગાએ તેમા પડેલા કાણા એક પ્રકારના સિમેન્ટથી પૂરી દેવામા આવ્યા છે એમ કહેવામા આવે છે કે એક ગાડાએ એક વખત પોતાની લાકડી આ કળશને લગાવી અને તેના ટુકડા થઈ ગયા પછી મોટું ખર્ચ કરીને ઘણી મહેનતથી આ બધા કકડા એકત્ર ગોઠવવામા આવ્યા, છતા પણ ખરી રીતે આ કળશ ભાગ્યોતૂટ્યો કળશ જ કહી શકાય

આ કળશના જેવા બગડેલા, ચાઠાવાળા, તૂટેલા થાગડથીગડવાળા અને પહેલાના શરીરના માત્ર પડછાયા જેવા સ્ત્રીપુરષોથી આ જગત ભરપૂર છે તે ઠીક ઠીક દેખાય છે, પણ તેમના શરીરનો બાંધો, દુરાચાર,

હદ ઉપરાંત આરામ અથવા તો પરિશ્રમ, અજ્ઞાન અને એમ યા બીજા પ્રકારના કુદરતના કાયદાના ભંગથી તૂટી જાય છે આમાના ઘણા, દવાદારુતરો, હવા અગર મુસાફરીથી તૂટેલા કપડા સાંધે છે પણ કળશની માફક તે વધારે ઘસારો સહન કરી શકતા નથી ફતેહની આકાંક્ષાથી છેતરાઈને પણ તેની પરિપૂર્ણતાના બળ વગર જ તેઓ પોતાનુ દુ ખી જીવન ખેચ્યા કરે છે

હોરેસ કહે છે કે, 'આરોગ્યના જે નિયમો હુ હાલ જાણુ છુ તે મે ૨૧ વર્ષની ઉમરે જાણ્યા હોત તો મને ખાતરી છે કે હુ બેવડી મહેનત સારી રીતે અને નિશ્ચિતપણે કરી શક્યો હોત અહના માર્ગ દોરતા મને ન આવડતુ હોત તો તેઓ તેમના માર્ગમાથી જાણે ખમી જવાના હોય ને (!) એવા ભય સાથે કોલેજમા મને ગ્રહોની ગતિ વિષે સઘળુ જ્ઞાન આપવામા આવ્યુ હતુ પણ મારા પોતાના શરીરના બંધારણ વિષે મારા પોતાના શરીરના આરોગ્યપૂર્ણ ધર્મ માટે ચલાવી લેવાય નહિ તેની પરિસ્થિતિ વિષે મને કેવળ અજ્ઞાત રાખવામા આવ્યો હતો આના કરતા વધારે મૂર્ખાઈ ભરેલ બીજુ કાઈ પણ ટોઈ શકે નહિ શિક્ષણની શરૂઆત મારી જાતથી કરવી જોઈતી હતી અને ગ્રહનો વારો આવે ત્યારે જ તેનુ શિક્ષણ લેવુ જોઈતુ હતુ પરિણામ એ આવ્યુ કે કે લેજના બીજા જ વર્ષમા મારા અભ્યાસ ભાગી પડ્યો અને તે પછી અભ્યાસનો મારો કોઈ પણ દિવસ સારો ગયો જ નથી એ પછી હુ જે કાઈ પરિશ્રમ ઉઠાવી શક્યો છુ તે મારી શક્તિની બહાર જઈને કરી શક્યો છુ મારી થાપણ ઉપર નહિ પણ પછીની રકમથી જ મે એ કામ કર્યુ છે દ્રવ્યની બાબતમા તેમ આરોગ્યની બાબતમા આ રસ્તો ખરેખર વિનાશકારક છે તદુરસ્તીની બાબતમા છેલા પચીસ વર્ષથી સદ્વર્તન ઉપર મે આધાર રાખ્યો છે અને એક આઇરિશમેનના શબ્દોમા કહીએ તો આ આખી મુદતમા એક મહિનો પણ બીજા લોકોની રીતે હુ મારો જીવનનિર્વાહ કરુ અને તેમના જેવી રહેણીકરણી

રાખું, તો હું પખવાડિયામાં જ મરી જાઉં.'

લાકડાંના વહેરની ખીર અને પાટિયાના બિછાનાનો જમાનો હવે ગયો છે. રોગ એ માણસોની કુદરતી સ્થિતિ છે અને શરીર એ આત્માનો સ્વાભાવિક શત્રુ છે, એ સિદ્ધાંત હવે રદ ગયો છે. શારીરિક બળયુક્ત માનવસમાજ એ હાલના જમાનાની જરૂરિયાત છે. સીડમાં ટકી રહેવાની એટલી બધી શક્તિ હતી કે તે રક્તપિત્તિયા સાથે સૂઈ રહે તોપણ દરદ તેને લાગુ પડી શકે નહિ. આજના ફિક્કા, છાતી વગરના, પગની પિંડી-સ્નાયુ વગરના, નાજુક યુવાનોને ગ્રીસ, હિંદ અને રોમના આગલા સમયના પહેલવાન યુવાનોની સાથે સરખાવો. ઉત્તર અમેરિકાના ઇંડિયન્સની ભવ્ય શારીરિક સંપૂર્ણતા કેવી સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે! ચિત્રકાર વેસ્ટને જ્યારે ઇટાલિયનો પોપના મહેલનો ખજાનો જોવા લઈ ગયા ત્યારે તેને પ્રથમ એપોલોનું પ્રખ્યાત બાવલું બતાવવામાં આવ્યું. તે વખતે તે બોલી ઊઠ્યો કે, અરે આ તો મૉહૉકનો ઇંડિયન જ. સારા બાંધા સાથે તેઓ જન્મે છે અને તેમની સઘળી તાલીમનું વલણ પણ તે જ દિશામાં હોય છે. સરેરાશ મુજબ પંદર વર્ષનો એક ઇંડિયન છોકરો ગોરા લોકોના પહેલવાનો કરતાં પણ વધારે પરિશ્રમ, વધારે થાક સહન કરી શકે છે. તેઓ મરે છે તો શીતળાથી કે ગોળાથી મરે છે. આપણી કૉલેજોના દમ વગરના સ્નાયુવાળા, ચોપડીઓની ગોખણપટ્ટી કરનારા, ફિક્કા, ઝાંખા, ઉદ્વેગભર્યા વિચારોથી મંદવાડિયા બની ગયેલા હજારો મુડદાલ વિદ્યાર્થીઓ સાથે તેમનો મુકાબલો કરો. આટલા બધા યુવાનોની તબિયત લથડી પડે છે અને તેઓ પોતાનું બાકીનું જીવન આરોગ્યની શોધમાં ગાળે છે, એ હકીકત આ કઠોર, વ્યવહારુ જગતમાં રસ્તો કરવા માગતા યુવાનોને મદદગાર થવાનો સ્પષ્ટ હેતુ ધરાવનાર સંસ્થાઓ માટે કેવી ખરાબ કહેવાય? **ફતેહ માટે પહેલી જરૂરની ચીજ પહેલા નંબરના જાનવર થવું, આદર્શ, આરોગ્ય અને બળ મેળવવાં એ છે.** જે માન પેટને મળવું

જોઈએ; તે ઘણી વાર મગજ ખાટી જાય છે.

થોડાક અપવાદ સિવાય જિંદગીની મોટી ફતેહ પહેલવાન અને મજબૂત શરીરવાળાને મળે છે શારીરિક બળની અગર ચૈતન્યની ખામી તમારામાં હશે તો તેનું પરિણામ તમે જે કાંઈ કરશો એમાં જણાઈ આવશે અને તમારું જિંદગીનું આખું કામ હલકું કરી નાખશે જે દરેક માણસ તમને ઓળખે છે તે તમારી અદદ આંખમાં, તમારા ખચખાતા પગલામાં તમારી નિર્બળતા જોઈ શકે છે તમે જે દરેક કાગળ લખો છો, તમે જે દરેક ભાષણ કરો છો, તમે જે કાંઈ કરો છો, તેમાં તે જણાઈ આવે છે તમે તે છુપાવી શકશો નહિ અને **આરોગ્યની બાબતમાં તમે જેટલા નીચે હશો તેટલા જ તમે ફતેહ મેળવવામાં નીચે આવશો** મનની દરેક શક્તિનો શરીરની દરેક ખામી અને નિર્બળતા સાથે સંબંધ રહે છે નિર્બળ અને માંદલા જીવનના અર્ધા કરેલા ડાહાડૂધીવાળા કામથી જગત ભરપૂર છે **સુધારાનું વલણ શારીરિક ચૈતન્ય અને બળને હલકું પાડવા તરફ છે; અને શહેરો માનવ-જાતિના શરીરની કબરો છે, શહેરમાં લાંબો વખત રહેવાથી શારીરિક મર્દાનગીનો આદર્શ હલકો થાય છે.** ગામડામાંથી નવા નવા અને આરોગ્યવાળા માણસો શહેરમાં દાખલ થતા ન હોત તો શહેરોના રહીશોના બંધારણ અને બુદ્ધિશક્તિ, બળ એકદમ નાશ ગયેલા હોત

આપણા મોટા મધ્ય સ્થળોના પહેલવાન પુરુષોમાના ઘણા-ખરા ગામડામાં જન્મ્યા હતા, પણ તેમના પછીની પ્રજા નબળી પડતી જાય છે

આપણે શહેરીઓ કેટલી ઝડપથી જીવન ખપાવી દઈએ છીએ! જીવનની રૂપેરી દોરી તૂટી જાય ત્યાં સુધી આપણે ખેંચીએ છીએ કુદરતી મોતે મરવાની તો આપણને ફુરસદ જ નથી. મૃત્યુએ આપણી

ગતિનું પણ અનુકરણ કર્યું છે

કુદરત એ મહાન અર્થવેત્તા છે. દરેક તકનો તે સારામા સારો ઉપયોગ કરે છે નાનામોટા દરેક અંશનો તે ઉપયોગ કરે છે.

તમે પાયમાલ થાઓ, નિરુપયોગી થઈ જાઓ, તે પછી તે તમારા અવશેષને જે ખડક અગર કરાડો ઉપર તમે નાશ પામ્યા હો, તે ઉપર જ મૂકે છે, અને આ રીતે બીજાને ચેતવણી તરીકે તે ભયનું નિશાન ઊંચું કરી બતાવે છે.

તમે તમારી જિંદગી ગુમાવો છો, પણ કુદરત તમારો એક ચેતવણી તરીકે ઉપયોગ કરે છે તમે તમારું આરોગ્ય ગુમાવો છો પણ તમે આરોગ્ય શી રીતે ગુમાવ્યુ તે ચાડિયા તમારા ચહેરા ઉપર મૂકે છે. જો તમે તમારુ આરોગ્ય મદ્યપાનથી ગુમાવ્યુ હોય છે, તો કુદરત તમારા નાક ઉપરના અગર તમારી આખના આગલા ભાગમા દુઃખનો ગતો વાવટો પોતાના નિશાન તરીકે ફરકાવે છે આ ચિહ્નથી તમે બચી શકતા નથી; પણ જે દરેક માણસ તમને મળશે તે તો આ નાસજનક ચેતવણી જરૂર જોઈ શકશે તમારુ જીવન જોકે નિષ્ફળ નીવડયું છે અને તમે નિરુપયોગી થઈ પડ્યા છો, પણ તે છતાયે તમારા બંધુઓને ચેતવણી આપવા માટે કુદરત તો તમને એક બોધદાયક પદાર્થ તરીકે આગળ ધરે છે

કુદરત વિચારથી દોરવાઈ જતી નથી. બદૂકની છૂટેલી ગોળીના માર્ગમા ભલેને લિંકન હોય અગર ગાર્ફિલ્ડ હોય, ગોળી તેના માર્ગમાથી એક વાળ જેટલી ખસશે નહિ પ્રુસિક એસિડનુ એક ટીપુ જેટલી ઝડપથી નોકરનો પ્રાણ લે છે, તેટલી જ ઝડપથી રાજાનો પણ પ્રાણ લે છે અગ્નિમાથી ભલેને તમે તમારા વહાલાને બચાવવા જશો, તોપણ તમે તેના ઝપાટામા આવ્યા તો તે તમને બાળી જ નાખશે વિશ્વના દરેક અણુ પર એક નિત્ય નિયમની છાપ મારવામા આવી છે સૃષ્ટિની શરૂઆતમા જે નહિ બદલાતી ચોકસાઈથી

મઠો ફરતા હતા, તેજ ચોકસાઈથી સઘળા જમાનામા ચીલા વગરના માર્ગમા થઈ તેમના લાબા પ્રવાસમાથી તેઓ પાછા ફરે છે આકાશમાના તેમના અગાધ માર્ગમા તેઓ એક વખત પણ રસ્તો ભૂલ્યા નથી અને એક સૈકામા સેકડનો પણ ફેરફાર પડ્યો નથી ઈશ્વરના નિત્ય-નહિ બદલાતા નિયમોને આપણે આગળ કરતા જરા પણ ઓછુ વશ રહેવુ પાલવતુ નથી

પોતાના વહાલા બાળકના મરણથી નિરાશ થયેલી વિલાપ કરતી માતાનુ સાત્વન કોઈ કોઈ વખત પાદરીને આ રીતે કરતા આપણે સાભળીએ છીએ "ઈશ્વરની ઇચ્છા, જેની આપણને ખબર નથી, તેણે કોઈ કોઈ વાજબી કારણથી તમારા બાળકને ઉપાડી લીધુ છે અને તે કારણથી બાળકના મરણનો અફસોસ કરતા નહિ" પરતુ યૌવનમા આવનાર એક સુદર બાળકને તેના પ્રેમઘેલા માતા પિતા પાસેથી શુ ઈશ્વરે પડાવી લીધુ છે ? એના પરસ્પર સમભાવ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રભુ શુ કલેશ ઉત્પન્ન કરે છે ? જે કૃતિમા તેણે પોતાનીજ પ્રતિકૃતિ મૂકી છે અને આકાશના જેટલી ઊચી આકાક્ષાઓ અને શક્યતાઓ જેને તેને અર્પણ કરી છે, તનુ સર્વોત્કૃષ્ટ કાર્ય પૂરુ થાય તે પહેલાજ આરોગ્ય અને સુદરતાને ઉત્પન્ન કરનાર પ્રભુ તેને શુ ફટકો લગાવશે ? જેણે માણસનુ શરીર એવી અદ્દભુત રીતે અને વિવિધ પ્રકારની ધાસ્તીઓને એટલી બધી લક્ષમા લઈ ઘડયુ છે કે એક સૈકાના ઘસારાની સામે તે ટકી શકે તેની બદબોઈ કરવા જેવુ આ કામ છે આવી માદલી લાગણીઓ અને બદબોઈથી આપણે દૂર રહેવુ જોઈએ

ઈશ્વર તેના બાળકને મારી નાખતો નથી તેમ વેદના પણ આપતો નથી તે તો હજાર રીતે તેમને તદુરસ્તીનો નિયમ સાચવવા ને લલચાવવા પ્રયત્ન કરે છે આ નિયમો જો બરાબર સાચવવામા આવે તો તે બીજા સૈકાના દશકામા પહોચી શકે દરેક બાજુએ

દયાળુ સૂચનાઓ વડે તેણે આપણું રક્ષણ કર્યું છે આનંદથી તે આપણું મન મનવે છે અને દુઃખથી તે આપણુને આગળ ધકેલે છે જિંદગી ઉપરથી આપણો હક્ક ઊઠી ગયા પછી અને આપણે નિરુપયોગી બેઠાખાઉ થઈ ગયા પછી પણ આપણું જીવન લંબાવવા તે પ્રયત્ન કરે છે નિમકહલાલ હૃદય મરણ પછી કેટલોક વખત ધબકારા મારે છે, અને રખેને જિંદગીની એક ચિનગારી રહી જીવન પુનઃ પ્રજ્વલિત થાય એ શંકાથી શરીર છોડનાર તે છેલ્લામાં છેલ્લો અનુચર છે જ્યારે દારૂ પીનારના હૃદયને વધારે ને વધારે ગતિમાન કરે છે અને નવ કલાકનો આરામ જે તેને હમેશા જોઈએ અને જે તેણે ધબકારોની વચ્ચે કાઢી લેવો જોઈએ, તેનો કેટલોક ભાગ જ્યારે તે લઈ લે છે ત્યારે તેના ઉપરનુ વધારાનું કામ (જે દરરોજ ૫ દર ટન એક ફૂટ ઊંચકવા જેટલુ થાય છે) કરવાને તને શક્તિમાન કરવા કુદરત તેની ભીંતો જાડી બનાવે છે કુદરતના કાયદા તોડીને બિચારા કંગાળ મનુષ્યે પોતાનો જીવવાનો હક્ક ગુમાવ્યો છે એની દરકાર નહિ કરતા કુદરત તો તને તેટલી ને તેટલી જ મદદ કરે છે

આપણા જ્ઞાનતંતુ તે શરીરના રખેવાળ છે અને જ્યા વધારેમા વધારે ભય છે ત્યા બહુ મોટી સખ્યામા મૂકવામા આવ્યા છે. સુખ અગર આનંદ કરતા પણ દુઃખનો ઉપયોગ અને હેતુ વધારે મોટા છે જિંદગીના કેટલાક નુકસાનકારક આચાર ઉપર તે અકુશ મૂકે છે. આ રીતે કુદરત તેના સ્થાપિત ક્રમ અગર નિયમો સ્વીકારવાને આપણને ફરજ પાડે છે આપણા જ્ઞાનતંતુઓની સહૃદયતા અને મૃદુતા, જેનો સદુપયોગ થતા તે અનુપમ આનંદ આપે છે, તે તેનો દુરુપયોગ થતા અતિશય દુઃખ આપે છે કોયલાની કણી આંખમા જતા જે દુઃખ થાય છે, તેથી આપણને તે કાઢી નાખવાને પ્રેરણા થાય છે. દુઃખ થાય નહિ તો આપણે એ કણી કાઢીએ નહિ અને આંખ ગુમાવી બેસીએ. સૂર્ય સામે જોવાથી બાળક નજર ગુમાવી

બેસે, પણ જ્ઞાનતંતુની સહૃદયતાથી તેને પોષવા બંધ કરવાની ફરજ પડે છે અને તે બચી જાય છે દુઃખ આપણા જીવનનો મહાન શિક્ષક છે અને તેથી આપણને આવતા ભયની પણ ખબર મળે છે સહૃદય જ્ઞાનતંતુની ચેતવણી બાળકોને વારંવાર મળતી ન રહે, તો મોટા થતા થતામાં તેમાંના કેટલાયે કદરૂપા અને અપંગ બની જાય. લકવાવાળા એક દરદીને એક દિવસ તેના તબીબે પગને ગરમ પાણીથી ઝારવા સલાહ આપી, પણ દુઃખવાળા પગના જ્ઞાનતંતુની સહૃદયતાનો લોપ થઈ જવાથી પાણી ગરમ છે તેની તેને ખબર પડી નહિ, છતા તેની ચામડી તો જરૂર દાઝી ગઈ આપણા શહેરોના કેટલાક રસ્તા અને ગલીઓમાં 'આ રસ્તે જવું જોખમ ભરેલું છે' એવી સૂચનાના પાટિયા જોવામાં આવે છે, તેમ જીવનના આખા માર્ગ ઉપર સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર પ્રભુએ પણ આવા પાટિયા મૂક્યા છે જે રસ્તાઓમાં થઈને દુરાચાર અને અવનતિ તરફ જવાય છે, તે રસ્તાઓ ઉપર આપણે આવા પાટિયા વાંચીએ છીએ, જે રસ્તે જે દરવાજે થઈને જુગારખાના, દારૂની દુકાનો અને બદનામીની હલકી જગ્યાઓમાં જવાય છે, તે ઉપર 'અહીં પેસનારાઓ સઘળી આશા મૂકી દો', 'અહીંથી જવું જોખમકારક છે' એવા શબ્દો જોઈએ છીએ જે લોકોએ આની ચેતવણીની દરકાર કરી નથી તેમના વિરૂપ અને અપંગ જીવનમાં, નબળા અને નાલાયક માણસોના ચાગડથીગડ અને અધૂરાં કરેલાં કામમાં આપણે તે જોઈએ છીએ પાયમાલ થયેલા જીવન, ગુમાવેલી તકો અને જેમણે આ ચેતવણી તરફ ધ્યાન આપ્યું નથી તેમની નષ્ટ થયેલી આશાઓમાં આ આપણે જોઈએ છીએ ઉમર પહેલાં થયેલા ઘરડા માણસોમાં પણ આપણે તે જોઈએ છીએ જે લોકોએ કુદરતના કાયદા તોડ્યા છે તેઓ જગત જેને ભયંકર ચેતવણી ગણે એવા અને ભુલાય નહિ તેવા પાટિયા–નિશાન પોતાના શરીર ઉપર લઈને ફરે છે

હુ બોલ્ટને તેની ફતેહ વિષે પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

સ. સા.

તે લખે છે કે, લાંબામા લાંબા વખત સુધી જે કાઈ શરીરને નિભાવી રાખે છે અને જે તેને ખાતરીબંધ બીમારીથી મુક્ત રાખે છે, તે વસ્તુ ચાલુ મિતાચાર છે. કોઈ પણ શેઠ પોતાની ઓફિસમા કોઈ દારૂ પીનારને, જુગારીને અગર દુરાચારીને રાખશે નહિ; કારણ કે આ દુર્ગુણો શરીરને અધમ બનાવે છે. એટલું જ નહિ, પણ માણસના મનમા એવો વિચાર ઠાંસી ઠાસીને ભરે છે કે જેને ધંધાની સાથે કાઈ જ લાગતુવળગતુ હોતું નથી. દારૂ દુનિયાનું નખોદ વાળનાર ચીજ થઈ પડી છે ઘણા ખૂબસૂરત ગૌરવવાળા યુવાનો જેઓએ ઉજ્જવળ આશા સાથે જીવનની શરૂઆત કરી હતી, તેમની સંખ્યા ને સંખ્યા વ્હિસ્કી અને રમ દારૂથી ઊપડી ગઈ છે. આ મહાન અનિષ્ટનો ત્રાસ અને સત્તાનું બરાબર વર્ણન કરી શકે તેવી કલમ હજી ઘડાઈ નથી અગર હાથ ઉત્પન્ન થયો નથી. ચેપી દરદીઓને રાખવાની જગાએથી સ્વરક્ષણની પ્રેરણાથી જેમ માણસ દૂર રહે છે, તેમ જ તેણે દારૂના પીઠાથી દૂર રહેવુ જોઈએ આરોગ્યની બાબતમા ઉચ્ચ સત્તારૂપ ગણાતા ડૉ રિચર્ડસન કહે છે કે, આરોગ્ય, સુખ અને જીવનનો વધારેમા વધારે દગલબાજીથી નાશ કરનાર ચીજ આલ્કોહોલ–દારૂ છે.

ડેવિડ ડડલિ ફિલ્ડ કહેતો કે, 'સ્વરક્ષણનું મારું મિક્ષ્ચર કસરત છે. હુ ઘણો મિતાચારી માણસ છુ અને હમેશા મિતાચારી રહેતો આવ્યો છુ. મેં મારી સભાળ રાખી છે અને મારું શરીરનુ બંધારણ સારું છે. આ બંને કારણોથી જ હુ આટલું આરોગ્ય ભોગવી શકું છું, ખરેખર જિંદગીનુ રક્ષણ કરનાર મોટામાં મોટી બાબતે પરિશ્રમ અથવા કસરત છે.'

નિયમિત શ્રમ અથવા કસરતથી જ્યારે શરીરના છિદ્ર ઉઘાડા રહે છે; ત્યારે કલ્પનાનાં છિદ્ર, કલુષિત વિષયો તેમાં દાખલ ન થાય તે માટે બંધ રહે છે. સારા શરીરમાં જ સારું મન રહી શકે

છે, એ સૂત્ર હવે લોકો ઘણી સારી રીતે સમજે છે ઇંગ્લેંડનો મહાનમા મહાન ઉપદેશક ફ્રેડરીક ડબલ્યુ રોબર્ટસન કહે છે ?, કસરત અને શારીરિક બંધારણની વાસ્તવિક વ્યવસ્થા ઉપર જીવનના વિચારોનો આધાર શા માટે રહે છે તે વિષય ખરેખર અદ્ભુત છે

આરોગ્યપૂર્ણ વિચાર અને સિદ્ધાંતો આરોગ્યપૂર્ણ મનમાથી જ પ્રકટ થઈ શકે, આરોગ્યપૂર્ણ શરીર ન હોય તો આરોગ્યપૂર્ણ મન હોઈ શકે નહિ

એક દુખ આપનાર દરદના સબધમાં એક સુલતાને એમના પોતાના તબીબની સલાહ લીધી તબીબે જાણ્યુ કે માત્ર તાજી હવા અને કસરતની જ જરૂર છે, અને એ સાદી સાદી બાબતોની જગતને બહુ ઓછી કિમત છે, તેથી તેણે કહ્યુ ' લ્યો, આ એક દડો, એમા મે ન મળી શકે તેવો અને કિંમતી પાલો ભર્યો છે, તમો નામદાર આ બૅટ લો અને જ્યા સુધી તમને બરાબર પરસેવો થાય ત્યા સુધી દડાને બૅટ લગાવ્યા કરો હમેશા તમારે આમ કર્યા કરવુ ' સુલતાન આ સૂચનાને અનુસરીને ચાલ્યો અને તે માત્ર કસરત કરતો હતો એવો ખ્યાલ આવ્યા સિવાય તેનુ દરદ મટી ગયુ

સિડનિ કહે છે કે, કસરતથી માણસો તદુરસ્ત રહે અને આનદી સ્વભાવથી ઉત્સાહમા રહે તો તેઓ કદી વૃદ્ધ થાય નહિ

પણ માત્ર આનદી સ્વભાવ અગર માત્ર કસરત કરતા હાસ્યથી વિશેષ પ્રમાણમા દીર્ઘાયુષ્ય મળે છે

સધિવાથી દુખી અને ખાલી કલ્પનાઓથી ભરપૂર મદામિથી તથા બહુ લાડથી દુખ પામેલા તથા સુવાળા બિછાના અને ભારે ખોરાકથી પોષાયેલા એક સુસ્ત પૈસાદાર માણસને ડૉ એબરનેથીએ એક સલાહ આપી હતી કે, ' દિવસના ૬ પેંસ ઉપર તેણે પોતાનુ ગુજરાન ચલાવવુ અને તેટલુ જ જાતે કમાઈને ચલાવવુ ' ખરેખર આ ઉપદેશ સોના જેવો છે બિચારો ઘણા પૈસાદાર લોકોનો અર્ધો

અર્ધ ખરાબ સ્વભાવ, તેમના કકાસ, કલેશ અને ઝઘડા એથી મટી જશે હાલ જે ઘણા ઉત્કૃષ્ટ મગજ ઉપયોગ વગર બગડી ગયા છે, તે ઉપરનો કાટ તે ઘસી નાખશે

પીટર કુપરને જ્યારે પૂછવામા આવ્યુ કે, તેણે પોતાનુ શારીરિક અને માનસિક બળ શી રીતે જાળવી રાખ્યુ છે? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો કે, 'હુ ઉદ્યોગી રહુ તે માટે હુ કાઈક ને કાઈક ખોળી કાઢુ છુ કાઈ પણ કરતા રહેવુ, એ માણસે લેવાની સારામા સારી દવા છે વર્ષો પહેલા જ્યારે નેવુ વર્ષમા હુ પહોચી જઈશ એવી મને આશા નહોતી ત્યારે જેટલી સહેલાઈથી હુ દાદરો ચડતો ઊતરતો તેટલી જ સહેલાઈથી હાલ અહી પણ ચઢી શકુ છુ

જિંદગી બહુ બહુ તો એક લડતમાત્ર છે આપણે ભાગ્યે જીવવાની સ્થિતિમા આવીએ છીએ, તેટલામા તો આપણે મરવાની શરૂઆત કરીએ છીએ જીવન અને મૃત્યુ આપણા શરીર ઉપર સત્તા મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે અને આ પ્રયત્નનુ શુ પરિણામ આવશે તેની આપણને જોઈએ તે કરતા વધારે ખાતરી છે માનવજીવનના શત્રુઓ દરેક બાજુએ સખ્યાબધ ઊભા છે જન્મથી મૃત્યુ સુધી એક હજાર રોગ આપણી પાછળ ને પાછળ ચાલે છે આપણે જે ખાઈએ છીએ, આપણે જે પાણી પીએ છીએ અને આપણે જે હવા લઈએ છીએ તેમા આ શત્રુઓ છુપાઈ રહે છે આરોગ્યના નિયમ વિરુદ્ધ વર્તન ભૂલ, મૂર્ખતા આ માર્ગે આપણી જિંદગીરૂપી કિલ્લામા પ્રવેશ કરવા માટે તેઓ રાહ જોતા રહે છે

દુષ્કાળ અને આર્થિક અવદશા પછી તરત જ મરકી પેદા થાય છે રોગના જતુ જે શરીરમા કેટલાક વર્ષથી છુપાતા આવ્યા હોય છે, કદાચ શરીર મજબૂત અને બળવાન હતુ ત્યારથી છુપાતા આવ્યા હોય છે, તે જ્યારે આરોગ્યની લીટીથી શરીર જરાક નીચે ઊતરે છે અને ટકી રહેવાની તેની હમેશની શક્તિ જાય છે, ત્યારે એકદમ

અસર કરવા લાગ છે

વહાણ ઉપર પચાસ વર્ષથી પડી રહેલી એક જૂની પેટીમા ના ખારવાના લુગડામા રહેલા જતુમાથી આખા યુરોપમા કોલેરા ફેલાયો હતો કોલેરા ફાટી નીકળવા જેટલી સ્થિતિએ આવવા માટે ૫૦ વર્ષ સુધી તેમને પડી રહેવુ પડયુ આરોગ્યની જે મર્યાદા છે તેની નીચે આપણા શરીર કદી ઊતરી ન જાય તે માટે હમેશા આપણે કાળજી રાખવી જોઈએ એકેએક દરદના જતુ આ મર્યાદાની નીચે રહે છે અને આપણી કાઈ પણ ભૂલ, કાઈ પણ નબળાઈ માટે તેને કાઈ પણ પગ મૂકવાની જગા મળે તે માટે તેઓ રાહ જોઈ બેસે છે આ રીતે માનવસમાજમા જેઓ શરીરે નબળા હોય છે તેમના ઉપર દુર્ગુણનો પહેલો હુમલો થાય છે પુષ્કળ માણસો આરોગ્યમા નબળા હોય છે તે કારણથી જ ખરાબ સ્વભાવના હોય છે ઘણા ગુનાનો **તાજી હવા, ઠંડુ પાણી અને કસરતના ફાયદા જાણતા નથી તેથી જ તેમની નૈતિક અવદશા થાય છે**

કુદરત દયાળુ છે અને કોઈ પણ જાતનુ કામ અમુક અવયવ આપી શકતો નથી તો તેનો બદલો માણસને તે બીજી રીતે વાળી આપે છે તમે જો બહેરા, મૂગા અને આધળા હશો, તો કુદરત તમારી સ્પર્શેન્દ્રિયને સુદર ખીલવશે

બહુ બેચેનુ મમકુ તાકીદે તેની પકડ, ખચ ખોઈ દેશે પરતુ કાઈ પણ થયેલુ નુકસાન દુરસ્ત કરવા માટે ઈશ્વરના મદિરમા માનવશરીરમા પેસવાની કોણ હિમત કરશે ? જીવ વગરની માટીમાથી નીકળી ગયેલો જીવ આણવા માટે ડાહ્યામા ડાહ્યા માણસનુ ડહાપણ પણ કામમા આવતુ નથી જગતના સઘળા રસાયનવેત્તાઓ એકઠા થાય તોપણ તેઓ લોહીનુ એક ટીપુ બનાવી શકે નહિ તેમ જ થાકી ગયેલ હૃદય જે એક વખત બધ પડી જાય છે, તેને તબીબોની ગમે તેવી શક્તિ પણ પુન જાગૃત કરી શકતી નથી કોઈ પણ

ડોક્ટર પોતાનો હાથ નાજુક મગજ ઉપર મૂકી તેને ફરી વિચાર કરતુ કરી શકતો નથી

પરંતુ કોઈ પણ અનિષ્ટ અટકાવવાનુ કામ તો માણસના હાથમા છે માણસ જો દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવવા ધારતો હોય તો તેણે **अति सर्वत्र वर्जयेत्**–એ સૂત્ર દરેક કામમા ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ

ડો રિચર્ડસન કહે છે કે, પ્રાણીઓની પુખ્ત વયે આવવાની જે ઉમર હોય છે તેનાથી ત્રણગણુ તેનુ કુદરતી આયુષ્ય હોય છે આ પ્રમાણે માનવજીવન દોઢસો વર્ષ સુધી લબાવવુ જોઈએ આ દીર્ઘાયુષ્ય મેળવી શકાય છે, એ વાત રશિયન આંકડાઓ ઉપરથી જણાઈ આવે છે ૧૮૮૧ ની સાલમા તે દેશમા ૧૦૦ અને ૧૦૫ની વચ્ચેના ૮૫૮, ૧૧૫ અને ૧૨૦ વચ્ચેના ૧૩૦ અને ૧૫૦ અને તેથી કાઈક વધારે ઉમર વચ્ચેના ૩ મરણ નોધવામા આવ્યા હતા પણ રશિયામા તેમ સઘળા યુરોપિયન દેશોમા એક બાબત આશ્ચર્ય પમાડે છે, અને તે દરેક બાબત વિચારપૂર્વક કરવામા આવે છે તે છે દરેક જણને પૂરતો વખત હોય છે ઓસ્ટ્રિયામા જથાબધ માલના સ્ટોર અને બેન્કો બપોર અને બે વાગતાની વચ્ચે બધ થાય છે યુરોપિયનો ખાસ સમજે છે કે અતિશય ઉદ્યોગ પછી આરામ મેળવવો જોઈએ અને લાબી મુદતથી ચાલી આવતી મહેનત વિવેકપૂર્વક આગળપાછળનો વિચાર કરીને કરવી જોઈએ

જેમ્સ ટી ફીલ્ડ્ઝ કહેતો કે 'હુ યુવાન હોત તો સમયની ગોઠવણ વધારે સારી રીતે કરત એટલે ઘણા છોકરાઓ સૂઈ રહે છે તેના કરતા હુ વહેલો સૂઈ જાત ' પૂરેપૂરો આરામ જ્યારે ઠીક કરીને લેવામા આવે છે ત્યારે તે મનને તેમ શરીરને જેટલો આરામ આપે છે તેટલો બીજી કોઈ ચીજ આપતી નથી

ગ્લેડસ્ટન કહેતો કે, મારી આખી રાજદ્વારી જિંદગીમા પાર્લમેન્ટની ગઈ પણ તકરારને અગે પાચ મિનિટ પણ હુ જાગ્યો નથી

હોરેસ ગ્રિલી કોંગ્રેસની શરીની બેઠકમાં બેસવાને ના પાડતો તેનો સૂવાનો વખત થતો કે તરત તે કોંગ્રેસ છોડી જતો.

ગ્રેન્ટ કહેતો કે, 'નવ કલાકના આરામ સિવાય હું કાંઈ પણ કરી શકીશ નહિ '

સૂવાનો મોડો વખત એ મૃત્યુનો બરાબર પડછાયો છે ઉજાગરા, અનિયમિત ખોરાક, કસરતની ખામી અને બીજી રીતના અમિતાચારથી ઉત્પન્ન થતા અનિષ્ટના નિવારણ માટે લોકોને દવા વાપરવાની ટેવ પડી ગઈ છે, પણ હવે તેઓને ભાન થવા લાગ્યુ છે કે, વૈદ્યો જે કાંઈ વધારેમા વધારે મદદ કરી શકે તે માત્ર દર્દી ઓને આશામા રાખવા, તેમને ઉત્સાહપૂર્ણ રાખવા અને આરોગ્યના સામાન્ય નિયમો પળાવવામા તેમને મદદ કરવામા જ આવી રહે છે

મોલિયર કહે છે કે જે રોગ વિષે વૈદ્યોને કશુ જ જ્ઞાન હોતું નથી તે મટાડવાને, જે શરીર વિષે તેઓ ઘણુ ઓછુ જાણે છે તે શરીરમા, જે દવાઓ વિષે તેઓને જૂજ માહિતી હોય છે તે તેઓ રેડે છે

મોલિયર તેના દાક્તર વિષે કહે છે કે, અમે બે વાત કરીએ છીએ ખરા, પણ હુ તેની દવા લેતો નથી; અને તેથી જ સાજો રહુ છુ એક બીજા પ્રસગે તેણે જણાવ્યુ છે કે, **દર્દી કુદરતથી સાજો થાય અગર દવાથી મરણ પામે ત્યાં સુધી પૈસા લઈ માંદાના ઓરડામાં નજીવી બાબતો વિષે વાતો કરવાનું કામ કરનાર માણસ તે દાક્તર.**

ત્રણ દાક્તરોને રોકો પહેલો દાક્તર ક્વાયેટ (શાંતિ), પછી ડો મેરિમેન (આનદ) અને પછી ડૉ ડાયેટ (ખોરાક)

આપણી માન્યતાઓ અપગ અને મંદવાડિયા આદર્શ ઉપર રચાયેલી છે, તેવા નમૂનાથી કાંઈ આદર્શ શરીર રચી શકાય નહિ

મનુષ્યજાતિની શારીરિક મરદાનગીને તેના બંધનમાથી મુક્ત કરી ઉચ્ચ પંક્તિ ઉપર લઈ જવાની જરૂર છે. તે જોતા તેમ જ મહાન ધર્મોપદેશકોએ આપણુને માત્ર સંપૂર્ણ થવાને જ નહિ પણ પ્રભુના જેવા સંપૂર્ણ બનવાને આજ્ઞા કરી છે, તે બાબત પણ આપણે સંપૂર્ણ બની શકીએ તેનો પુરાવો છે. જે આદર્શ, તૃષ્ણાઓ અને આકાક્ષાઓ પરિપૂર્ણ કરવાની આપણામા સત્તા ન હોય, તેવા આદર્શ, તૃષ્ણાઓ અને આકાક્ષાઓ આપણને આપીને પ્રભુએ આપણી મશ્કરી કરી નથી આપણે જે કાઈ કરીએ છીએ તેના કરતા વધારે કરી શકવાની આપણામા શક્તિ છે એવું ભાન પણ આપણને બતાવી આપે છે કે, આવી સંપૂર્ણતા શક્ય છે અને તે સંપૂર્ણ આદર્શ સુધી પહોચવા માટે ત્યાય ને ત્યાય આપણને સમય અને તક મળે છે જ માણસને પોતાના આત્મામા શારીરિક તેમ જ નૈતિક મનુષ્યત્વનો આદર્શ છે અને જેણે આ આદર્શ આપ્યો છે તે તેની પરિપૂર્ણતા માટે તક આપશે જ

આપણે જોકે મૃત્યુને રોકી ન શકીએ પણ આ બાબત તો જાણીતી જ છે કે, ખાસ કરીને ખોરાકના સબંધમા આરોગ્યના નિયમ પાળવાથી આપણે તેને ઘણો લાંબો સમય મુલતવી રાખી શકીએ વૃદ્ધાવસ્થાના મુખ્ય લક્ષણ, માનવશરીરમા સરેશ જેવા ચીકણા અને રેસાવાળા થર બાઝે છે તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે. આ થર ધીરે ધીરે હાડકા જેવા બની જાય છે માણસની જિંદગીની શરૂઆત સરેશ જેવા ચીકણા પદાર્થની સ્થિતિમાથી થાય છે અને તેનો અત હાડકાની સ્થિતિમા આવે છે બાલ્યાવસ્થામા સુવાળાપણ અને વૃદ્ધાવસ્થામા કઠણાઈ રહે છે. બાલ્યાવસ્થામા આ સ્થિતિ ઇચ્છવાજોગ છે, પણ આપણે જેમ મોટા થઈએ તેમ, એમ ધારવામા આવે છે કે કારબોનેટ્ અને ફોસ્ફેટ્સ ઓફ લાઈમ× જે મુખ્ય

× ચૂન ના કારબન અને ફૉસ્ફૅરિક ઍસિડ-ક્ષાર

પદાર્થથી આ કૃપા પ્રાપ્ત થાય છે, તે ઓછા અને ઓછા સેવાથી આપણે આ ક્રિયાનો વધાર ન વધાર અભાવ કરી શકીએ આ દેહની પરિપૂર્ણતા માટે સાગમા નાગે પેય પદાર્થ ગાજેલુ પાણી છે, જ્યાર ખાવાના પદાર્થોમા અન્ન, ફળ અને શાક, બાકે મિષ્ટાનો દગ્તા વધારે સારા છે આમા તેમ જ બીજી બાબતોમા કુદરતને જીતવાનો મારામા સારો રસ્તો તેના નાયદા જાણવાનો અને તેને અનુસરીને ચાલવાનો છે

શરીર એક સારો નોકર છે તેની તરફ સારુ વર્તન રાખો તો તે તમારુ કામ કરશે તેની જરૂરિયાતો તરફ ધ્યાન આપશે, તેની સૂચનાઓ માયાળુપણે અને ધીરજથી સાભળજો, કાઈક લાગણની દૃષ્ટિથી તેની જરૂરિયાતો પ્રમાણપૂર્વક આગ્રહથી સમજી લેશો તો તમારા આ ધ્યાનનો બદલો વ્યાજ સાથે તમને મળશે, પણ તેને તમે અત્યત ખોન્તથી દબાવી દેશો, દુખ દેશો, મઝવશો નોકરને બદલે તમે તેને ગુલામ બનાવશો, તો તે ઘણું બબડશે નહિ, પણ રણુમાના થાકેલા ઊંટની માફક તે બેસી જશે અને મરણ પામશે

હે પ્રભુ, ગૂઢાર્થવાળા આ મદિરો (શરીરો) તારા બનાવવા માટે તારો દિવ્ય પ્રેમ અર્પણ કર ક્ષીણતા આણતુ ઘડપણ અને શ્રમિત કરતા વ્યવહાર જ્યારે જીવનની નમતી ભીંતોને પાયામાથી ડગાવી રહ્યા છે, જ્યારે સૌના પર અધકાર છવાઈ જાય છે અને ડગમગતા ઊંચા સ્તભ પણ તૂટી પડે છે ત્યારે તારી દયાથી જ ચૈતન્યમય થતી બિચારી મિટ્ટીને લઈ તેના દિવ્ય સ્વરૂપ ઘ

૨૩ : ટૂંકામાં પતવવું

'મને માલૂમ પડ્યું કે એક ઉત્કૃષ્ટતા તો હું પ્રાપ્ત કરી શકું, અને સંક્ષેપ આ ઉત્કૃષ્ટતા હતી મેં તે મેળવવાનો સંકલ્પ કર્યો ' **જે**

'માણસ રાજસભાનો સભાસદ હોય અગર વક્તા હોય, પણ ભાષણમાં સલામણ કરવા જેવી–ભાષણમાં આકર્ષક બનાવનારી ચીજ સંક્ષેપ છે' **સિસેરો**

'શબ્દો પાંદડાં જેવા છે, જ્યાં તે વધારે હોય છે ત્યાં તેની નીચેનો સ્વરૂપ અર્થ ભાગ્યે જ માલૂમ પડી આવે છે **પોપ**

'જેમ શબ્દો ઓછા તેમ પ્રાર્થના વધારે સરસ **લ્યુથર**

'તમે જે કાંઈ બોલો અગર લખો તેમાં થોડામાં ઘણાનો સમાવેશ કરો '
જૉન નીલ

'આપણું કહેલું સમજાય અગર ન સમજાય ત્યાં સંક્ષેપ ઘણું સારું કામ કરે છે ' **બટલર**

'એવી એકાગ્રતાને જ વિજય મળે છે **ચાર્લ્સ-બક્સ્ટન**

માર્જંટની માફક અમે પણ કહીશું કે ટૂંકામાં પતાવો મુદ્દા પર આવો જ્યાંથી તમે છોડી દેવા માગતા હો ત્યાંથી જ–તેની ઘણી નજીકથી જ શરૂઆત કરો શાણપણ તેમ પ્રહસનમાં પણ મુખ્ય મહત્ત્વની બાબત સંક્ષેપ છે રત્નોની કિંમત માત્ર જડ તોલથી થતી નથી. આપણા શ્વાસ માત્રથી જે હવાને આપણે ખસેડી શકીએ છીએ, તેના જથ્થાને એક જ જગાએ દબાવી રાખવામાં આવે–તેનો સંકોચ કરવામાં આવે, તો તેમાં બંદૂકના દારૂનું બળ આવે છે અને સંગીન ખડકને પણ તે તોડી શકે છે સમજણપણાનો તો સચોટપણાનો નમ્ર નિર્ઝર મનમાં થઈને વહે–પ્રકટ થાય તો તેની પાછળ કચરો રહેતો નથી, પણ તે એક ધોધની માફક પ્રગટ થશે તો તેની અડફેટમાં આવશે તે દરેક ચીજને તે ઘસડી જશે માત્ર શબ્દો તો ઘણા સસ્તા અને જોઈએ તેટલા છે, પણ જે વિચારો અન્યને જાગ્રત કરે છે અને પુષ્કળ લોકોને વિચાર કરતા કરે છે, તે સોનાની પેઠે ખાણમાંથી પ્રકટ થાય છે સીસાની ગોળીના છરામાં ઘણા ભાગ થાય તેથી તે જે નુકસાન કરે તે કરતાં સીસાની ગોળી વધારે પ્રાણઘાતક નીવડે છે જો તમે કાંઈ સંગીન કામ કરવા માગતા હો, તો એકાગ્રતા રાખો જો તમારા કામનો લાભ

બીજાને આપવા માગતા હો તો થોડામાં સમાવેશ કરો. રફ્સ ચોએટના સમકાલીન જે કાંઈ સ્પષ્ટ રીતે કહેવાને એક કલાક લે તે રફ્સ ચોએટ એક મિનિટની વાતમાં કહી દેતો.

પોતાની પાસે આવતા માણસોને સાયરસ કળસ્ક ફીલ્ડ કહેતો કે, 'ટૂંકામાં કહી દો, વખત ઘણો કિંમતી છે.' **સમયપાલન, પ્રમાણિકતા અને સંક્ષેપ એ જીવનમાં માર્ગદર્શક સૂત્ર છે.** લાંબો પત્ર લખતા નહિ. ધંધામા પડેલા માણસને તે વાંચવાનો સમય હોતો નથી. તમારે કાંઈ કહેવું હોય તો ટૂંકમાં કહી દો. કોઈ પણ કામ એવું મહત્ત્વનું હોતું નથી કે તે કાગળના એક જ તાવ ઉપર ન લખી શકાય. વર્ષો પહેલાં જ્યારે અટ્લેન્ટિકમાં હું દોરડું નાખતો હતો, ત્યારે એક ઘણો અગત્યનો કાગળ ઇગ્લેંડ મોકલવાનો પ્રસંગ આવ્યો. હું જાણતો હતો કે, તે વડા પ્રધાન અને રાણીને વાંચવાનો હતો. મારે જે કહેવાનું હતું તે મેં લખી નાખ્યું. કેટલાક કાગળ લખવામા ગયા હતા. તે પછી હું વીસ વાર તે તપાસી ગયો. તેમાંથી કોઈ શબ્દ ઓછા કર્યા. આ રીતે વાક્યો ટૂંકાં કર્યા. આખરે મારે જે કાંઈ કહેવાનું હતું તે એક કાગળમા મેં સમાવી દીધું. પછી મેં ટપાલમાં તે કાગળ મોકલ્યો. યોગ્ય સમયમાં મને તેનો ઉત્તર મળ્યો. જવાબ સંતોષકારક પણ હતો; પણ આ જ કાગળ માટે મેં ૭ કાગળ ભરી કાઢ્યા હોત તો મને તેવો સંતોષકારક જવાબ મળ્યો હોત એમ તમે ધારો છો ? ખરેખર ન જ મળત. **લેખન તેમ જ વાણીમાં ટૂંકામાં પતાવવાની ટેવ એક વિરલ બક્ષિસ છે,** અને સમયપાલનથી ઘણા માણસો દોલતમંદ થયા છે જો તમે કોઈને પણ અમુક વખતે મળવાનો વાયદો કરો તો ખાતરીથી તે જ વખતે તેને મળો. આ ઉદ્યોગી સમયમા ધંધાદારી માણસને એક મિનિટ પણ ગુમાવવાનું પાલવી શકે નહિ.

ધંધાદારી માણસને ધંધાના સમયમા મળવા જાઓ તો ધંધાને અનુકૂળ રીતે, વ્યાવહારિક રીતે તેને તમારું કામ કહો અને જ્યારે

ધંધાને લગતું કામ બંધ થાય કે તરત તમારા પોતાને કામે લાગી જાઓ અને ધંધાદારી માણસને ધંધે લાગવા દો.

એ. ટી. સ્ટુઅર્ટ પોતાના સમયને પોતાની થાપણ તરીકે ગણતો. કોઈ પણ માણસ પોતાનું કામ બહારના બારણા આગળના પહેરેગીરને અને પછી ઓફિસ આગળના બીજા પહેરેગીરને જણાવે નહિ, ત્યાં સુધી તે તેને પોતાની ખાનગી ઑફિસમાં દાખલ થવા દેતો નહિ. મુલાકાત લેનાર એમ કહેતો કે, ખાનગી કામ છે તો પહેરેગીર કહેતો કે, મિ. સ્ટુઅર્ટને કોઈ કામ ખાનગી નથી. જ્યારે માણસ ઑફિસમાં દાખલ થતો ત્યારે તેને પોતાનું કામ ટૂંકામાં પતાવવું પડતું. સ્ટુઅર્ટના મોટા ખાતાનું કામકાજ એવી પદ્ધતિથી અને તાકીદથી કરી નાખવામા આવતું કે પ્રતિસ્પર્ધી વ્યાપારીઓને તેથી આશ્ચર્ય થતું. કામકાજમાં નકામો વખત ગાળવો, રમતરોળિયાં કરવાં અગર મૂર્ખાઈમા વખત કાઢવો એવુ હતું જ નહિ. સવારથી રાત્રી સુધી 'ધંધો' એ જ તે ખાતાનું સૂત્ર હતું. **ધંધાના વખતમાં મિત્રોની વાતોમાં ભળવા તે ના પાડતો.** એક મિનિટ પણ ગુમાવવાનો તેને વખત નહોતો.

કેનલો કહે છે કે, 'સાચી સુરુચિ થોડા શબ્દોમા ઘણું કહેવામા, આપણા વિચારની પસંદગી કરવામાં આપણે જે કહીએ તેમાં ક્રમ અને વ્યવસ્થા રાખવામાં અને શાંતિથી બોલાવવામા રહેલી છે.'

સધે કહે છે કે, 'જો તમારે મર્મભેદી બોલવું હોય તો ટૂંકામાં પતાવો. જેવું કિરણનું છે તેવું જ શબ્દોનું પણ છે. તેમનો જેમ થોડામાં સમાવેશ કરવામાં આવે તેમ તેની અસર વધારે થાય છે.'

સ્ટીલ કહે છે કે, જ્યારે સાદી સત્ય વાત કહેવા સિવાય માણસને બીજી કોઈ તદબીર કરવાની હોતી નથી ત્યારે સંકુચિત મર્યાદામાં તે ઘણુ કહી શકે. ગ્રીસના સપ્તર્ષિ(સાત શાણા માણસ)ની કીર્તિ બે અગર ત્રણ શબ્દના માત્ર એકાદ વાક્ય ઉપર ઘણે ભાગે રહેતી.

પ્રજાઓનું ડહાપણ તેમની કહેવતોમાં રહેલું હોય છે.

ટાયરન એડવર્ડ્ઝ કહે છે કે, 'કાંઈ પણ કહેવાનું હોય, તે કહી નાખો અને તે કહી રહો એટલે બંધ કરો.'

અને અથડાતી પટકાતી ચાલતી તેની ગાડી હવે આપણે કદી જોઈશું નહિ પીટર ઉપર મૃત્યુ પામ્યો છે પાર્ટન કહે છે કે, એક પાડોશીના આ શબ્દો ન્યૂયોર્ક શહેર અને મસ્થાના સઘળા લોકોની લાગણી બતાવી આપે છે હડસનથી ગ્રેટ લેક્સ સુધી અને સેંટ લોરેન્સથી એલિઘેનિઝ સુધી વાવટાઓ અર્ધી કાઠીએ ઉતારી પાડવામા આવ્યા હતા ૧૮૮૩ ની સાલમા એપ્રિલ માસના અમુક દિવસે તે ૯૨ વર્ષ પહેલા જન્મ પામેલા એક સાદા નાગરિકને આટલું બધું સન્માન શા માટે આપવામા આવ્યુ હતુ ?

પીટરના બચપણમા તેનો બાપ ન્યૂયોર્કમા ટોપીઓ બનાવવાનુ કામ કરતો અને જોન જેકબ એસ્ટરની પાસેથી લીધેલા ચામડાની રૂવાવાળી સારી ટોપીઓ બનાવતા તે શીખ્યો ન્યૂયોર્કમા કોઈ ધધો શીખવા દેવા માટે તેણે પોતાના બાપને સમજાવ્યો

એક ગાડી બનાવનારને તેણે પૂછ્યુ 'તમારે ત્યા ઉમેદવારની કોઈ જગા છે ?' તેને પૂછવામા આવ્યુ કે, 'તમે આ કામ કાઈ જાણો છો ?' જવાબ મળ્યો ના, સાહેબ ' કામ કરવાની તમને તાલીમ છે ?' 'હા, સાહેબ ' જો હુ તમને રાખુ તો તમે તમારા વખતમા સારુ કામ કરશો ?' પીટરે હા પાડી અને વર્ષના પચીસ ડૉલર અને ખોરાકી સાથે ચાર વર્ષ સુધી તેણે સખત કામ કર્યું પૈડાના મધ્ય ભાગમા સાનમા વેહ પાડવાનુ તેણે એક યત્ર બનાવ્યુ આ યત્ર તેના શેઠને ઘણુ લાભકારક થઈ પડ્યુ

શાળામા દાખલ થવાના બાળકોના સાધારણ હક્કની તેને ના પાડવામા આવ્યાથી, દિવસે પોતાના ધધાનુ કામ કરી શકે અને સાજે પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારવામા મદદગાર થઈ પડે તેવી શાળા શોધી કાઢવા તેણે તજવીજ કરી તે વખતે તેવી શાળા નહોતી, પણ તે યુવાન સ્વગત કહેવા લાગ્યો 'જો કદી હુ માગ ધધામા આબાદ થઈશ અને મને જરૂર હોય તે કરતા હું વધારે

મિલકત મેળવીશ તો ઉમેદવાર છોકરાઓ, યુવાન યાન્ત્રિકો અને કારખાનાંમાં કામ કરનારાઓ માટે જ્ઞાન મેળવી શકે તેની એક સંસ્થા ન્યૂયોર્કમાં સ્થાપવા હું પ્રયત્ન કરીશ.'

તેણે પોતાની ઉમેદવારી પૂરી કરી તેટલામાં ૧૮૧૨ ની લડાઈને લીધે ગાડીઓનો ધંધો ભાંગી પડ્યો; પણ તરત જ કપડાંને માટે તથા તેની બનાવટને માટે મોટી માગણી થવા લાગી. કપડાં ઉપરની રૂવાટી કાતરી નાખવાના એક યંત્રની પીટરે શોધ કરી, પણ માગણીને પહોંચી વળાય તેટલાં યંત્ર તે બનાવી શકતો નહિ. મારા વિટવ સાથે તેણે લગ્ન કર્યું. આ સ્ત્રીએ તેની આખી જિંદગીમાં એક કિંમતી રત્નનું કામ કર્યું.

સુલેહ થઈ, વિદેશી માલ જથ્થાબંધ આવવા માંડ્યો અને પીટરની માગણી બંધ પડી. પછી તેણે પેટીઓ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં તેને ફતેહ મળી નહિ. તેણે કરિયાણાની એક વખાર ખરીદી લીધી અને એક વર્ષ પછી તે આબાદ થવાની સ્થિતિમાં હતો, તેવામાં એના એક જૂના મિત્રે કહ્યું: 'હું મારા છોકરાને માટે સરેશનું કારખાનું બાંધું છું; પણ હું ધારું છું કે તેમાંથી નફો મળવાનો તેનાથી અગર મારાથી બની શકે તેવું નથી; પરંતુ તમે તે ચોક્કસ કરી શકો એવા માણસ છો.' મિ. કુપરે કહ્યું કે, 'હું જઈને જોઈશ.'

તેની કિંમત ૨૦૦૦ ડૉલરની હતી. પીટર કુપરની પાસે લગભગ તેટલી જ રકમ હતી. સરેશ કેવી રીતે બનાવવો તે વિષે તેને કશું જ્ઞાન નહોતું અને તે માત્ર એટલું જ સમજતો કે રશિયામાંથી આયાત થતા માલ સાથે સરખાવતા અમેરિકન માલ તદ્દન કચરા જેવો હતો; પણ તેણે ૨૦ વર્ષ સુધી કારકુન, હિસાબ રાખનાર, વેચાણ કરનાર અગર આડતિયા વગર કામ કર્યું; અને દર વર્ષે આ ધંધામાં તેણે ૨૦૦ ડૉલર પેદા કરવા માંડ્યા. તેના માણસો જ્યારે

સાત વાગે કામ ઉપર આવતા, ત્યારે શેઠના હાથે જ અગ્નિ ચેતવેલો તેઓ હમેશાં જોતાં, બપોર પહેલા સરેશ ઊકળે તે ઉપર તે પોતાની જાતે પૂરેપૂરું લક્ષ આપતો અને બપોરે તે સરેશ વેચવા શહેરમાં નીકળી પડતો સાંજે તે ચોપડીઓ ટપાલમા બીડતો અને બાળકો આગળ વાંચતો

૧૮૨૮માં એક લાખ અને પાંચ હજાર ડૉલર આપી તેણે ત્રણ હજાર એકર જમીન બાલ્ટિમોરમા લીધી. બાલ્ટિમોર અને ઓહિયો રેલવે બાંધવાનું કામ તે વખતે ચાલતું હતું, પરંતુ ટેકરાઓના સ્થળથી અલગ રહેવા માટે લાઈનને વાંકમા રાખવાની જરૂરથી ખર્ચ ઘણું જ વધી ગયું આવા વાંકા રસ્તા ઉપર એન્જિન નહિ ચાલી શકે એમ ધારવામા આવ્યું અને તેથી ડિરેક્ટરો આ યોજના પડતી મૂકવાની વાત કરવા લાગ્યા યોજના પડતી નહિ મૂકવા માટે કુપરે આગ્રહ કર્યો અને આવા રસ્તા ઉપર ચાલી શકે તેવું એન્જિન બનાવ્યું અને આ રીતે કંપનીને નાદારીમાથી બચાવી

જ્યારે તે ૬૦ વર્ષનો થયો ત્યારે પોતાના જુદા જુદા સાહસમા રોકાયેલી થાપણ ઉપરાંત તેની પાસે ૭ લાખ ડૉલર થયા હતા તેટલા વખતમા દરેક વૉર્ડમા સાંજની શાળાઓ (રાત્રીશાળાઓ) ઉઘાડવામાં આવી હતી, ને શું કરવું તે બાબતની શંકાઓમા તે હતો; તેવામા તેણે પેરિસની અનેક વિદ્યા–હુન્નરનું શિક્ષણ આપનાર શાળાની વાત સાંભળી અને તેણે તે ઉપરથી પોતાની યોજના ઘડી કાઢી કરિયાણાના પોતાના જૂના સ્ટોરની જગા ઉપર સાત લાખને ખર્ચે તેણે શહેરને બક્ષિસ તરીકે ‘ કુપર યુનિયન ’ બાંધી આપ્યું. તે પછી આ સંસ્થાને સખાવત કરતો ગયો છે અને તેની આ સખાવતનો આંકડો વીસ લાખ ડૉલર થાય છે જ્યારે આ સંસ્થા ખુલ્લી મૂકવામા આવી ત્યારે બે હજાર યુવાન સ્ત્રીપુરુષોએ તેમા દાખલ થવા અરજી કરી. ત્યારથી કેટલાય હજારો મનુષ્યો ઉપયોગી જીવન ગાળવા માટે આ સંસ્થામા જઈને [illegible]

પણ ઉપર જણાવેલી રીતે પોતાનો ભાર પ્રદર્શિત કર એ વાસ્તવિક છે

આદર્શનું મહત્ત્વ, તેને સંપાદન કરવા માટેની માગણી અને મહેનતનું એ દૃષ્ટાંત માત્ર પીગર ફુપરનું જન્મચરિત છે કોઈ પણ મહત્ત્વાકાંક્ષા વધુ ઊંચી નથી, તેની ભવ્યતા જ તેની શક્યતાની આગાહી આપે છે

વિગર કહે છે કે આપણી તૃષ્ણાઓ સ્વર્ગમાં સુખ મેળવવાની છે જેમ ઘરથી દૂર થયેલાં છોકરાં દિલમાં રડે છે અને દિલમાં પ્રેમ આવે છે તથા તેઓ પોતાના માતાપિતા માટે ઝૂરણ ખાય છે એમ પોતે જ જાણતા નથી, તેમ આપણા નિશ્વાસ પણ ઈશ્વર માટે છે આત્માના અનિવાર્ય વિનાશ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરનાર, દિલ ધગધગનાર અને પોતાને ચી વદના છે એ જેને કોઈ પૂછનાર હોતું નથી, તેવી પ્રીતિભાવી પ્રગટ થાય છે '

મહાન પ્રતિભાગાળી માઈકલ એન્જેલોને કાલેસિયમના ખંડેરમાં એકલો ફરતો કાર્ડિનલ ફાર્નિસે જોયો આવી રીતે તે રોકાયેલો હતો તેથી આશ્ચર્ય પામતા ગરમાળ કારીગરે ઉત્તર દીધો 'મારે શીખવાનું ચાલુ રહે તે માટે હું શાળાએ જાઉં છું '

મેલિક્રાન્સ કહેતો કે, સત્યને મે મારા હાથમાં પકડ્યું હોય તો મારે મારો હાથ ખોલીને તેને છોડી દેવું જોઈએ, જેથી હું ફરી તેને પકડી શકું

હિરેમ્પ્રિન્સે કહ્યું છે કે, વિગતોની આપણી વૃત્તિ અને વિચાર કરવાની આપણી વિનાશકારક ટેવો આપણને જકડી રાખે છે નિર્મળ આદર્શના આવેશની આપણને આવશ્યકતા છે

ઘણી જ હોશિયારીથી જ થતું વાઢકાપનું કામ હજામ એમ્બ્રોઈસ પારેએ જોયું, ત્યારે તે પોતે દુખી જગતને સમ્પ્રયુક્ત કરી શકે તે માટે તેને વાઢકાપ કરનાર તબીબનું કામ શીખવાની ઉત્કંઠા થઈ

સ સા

પોતાનું આખું દિલ અર્પણ કરી કરેલા અભ્યાસ અને સંભાળભરેલા મહાવરાથી આ કળામા ઊથલપાથલ કરી શકયો. તેને માલૂમ પડ્યું કે, હાલ લોહી વહેતુ અટકાવવાને લાલચોળ કરેલા સળિયાથી, બંદૂકની ગોળીથી થયેલા ઘા ડામવાનો અને પછી તેના પર ઊકળતુ તેલ લગાવવાનો રિવાજ છે લાલચોળ તપાવેલા ચપ્પુથી અગછેદન કરવામા આવતું અને શારીરિક વેદનાની લાગણી બંધ કરવાની વિદ્યા અજાણી હતી. ઊકળતા તેલ, લાલચોળ તપાવેલું ચપ્પુ અને લોઢાનો પારેએ પરિત્યાગ કર્યો, તેને સુવાળા, નરમ પાડે તેવા પદાર્થો તેણે વાપર્યા અને ઘા ઉપર પાટા બાંધી લોહી વહેતુ અટકાવ્યું. આ માણસ લેટિન જાણતો તેથી વિદ્વાન ડોક્ટરો તેનો ઉપહાસ કરવા લાગ્યા. ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ કહેવા લાગ્યા કે, 'પારેને અમારી જોડે મોકલો, એટલે અમે ગમે તે દુશ્મનની સામે જઈશુ અને ગમે તે થાક સહન કરીશું'

એક અણઘડ, અણગમો ઉત્પન્ન કરે તેવા, યુક્તિ વગરના આળસુ માણસમા પણ પ્રેમની શક્તિ કોણે જોઈ નથી? તે નમ્ર વાણીમા નિર્મળ, ઉત્સાહી અને આગ્રહી બને છે, પ્રેમ તેના હૃદયની અદરની કવિતા બહાર આણે છે આ એક વિચાર, એક લાગણી છતા તે કેવુ જાદુ કરે છે! આપણે જોઈ શકીએ તેવી કોઈ પણ બાબતનો તે માણસને સ્પર્શ થયો નથી, તોપણ તે તદ્દન બદલાઈ જાય છે. આ રીતે એક આકાક્ષાથી માણસ તદ્દન બદલાઈ જાય છે, એશઆરામ અને સુસ્તીને તે ધિક્કારતો થાય છે, પરિશ્રમ અને આપત્તિને તે વધાવી લેતો થાય છે અને પોતાના દિલના મોટામા મોટા આવેશને સંતુષ્ટ કરવા માટે રાજાઓને પણ તે હચમચાવી નાખે છે. માત્ર મહત્ત્વાકાક્ષાથી ઘણા માણસો પ્રસિદ્ધિએ અને ઉપયોગિતાની સ્થિતિએ પહોચ્યા છે. આકાક્ષા આગળ વધતી તેની ઇચ્છાઓને આકાશની પેલે પાર લઈ જાય છે જો ઉદ્દેશ બરાબર હોય તો, વિગતમા જિંદગીમા બહુ ભૂલો હોઈ શકે નહિ. તમારા હાથ જે કામ કરે છે તેને

તમારા હૃદયનુ પ્રોત્સાહન મઝનુ જોઈએ નહિ તો કામ દમ વગરનુ થશે હ્સ્ય કરતા હાથ ઘણા વધારે આગળ વધી શકે નહિ

૧૮૭૪ મા ઓહિયોમા જ્યારે મદ્યનિષેધની લડત ચાલી ત્યારે કોઈ પણ કોલેજમા પ્રમુખ તરીકે પસદ કરવામા આવેલી પ્રથમ બ્હારી ફ્રાન્સિસ ઈ વિનાર્ડના આત્માના ઊડા ગુમા તેની ઘણી અસર થઈ તેણે પોતાનો ભારે પગાર મૂકી દીધો અને દિલથી મદ્યનિષેધના પક્ષની હિમાયત કરવા લાગી તે અને તેની માતા થોડા વખતમા તદ્દન તગદાનતમા આવી પડ્યા એક દિવસે તેને વાર્ષિક ૨,૫૦,૦૦૦ ગેલરની ન્યૂયોર્ક સિટીના નોર્મલ-ઇન્સ્ટિટ્યૂટના પ્રેસિડેટની જગા લેવાને માગણી થઈ વળી ગરીબી અને આફતની સ્થિતિમા મૂકનાર –ચિકાગો ડબ્લ્યુ સી ટી યુ ના પ્રેસિડેટ થવાને પણ તેની માગણી કરવામા આવી તેણે બીજી જગા પસદ કરી દસ વર્ષ સુધી તેણે ઝાડીઓમા કામ કર્યું સરેરાશ રોજનુ એક ભાષણ તે કરતી એક વર્ષમા ૨૦,૦૦૦ કાગળોનો જવાબ આપતી અને એક મહિનામા લગભગ ૨૦૦૦ માઈલની મુસાફરી કરતી આ દસ વર્ષમા તેણે અનેક પુસ્તકો, સેકડો ચોપાનિયા, નિબધો અને વર્તમાનપત્રોને પત્ર લખ્યા સાચા દિલની મહત્ત્વાકાક્ષાથી તે પ્રેરાતી અક્કલ ભરેલી રીત, પૂરેપૂરી એકાગ્રતા શાતિ અને આનદી સ્વભાવ, એ તેની કામ કરવાની પદ્ધતિ હતી

સૌ દર્ય શી ચીજ છે, એ અગ્રેજ કારીગરોને શીખવવાના પ્રયત્ન મા જોન રસ્કિને લગભગ પોતાની સઘળી મિલકત ખર્ચી નાખી હતી

મિસ વિલાર્ડ અગર રસ્કિનના જેવી મહાન આકાક્ષાએ, તેવી આકાક્ષા રાખનાર તેમ તેની આજુબાજુના સર્વને સુખ આપ્યુ છે ૧૩મા લુઈ રાજાના કરુણારહિત ચોલથી તેના લગભગ ૭૨ વર્ષના અમનમા ફ્રાસે પોતાના ૧૦ લાખ માણસો ગુમાવ્યા જ્યારે તેનાથી ત્રીજા ભાગના વખતમા, સત્તા મેળવવાના નેપોલિયનના તૃષ્ણ નહિ

થઈ શકે તેવા લાભથી યુરોપે ૫૦ લાખ માણસો ગુમાવ્યાં.

પોતાના હમેશના વિચારોની ઊંચાઈથી વધારે ઊંચે માણસ કદી પહોંચતો નથી. માત્ર કોઈ કોઈ જ વખત આકાશમાં ઉલ્લાસની પાંખો પર ઊડવું તે બસ નથી. આપણે તો હમેશાં ત્યાં રહેવું જોઈએ. જે ઊંચાઈએ બીજાઓ પ્રસંગોપાત્ત અનેક મુશ્કેલી સાથે જઈ શકે છે, તે ઊંચાઈએ જે સહેલાઈથી રહી શકે છે, તે ખરેખરો મહાન પુરુષ છે. ક્ષુદ્ર ડહાપણની કહેવતો હમેશાં તમારા કાનમાં નાખી તમારી ઉચ્ચ આકાંક્ષાઓ, તમારી ઉત્કંઠાઓને નરમ પડવા દેશો નહિ. જે ગુપ્ત નિસરણીનું શિખર આંખે કદી જોયું નથી, તે ઉપર ક્રમે ક્રમે આશા આપણને લઈ જાય છે. આશા આપણને જે ચીજ બતાવે છે તે આપણને મળતી નથી, છતાં જિંદગીને વિશાળ દૃષ્ટિએ જોતાં આપણે શીખીએ છીએ અને તેથી પ્રયત્નનો બદલો વળી રહે છે.

આશા જ્યાં ખેંચે ત્યાં આપણે જઈએ નહિ તો આપણે ધીરે ધીરે નિરાશા સાથે સરકી પડીએ છીએ. તમારી સ્થિતિને ઊંચામા ઊંચે શિખરે પહોંચાડવા હમેશાં પ્રયત્ન કરો. જીવનનું ઊંચું ધોરણ તદ્દન જરૂરનું છે

અર્પણ કરુ છુ

પછી પોતાના બહાદુર ઘોડાને એડી લગાવીને તેવો છેતી અને ટૂકી સલામ કરી તથા ઊ ડી ખખોલમા તે ,દી પડ્યો અને પડતાની સાથે જ ખખોલ પુરાઈ ગઈ

એક મહાન પુરષે કહ્યુ છે ', જ્યારે હુ બાલ્યાવસ્થામા હતો ત્યારે નેપોલિયનનુ જીવન મે વાચ્યુ હોત તો મારુ જીવન ઘણુ જ બદલાઈ જાત મારામા જે કાઈ વધારેમા વધારે થઈ શકવાની શક્તિ હતી તેનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવાની મને આકાક્ષા થઈ હોત

માણસની દૃષ્ટિ જ નીચી હોય તો તે ઉચ્ચ વસ્તુઓની ઉ કહા ધરાવી શકે નહિ જે ઊ ચાઈએ આપણે પહોચી શકીએ નહિ તેવી ઊ ચાઈએ જવાની ઉત્કટા અને તૃષ્ણાઓ તેણે આપણામા મૂકી જ નથી ઊચે ને ઊચે જવામા જીવન વ્યતીત કરો જે કાઈ આપણે મેળવીએ છીએ, તે આપણને જીવનશૈલના ઉચ્ચમા ઉચ્ચ શિખરે જે વાતાવરણમા મહાન આત્માઓ નિવાસ કરે છે ત્યા જવાને આપણ ને નિમ ત્રણ કરે છે આશા પણ આશા પૂરી પાડવી શક્ય છે એ બતાવનાર ચીજ છે જીવન ગ ભીરતા સાથે, સચ્ચાઈથી આગ્રહ સાથે વ્યતીત થવુ જોઈએ, જીવન કાઈ આળસુની રમત અગર વિનોદ આપનાર અને પછી ભૂલી જવા જેવુ ફારસ નથી જીવન સત્ય છે જે સત્ય માટે આપણી પૂરેપૂરી જવાબદારી છે, તેવુ સત્ય છે અને આકાશ તારાથી ભરપૂર છે તે કરતા પણ વિરાપ મર્ત્યચોથી ભરપૂર છે આપણે જેને મહત્વાકાક્ષા કહીએ છીએ, તે ગમે તેવી વિશેષ અંશમા હોય તોપણ તેને વધારે મ્હી શકાય નહિ, કારણ કે જો તમે તમારુ પ્રાધાન્ય મેળવી શક્શો નહિ તોપણ તમે જે પ્રયત્ન કરશો તેથી તમને સુખ જ મળશે બધાને એક એવો વખત આવશે કે જ્યારે કીર્તિ મેળવવાની સુદર ભ્રમણા અને બહારના સઘળા લાભ અદરની શાતિ વગરના તથા દરિદ્રતાની, લાચારીની મશ્કરી જેવા માલુમ પડશે ડાહ્યામા ડાહ્યા માણસોએ પણ પોતાના હૃદયમાથી

સ્વાર્થમય આકાંક્ષાઓ ઉખેડી નાખવા સંભાળ રાખી છે શેક્સપિયર તેમાં ને દુર્ગુણમાં એટલો ઓછો ભેદ જોતો કે તેને સદ્ગુણ ગણવા માટે તેના દોષ ઓછા ગણાય. એવા સંયોગોની જરૂર તે બતાવતો

એશિયાના માણસો હજારો વર્ષથી તેમના બાપદાદાના વખતથી ચાલતા આવેલા હળના લાકડાથી જમીન ખેડે છે અને વાકાચૂંકા ચાસથી સંતોષ માને છે તેવો સંતોષ પણ યોગ્ય નથી, તેવી જ રીતે તમારી શક્તિની બહાર હોય એવી ઇચ્છાથી ભરમાતા નહિ; તેમ જે ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરવા માટે તમારી શક્તિ બિલકુલ પૂરતી ન હોય તેવી ઇચ્છાઓમાથી દુખ પામતા નહિ ઉપયોગી અગર સત્તાવાળા જીવનથી નામના કાઢવાની તમે ખાતરીપૂર્વક આશા રાખી શકો, પરંતુ તે પણ સ્વસુધારણાના વિશાળ પાયા ઉપર તમે તમારા જીવનની યોજના કરો તો જ વળી એ નિયમ તરીકે, વિજ્ઞાનના ઉસ્તાદોની માફક મહત્ત્વાકાંક્ષાના ઉસ્તાદો પણ સંકુચિત અને પક્ષપાતી થાય એવા સંભવ ઊભા થાય છે અને ડાર્વિન જ્યારે યુવાન હતો ત્યારે તેને સંગીત અને કવિતાનો ઘણો શોખ હતો, પણ વિજ્ઞાનમા પોતાનું જીવન નિર્ગમન કર્યા પછી શેક્સપિયરથી તેને કંટાળો આવતો એમ તેને માલૂમ પડ્યું તે કહેતો કે, તેને પોતાની જિંદગી ફરી ગાળવા માટે મળે, તો તે દરરોજ કવિતા વાંચે અને દરરોજ કવિતા સાંભળે, જેથી આવી બાબતોની કદર કરવાની પોતાની શક્તિ ગુમાવી દે નહિ

જુલિયા વોર્ડ હોએ કહે છે કે, દરેક જિંદગીમા કેટલીક ખરે ખરી ખાલી જગાઓ હોય છે કે જે આદર્શથી ભરાવી જોઈએ; અગર તેમ ન થાય તો તે હમેશા નિષ્ફળ અને લાભ વગરની રહેવી જોઈએ

પિયર કહે છે કે, માણસ આકાંક્ષા રાખે છતા પ્રગતિનો સમય આવે ત્યા સુધી તે પૂર્ણ રીતે સંતુષ્ટ રહી શકે ઊંડુ અને આરામ લેવો એ એક જ સંતોષ વૃત્તિનો વિભાગ છે

આદર્શ એ મગજ ઉપર હમેશાં છપાતી મૂર્તિ છે અને આ મૂર્તિઓ તારાઓની માફક ભિન્ન ભિન્ન હોય છે તથા તેમની જ માફક વિશાળતામાં, વિસ્તારમાં એકબીજાથી જુદી પડે છે.

આકાંક્ષાના પ્રકારથી જીવનની ખરી ફતેહ અગર નિષ્ફળતા નક્કી થાય છે.

સારામાં સારો બિલિયર્ડ રમનાર, સારામાં સારો ઘોડો હાંકનાર, સારામાં સારો ગાડી હાંકનાર, લોર્ડ રમમાંક્ષ જેવી રાજપ્રકરણની વાતો કરવામાં કુશળ માણસ, ઉત્તમમાં ઉત્તમ જુગારી અગર વધારેમાં વધારે લુચ્ચો થવાની માણસ ઉત્કંઠા રાખે, તો તે પોતાના ધંધામાં પ્રસિદ્ધિ પણ મેળવે પરંતુ બીજા માણસો સાથે સરખાવતાં તેની વધારેમાં વધારે નામના પણ જે માણસ એક પ્રમાણિક ધંધો પસંદ કરે છે અને નિષ્ફળ જાય છે, તેનાથી પણ હલકી રહેશે. વિચારોના કોઈ જાદુથી અગર ગમે તેવા સુંદર અને ભવ્ય દેખાવ આપતા ફૂમતાના શણગારથી નીચો માણસ ઊંચો, કે અપ્રમાણિક પ્રામાણિક બની શકશે નહિ

કેટલાક લોકો પોતાના પાડોશીઓ કરતાં વધારે સારો પોશાક પહેરવાની, તેમના કરતાં વધારે સારા મકાનમાં રહેવાની ઉત્કંઠા ધરાવે છે રશિયાની મહારાણી એન, જેણે પોતાના રાજ્યના સઘળા પ્રતિભાશાળી લોકોને બરફના મહેલ બાંધવા એકઠા કર્યા, તેના જેવી આછકલી પ્રકૃતિની સ્ત્રીઓ કેટલી બધી હોય છે! ડિઝરાયલી કહે છે: 'પણ જે કોઈ યુવાન ઊંચું નહિ જુએ તે નીચું જ જોશે; અને જે આત્માનું ઉડ્ડયન ઊંચે નહિ હોય તેનું અધઃપતન થશે એ નક્કી છે'

થિયોડોર પાર્કર કહે છે કે, પોતે કેવા માણસ થવું જોઈએ તેની ભાવના દરેક માણસને કેટલીક વખત થાય છે! જે સઘળા

* રાજપ્રકરણના નગરિકોને મિસરાની જમા-બારેરો

માણસો સુધારવા પ્રયત્ન કરે છે તેમનામાં, તેમના ખરા ચારિત્ર્ય કરતા આ ભાવના વધારે સારી હોય છે. કોઈ પણ માણસ પોતાની જાતથી એટલો બધો સંતુષ્ટ હોતો નથી કે જેથી તે કદી પણ વધારે જ્ઞાની, વધારે સારો અને વધારે પવિત્ર થવા માગે નહિ.

આપણે કેવા છીએ, આપણે કેવા દેખાઈએ છીએ અને આપણે કેવા થવાની આશા રાખીએ છીએ, તે સઘળાં વચ્ચે કેટલું ભૂલ ખવડાવનારું અંતર રહેલું હોય છે!

હોરેસ માત્ર કહે છે કે, ઉત્કૃષ્ટતાની કલ્પના એ મનનો સંદેશો લાવનાર દૂત છે; અને જ્યાં તે આરોગ્ય અને સ્વાભાવિક દશામાં હોય, ત્યાં હું આગાહી કરું છું કે કલ્પનામાં ધારેલી વસ્તુઓ મળી આવશે ✓

તૃષ્ણા રાખવી જોઈએ

એમર્સન કહે છે કે, સાધારણ દેવતાનો ભડકો ફરામીનના અજવાળાના માર્ગમા પડછાયો પાડે છે અને વીજળિક પ્રકાશ આગળ કેરોસીનનુ અજવાળુ પડછાયો નાખે છે ગામડાનો છોકરો નગરમા જાય અને સ્ટોર, લાઇબ્રેરી તથા હાઈસ્કૂલ જુએ નહિ, ત્યા સુધી પોતાના ગામડાના વાતાવરણથી તે સતુષ્ટ રહે છે વળી તે તેનાથી મોટા શહેરમા જાય નહિ ત્યા સુધી આ નગરથી તે સતુષ્ટ રહે છે શહેરનો દીવો ગામડાના દીવાને ઝાખો કરી દે છે, અને બોસ્ટન તેમજ ન્યૂયોર્ક જેવા મોટા શહેરની રોશની નાના શહેરની દીવાબત્તીને ઝાખી પાડે છે

આપણી ઉમેદો આપણા પ્રારબ્ધની આગાહી કરે છે યુવાવસ્થા ની આશાઓ જિંદગીમા કદી પણ સપૂર્ણ થતી નથી વર્તમાન જે અધળાની કબૂલાત આપે છે, તે ભવિષ્ય આપી શકતુ નથી આપણે કામ છોડી ન દઈએ તે સાર પ્રભુ આપણી આવકનો કેટલોક ભાગ અટકાવી રાખે છે આપણી ઉમેદોમા અમરત્વની આગાહી લખાયેલી છે

હ્યુ વર લખે છે કે, ભવિષ્યમા કીર્તિ ખાતરીપૂર્વક મળશે એ વિચારથી મિલ્ટને આનંદ સાથે પોતાનો બધો સમય ગાળ્યો અગર ગેલિલિયોને કેદખાનામા પણ આનંદ મળ્યો તો જેણે મનુષ્યોને પોતાના બધુ તરીકે ગણ્યા છે, જેણે તેમના કલ્યાણ માટે પરિશ્રમ ઉઠાવ્યા છે, જેણે પોતાને માટે કીર્તિની દરકાર કરી નથી એટલુ જ નહિ પણ તેનો પરિત્યાગ કર્યો છે, જેણે પોતાના ભાવિ કલ્યાણ માટે લોકોના અપવાદ અને નિદા સહન કર્યા છે અને પરોપકાર કરવાના ઉત્સાહ મા કીર્તિને પગ લાત મારી છે, તેને વધારે મજબૂત અને વધારે પવિત્ર અનુમોદન કેમ નહિ મળે ? તેના દુખમા સાત્વન આપવા અને તેની આશાઓને ટેકો આપવા, કીર્તિ કરતા વધારે બળવાન કોઈ ચીજ તેને કેમ નહિ મળી આવે ?

દિલની જે ઉમેદ બીજાનુ કલ્યાણ પરત્વે સમજે છે, તે ઊચામા

હોઈ શકે રસ્કિનના વિજયનું અને અમેરિકા તથા ઇગ્લેન્ડમાં દરેક સજ્જનોના હૃદય ઉપર ફ્રાન્સિસ વિલાર્ડની જે મહાન અસર છે તેનું રહસ્ય આ છે; પણ દરેકના મુખમાં પોતાનું નામ હોવું એ માણસની યોગ્ય ઉમેદ હોઈ શકે નહિ એમ તો જેઓના આદર્શ ઉચ્ચ અને ઉમદા હોય છે, તેના કરતાં ઝડપથી દોડનાર કેટલાક ઘોડા અને ઇનામ માટે સ્પર્ધામાં ઉતરનારા માણસો વધારે પ્રસિદ્ધ હોય છે તથા પ્રજા વચ્ચે રમાતી રમતની શરતોમાં વિજેતાના આગેવાન પ્રતિસ્પર્ધીઓના નામ પણ દરેક જણ જાણે છે, પણ જે સ્ત્રી અગર પુરુષે એક ગૃહને આફતમાંથી બચાવવાને અગર તો એક પુત્રને ગરીબ લોકો માટેના ઉદ્યોગગૃહમાં જતો અટકાવવાને અગર જમીનભાડાના અગર કેદખાનાના નિયમો સુધારવાને પોતાની આશાનો અને કોઈ કોઈ વખતે પોતાના જીવનનો પણ પરિત્યાગ કર્યો છે, તેના સદ્‌ગુણ થોડા જ અગર એકાદ બે માણસ જ જાણે છે

ખરી રીતે ઉપરના ઉદાહરણ, જેમનું સન્માન કરતાં જગતને આનંદ થાય છે તે, તેમના જીવનમાંથી જ મળી આવે છે, પરંતુ કીર્તિ વિરલ અને ગૌણ મહત્ત્વની વસ્તુ છે પ્રભુ કે જે દેહની નીચે હૃદયની અંદર જુએ છે, જે સઘળી ઉમેદોને સમજે છે અને આત્મા જે ઉત્સાહનો વ્યય કરે છે, તેને પ્રમાણિકપણે નાજવાથી માપે છે, તેના વિચાર મુજબ કીર્તિ ન મળે તો નિષ્ફળતા મળી એવો ખ્યાલ ખોટો છે.

કીર્તિ એ શબ્દના અવાજમાં જ્ઞાનતંતુને બળવાન કરવાનું અને હૃદયને ગરમી આપવાનું જાદુ છે, તો પછી કોણ એમ સહેલાઈથી કહી શકશે કે કીર્તિ ખાલી નામમાત્ર છે ? મહાન અને શક્તિમાન મૃત્યુ પામેલાઓનો વિચાર કરતાં યુવાનો સુસ્તીના બિછાના પરથી બેઠા થઈ ઊભા અને લાંબા કરેલા હાથ સાથે તેમની જ માફક ઉચ્ચ જીવન ગાળવા પ્રતિજ્ઞા કરે છે,

જેના બોલ .

ખાતરી આપણને તેઓ કરી આપે છે.

ચાળીસ વર્ષ સુધી મિરાબોએ પોતાનુ વિશાળ જ્ઞાન, કલા અને મહાન અનામત બળ બતાવ્યું નહોતું અને તે પછી તે પોતાના સમયનો મહાનમાં મહાન વક્તા અને રાજ્યદ્વારી નર થયો હતો. તેની જાહેર કારકિર્દી માત્ર ૨૩ માસ જ ચાલી હતી; પણ ૨૩ વર્ષમાં ઘણા મહાન પુરુષો કરી શકે તે કરતાં પણ તેણે વધારે કામ કરી બતાવ્યું. ડ્યુમા કહે છે કે, હું તેની સાથે ન રહ્યો હોત તો માત્ર એક જ દિવસમાં એક માણસ કેટલું કામ કરી શકે અને બાર કલાકમાં કેટલું કામ કરી શકાય તેનો ખ્યાલ મને કદી આવી શકત નહિ. આ માણસનો એક દિવસ બીજા માણસના અઠવાડિયા અગર મહિના બરાબર હતો. તેના સેક્રેટરીએ કહ્યું કે, અમુક બાબત અશક્ય છે એટલે તે એકદમ તેની ખુરસીમાં કૂદી ઊભો થયો અને બોલ્યો : 'અશક્ય ! મૂર્ખાઓનો આ શબ્દ ફરી મારી આગળ બોલવો નહિ.'

ખેદ થને. તમે જે પ્રમાણે ભરી રાખ્યું હશે તેના પ્રમાણમાં-તેનાથી એક પૈસાભાર પણ વધારે નહિ. તમારી વિદ્યા અગર મર્દાનગીમાંથી તમે કાંઈ પણ મેળવી શકશો. કોઈ પણ બારીક સંયોગોમાં તમે તમારા અનામત બળથી ઊભા રહી શકશો અગર પડશો.

૧૮૨૩ ના ચોમાસાની એક રાત્રિએ બોસ્ટનના પહેલા બેપ્ટિસ્ટ દેવળમા એક યુવાન પાદરીએ 'ધર્મકાર્યના નૈતિક ગૌરવ' વિષે ઉપદેશ આપ્યો. આ ઉપદેશથી સભામાં પચાસ માણસમાંના કોઈના હૃદયમા કાંઈ પણ રસ ઉત્પન્ન થયેલો જણાયો નહિ અને નિરાશ થયેલા ઉપદેશકે ધાર્યું કે આ કામમાં તેને પૂરેપૂરી નિષ્ફળતા મળી; પણ શ્રોતાજનોમાના એક પ્રકાશકને એ ઉપદેશ ખરા દિલથી અપાયો હતો એમ લાગ્યું, તેથી તેણે તે ઉપદેશ છપાવ્યો. તેથી ઘણા લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું અને ઇંગ્લેંડમાં તેની ઘણી નકલો ખપી. ગેબર્ટ ટોલે તે ઘણા ઉત્સાહથી વાંચ્યો અને ઉપદેશક જે તે વખતે અપ્રસિદ્ધ યુવાન હતો તે આગળ જતા નામના મેળવશે એવું ભવિષ્ય ભાખ્યું. ત્રણ વર્ષ પછી તો બ્રાઉન યુનિવર્સિટીના ચૂંટી કઢાયેલા પ્રેસિડેંટ વેવેન્ડ નર્વીક તે જાણીતો થયો.

દોરડા ઉપર ચાલનાર એક જાણીતા માણસે કહ્યું કે, 'એક નક્કી કરેલા દિવસે દોરડા ઉપર એક ઠેલણગાડી ચલાવવાના કરાર ઉપર મેં સહી કરી. એક અગર બે દિવસ અગાઉ મારા સાધા જકડાઈ ગયા અને મેં મારા ડોક્ટરને બોલાવી કહ્યું કે, અમુક દિવસે મારે સાજા થવું જોઈએ-એટલા માટે નહિ કે હું જે કમાવાની આશા રાખતો હતો તે ખોઈ બેસીશ, પણ મારે એક મોટી રકમ હારવી પડશે.

મને કાંઈ સારું થયું નહિ અને ડોક્ટરે મને ઊઠવાની ના પાડી. મેં તેને કહ્યું કે, તમારી સલાહની મને શી જરૂર છે, તમે મને સાજા ન કરી શકો તો તમારી સલાહથી શો ફાયદો ?

જ્યારે હું તે જગાએ ગયો, ત્યારે ત્યા પણ ડોક્ટરે વાંધો

બતાવ્યો. જોકે મારી પીઠ અકડાઈ ગઈ હતી છતા મારો વાંસ અને ગાડી મેં તૈયાર કર્યાં. ગાડીના હાથ મેં પકડ્યા અને હમેશ મુજબ તે પાછી દોરડા ઉપર ચલાવી. દોરડાને છેડે જઈ ફરી મેં તે પાછી ચલાવી આ કરી રહ્યા પછી ફરી હું અકડાઈ ગયો. હું આ પ્રમાણે ગાડી શી રીતે ચલાવી શકયો ? મારી અનામત સંકલ્પ-શક્તિ વડે.'

'લંડન ટાઈમ્સ'ના પેરિસના ખબરપત્રીએ થીર્સને કહ્યુ : 'પ્રેસિડેંટ સાહેબ! તમને વિચાર કરવાનો વખત નહિ છતા તમે લાબા તૈયારી વગરના ભાષણો કરો છો તે ખરેખર અદ્ભુત બીના છે' ફ્રેંચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પ્રમુખે જવાબ દીધો : 'આ રીતે તમે મને અભિનંદન આપી શકો નહિ સાર્વજનિક બાબતોમા કોઈ પણ રાજદ્વારીએ ભાષણ કરવુ એ મોટો ગુનો છે. ભાષણોને તમે તાત્કાલિક, તૈયારી વગરના કહો છો! પચાસ વર્ષથી હુ દરરોજ સવારે પાચ વાગે ઊઠું છુ અને તેની તૈયારી કર્યા કરું છુ'

મજબૂત હાથવાળા ખાણ ઉપર કામ કરતા એક માણસે પથ્થર-ની એક મોટી છાટ ઉપર હથોડાથી ૪૦ ઘા માર્યા, પણ નિષ્ફળ ગયા. તે પછી રોબર્ટ વૉટર્સે તેને કહ્યુ કે, 'તમે તે છાટ દસ ઘાથી નહિ ભાગી શકો તો સો ઘાથી પણ તમે તે ભાગી નહિ શકો એમ હું ધારું છુ.' પેલા કામદારે કહ્યું : 'હું ભાગી શકીશ; દરેક ઘાની અસર થાય છે.' અને તરત જ પથ્થરના કકડા થયા જે હોશિયારી-થી એક માણસ પોતાની રંગપાટી ઉપરથી થોડાક રગ લે, થોડોક ભૂરો, થોડોક ભૂખરો અને ધોળો લે અને તરત જ તેમાથી જીવતું અને જાગતુ સ્વરૂપ ઊભુ કરે, જે જોઈને આપણા હૃદય ધડકવા લાગે અને જંગલો અગર ભવ્ય એકાતમા આત્મા પર જે અસર થાય છે તેવી જ અસર થાય, તો તે હોશિયારીથી આપણને આશ્ચર્ય થાય છે; પણ આ દેખીતી સફાઈ અને હોશિયારીની તપાસ કરીશુ તો માલૂમ પડશે કે, જે ચાલુ પ્રયત્ન અને ખંતથી આ ઈર્ષ્યાપાત્ર શક્તિ

મળી છે તે પાછળ વર્ષોના વર્ષ ગાળવામાં આવ્યા છે

ડૉ. ક્રપ્રુએએ કહ્યું હતું કે, જ્વાળામુખીના અગ્નિની માફક, સ્વચ્છંદ, સ્વાભાવિક અને અંદરના પોતાના બળ આધે આખરે અગ્નિ પ્રજ્વલિત થાય તો તેથી નીચેના તત્ત્વની આત્યંતિક ક્રિયા માત્ર જણાઈ આવે છે. વાદળમાથી વીજળીની માફક તે નીકળી આવે તેથી, પણ શું ? ચૂપકીદીભર્યા, શાંત અને નિર્મળ આકાશમાં ઘણા દિવસથી વિદ્યુતરાગ એકઠું થતું હતું તમારા પોતાની અંદર અગ્નિ ચેતતો રહેતો ન હોય તો એમદ પ્રસંગ આવે ત્યારે તમે તે ક્રિયામા, કર્મમા પ્રગટિત કરી શકો નહિ

એકાત ભવ્યતામા ઊંચે જતો, તોફાન અગર શાંતિની બિલકુલ દરકાર નહિ કરતો અને મહાસાગરના માત્ર ઊંડા પ્રવાહોથી જ અસર પામતો બરફનો એક વિશાળ ડુંગર આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને વિસ્મય અને ભયની લાગણી થાય છે

કેવા દબદબા સાથે તે ડુંગર આગળ ચાલ્યો છે, કેવી નમ્રતાથી તે તેના માર્ગના પરપોટાને ખસેડી નાખે છે ! ભલા મજબૂતમા મજબૂત વહાણને એક ઈંડાના છોડાની માફક તે ભાગી નાખે છે ! એક મહાન પુરુષની દૃઢ વજનદાર કારકિર્દી આ ઉદાહરણથી આપણને યાદ આવે છે, પણ ગજદરબારી ચાલથી આ ડુંગર તરી શકે છે—તેના માર્ગમાં રહી શકે છે, તેનું કારણ એ છે કે, તે ડુંગરનો ⅞ ભાગ મોજાની નીચે છે અને આજુબાજુના તોફાનની તેને અસર થઈ શકતી નથી—આ વાત યાદ રાખવા જેવી છે આ જ રીતે, મહાન પુરુષોના ચારિત્ર્યનું વજન અથવા બળ પ્રાસંગિક પ્રેક્ષકથી ગુપ્ત રહે છે

મોણાઈલના અખાતમા જે ટોર્પિડોએ ટેકુમસેને થોડા વખત પહેલા જ ડુબાડયુ હતું, તેની ધાસ્તી છતા નૌસૈન્યને આગળ વધવા ફેરાગટે કરેલા તાકીદના હુકમ વિષે ઇશારા કરતા બ્રિટિશ

નૌકાસૈન્યવાળા રેર-એડમિરલ હેમિલ્ટને કહ્યું હતું કે, મને એમ જણાય છે કે, નહિ ધારેલા સંયોગોમાં પણ આપત્તિ ભરેલો પરાજ્ય ફેરાગટની ચપળ દૃષ્ટિ અને તાકીદે નિર્ણય કરવાની શક્તિથી વિજયના રૂપમા બદલાઈ ગયો.

આ શક્તિઓ વડે, તે નૌકાસૈન્ય જે કફોડી સ્થિતિમા હતુ તેમાંથી બચવાનો માર્ગ એકદમ જોઈ શકયો. આ બચાવ નૌકા-સૈન્યોની વ્યવસ્થા કરવાનું સંપૂર્ણ વ્યાવહારિક જ્ઞાન હોય તો જ થઈ શકે એવો હતો. માત્ર સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન, કેટલીક બાબતમાં ઇચ્છવા જેવું હોવા છતા તે ગમે તેટલું હોય તોપણ મુશ્કેલીના સમયમાં તે વ્યાવહારિક જ્ઞાનની ખોટ પૂરી પાડી શકે નહિ. આખી જિંદગી ચુસ્તપણે કર્તવ્ય બજાવવાથી જે જ્ઞાન, જે કુશળતા અને જે ચારિત્ર્ય મળે છે, તે સર્વનું અનામત બળ તેની પાસે હતુ અને પ્રસંગ આવતા તેણે તેનો ઘણો ઉપયોગ કર્યો.

ફ્રાસના તેજોમય દરબારમાં સાદા રિપબ્લિકન (પ્રજાસત્તાકની હિમાયત કરનાર) અને કેળવાયેલા બેન્જામિન ફ્રેન્કલિનના કરતાં વધારે તેજસ્વી, વધારે પ્રશંસા મેળવનાર બીજો કોણ હતો? મગરૂર ઇગ્લેંડના રાજદ્વારી મંડળોમા ક્રોમ્વેલ, એલ્ડન, બર્ક, કેનિંગ અને બ્રોહામ કરતા વધારે સત્તા બીજી કોણ મેળવી શક્યું હતું? ધીરી અને પરિશ્રમયુક્ત ખિલવણીથી વધારેલા મહાન માનસિક અનામત બળ સિવાય બીજા કયા સાધનથી તેમણે આ મોટી સત્તા મેળવી હતી?

મહાન વક્તા વેબ્સ્ટરે કહેલી એક વાર્તાની જેને ઊંડી અસર થઈ હતી એવા એક માણસે તેને પૂછ્યું: 'તમે તે વાત ક્યાંથી મેળવી?' જવાબ મળ્યો કે '૧૪ વર્ષ મેં મારા મગજમાં તે ભરી રાખી હતી અને આજ સુધી તેનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રસંગ મને મળ્યો નહોતો.'

છે કે, વોન મોલ્ટકને મધ્યરાત્રીએ જગાડવામાં આવ્યો હતો અને તે સંબંધમાં તેને ખબર આપવામાં આવી હતી. જે અમલદારે તેને જગાડ્યો હતો તેને તેણે શાંતિથી કહ્યું: 'મારી તિજોરીના અમુક ફલાણા નંબરના ખાનામાંનો કાગળ લેજો અને લડાઈના જુદાં જુદાં લશ્કરને તેમાં જણાવ્યા મુજબ તાર કરજો.' તેણે પછી પાસું ફેરવ્યું, સુઈ ગયો અને સવારે હમેશને વખતે ઊઠ્યો. આખું બર્લિનમાં દરેક જણ ઉશ્કેરાયેલું હતું. વોન મોલ્ટક હમેશના રિવાજ મુજબ ફરવા ગયો હતો. એક મિત્ર તેને મળ્યો. તેણે તેને કહ્યું: 'સરદાર! તમે આ બાબતને કાંઈ ગંભીરરૂપ આપતા જણાતા નથી. હાલના સંજોગની તમને ધાસ્તી નથી?

વોન મોલ્ટકે જવાબ દીધો કે, આ વખતનું સઘળું કામ મેં કેટલાક વખતથી કરી રાખ્યું છે અને હાલ જે થઈ શકે તે કરી નાખવામાં આવ્યું છે. ૫૦ વર્ષથી મોલ્ટક આગ્રહપૂર્વક વિશાળ અનામત બળનો સંગ્રહ કરતો હતો અને તક માટે તે રાહ જોતો હતો. તે વૃદ્ધ થયો ત્યારે આ તક તેને મળી.

જ્યારે નેપોલિયન તેનો નકશો ખુલ્લો કરે છે, ત્યારે તેની આંખ નૈસર્ગિક શક્તિથી ફરતી જણાય છે. જ્યારે ચેથમ વિવાદ શરૂ કરવાનો હોય છે તે વખતે માણસો સાંભળે જ, કારણ કે તેઓએ સાંભળવું જ જોઈએ. ઘણાં વર્ષની સંભાળપૂર્વકની તૈયારીથી મેળવેલી અને એકઠી થયેલી શક્તિવાળો માણસ કામ કરી બતાવે છે; અને તે વખતનાં ક્ષુદ્ર જંતુઓ, જેઓને તેના માર્ગમાંથી ખસી જવું પડે છે, તેઓ તેની અતિશય સત્તાથી આશ્ચર્ય પામે છે.

નેપોલિયન કહેતો હતો કે, વિનાશ સન્મુખ આવીને ઊભો રહે તે સિવાય એમેના પોતાનું પોતાપણું પ્રકટ કરતો નહિ અને પછી મૃત્યુ પામેલાઓનો દેખાવ અને મરતા માણસોના વિશ્વાસ વડે લગભગ અસાધારણ શક્તિ તેનામાં આવતી તથા રણક્ષેત્ર ઉપર રિઝર્વ

(અનામત) લશ્કર એવા સંકલ્પબળ સાથે મૂકતો કે દુશ્મનોના હૃદયમા થરથરાટ થતો

જે વખતે લ્યુથર અને તેના અનુયાયી રોમન સંપ્રદાયની સામે થવાના યુરોપમા પગલા ભરી રહ્યા હતા, તે વખતમા જ એક સ્પેનિશ સિપાઈ ઇગ્નેશિયસ લોયેનાએ કેથોલિક મતનો પ્રચાર કરવા માટે જેસ્યુઇટ સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી હતી

આ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓને મન ટકી ન જાય એવી ખાઈ પણ સુઝતી ન હતી, ન પહોચી શકાય એવો ખાઈ પણ દેશ નહોતો, સામે ન થઈ શકાય એવુ કોઈ પણ ભયંકર જોખમ નહોતુ હિંદુસ્તાન, ચીન અને જાપાનમા તેમના ઉત્સાહપૂર્ણ ઉપદેશથી સખ્યાબંધ માણસો પોતાનો ધર્મ તજી તેમના પંથમા દાખલ થતા પેરેગુઆઈના ૨,૦૦,૦૦૦ અસલ વતનીઓ તેમના સંપ્રદાયમા દાખલ થતા ઉત્તર અમેરિકામા સેંટ લોરેન્સના અખાતથી પનામાની સામુદ્રધુની સુધી તેઓએ પ્રવાસ કર્યો લ્યુથર અને લોયેનાને કામ કરવા માટે દુનિયા ઘણી મોટી હતી અને પોતપોતાને માર્ગે તેમના ચારિત્ર્યના અનામત બળથી તેઓ ભારે કામ કરી શક્યા

બેન લિ પિનબેટ નામના એક માનીતા કારકુન વિષે જિરાર્ડ જ્યારે બોલતો, ત્યારે તે વારવાર કહેતો કે, હુ તેનુ ભલુ કરીશ આથી બેન જ્યારે ૨૧ વર્ષનો થયો હતો ત્યારે મહાન નાણાવટી જિરાર્ડ તેને કાઈક કહેશે એવી તેણે આશા રાખી હતી પણ જિરાર્ડે બીજી વાત કરી પણ એ વાત કરી નહિ, તેથી કલાર્કે હિંમત ધરી કહ્યુ "હુ ધારુ છુ કે હુ સ્વતંત્ર છુ અને હવે મારે કયો માર્ગ લેવો તે બાબત તમને વાત કરવાનો મારો વિચાર છે હુ ક્યુ કામ વધારે સારી રીતે કરી શકીશ એ વિષે તમે શુ ધારો છો?" તે લક્ષાધિપતિએ જવાબ દીધો કે, "હુ ધારુ છુ કે તમે સ્વતંત્ર છો અને મારી સલાહ એવી છે કે, પીપ બનાવનારને ત્યા

જઈ તમારે તે કામ કરવું.' બેનની ખીલતી આશાઓ ભંગ કરવા જેવી આ સૂચના હતી; પણ તેણે કહ્યું કે, 'તમારો અંતઃકરણનો આગ્રહ હોય તો હું તે કામ પણ કરીશ.' જિરાર્ડે એ જ જવાબ આપ્યો કે, 'મારો એવો જ આગ્રહ છે.' સ્પ્રિંગ ગાર્ડનમાં સારામાં સારા કારીગરને શોધી કાઢી બેને આ કામની ઉમેદવારી નિમકહલાલીથી કરી અને તે ધંધો શરૂ કરવા પોતે તૈયાર છે એવો રિપોર્ટ કર્યો. જિરાર્ડે કહ્યું: 'સારી વાત છે. તમારાથી બની શકે એવાં સારામાં સારાં ત્રણ પીપ બનાવો.' જ્યારે પીપ આપવામાં આવ્યાં ત્યારે તે પ્રથમ પંક્તિનાં હતાં એમ જિરાર્ડે કહ્યું અને તેની કિંમત પૂછી. બેને કહ્યું: 'હું એક ડૉલરથી નિર્વાહ કરી શકું-તેના જેટલી જ તેની કિંમત છે.' 'ઘણુ જ સસ્તુ બિલ કરજે.' જિરાર્ડે તે બિલના પૈસા આપ્યા અને ૨૦૦૦ ડોલરનો એક બીજો ચેક આપી કહ્યું: 'આ લ્યો અને સારામા સારી રીતે તે રકમ રોકો. કમનસીબે તમે તે રકમ ગુમાવશો તોપણ તમારી પાસે એક ધંધો એવો છે કે તમે તમારો નિર્વાહ સારી રીતે ચલાવી શકશો.'

તમારાં માતાપિતા અગર શિક્ષક તમને અમુક વસ્તુ શીખવા કહે છે તેનો શો ઉપયોગ હશે તે વિષે તમને આશ્ચર્ય થાય છે; કોઈ વખતે તમને તેજ વસ્તુની જરૂર પડે તેને માટે ખરી જગા મેળવવામાં દસ-વીસ વર્ષ ચાલ્યાં જાય, પણ મોડા કે વહેલા તમને જે જગાની જરૂર હશે તેજ જગા મળી આવશે. તમને જો તે નહિ મળે તો શિકારીને રીંછ મળે, અને તેની પાસે બંદૂક કે ગોળી ન હોય અગર પવનની સામેના સમુદ્ર કિનારે કોઈ કપ્તાનને એમ સાંભરે કે તે પોતાનુ દોરડું અને લંગર ઘેર ભૂલી આવ્યો તેના જેવી તમારી સ્થિતિ થશે.

પોતાની મિલકત ગુમાવેલ એક માણસે કહ્યું છે કે, '૨૫ વર્ષ ઉપર મારા શિક્ષકે મારી પાસે સર્વેનો અભ્યાસ કરાવ્યો અને તે હું શીખ્યો તેથી હવે મને આનંદ થાય છે તે જરૂરનું છે. તેથી

મને સારી જગા અને ભારે પગાર મળી શકે એમ છે.'

ડેવિડ ડડ્લિ ફ્રિલ્ડ કહેતા કે, 'જે પોતાના પ્રતિસ્પર્ધી કરતા વહેલો ઊઠે છે અને પોતાની આરોગ્યશક્તિ ખમી શકે તેવી મર્યાદામા રહી વધારે વખત કામ કરે છે, તે જ ઇનામ જીતી જશે. એક દિવસનો એક કલાક મેળવી અનામત સમયનો સંગ્રહ થાય તો માણુસની ૭૦ વર્ષની મર્યાદામા લગભગ તે ત્રણ વર્ષ જેટલો થાય.'

જેમ્સ ગાર્ફિલ્ડે કહ્યુ છે કે, 'વિલિયમ્સ કોલેજમા જ્યારે હુ નવોસવો હતો, ત્યારે મે રાત્રીએ તપાસ કરી તો ગણિતમા પહેલી જગા મેળવવા ઇચ્છનાર મારો જે એક જ હરીફ હતો તેની બારીમા, હુ જેટલો વખત મારો દીવો બાળતો હતો તેના કરતા થોડીક મિનિટ વધારે બળતો દીવો મેં જોયો. તે ને તે જ વખતે બીજા દિવસના મુખપાઠની તૈયારી માટે વધારે વખત ગાળવા મેં નિશ્ચય કર્યો. મેં તેમ કર્યું અને મારા હરીફ કરતા ઊચે નબરે હુ પાસ થયો આ જૂની હરીફાઈ મને સાભરી આવે છે ત્યારે મને હસવુ આવે છે; પણ એક થોડા વધારે વખતનો પણ સદુપયોગ થાય તો તેની કેટલી કિંમત છે તે તરફ મારું જે રસ્તે ધ્યાન ખેંચાયુ તે માટે હુ તે પ્રસંગનો આભારી છુ' આવા જ થોડા વધારે વખત, ધ્યાન, આગ્રહ અગર બળથી દરેક નાની-મોટી લડાઈ અગર લડત જીતી શકાય છે.

જેમ્સ જે કોરબેટ કહેતો કે, જો હુ એમ સાભળુ કે મારા હરીફે 'રિસ્ટ મશીન' (કાડાને લગતુ યન્ત્ર) ઉપર ૩૯૯ વખત કામ કર્યું છે, તો હુ વળી તેનાથી કાઈ વધારે કરું. જો તે દોરડુ અર્ધો કલાક સુધી એક ધારી રીતે કૂદ્યા કરે, તો હુ તે કામ કલાક સુધી કરવા કોશિશ કરું. આ માણુસ જગતનો મહાનમા મહાન મુક્કાબાજ થયો

સિનસિનેટીની એક લાઇબ્રેરીનું મૌનને લગતુ એક પૂતળું,

જેની આંગળી હોઠ ઉપર છે તેની દરેક પ્રેક્ષક ઉપર અદ્ભુત અસર થાય છે. આંખ તેના ઉપર ઠરે છે કે તરત જ તેની અસર જણાઈ આવે છે. વાણીમાં ચાંદીની કિંમત હોય તો મૌનમા સોનાની છે. વાણી માનવ છે, મૌન દિવ્ય છે. વારંવાર જોવામાં આવે છે કે, મૌનમા જે સત્તા છે તે વાણીમાં નથી.

એક વર્તમાનપત્ર પ્રશ્ન કરે છે કે, હાઇડ્રોલિક ક્રેન (ભારે વજન ઊંચકનાર યંત્ર) જે એક છોકરાનું રમવાનું રમકડું હોય તેમ કાંઈ પણ દેખીતા શ્રમ અગર સંકટ વગર ઘણી જ ઊંચાઈ સુધી સો ટન જેટલા બોજાનું જબરદસ્ત, વિનાશક તત્ત્વોથી ભરપૂર એન્જિન ઉંચકે છે એમા કાંઈ દિવ્યતા જણાતી નથી? વળી જ્યારે આપણે આગળ વાંચીએ છીએ કે આ જબરદસ્ત યંત્ર ઉપરના ઘણા ભારે બોજાની છબી લેવાય ત્યાં સુધી તે તે બોજો ઉઠાવી રહે છે અને પછી કાંઈ પણ મુશ્કેલીના દેખાવ વગર તાકીદથી તૈયાર કરેલી ભૂમિકા ઉપર ઘણુ જ ધીમે રહીને મૂકી દે છે. ત્યારે આજુબાજુ ઊભા રહેલા લોકોને થયેલી માનસિક અસર એટલી ગંભીર હોય છે તે મૌનથી જ પ્રકટ થાય છે. યંત્રને લગતા એક અંગ્રેજ કારખાનામા સમતોલ રાખનાર ચક્રના વેગમાં એન્જિનની શક્તિ એટલી ભરી રાખેલી હોય છે કે એક વિશાળ ક્રેમથી× તેને ગતિ મળતા મીણની માફક પોલાદમાં એક,' એ અને ત્રણ ઇંચ ઊંડું કાણું તે પાડી શકે છે પ્રેક્ષકો આ જોઈ વિસ્મયાકુલ થાય છે.

એમ કહેવાય છે કે ૧૮૩૩ માં ક્રેગન પુટોક આગળ એમર્સને એક સાંજ ગાળી હતી ત્યારે કાર્લાઈલે એક તમાકુ પીવાની નળી એમર્સનને આપી, એક પોતે સળગાવી. બન્ને જણ મધ્યરાત્રી સુધી

× ઇચ્છા મુજબ-અમુક પ્રકારની ગતિ આપવા માટે પૈડા ઉપર કરેલી યોજના.

બોલ્યા વગર બેસી રહ્યા પછી હાથમાં હાથ મિલાવી સાંજે જે મજા સાથે તેઓ મળ્યા હતા તે બાબત પરસ્પર અભિનંદન આપી છૂટા પડ્યા જાપાનિઝ કહેવતમાં કહેલું છે કે, **મૂંગા સ્વભાવના માણસ પાસેથી જઈ ને કાંઈ સાંભળવાનું મળી આવે છે.**

દરેક મહાન વક્તા અંતરથી સારી રીતે જાણે છે કે એના આત્માને થનારો ઉલ્લાસ પોતાના શ્રોતાજનો આગળ પૂરેપૂરો પ્રદર્શિત કરવાને તે કદી શક્તિમાન થતો નથી જે દિવ્ય ભાવથી તેના આત્મામાં અત્યાનંદ થાય છે, તે વાણીમાં ઉતારવામાં તેને ભારે હાનિ થતી હોય એમ તે જાણે છે ગ્રંથકાર પણ કલમ લખનાને અગર વર્ણન કરવાને ના પાડે તેવા દૃશ્ય તે જુએ છે ફૂલને ચૂંટવા જતાં સુગંધ ગુમાવી દેવામાં આવે છે

માનવમુખમુદ્રા ઉપરનું કુદરતનું નાજુકમાં નાજુક કામ કારીગર ચિત્રપટ ઉપર આણી શકે નહિ વર્ણન ન થઈ શકે એવા કાંઈકની બધાને લાગણી થાય છે, પણ કોઈ પણ કવિ લાગણીને રજૂ કરી શકતો નથી દૃશ્યભૂમિનો સુંદરમાં સુંદર ભાગ કદી ચિત્ર ઉપર મૂકી શકાતો નથી લેખક પોતાના સારા વિચારને પોતાના મગજમાંથી બહાર આણી જ શકતો નથી આ વિચારો કલમથી વેગળા નાસે છે અને શબ્દોમાં તે ટકી શકતા નથી સુંદર સુંદર ભાષામાંથી તેઓ ઊડી જાય છે અને દર્શાવા દેતા જ નથી ઉસ્તાદોની કૃતિમાંથી તેમની વિષે સૂચનાઓ મળી આવે છે અને તેઓ ખરેખર જે કાંઈ કરે અગર કહે તેના કરતાં તેમની કૃતિઓના આ સૂચનાત્મક બળમાં તેમની મહાન શક્તિ રહેલી હોય છે

આંસુ કાંઈ ઊંડામાં ઊંડો ઉદ્દગાર બહાર આણી શકતાં નથી શબ્દો પણ તેમના હૃદયમાં સુંદર સુંદર ભાવ પ્રકટ કરી શકતા નથી

એવો અડસટ્ટો કાઢવામાં આવ્યો છે " ગ્રેટબ્રિટનનું વરાળબળ એક અબજ માણસના એકત્ર બળ જેટલું છે કોલસાની ખાણોમાં

કામે લાગેલા માણુસોની સંખ્યા ૨ લાખની છે. આમાંના બરોબર ⅓ માણસો એન્જિન સિવાયના બીજા ઉપયોગને માટે કોલસા ખોદે છે. આ રીતે એક અબજ માણસનું કામ કરવા માટે જરૂરી કોલસા ખોદવા ૬૬,૬૬૬ માણસો રહે છે. ૬૦,૦૦૦ માણસો એન્જિનો બનાવે છે એટલે ૧,૨૬,૬૬૬ માણસો એક અબજ માણસનું કામ કરવાનાં સાધન પૂરાં પાડે છે. દરેકનું કામ આ રીતે લગભગ ૮ હજારગણું થાય છે. આ રીતે ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦ની વસ્તીમાંના દરેક સ્ત્રી, પુરુષ અને બાળકને, માંદગીથી મુક્ત, વસ્ત્રની જરૂર વગરના, માત્ર હવા અને પાણીનો ખોરાક લેતા અને ૮૦૦૦ માં એકના કામ જેટલું જ ખર્ચ કરાવતા. જન્મથી જ સંપૂર્ણ રીતે પરિપક્વ ૩૦ રાજીખુશીથી કામ કરનાર ગુલામ મળે છે. વરાળના આ અનામત બળથી જ આયર્લેન્ડ, સ્પેન, પોર્ટુગાલ, ટર્કી, બ્રાઝિલ, મેક્સિકો, આર્જેન્ટિના, હિંદુસ્તાન, જમૈકા, ચીન અને જાપાન સાથેની ઔદ્યોગિક સ્પર્ધામાં ગ્રેટબ્રિટનના સર્વોપરીપણાની ખાતરી રહી શકે છે. જે દરેક લડાઈ તે લડે છે, તેમાં તેના લશ્કરને સહાય કરનાર અનામત બળ આમાં રહેલું છે. નેપોલિયનને આ બાબતની સેંટ હેલિનામાં ઘણી મોડી ખબર પડી. પાછળથી તેણે કહ્યું હતું કે, "ગ્રેટબ્રિટને મને તેની તલવારથી નહિ પણ તેની ત્રાકોથી જીત્યો છે. તેની પોતાની ત્રાકોથી તેણે આખા યુરોપને નાણાંની મદદ આપી અને તે વડે જ હું અહીં છું." તેનું કહેવું ખરું હતું; પણ ચાકોને વેગ આપનાર સ્ટીમ-એન્જિનોમાં ખરી સત્તા રહેલી હતી અને કોલસામાંથી પ્રકટ થતી શક્તિ વાસ્તવિક રીતે જમાના અગાઉ છોડવાનાં પાંદડાં અને થડનાં એકત્ર થયેલાં સૂર્યનાં કિરણોમાંથી પ્રકટ થઈ હતી. પિટના મોટા ખર્ચ છતાં, ઘણાં વર્ષ થયાં મરણ પામેલા વોટની નૈસર્ગિક શક્તિથી ગ્રેટબ્રિટન જેટલી ઝડપથી દોલત પેદા કરતું હતું, તેટલી ઝડપથી તે ખર્ચ કરી શકતો નહિ. દેશની અંદરના ઉદ્યોગોથી, દેશનું લશ્કર દેશબહાર વિજય મેળવી શકે છે.

આવા ભંડોળ સાથેની પ્રજા તેની અંદરના અનેક સમુદ્ર સાથે નાયગરાની એકાદ નદીની માફક લડાઈના પ્રવાહમાં પોતાની આગળની દરેક ચીજને દૂર વેરી નાખે છે. માત્ર જ્યારે તેને અમેરિકન સંસ્થાનવાસીઓના હૃદયમાં રહેલા સ્વાતંત્ર્યના જુસ્સાના જેવું વધારે મોટું બળ સામું મળે છે ત્યારે તે પાછી હઠે છે અને તે પણ લેક એરીનાં પાણી પવનથી પોતાની અંદર રહીને પણ પાછાં ઊછળે છે અને નાયગરાની શક્તિ થોડો વખત ઓછી કરે છે તે મુજબ તે પાછી હઠે છે.

જેણે પોતાનો અવકાશનો સમય, સાચા દિલના અને આગ્રહપૂર્વક અભ્યાસમાં ગાળ્યો છે, તેને કોઈ પણ જરૂરી પ્રસંગે ઉપયોગ કરવા જેવું ઘણું અનામત બળ એકઠું થયેલું મળી શકશે. હેનને આપેલા ઉત્તર પછી વેબ્સ્ટરે એમ કહેલું જણાય છે કે, 'જાણે કે મેં કોઈ પણ વખત જે કાંઈ જોયું, વાંચ્યું અગર સાંભળ્યું હતું, તે એક ભવ્ય દૃશ્યની માફક મારી આગળ તરતું હોય એમ લાગતું હતું. મારે માત્ર ઊંચા થઈ એક વજ્ર લઈ તેની સામે ફેંકવાનું જ બાકી રહેલું, અભ્યાસમાં **જ્યાં સુધી પોતાને થાક લાગતો જણાય ત્યાં સુધી આગળના કામમાં પોતાની સઘળી શક્તિઓ લગાડવી અને પછી આરામ લેવો એ તેની પદ્ધતિ હતી.**

પૂરા દિલ અને પૂરેપૂરા અંતઃકરણથી કામ કરવાની ટેવ વડે જ કોઈ પણ કારકિર્દીને વધારેમાં વધારે ફતેહ ખાતરીપૂર્વક મળી શકે અને આ ગુણો દરેક ધંધાની તૈયારીની પાછળ રહેવા જ જોઈએ. કસોટીના સઘળા પ્રસંગોમાં દૃઢ ચારિત્ર્યવાળા માણસો જે વખતે પવન સખ્ત વાય છે અને પાણી તોફાને ચડેલાં હોય છે, તે વખતના સમુદ્ર ઉપરના મોટા વહાણોના જેવા હોય છે. બીજા માણસો માછલાં પકડનાર નાના વહાણ અને મછવા જેવા, માલ્લા અને અદઢ હોય છે. તેઓ અચાનક સપડાઈ ન જાય

અને ડૂબી ન જાય તે માટે તેઓને પવનના દરેક સુસવાટા અને સપાટા પર ધ્યાન રાખવું પડે છે. મોટાં વહાણ સ્થિર કાંઠી ઉપર ઝૂલતો સઢ ચડાવે છે અને પ્રવાહ પ્રતિકૂળ છતાં પોતાના ઘર તરફ પાછાં વળે છે.

માણસોના સ્નેહ અને આવેશમાં સુખ તથા દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાની કેવી અનામત શક્તિ રહેલી હોય છે! જાનવરો પણ પ્રેમ અને ઉપકારનું બળ અગર તેની વિરુદ્ધના ગુણ પ્રદર્શિત કરે છે. એન્ડ્રોક્લિસ એક ગુફામાં સંતાયો હતો. ત્યાં તેને એક સિંહ લંગડાતો માલૂમ પડ્યો. તે તેની પાસે ગયો. ધીરે રહીને તેણે તેનો પંજો ઉપાડ્યો અને તેના પંજામાં પેસી ગયેલી ફાચર કાઢી. તે પશુ તેનો ઘણો આભાર માનતું જણાયું. આ બનાવ પછી કેટલેક વખતે એન્ડ્રોક્લિસને પકડવામાં આવ્યો અને કોલોશિયમના મેદાનમાં જંગલી પ્રાણીઓ તેને ફાડી ખાય તેવી રીતે મૂકવામાં આવ્યો. તેનો ભક્ષ કરવાને એક સિંહને છોડવામાં આવ્યો. તે ભયંકર ગર્જના સાથે મેદાનમાં કૂદી પડ્યો; પણ જે એન્ડ્રોક્લિસે તેને દુઃખથી મુક્ત કર્યો હતો, તેને તેણે ઓળખ્યો અને તરત જ તેના પગ આગળ તે લાડ કરવા લાગ્યો.

માણસ જે કાંઈ બનાવે છે તેના કરતાં તેનામાં વધારે મોટું અનામત બળ હોય છે. વધારેમાં વધારે બીકણ માણસમાં પણ વીરત્વ હોય છે. આ વીરત્વ મહાન અને ભારે તથા જોખમભરેલી જરૂરિયાત વખતે પ્રકટી નીકળે છે. અસાધારણ વીરત્વના કામ પણ દરેક માણસ કરી શકે તેવા હોય છે.

ગુમાવેલાં વર્ષોની યાદગીરી તમારે ગળે ઘંટીના પડની પેઠે તમારે લટકવા દેવી જોઈએ નહિ. જ્યાં સુધી હાલ જોવામાં આવતી ચીજો કરતાં વધારે સારી ચીજોની તમને ઇચ્છા છે, ત્યાં સુધી તમારે જે જોઈએ તે મેળવવાની શક્તિ તમારી આકાંક્ષાની સચ્ચાઈના

પ્રમાણમાં ઓછી અગર વધતી હજુયે તમારી પાસે અનામત છે એમ તમારે જાણવું. હજારો ખરાબ છોકરાઓએ પોતાના માર્ગ તદ્દન બદલી નાખ્યા છે અને તેઓ સારા અને ઉપયોગી મનુષ્ય થયા છે. 'ફ્રાન્સનો કુશળ ધર્મગુરુ અને રાજપ્રકરણી પુરુષ તેના સમયમાં 'સુધરશે નહિ' એવા રિશેલ્યુ છોકરા તરીકે જાણીતો હતો. મેઝરીન જ્યારે નાનો હતો ત્યારે કાંઈ પણ વિચાર વગર તે જુગટુ રમતો હતો. ડૂમા તેની બાલ્યાવસ્થામાં નિર્માલ્ય અને સુસ્ત ગણાતો. સેંટ ઓગસ્ટાઇન જ્યારે નાનો હતો ત્યારે તે વહી ગયો છે એમ કહેવામાં આવતું. મહાન ઉપદેશક વ્હિટફીલ્ડ જ્યારે નાનો હતો ત્યારે ચોરી કરતો; તેની મા પીઠું ચલાવતી. પ્રેસિડેંટ થીર નિશાળના ખરાબમાં ખરાબ છોકરા તરીકે જાણીતો હતો, તે ગુસ્સે થતો ત્યારે શિક્ષકને પણ લગાવી દેતો. કોઈ પણ સજાથી તે બીતો નહિ. એકદમ તેણે પોતાનો માર્ગ બદલ્યો અને પોતે ઘણો ગરીબ હોવા છતાં ફ્રાન્સના પ્રેસિડેંટ થવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. મહાન પુરુષમાં પણ વધારે સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલા અને પરિપક્વ થયેલા સાધારણ માણસો જ હોય છે.

કરે છે, તેના કરતાં વધારે મોટી અસર તેના મૃત્યુસ્થાનથી—મૃત્યુ વડે થાય છે. કાર્લાઈલ કહે છે કે, 'તું જે લડત લડતો ટોઈશ તેમાં જેટલું સત્ય હશે તેટલી તેનાથી વધારે નહિ પણ તેટલી તો બરાબર ફતેહ ખાતરીપૂર્વક તને મળશે. તેમાંના માત્ર જૂઠાણાનો જ પરાજય થશે. તેનો નાશ થશે અને તેનો નાશ થવો જ જોઈએ, પણ તેમાં રહેલું સત્ય કુદરતના નિયમનો જ ભાગ છે. જગતની સનાતનવૃત્તિ અને ગતિથી તે સહકાર્ય કરે છે અને તેનો પરાજય થઈ શકતો નથી.'

અનામત બળનો ઉપયોગ કરીને જ કુદરત હમેશા કામ કર્યા કરે છે. ભૌતિક અગર આધ્યાત્મિક જગતમા કોઈ પણ ચીજનો કદી નાશ થતો નથી. વૃક્ષે અગર વેલાએ કેટલાક જમાના પહેલાં સૂર્યમાંથી જે ગરમી અને પ્રકાશ મેળવેલાં તે પૂરના પરિણામ સાથે આપણો દેવતા આપણને પાછાં આપે છે. આગલા જમાનાના વિનયથી હાલના જમાનાનું પોષણ થાય છે.

દરેક માણસનું સારામા સારું કામ તેના પોતાનાથી ઊંચું અને આગળ વધી જાય તેવું હોય છે અને એક ઉચ્ચ આદર્શને સંપાદન કરવા જતાં તે પરિપૂર્ણ થાય છે કારીગર પોતે અલગ રહી જાય છે, પણ પોતાના કામ વડે આખા જગતની કલ્પાનું દશ્ય તે બતાવે છે. પ્રેરણાની—પ્રોત્સાહનની ક્ષણોમાં, વક્તા વક્તૃત્વના સર્વ-વ્યાપક જુસ્સામાં દ્રવિત થઈ જાય છે, ભાગી જાય છે. દેવો આપણને સહાય થશે પણ તે અગાઉ આપણે તેમને માર્ગે ચાલવું પડશે પૂરેપૂરા સત્યને માર્ગે આપણે જવું પડશે. નહિ તો પછી તે આપણા માર્ગ ઉપર જ આપણને છોડી દેશે.

ઘડીકમા ઊંચે અને ઘડીકમા નીચે જતા હવામાનની વચ્ચે ઉદ્વેગ અને આનંદ, પ્રોત્સાહન અને નિરાશા, આપણી શારીરિક અને માનસિક પરિસ્થિતિની નવીનતા અને થાક—એ સ્થિતિમાં આપણે આપણો સારામા સારો યત્ન રજૂ કરી શકીએ નહિ.

આનંદના સમયમા ઉદ્ભાવેલા કાર્ય ઉદ્વેગના સમયમા થઈને પસાર થતા થતા પરિપૂર્ણતાને પામે છે

ડબ્લ્યુ જે. ટિલેએ કહ્યુ છે કે, આજે જગતમા વધારેમા વધારે અદ્ભુત અને ઉપયોગી મનાતી શોધો જે માર્ગે હજારો લોકો ચાલી ગયેલા અને વર્ષો સુધી જે માર્ગ ઉપર તે પડેલી છતા જડેલી નહિ, તે જ માર્ગ ઉપર દેખીતી રીતે ગુપ્ત પડી રહી હતી કુદરતનું વિશાળ અનામત બળ જોઈ શકે તેવી નજર તેના ઉપર પડી નહોતી ત્યા સુધી તે ગુપ્ત રહી શકી હતી.

પેટ્રોલિયમનાં અગણિત પીપ ઉપર ચાલતા ચાલતા જમાનાઓ સુધી માણસોએ જડ અધકારમા ફાંફા માર્યાં, પણ પેટ્રોલિયમ તેમને માલૂમ પડ્યુ નહોતુ, તેવી જ રીતે જે સદેશા એક નાજુક તાર એક મિનિટમા પહોચાડી શકે તે લઈ જવાને તેઓએ સમુદ્ર ઓળંગ્યા હતા. દીવસો અને વીજળી દુનિયાની વેઠમાથી માણસને મુક્ત કરવાને અને તેની શક્તિઓનો વિકાસ કરવા દેવાને નિર્માણ થયા છે એમ વારંવાર કહેવામા આવવા છતા હજી હાથ લાકડા કાપે છે અને પાણી ખેંચે છે

શેક્સપિયરે શોધ કરી છે તે માટે નહિ પણ તેણે આપણી જાત આપણને બતાવી આપી છે, આપણામા નહિ શોધાયેલા તેલના પ્રદેશો જેવુ અનામત બળ છે તે તે આપણને બતાવી આપે છે આપણે જે ધારતા હતા અને આપણને જે લાગતુ હતુ પણ આપણે જે કહી શકતા નહોતા તે આપણને તે કહે છે, તે માટે આપણે તેને પ્રતિભાશાળી માણસ કહીએ છીએ. પ્રતિભાશાળી માણસ કુદરત આગળ માન આરસી ધરે છે. પ્રથમ આપણામા જે કાઈ હોતુ નથી તે આપણે જગતમા કદી જોઈ શકતા નથી આપણી દૃષ્ટિનું વર્તુલ એ જ આપણા મન ઉપરનો મર્યાદારૂપ સુંદર ઘુમ્મટ છે અને મધ્યબિંદુથી ખસ્યા વગર કોઈ વર્તુલની અદર તેમ જ

બહાર બીજાં વર્તુલ દોરી શકાય તેની માફક આપણા વિચારની ગતિના પ્રમાણમાં તે વર્તુલ અગર મર્યાદા મોટાં અગર નાનાં હોય છે. માણસ પોતે અખંડ છે અને જે જે ચીજો તે બહાર જુએ છે, તે તેના ભાગમાં તેના આત્મામાં ફરી વળનાર વક્ર લીટીના ખંડમાત્ર છે. આપણે પદાર્થ લઈએ અને તેનો પડછાયો આપણે જોઈએ છીએ. એમર્સન કહે છે કે, મનુષ્યાહારીનો પ્રભુ પણ મનુષ્યાહારી, ધર્મયોધનો પ્રભુ પણ ધર્મયોધ અને વેપારીનો પ્રભુ પણ વેપારી જ હતો. એક ટેવિસની કહેવતમાં દેખાતી લઘુતા છતાં તેમાં સત્ય રહેલું છે. તે કહેતો કે પરમેશ્વરની સત્યશીલતાની કલ્પના કરનાર માણસની તુલના પણ ઊંચી થાય છે; કારણ કે આપણે દેવા છીએ તે આપણને આપણા આદર્શ બનાવી આપે છે.

પુનરાવર્તન, જેને આપણે 'ટેવ' કહીએ છીએ, તેથી મળતી સગવડ અને મનોવૃત્તિથી આપણને ઘણા અનામત બળ મળે છે. વારંવારના મહાવરાથી કોઈ પણ ધંધાની રીતનો જેણે અનુભવ લીધો છે તેને તે ધંધો સહેલામાં સહેલો લાગે છે. આ રીતોનો જે વધારેમાં વધારે અનુભવ મેળવે છે, તેને ફતેહ પામવાના વધારે ને વધારે સંભવ મળે છે. જુદા જુદા ધંધાઉદ્યોગોમાં માણસો જેમ વધારે ને વધારે કુશળતા મેળવે છે તેમ બીજાઓની હરીફાઈમાં ઘણી જાતનાં કામ સંતોષકારક રીતે કરવાનું કોઈ પણ માણસ માટે વધારે ને વધારે મુશ્કેલ બને છે. સુધારામાં આપણે જેમ આગળ વધીએ છીએ, તેમ 'સબ બંદરકા વેપારી' ઓછા થતા જાય છે. આપણે જે પ્રમાણમાં ઉત્તમ થવા માગતા હોઈએ, તે પ્રમાણમાં નિશ્ચિત હેતુ માટે આપણે આપણી શક્તિઓ એકત્ર કરવી જોઈએ. પેટ્રિક હેન્રી કહેતો કે, 'મારે એક જ દીવો છે, જે વડે હું મારા માર્ગે દોરાઉં છું અને તે અનુભવનો દીવો છે.'

સુધારા વડે હમેશા ક્ષીણ થતા જતા બળની ભરતી જંગલી

રીતભાતવાળા પણ જોરાવર માણસોના અનામત બળથી હંમેશ થતી ન રહે, તો સારામાં સારો, ઉચ્ચ સંસ્કારવાળો સુધારો પણ અશક્ય થઈ પડે.

એમ કહેવાય છે કે ૧૮૦૬ ની સાલમા યુરાપનો દરેક હકદાર રાજા બાયલો હતો. નગરોનો એથી નાશ થઈ જાત, અગર ક્યારનાયે રદ થઈ ગયાં હોત; પણ તેમા ખેતરોમાથી અને ગામડામાથી ભરતી થઈ. આજે નગરો અને દરબારો છે એ સ્થિતિ નગરોમા ગામડાના લોકો આવવાથી થઈ છે સુધારાનુ મહાન અનામત બળ ગામડા છે.

માણસો જે કાંઈ કરે છે તેથી નહિ પણ તેઓ જેની આશા આપે છે તે ભવિષ્ય રજૂ કરે છે, તેથી જાતિ માટે આશા રહી શકે છે. આપણને નિરાશામાથી બચાવવાને કુદરત, પ્રસંગોપાત વૉશિંગ્ટન, લિંકન, ગ્લેસ્ટન, લેનિન, ગાંધી અને કમાલ જેવા પોતાના જાતિબંધુઓ કરતા ઘણા ઊંચા માણસો આપણે માટે મોકલી આપે છે અને તે બતાવી આપે છે કે, તેણે તેની ભાવનાનો પરિત્યાગ કર્યો નથી

જીવનશક્તિના નામથી ઓળખાતા શારીરિક અનામત બળ, સાહસના નામથી ઓળખાતા માનસિક બળ અને સૌથી વધારે અંતઃકરણના નામથી ઓળખાતા નૈતિક બળ સાથે આપણે જીવનમા પ્રવેશ કરીએ છીએ.

વૉશિંગ્ટન કહેતો કે, તમારી છાતીમા અંતરાત્મા નામથી ઓળખાતો સ્વર્ગીય અગ્નિનો અંગારો જાગૃત રાખો પોતાનો સંહાર કરનાર શિયાળામાથી બચવાના આશ્રય તરીકે દક્ષિણ દિશા ખોળવાને પક્ષીને જે પ્રેરણાથી પ્રોત્સાહન થાય છે; જ્યારે પાંદડા ખરી પડે છે અને ફૂલ નાશ પામે છે, ત્યારે જિંદગી નિભાવવા માટે ફળ દાટવા સારું ખિસકોલીને અને મધ એકઠું કરી રાખવા મધમાખને જે વડે સૂચના થઈ આવે છે, તેને મળતો આ અંતર્યામી ઉપદેશક છે. આપણો

ગમે તે સપ્રદાય હોય, ગમે તે અભિપ્રાય હોય તોપણુ આપણુને લાગે છે કે, કોઈ પણુ ત્યાગથી, કોઈ પણુ સારા કામનો બદલો મળ્યા વગર રહેતો નથી તેમ કોઈ પણુ ખરાબ કામ માટે સજા થયા વગર રહેતી નથી દરેક જણુ જાણે છે કે, તેના જીવનની પાછળ કેટલાક નાના અસુર સતાઈ રહે છે, આ અસુરો કોઈ પણુ વખતે આગળ આવી તેને બદનામ કરવાની તક શોધ્યા કરે છે દોષદષ્ટિ, ઈર્ષ્યા, તિરસ્કાર, ગુસ્સો, નિંદા, વક્રોક્તિ, ચાડી અને વેર એ આ અસુરો છે, જ્યા સુધી નૈતિક આરોગ્ય એટલુ બધુ અધોગત થઈ આ જતુઓ અવનત આત્માના કીચડ અને ઝેરી હવામા વિકાસ પામે નહિ, ત્યા સુધી ચારિત્ર્યમા તે મદ પડી રહે છે બીજી બાજુ તપાસીએ તો ઉત્તમ રીતે ગાળવામા આવેલા ભૂતકાળના ભવ્ય અનામત બળના ખ્યાલથી આપણુને વિશ્વાસ અને બળ મળે છે આપણે જે કાઈ સારુ કર્યું હોય છે તેની યાદગીરીથી આપણુને યોગ્ય યત્નો કરવાની પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન મળે છે

આખી સૃષ્ટિ એકી અવાજે ધાર્મિક આજ્ઞાઓની ગર્જના કરી રહી છે અણુ અણુ પણુ નૈતિક મિશ્રણમા બોળાયેલા જણાય છે પદાર્થના સ્વભાવમા પણુ કાઈ નૈતિક વૃત્તિઓ રહેલી છે, પુષ્પો માથી પણુ તે જણાઈ આવે છે, ગ્રહોમાથી તે પ્રકાશે છે, જગતમા તે ઊગે છે, ઘાસમા તે ગતિમાન છે, પાકમા પણુ તેનુ આનદજનક અસ્તિત્વ જણાઈ આવે છે દરેક પ્રકારની સૃષ્ટિમા, ઉત્પત્તિમા, અદશ્ય મહાન શક્તિથી આવેલો, ડહાપણુનો થોડોક ઉપદેશ, સાધુતા, શક્તિ યોજના વગેરે હોય છે અને પોતાના કરતા વધારે ઉચ્ચ વસ્તુ તરફ પોતાની ભવ્યતાના મહાન ઉત્પાદક તરફ તે દષ્ટિ કરાવે છે પણુ જેમ આપણે કુદરતના કામોમા આ નૈતિક વલણુ જોઈએ છીએ તેમ માણુસમા આ મહાન નૈતિક અનામત બળ ઘણી અસરકારક શક્તિ સાથે રહેલુ આપણે જોઈએ છીએ

પોતે ક્યાથી આવ્યો છે અને ક્યાં જવાનો છે એ વિષયના

સાન ચગર પોતે નિઃસીમ સમુદ્ર ઉપર ફેંકાયેલો છે એમ મનુષ્યને માલુમ પડે છે. જે કાઈ તે જાણે છે તે એ જ છે કે, જે હાથ તેણે જોયો નથી, તેના વડે તેના હૃદય ઉપર સુવર્ણ નિયમ લખાયો છે, તેના આત્મામાં નકશો લટકાવવામા આવ્યો છે અને તેના હાથમા હોકાયંત્ર મૂકવામા આવ્યુ છે સુકાન ઉપર કદી નહિ જોવામા આવવા છતા હમેશા તે જગા ઉપર રહેનારો એક નાવિક છે. જિંદગીના અચોક્કસ પાણી ઉપર પોતાનુ ક્ષણભર વહાણુ ચલાવવા માટે તેના જન્મ વખતે એક દેવદૂત મોકલવામા આવે છે, એ હમેશા તે જાણે છે.

અંતરના આ ગુરુદેવનો અવાજ દબાવી દેવાને આપણે પ્રયત્ન કરીએ તો પણ સારા કામો માટે તે હમેશા હા પાડે છે અને ખરાબ કામો માટે તે ના પાડે છે આપણે એના ઉપર ધ્યાન આપીએ કે નહિ, પણ કોઈ પણ સત્તા તેના નિર્ણયમા એક અણુ માત્ર પણ ફેરફાર કરી શકતી નથી

આરોગ્ય તથા અનારોગ્યમા, સંપત્તિમા તેમ આપત્તિમા, લાંચ અને લાગવગ જ્યા પહોંચી ન શકે ત્યાં, આ નિમકહલાલ નોકર આપણી સાથે ને સાથે રહે છે તે વચ્ચે કૂદી આવતો નથી, છતા આપણે જે દરેક કામ કરીએ છીએ, આપણે જે દરેક શબ્દ બોલીએ છીએ, તેની તે તુલના કરે છે અને અમુક કામ ખરુ કે ખોટુ તેનો ફેંસલો આપે છે.

સદ્ગુણ ગમે તે સંપ્રદાયમા હોય, ગમે તે જાતિમા હોય, પૃથ્વીના ગમે તે ખંડમા તેનુ દર્શન થાય, પણ ઈશ્વરનુ સામ્રાજ્ય છે અને પોતાના ઊંચામા ઊંચા તખ્ત ઉપરથી તે તેનો બચાવ કરશે દૂરની ભૂમિ ઉપર ફેંકાવા છતા, માનવ અંતઃકરણના ઝાંખા મેદાન ઉપર લડત ચલાવવા છતા ઊંચેની સઘળી ચીજો તેની લડત જોતી હોય છે અગર તેના પક્ષમા હળેલી હોય છે તેનો હવાલો દેવ-

દૂત પાસે હોય છે. મુખ્ય દેવદૂતના વાવટા તેની બાજુમાં હોય છે અને જેની હદ નથી તેવા આકાશમાં અને અભેદ્ય અંધકારની આજુ-બાજુ સદ્ગુણની ફતેહનાં સ્તોત્ર, ઈશ્વરના મહિમાનને અનુસરતા જેના સૂર મેળવાયા છે તેવી વીણાઓ વડે ગવાય છે.

ઉચ્ચ વિચારો અને ઉચ્ચ કાર્યોથી જે અનામત બળ ઉત્પન્ન થાય છે, તેની ખૂબી જ કાંઈક જુદી છે. આપણા ઉપર તેમની જે અસર રહે છે, જે છાપ પડે છે તે પાછળની આપત્તિથી અને મૃત્યુથી પણ ભૂંસી શકાતી નથી અને દૂર દૂરના ભાવિ સમયમાં પણ સારા કામના સ્મરણથી અને તેના બદલાથી આપણામાં જે ઉલ્લાસ હશે તે વધશે અને આપણને જે વેદનાઓ હશે તે કમી થશે.

ધર્મકથા—પ્રાર્થના

ઈશ્વરસ્તુતિ ૦—૭૫
વૈદિક—વિનય
(ત્રણ ખંડોમાં) ૭—૫૦
વ્રતકથા—મંત્રતંત્રસંગ્રહ ૨—૦૦
પુરુષોત્તમમાસમાહાત્મ્ય ૩—૦૦
ચંડીપાઠ ૨—૦૦
પ્રાતઃ અને સાયંકાળની
પ્રાર્થનાઓ ૦—૫૦
શ્રી વિષ્ણુસહસ્રનામ ૦—૫૦
જપ અને નામસ્મરણ ૧—૫૦
વિષ્ણુસહસ્રનામસ્તોત્રમ્ ૦—૧૫
સત્યનારાયણની કથા ૧—૨૫
શ્રીશિવમહિમ્ન સ્તોત્ર ૧—૦૦
હરિપાઠ ૦—૨૦
ભીષ્મસ્તવરાજ ૦—૧૫
નિત્યપાઠ ૧—૨૫
કંઠાભૂષણમ્ ૦—૩૦
હનુમાનચાલીસા ૦—૧૫

સાંપ્રદાયિક પુસ્તકો

ધમ્મપદ—ધર્મના પદો ૧—૨૫
શિક્ષાપત્રી ૦—૪૦
જપજી ૧—૦૦

ગીતાવિષયક

શ્રીજ્ઞાનસત્રગીતા ૨—૦૦
શ્રીજ્ઞાનસત્રગીતા ગુજ લિ છપાશે
પુરુષાર્થબોધિની ગીતા
(ભાગ ૩ જો) ૪—૦૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા
(મોટા અક્ષરોમાં) ૧—૫૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા
(ગુટકો ગુ. લિપિ) ૦—૫૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા
(ગુટકો) ૦—૫૦
અષ્ટાવક્રગીતા ૦—૬૦
શ્રી રામગીતા ૧—૭૫
અવધૂતગીતા ૧—૨૫
પાંડવગીતા ૦—૪૦
ગીતાસંકલન ૦—૧૯
ગીતાંજલિ ૦—૪૦

પ્રકીર્ણ સાહિત્ય

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ
ગ્રંથ ૧ લો ૧૨—૦૦
અમર ભારત (ત્રણ ભાગ) ૯—૦૦
ગુજરાતનાં તીર્થસ્થાનો ૨—૦૦
સ્થલચિત્રો ૧—૦૦
વનવગડામાં વસનારા ૧—૦૦
ખેતીનાં મૂળ તત્ત્વો
(૩ ભાગમાં) ૪—૨૫

ધર્મ અને નીતિ

મનુસ્મૃતિ	૬—૦૦	હિંદુધર્મની બાળપોથી	૦—૭૫
આર્યધર્મનીતિ અને ચાણક્યનીતિસાર	૧—૨૫	નવધાભક્તિ	૦—૫૦
		વૈરાગ્યશતક	૦—૪૦
બાલવિલાસ	૧—૫૦	નીતિશતક	૦—૫૦
સુભાષિતરત્નભાંડાગાર	૧૨—૦૦	વિજ્ઞાનશતક	૦—૬૦
ચારુચર્યા	૦—૨૫	શાંડિલ્ય ભક્તિસૂત્ર	૦—૩૭
યક્ષ અને યુધિષ્ઠિર	૦—૬૦	નારદનાં ભક્તિસૂત્રો	૦—૩૦
ધર્મદર્શન	૧—૦૦	સંતોષસુરતરુ	૦—૩૦
હિંદુધર્મ—મોટુ	૧—૨૫	નવસંહિતા	૦—૩૭
હિંદુધર્મ અને સદાચાર	૦—૨૫	વ્યવહારમાળા	છપાશે
હિંદુધર્મ	૦—૨૫	જેસલ—તોરલ તથા	
હિંદુધર્મના પાયા	૦—૨૫	જલંધર—ગોપીચંદ	છપાશે

નિબંધાદિ ગદ્ય સાહિત્ય .

સમુદ્રો	૧—૨૫	પુરોગામી	૦—૨૫
પ્રાચીન કાળનો		ઉચ્ચ જીવન	૦—૩૮
વિશ્વ—ઈતિહાસ	૨—૦૦	જીવનનું ભાથું	૧—૨૫
પરદેશોમાં ભારતીય સસ્કૃતિ	૧—૫૦	સાહિત્ય પ્રવેશિકા	૨—૫૮
આત્મનિરીક્ષણ અને સંકલ્પ	૧—૦૦	શુભસંગ્રહ—ભાગ ૨ જો	૩—૦૮
સંસારનાં સુખ	૨—૦૦	સો મૂર્ખાનાં લક્ષણો	૦—૨૫
અર્થતંત્રની આંટીઘૂંટી	૧—૦૦	પલટાતા રંગ	૧—૫૦
આપણે ફરી ન વિચારીએ?	૨—૦૦	ગ્રામરચના	૨—૦૦

વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાન

શ્રીયોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ	૨૫—૦૦
પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ	૬—૫૦
તત્ત્વાનુસંધાન	૪—૦૦
પંચદશી (મરાઠી પરથી)	૨—૦૦
અમૃતાનુભવ	૨—૦૦
વિચારસાગર	૪—૦૦
પંચીકરણ	૨—૦૦
વેદાંતસિદ્ધાંતમુક્તાવલી	૨—૦૦
વેદાંતશબ્દકોશ	૦—૭૫
ષટ્પદી (વેદાંતપ્રક્રિયા)	૦—૩૫
પાતંજલ યોગસૂત્ર	૨—૦૦
આત્મરામાયણ	૧—૫૦
જીવન્મુક્તિવિવેક	૧—૫૦
જ્ઞાનવાણી	૨—૦૦
આત્મચિંતન	૧—૦૦
જ્ઞાનલહરી	૦—૫૦
લઘુયોગવાસિષ્ઠસાર	૦—૫૦

શ્રીમત્ શંકરાચાર્યકૃત

સ્તોત્રસંગ્રહ	૨—૦૦
ઉપદેશસાહસ્રી	૪—૦૦
શ્રીદક્ષિણામૂર્તિસ્તોત્ર	૧—૫૦
મણિરત્નમાળા	૧—૫૦
સૌંદર્યલહરી	છપાશે
વિવેકચૂડામણિ	૧—૫૦
મોહમુદ્ગર અને બીજાં દશ રત્નો	૧—૦૦
આત્મા—અનાત્માવિવેક	છપાશે
પ્રબોધસુધાકર અને તત્ત્વબોધ	૦-૫૦
હસ્તામલકસ્તોત્ર અને વાક્યસુધા	૦—૧૫
પ્રશ્નોત્તરમાળા ને જીવન્મુક્ત આનંદલહરી	૦—૨૫

દૃષ્ટાંતકથાઓ

શ્રીસુબોધકથાસાગર	૩—૫૦
શ્રીસુબોધરત્નાકર	૨—૦૦
દૃષ્ટાંતશતક	૧—૫૦
ધર્મકથાઓ	૧—૫૦
શાંતિપર્વ-કથાસાર	૦—૭૫
સંતની વાતો	૨—૦૦
સદ્બોધસરિતા	૧—૫૦

આરોગ્ય અને વૈદક

ચરક—સંહિતા (પાંચ ભાગમાં)	
ભાગ ૧ લો	૧૫—૦૦
ભાગ ૨ જો	૧૫—૦૦
ભાગ ૩ જો	છપાશે
ભાગ ૪ થો	૧૦—૦૦
ભાગ ૫ મો	૮—૦૦
ભાવપ્રકાશ (બે ગ્રંથોમાં)	૨૭—૦૦
કાશ્યપસંહિતા	૧૫—૦૦
સુશ્રુત—આયુર્વેદ (બે ગ્રંથમાં)	૧૬—૦૦
અષ્ટાંગહૃદય—વાગ્ભટ	છપાશે
માધવનિદાન	૧૨—૦૦
હારીતસંહિતા	૬—૦૦
ટચૂકડો વૈદ્ય	૨—૦૦
રસતંત્રસાર અને સિદ્ધપ્રયોગ સંગ્રહ પ્રથમ ખંડ	૧૦—૦૦
પથ્યાપથ્ય (આરોગ્યની કૂચી)	૩—૦૦
ચિકિત્સાંજન	૧—૦૦
ઘરઘરનો વૈદ્ય	૨—૦૦
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન	૧—૦૦
યોગરત્નાકર—પૂર્વાર્ધ	૮—૦૦
યોગરત્નાકર—ઉત્તરાર્ધ	૬—૫૦
આપણો આહાર	૨—૦૦
તક્રકલ્પ અને છાશસેવનવિધિ	૦—૭૫
વૈદ્યજીવન	૧—૨૫
વૈદકના અકસીર ઉપાયો	૦—૪૦
વ્યાયામ અને સૂર્યનમસ્કાર	૦—૭૫
છાલો, પાલો, મરીમસાલો	૫—૦૦
મલમપટ્ટા	૧—૦૦
રસાયન (આયુર્વેદ નિબંધ-માળા : ભાગ ૪ થો)	૧—૫૦
આયુર્વેદનો ઇતિહાસ	૫—૦૦
શેજિંદો આયુર્વેદ	૧—૨૫
આરોગ્યની બારમાસી	૨—૦૦
બોપદેવશતક	૧—૨૫
ઝેર ઉતારવાના તાત્કાલિક ઉપાયો	૦—૭૫
માંદાનો આહારવિહાર	૦—૩૦
માંદગીમા ઉપવાસ	૦—૫૦
ખોરાકના ગુણદોષ	૧—૦૦
ખોરાકમાં ઝેર	૦—૫૦
જીવનચર્યા	૦—૫૦
હરડે (અને તેનો ઉપયોગ)	૦—૫૦
વૃક્ષાયુર્વેદ	૦—૭૫
દાંતનું જતન	છપાશે
ચૂર્ણ—ઔષધિ	૦—૪૦
ક્વાથ—ઔષધિ	૦—૪૦
પાક—ઔષધિ	૦—૪૦
પ્રકીર્ણ—ઔષધિ	૦—૪૦

નવલકથા—વાર્તાસંગ્રહો

ગિરજા ગોરનો સોટો	૩—૦૦	પરાક્રમી દશકુમાર	૨—૫૦
કનકકટોરો	૨—૦૦	ભોજપ્રબંધ	૨—૦૦
તડકી—છાંયડીનાં ફૂલ : ગુલાબ	૨—૦૦	ગામડુ બોલે છે	૧—૦૦
અમર અજવાળાં	૧—૦૦	ઇતિહાસને અજવાળે (સચિત્ર)	૧—૦૦
અનાવરણ	૨—૫૦	હાજીઆઓનાં સાહસો	૨—૫૦
પ્રકાશનાં પગલાં	૦—૭૫	મોહિની અને બીજી વાતો	૧—૦૦
બનાવટી ફૂલો	૧—૦૦	સંત બળરામ અને પતિતા	૦—૭૫
પટલાઈના પેચ	૨—૦૦	અલિજી અને નવું રેલવે સ્ટેશન	૦—૨૫
બિરબલ અને બીજા	છપાશે	બે ડોસાની જાત્રા	૦—૪૦
હાસ્યતરંગ	૧—૦૦	જીવણ ગાડુ	૦—૩૦
ઉત્તરરામચરિત	૧—૫૦	શ્રમણ નારદ	૦—૨૦

લોકસાહિત્ય

કહેવતસંગ્રહ	૪—૫૦	સોરઠી દુહાસંગ્રહ	છપાશે
કહેવતો	૧—૨૫	સરવો સોરઠ દેશ	૧—૫૦
વાગે રૂડી વાંસળી રે .	૨—૦૦	બરાસકસ્તૂરીની વાર્તા	૦—૫૦
બત્રીસ પૂતળીની વાતો	૩—૦૦	નંદબત્રીસી	૦—૩૫
મદ્રાપચીસીની વાતો	૧—૫૦	ધીરામારુની વાર્તા	૦—૩૭
ઉખાણા	૧—૨૫	મદન—મોહના	૦—૨૫
સોનાની ઝાલ	૨—૫૦	ભડલી—વાક્યો	૦—૪૦

સંતવાણી–ભજનો

પરિચિત પદસંગ્રહ	૩—૦૦
તુલસીમતસઈ	૧—૫૦
મીરાંબાઈનાં ભજનો	૦—૭૫
નરસિંહ મહેતાનાં ભજનો	૦—૭૫
છોટમની વાણી	૦—૭૫
રવિ, ભાણ અને મોરાર-સાહેબની વાણી	૦—૪૦
નિષ્કુલાનંદની વાણી	૦—૩૦
અખાના છપ્પા	૧—૨૫
શામળના છપ્પા	૧—૨૫
દલપતરામની કવિતા	૦—૭૫
ભકતકવિ દયારામનાં ભજનો	૦—૪૦
કબીર સાહેબના ભજનો	છપાશે
કબીર સાહેબની સાખીઓ	૦—૩૦
તુલસીદાસની સાખીઓ	૦—૪૦
ભકત સુરદાસનાં પદો	૦—૪૦
દાસી જીવણનાં પદો	૦—૫૦
ધીરા ભગતનાં પદો	૦—૨૫
ઋષિરાજનાં પદો	૦—૪૦
ભોજા ભગતના ચાબખા	૦—૫૦
સંત દાદુ	૦—૨૫
સાંખ્યસાર અને યોગસાર	૦—૩૭
કેશવકૃતિ	૦—૩૦
કવિ દીનદયાળગિરિ	૦—૨૫
પ્રબોધબાવની	૦—૨૫
અક્ષરમાળા	૦—૩૭
સો ભજનો	૦—૪૦
ગિરધર કવિરાય	૦—૧૯
વૈતાલ કહે	૦—૨૫

કાવ્યો–આખ્યાનો

કાવ્યમાધુર્ય	૩—૫૦
કાવ્યસંક્ષેપ	૧—૫૦
કવિતાસંગ્રહ—ભા. ૧	૧—૦૦
કવિતાસંગ્રહ—ભા. ૨	૦—૭૫
ઓખાહરણ	૦—૭૫
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ, અકબર	૦—૩૫
નળાખ્યાન	૧—૨૫
સુમુખ તથા નૃસિંહકુમાર (બે આખ્યાનો)	૦—૩૭
મહર્ષિ દધીચિ અને બીજાં બે આખ્યાનો	૦—૫૦
પ્રહ્લાદ આખ્યાન	૦—૫૦
સુદામાચરિત્ર	૦—૨૫

જીવનચરિત્રો

મા આનંદમયી	૧—૨૫	પ્રાચીન ભક્તો	૧—૨૫
ભારતના વીર પુરુષો	૩—૦૦	શ્રી રમણ મહર્ષિ	૨—૫૦
મહાન શીખ ગુરુઓ	૨—૫૦	કૈલાસપતિ હસમહારાજ	૨—૫૦
પુરાણ અને ઇતિહાસનાં યશસ્વી પાત્રો	૩—૫૦	ભક્તવીર હનુમાન	૧—૫૦
		ભક્ત પીપાજી	૦—૪૦
મહર્ષિ દયાનંદ	૧—૫૦	શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય	૧—૨૫
સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ	૧—૫૦	નાનક	૦—૬૦
		ચંદ્રહાસ	૦—૩૦
સૌરાષ્ટ્રના સંતો	૧—૫૦	દત્તાત્રેય (અવધૂત)	૦—૩૦
સોરઠના સિદ્ધો	૧—૫૦	કબીર સાહેબ	૦—૪૦
ગુજરાતના ભક્તો	છપાશે.	ગોસ્વામી તુલસીદાસ	૦—૪૦
ગૌતમ બુદ્ધ	૧—૫૦	સંત જ્ઞાનેશ્વર અને મહાત્મા એકનાથ	૦—૪૦
ચૈતન્ય મહાપ્રભુ	૧—૦૦		
સ્વામી રામતીર્થ	૧—૦૦	જ્ઞાનેશ્વર ને ચાંગદેવ	૦—૪૦
સંત તુકારામ	૧—૨૫	શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ	૦—૪૦
સાક્ષાત્કારને પંથે તુકારામ	૨—૦૦	સંત મૂળદાસ	૦—૩૭
યોગીશ્વર યાજ્ઞવલ્ક્ય	૦—૬૦	મેકણ દાદા	૦—૫૦
		ભક્ત જલારામ	૦—૪૦
ભક્ત અંબરીષ	૦—૫૦	ભક્ત રોહિદાસજી	૦—૨૦
પ્રેમાનંદ સ્વામી	૦—૭૫	મહાત્મા સરયૂદાસ	૦—૫૦
સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદ	૦—૫૦	નાનભટ્ટ બાપા	૦—૩૦

વધુ વિગત માટે વિસ્તૃત સૂચિપત્ર મંગાવો